

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ
ЗАҢ ФАКУЛЬТЕТІ
ЮРИДИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚПЕН ҚАРСЫЛЫҚТЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІН ЗЕРДЕЛЕУ
ЖӨНІНДЕГІ ОРТАЛЫҒЫ
ЦЕНТР ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОБЛЕМ
ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ, ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ЖӘНЕ
КРИМИНАЛИСТИКА КАФЕДРАСЫ
КАФЕДРА УГОЛОВНОГО ПРАВА, УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА И
КРИМИНАЛИСТИКИ

Логотип КазНУ

ЛОГОТИП кафедры

**«ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ, ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДІҢ
ЖӘНЕ КРИМИНАЛИСТИКАНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ»**

*Қазақ ұлттық университетінің 80-жылдығына арналған атты жоғары оқу
орындарының арасындағы жыл сайынғы магистранттар мен
студенттердің ғылыми конференциясының*

МАТЕРИАЛДАРЫ

12 сәуір 2014 жыл

X Шығарылым

МАТЕРИАЛЫ

*Ежегодной Межвузовской научной конференции
магистрантов и студентов, посвященной 80-летию
Казахского национального университета имени аль-Фараби*
**«АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ УГОЛОВНОГО ПРАВА,
УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА И КРИМИНАЛИСТИКИ»**

12 апреля 2014 года

X Выпуск

Алматы қаласы

город Алматы

УДК
ББК
А

Проведение ежегодной межвузовской научной конференции и публикация материалов осуществлены в рамках 1342/ГФ «Разработка криминалистических технологий при расследовании преступлений в условиях глобализации»

Ответственный редактор

д.ю.н., профессор Р.Е. Джансараева

Члены редколлегии:

к.ю.н., и.о. профессора А.Д. Байсалов

к.ю.н., доцент Б.М. Жугралина

старший преподаватель М.Е. Акболатова

магистр юридических наук, преподаватель Л. Бисенғали

А__ **Актуальные** проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминалистики: материалы ежегодной межвуз. науч. конф. магистрантов и студ., посв. 80-летию КазНУ имени аль-Фараби. 12 апреля 2014 г. – Алматы: Қазак университеті, 2014. – 256 с.

ISBN

В сборнике представлены научные доклады участников ежегодной межвузовской научной конференции «Актуальные проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминалистики», организованной Центром исследования проблем противодействия преступности и кафедрой уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета Казахского национального университета имени аль-Фараби. В научных докладах магистрантов и студентов поднимаются и актуализируются современные проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминалистики, проблемы гуманизации уголовной политики, применения криминалистических технологий при расследовании преступлений и другие.

Материалы конференции адресуются студентам, магистрантам, докторантам, преподавателям, а также всем тем, кто интересуется вопросами научного решения актуальных проблем уголовно-правовых дисциплин.

**УДК
ББК**

ISBN

© КазНУ им. аль-Фараби, 2014

*Абдраимов А.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің студенті*

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.д., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының профессор м.а. Бижанова А.Р.

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАН БАЛАЛАР АРАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ ШАРАЛАРЫ

Кәмелетке толмағандар мен жастардың қылмыстылығымен күресу – бұл қылмыстылықтың ағымдағы себептері мен факторларымен және басқа да құбылыстарымен бірге болатын әлеуметтік саяси мәселе. Кәмелетке толмағандар қылмыстылығы 1999 жылға дейін жете қарастырылмады. Бірақ, соңғы уақытта бұл ситуация жақсы жағына өзгерді. Мысалы, жаңа қылмыстық кодексте «кәмелетке толмағандар мен жанұяға қарсы қылмыстарға» байланысты арнайы бөлім енгізілген, сонымен бірге Қазақстан Республикасы Президентінің «Мемлекеттік жастар саясаты» бағдарламасы, Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан - 2030» халыққа жолдауындағы тоқталулар, «Құқықбұзушылықтың профилактикасы туралы» заң, содан кейін кәмелетке толмағандар құқықбұзушылығына байланысты кешенді бағдарлама өңделіп қолданылуда.

Дейтұрғанмен, кәмелетке толмағандар мен жастар арасындағы қоғамға қарсы мінез-құлық, құқыққа қарсы әрекеттердің алдын алу ерекше мәнге ие, сондықтан кәмелетке толмағандардың қылмыстылығын ескертумен шұғылданатын арнайы мемлекеттік органның қызметін уақыт өткен сайын одан әрі тиімді ұйымдастыруды талап етуде. Біздің еліміздегі кәмелетке толмағандардың жасаған құқыққа қарсы әрекеттеріне әкімшілік және басқа да алдын алу шаралары құқық қорғау органдарына, қоғамдық бірлестіктерге, кәмелетке толмағандардың ісі бойынша және олардың құқықтарын қорғайтын құзырлы органда жүктелген. Аталған органдар өздеріне жүктелген қызметтерін тиесілі деңгейде атқарып отырғандырымен, кәмелетке толмағандар мен жастар арасындағы құқықбұзушылық деңгейін төмендете алмай отыр. Мысалы 2011 жылы жасалған жалпы қылмыстардың ішіндегі кәмелетке толмағандардың үлесі: ересектермен бірлесіп жасаған қылмыстардың саны - 2194, кәмелетке толмағандардың топтасып жасаған қылмыстары - 2075 құрайды [1, 426.].

Бұл көрсеткіштер кәмелетке толмағандар қылмыстылығының алдын алу, ескертудің әлі де болса жеткіліксіз екендігінің айғағы. Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстардың жалпы алдын алу әдетте үш салада-отбасында, мектепте және тұрғылықты жері бойынша жүргізілуі қабылданған. Әрекет ету барысында осы салалар мен бағыттыр бойынша

жүргізілген алдын алу шаралары міндетті түрде бір-бірімен тығыз байланысып, кешенді сипат алуы керек. Мақаланың көлемінде кәмелетке толмағандар мен жастар арасындағы қылмыстырдың жалпы алдын алу салаларының бірі-отбасына қатысты мәселеге тоқталмақпын. Кәмелетке толмағандар мен жастар арасындағы қылмыстылықтың жалпы алдын алудағы отбасына бағытталған шаралары бірінші кезекте ата-аналардың тәрбие берудегі ежелден қалыптасқан, күрделі де жауапты тәсілдерді игеруге бағытталып, балаларға қатысты өздерінің міндеттерін орындауды бақылауға тиімді әсер етуі тиіс. Өкінішке орай осы бағыттың өзі біздің қоғамда шешуін таппай отыр.

Қазіргі таңда ата-ананың бала тәрбиесіне толық қатыса алмауының себептері ретінде келесілерді атауға болады: нарықтық экономика кезеңіндегі әлемдік дағдарысты бастан кешудегі отбасылардың әлеуметтік-тұрмыстық жағдайларының қыспаққа түсіп, тұрмыстық әл-ауқатының төмендеуі, баланың толық отбасында тәрбиелене алмауы, отбасылық рухани құндылықтардың жетіспеуі, отбасындағы келіспеушілік, жанжал, отбасы мүшелерінің өздеріне тиесілі рөлдерін қажетті деңгейде орындай алмауы, балалар қараусыздығы мен бақылаусыздығы және т.б. [2, 57-62б.].

Статистикаға сүйенсек, заң бұзып, қылмыс жасаушы кәмелетке толмаған жасөспірімдердің көбі толық отбасында тәрбиеленбегендер, олардың ішінде 29 % әкесіз тәрбиеленгендер, ал ата-анасының екеуі де қызметте болып, тәрбиеге уақыт болмауы 8 % құрайды. Осындай жағдайлардың әсерінен қадағалаусыз қалған жасөспірімдер әртүрлі психологиялық табыссыз факторлардың туындауына, одан әрі құқықбұзушылық әрекеттерге, содан барып қылмыс жасауға орын береді. Кәмелетке толмағандардың қылмыстылығының 90 % осы қадағалаудың болмауының салдарынан екенін атай кеткен жөн.

Кәмелетке толмағандар мен жасөспірімдердің қылмыс жасаудағы бірден бір кең таралған себептерінің бірі алкогольдік және есірткі заттарды қолдану, сонымен қатар жүйкеге әсер ететін заттарды көп қолдану болып келеді. Алкогольдік және есірткі заттарды қолданудың бірден бір себебі ретінде қызығушылық - 52,3 % көрсетеді, өзінің рахат сезімі үшін - 19,2 %, достарынан қалмау - 10 %, [1, 42б.], ал қалған бөлігі депрессия жағдайында бір нәрсені ұмыту, бір нәрсемен айналысу болып табылады. Қазақстан Республикасында кәмелетке толмағандардың есірткі заттарды қабылдау мен оларды тарату мәселесі өрбіп тұр. Жасөспірімдер арасындағы есірткі заттарды пайдаланудың өсуі, заңсыз айналымы - 60% дейін жетті. Аталғандардың барлығы ауқымы кең проблема, қоғамдағы кемшілік болғандықтан шешуін әріден алып, мемлекеттік деңгейде қарастыруды қажет етеді. Себебі бір адам-отбасының мүшесі, отбасы мемлекетті құраушы бөлшегінің бірі болмақ. Кәмелетке толмағандардың жалпы құқықтық мәртебесі – қоғамның тең құқықты мүшесі ретінде әрбір адамның иеленетін құқықтары, міндеттері мен заңды мүдделерінің жиынтығы болып табылады.

Осы мәселені шешу барысында оны мынадай бөліктермен қарастыруға болады: 1) психологиялық тұрғыда; 2) әлеуметтік тұрғыда; 3) заң нормалары негізінде. Жасөспірімдерді психологиялық жағынан бақылап зерттеу көп факторлы құбылыс. Енді өмірге аяқ басып, онды-солды енді ажыратқан жеткіншектің отбасындағы қиын кезеңнің туындауы, ұрыс-керіс, кең көлемде қадағаламау бала психологиясының дамуына айтарлықтай әсер тигізеді. Қазақстан Республикасында аталған мінез-құлықты адамдарды оңалтуға арналған психологиялық бағдарламалар қаралмаған.

Кәмелетке толмағандар мен жасөспірімдер арасындағы қылмыстылық пен құқық бұзушылықтың алдын алуға қажетті психологиялық тұрғыдан әсер ету тұжырымы, реттеуші бағдарламалар да жоқ. Соның салдарынан кәмелетке толмағандар мен жасөспірімдер арасындағы қылмыс пен құқықбұзушылық жасаудағы себептің, кінәнің пайда болу тетіктері анықталмайды [5, 93б].

М.А. Алемаскин бұл проблеманы педогогтар, психологтар, заң қызметкерлері толық негізде зерттеуі қажет дейді, және заңды бұзушыларды тәрбиелеудің психологиялық негізі, бұзақылық жасап, өрескел қылық көрсеткен балалардың қылмыстық психологиясы жөнінде кең түсінік берген. Сондай-ақ бұл тұрғыда А.Б. Сахаров, Е.А. Копыстынскийдің еңбектерін атауға болады. Жас заң бұзушыларды түзетуде рухани психологиялық ерекшеліктерді ажыратып, тәрбиелеудің үйлесімді жағдайын, әдісін анықтау қиын болса да оған аса көңіл бөлуді жөн санаймыз.

Кәмелетке толмағандарға әсер ету үшін оның отбасының әр мүшесіне қатысты шаралар ұйымдастырып, оны жүзеге асыра келе, жаппай қоғамда қылмыстық саясатпен қоса әлеуметтік саясатты жүзеге асыруды қажет етеді. Кәмелетке толмағандар мен жасөспірімдерді өзінің ортасынан, қоғамнан жеке бөліп алып тәрбиелеу мүмкін емес, сондықтан біртұтас қаралатын шара болмақ. Әлеуметтік саясатты жүзеге асыру кезінде ата-аналардың балаға дұрыс тәрбие беретіндей жағдай жасап, бала тәрбиелеудегі жауаптылығын арттырып, құқықтық және әлеуметтік тұрғыдан сауаттандырып, сауықтырған дұрыс. Тұрмысы төмен отбасыларға әлеуметтік көмек, ана мен баланы қолдау, ең бастысы отбасындағы қылмыстық, құқық бұзушылық мінез-құлықты алдын ала анықтауға баса назар аудару.

Ата-аналарға қоғамдағы отбасы институтының бала тәрбиесіндегі рөлінің ерекшелігін сезіндіру, оны насихаттау. Ол үшін балаға қоршаған ортасы, мектеп, оқу орнының алдында негізгі тәрбие беруші ата-ананың бала тәрбиелеудегі, білім беру мен басқа да қажеттіліктерді өтеу міндетін атқаруда жауапкершілік жүктеу, қоғаммен қабылданған нормаларды орындауға үгіттеу, үндеу, тіпті болмаса мәжбүрлеу шараларын қарастыру. Тағы бір шарасы ретінде кәмелетке толмағандарға қатысты жауаптылықтың бір жүйеге келтірілмеуін атар едім. Нақты мысал ретінде мемлекетімізде жеткіншек қыздарға қатысты жазалау орындарының жоқтығын атуға болады. Жеткіншектерге қатысты бас бостандығынан айыру мен шектеумен

ұштасатын жазалар түгілі, қылмыс дәрежесіне сәйкес қандай да бір тәрбиелік ықпал ету шаралары да көзделмеген, сол себепті де жаза мақсатына жету үшін нормативтік актілермен реттеліп, мемлекеттік қадағалау күшейтілгені абзал. Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексінде қылмыс субъектісін 16 жас деп тану көзделген [3]. Бірақ жасөспірімдердің қылмыс жасы одан да аз болып келетінін статистика дәлелдейді.

Соған байланысты егер біз 14-15 жастағы жеткіншектерді қылмыс субъектісі ретінде танымайтын болсақ, бұл қылмыстық формальды азайтқанымен, қоғамдық қауіптілікті күшейтпейді ме?! Егер мұны ізгілік қағидасымен салыстыратын болсақ, бұған әлі ертерек деп есептеймін. Дамыған Еуропа мемлекеттерінде гумандақ заңдар толығымен қолданысқа енген, қылмыс дәрежесіне сәйкес, Польшада 10 жастан, Англияда 12 жастан қылмыс субъектісі ретінде тану көзделген, соған сәйкес дамыған мемлекеттердің тәжірибесімен санасу керек деп есептейміз. Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексінің 63-бабына сәйкес «шартты түрде соттау кезінде кәмелетке толмаған балаға осы кодекстің 82-бабында көзделген тәрбиелік ықпалы бар мәжбүрлеу шарасын тағайындау» туралы өзгеріспен, 122, 124-баптарға (кәмелетке толмағандарға қатысты жасалған қылмыстар) қатысты санкциялардың жоғарылауымен келісеміз.

Бұл мәселелер жеткіншектер қылмыстылығын азайтуда мемлекет тарапынан қарастырылған оңды шешім. Ұлтымыз бұл мәселені бір ауыз сөзбен түйіндеген: «Ұлым дейтін ұлт болмаса, ұлтым дейтін ұл қайдан табылсын». Осы ғұлама ойды негізге ала отырып, бұл мәселені жете қарастырған жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Құқықтық статистика және арнайы есепке алу бойынша комитеттің 2011 жылдың 12 ай аралығындағы Қазақстан Республикасындағы құқық қорғау органдары мен соттар қызметінің қорытындысы мен қылмыстылық жәніндегі статистикалық мәліметтер жинағы. – Астана, 2011.
2. Ерменбетова Л. Кәмелетке толмаған жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылықтың алдын-алудағы құқықтық тәрбиенің рөлі. //Юриспруденция сериясы вестник КазНПУ. 2006.- № 1. – 57-62 б.
3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. - Алматы: Жеті-жарғы. 2004.
4. Копыстынский Е.А. Этот опасный возраст. – М.: Знание. 1982. – 93 с.

***Абдрасил Д.,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 2 курс студенті***

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доцент м.а. Жетібаев Н.С.

ХАЛЫҚТЫ ВИКТИМИЗАЦИЯЛАУ ҮДЕРІСІ ЖӘНЕ НАРЫҚТЫҚ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ОНЫҢ НЕГІЗГІ ФАКТОРЛАРЫ

Негізінде қылмысты саралауда қылмыстық заңмен қарастырылатын нақты қылмыс құрамы жатыр. Нақты қылмыс құрамы қылмыстық заңда бірден анықталмай, түрлерінің белгілері арқылы анықталады. Қылмыс құрамының белгілері - бұл бір сөзбен (терминмен) немесе сөз тіркесімен (терминдердің сөз тіркесімен) айтқанда, қылмыстық заңда көрсетілген, сонымен қатар басқа заңда және басқа нормативтік құқықтық актілерде немесе халықаралық шарттағы оқиғалар кезіндегі түсінік.

Мысалы, қылмыс құрамының белгілері - бұл тор негізгі тұтастық организмде жатқан, өзіне қылмыс құрамын ұсынатын, сонымен қатар тор осы элемент құрамына сәйкес келетін, блок болып келетін, біртектес тобын құрайтын және организм бөлігі. Қылмыс құрамы - бүтін организм, көрсетілген тор мен блоктан тұрады. Қылмыс құрамы белгілері қылмыстық заңмен белгіленген ұстаныммен бірге және олармен арақатынаста және қылмыс құрамынан негізгі қатарда сараланып қалуы мүмкін.

Осы міндетті және факультативті белгілерден басқа сол негіздер болып мыналар табылады: 1) нормативтік деректеме (источник), 2) қылмыстық-құқықтық деректеме, 3) қоғамға қауіптілік дәрежесі, 4) гносеологиялық негіз, 5) анықтылық, 6) тұрақтылық дәрежесі және 7) заңдағы терминологиялық сипаттама негізі. Нормативті қайнар-көзі секілді критерий бойынша қылмыс құрамының белгілері, біріншіден, көрсетілген қылмыс түріне жауаптылық тағайындайтын ҚР ҚК Ерекше бөлімінің бабында; екіншіден, аталған бөлімде және осы ҚК-ң Ерекше бөлімінің тарауларында; үшіншіден, ҚК-ң Жалпы бөліміндегі аталған бабтарда; төртіншіден, ҚР-ң басқа (қылмыстық емес) заңдарда және басқа нормативтік құқықтық актілерде ҚР ҚК Ерекше бөлімінің бланкеттік диспозициялық баптарына сілтеме жасалынғандар; бесіншіден, ҚР халықаралық шарттарында, ескерілген ҚК-ң Ерекше бөлімінің бланкеттік диспозициялық баптарына сілтеме жасалынғандар көзделген. ҚР ҚК-ң Ерекше бөлімінің баптарының диспозицияларында нақты қылмыс құрамының белгілерін жекелендіретін және осы құрамды басқа қылмыс құрамынан айыруға мүмкіндік беретін, сондай-ақ объективтік жақтың барлық белгелерін және олар болған жағдайда факультативтік белгілерді анықтауға мүмкіндік беретін белгілер көрсетілген жоғарыда айтылғандардан басқа осы ҚК-ң Ерекше бөліміндегі баптарының диспозицияларында қылмыс объектілерін , қылмыстың субъектісін (мысалы, 131б, 132б, 176б, 307б.) және субъективтік жағын (мысалы, 96б, 103 б. және ҚР ҚК басқа да баптары) сипаттайтын ерекше белгілер көзделген.

Сонымен қатар, нақты қылмыс құрамының объективтік жағының белгілері тек қана ҚР ҚК Ерекше бөлімінің диспозициялық баптарында көзделген. ҚР ҚК Ерекше бөлімінің біршама баптары, біріншіден, қылмыс құрамының жалпыға бірдей объектісін, субъектісін, субъективтік жағын

сипаттайтын; екіншіден, аяқталмаған қылмыс құрамына тән белгілерді көрсетеді - қылмысқа дайындалушылық және қылмысқа қатысушылық болып табылмайтын - ұйымдастырушы, айдап салушы және кеңес беруші, және, үшіншіден, жасалған іс-әрекеттің қылмыстылығын жоятын белгілер. Сонымен, ҚР ҚК 2 б. 1 т-да қылмыстық-құқықтық қорғаудың бірнеше объектілері көрсетілген: адам және азаматтардың құқықтары мен бостандықтары, меншік құқығы, қоғамдық тәртіп, қоғамдық қауіпсіздік, қоршаған орта, Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысы, азаматтардың қауіпсіздігі мен достастығы.

Бұл объектілер тізбесі – шамамен берілген, ал толыққанды тізбесі қазіргі ҚК-ң Ерекше бөлімінде және аталған бөлімдерде қамтылған. ҚР ҚК қылмыс субъектісі анықталады, ал 15 б. 1 және 2 б. және 16 б. оның мынадай белгілері нақтылана түседі: жасы және есі дұрыстығы. Аталған ҚК-ң 19 б. 16. кінәнің нысандары анықталады, ал 20, 21 және 22 баптарында кінәнің қасақаналық, абайсыздық нысандары нақтыланған. ҚР ҚК 24 б. 16. аяқталмаған қылмыс құрамы анықталған, ал 30 б. 1 және 3 т. оның кезеңдері нақтыланған: қылмысқа дайындалу және қылмыс жасауға оқталу. Аталған ҚК-ң Ерекше бөлімінің баптарында аяқталмаған қылмыс құрамының кейбір белгілері көрсетілмеген, мысалы ҚР ҚК Ерекше бөлімінің баптарында көзделген қылмыстың объективтік жағының айыпкердің жағдайынан тәуелсіз болу салдарынан толық немесе ішінара орындалмауы [1, 36 б.].

Сонымен, қазіргі ҚК 19 б. 4б. тиісінше «іс-әрекет, тек абайсыздықпен істейтін, қазіргі кодекстің Ерекше бөлімдегі баптарында тиісінше арнайы көзделген жағдайлардағы қылмыс деп табылатын» нормалар бар. Бұл норма негізінде қылмыс құрамының субъективтік белгілері сияқты кінәлілік тек қана абайсыздықпен шектеледі (осы ҚК-ң 22 б. бойынша қылмыс қасақана болса кінәліліктің екі формасы болуы мүмкін). Негізінде ҚР ҚК-ң 24б. 2б. сәйкес, «қылмыстық жауаптылық тек ауыр немесе аса ауыр қысмысқа дайындалғандық үшін болады». Көрсетілген норма мазмұнында ауыр емес және ауырлығы орташа қылмысқа дайындалғандық үшін қылмыс құрамы болмайды. ҚР ҚК-ң Ерекше бөлімінің бланкеттік диспозициялық баптарында қылмыс құрамының белгісі көзделсе де, қылмыс құрамы белгісі көзделмесе де барлығы осындай белгілер емес. Тиісінше толық немесе ішінара қылмыс құрамының белгілері басқа (қылмыстық емес) заңдарда және басқа да нормативтік құқықтық актілерде не болмаса халықаралық шарттарда, көрсетілген диспозициясы барларға сілтеме жасалғандарды анықтайды [2, 26 б.].

1959 жылғы ҚазССР Қылмыстық кодексімен салыстырғанда, 1997 жылғы Қылмыстық кодексте көрсетілген диспозициялар елеулі көбірек болды. ҚР ҚК Ерекше және Жалпы бөліміндегі баптарында қылмыс құрамының барлық белгілерін тіркеу көрсетілген, сонымен қатар басқа (қылмыстық емес) заңдарда және басқа нормативтік құқықтық актілерінде,

халықаралық шарттарында кез-келген әрбір нақты қылмыс құрамында және сот-тергеу тәжірибесінде қылмысты саралауда анықталуға міндетті [3, 36 б.].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ной И.С. Методологические проблемы криминологии. – М., 1999. – 106 с.
2. Советский энциклопедический словарь. – М.: Сов. энци., 1981. – 1029 с.
3. Психология. Педагогика. Этика: учебник для вузов. – М., 1999. – 257 с.

*Абдуганиев Д.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 2 курс студенті*

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доцент м.а. Жетібаев Н.С.

ҚЫЛМЫСКЕРДІҢ ТҰЛҒАСЫ

Қылмыскердің тұлғасы дегеніміз – қылмыс жасаған тұлғаны сипаттайтын және оның қылмыстық мінез-құлқына ықпал ететін әлеуметтік-демографиялық, әлеуметтік-психологиялық, адамгершілік, құқықтық қасиеттердің, белгілердің, байланыстардың, қатынастардың жиынтығы.

Қылмыскер тұлғасының типологиясы. Қылмыскер тұлғасын, жалпы қылмыскерлерді әр түрлі критерийлер бойынша жіктеуге болады.

а) жүргізілетін статистикалық есеп бойынша олар:

- 1) әлеуметтік - демографиялық белгілеріне байланысты: жынысына қарай; жасына қарай; біліміне қарай бөледі.
- 2) әлеуметтік жағдайы мен айналысатын ісіне қарай: жұмысшылар, қызметкерлер, оқушылар, жұмыссыздар, зейнеткерлер, жеке кәсіпкерлер т.б.
- 3) тұрғылықты жері мен тұратын уақыттан қарай: ауыл, қала тұрғыны, босқын, мигрант, переселен т.б.
- 4) қылмыстық әрекетінің қарқыныдылығы мен сипатына қарай: қайталанған, рецидив (арнайы, аса қауіпті); топта, ұйымдасқан топта қылмыс жасаушы.
- 5) қылмыс жасау кезінде қылмыскердің болған жай-күйіне қарай: мас күйінде, есірткі қабылдап қылмыс жасаушылар деп бөлуге болады.

ә) тұлғалық-мотивациялық қасиеттеріне қарай:

- 1) аса қауіпті қылмыскерлер;
- 2) зорлықшыл қылмыскерлер;
- 3) пайдакүнем қылмыскерлер;
- 4) нәпсіқұмар қылмыскерлер;
- 5) қоғамдық тәртіпке қарсы қылмыскерлер;
- 6) абайсызда қылмыс жасаушылар.

б) Жасаған қылмысының түріне қарай:

- 1) ұрылар;
- 2) қарақшылар;
- 3) кісі өлтірушілер;
- 4) алаяқтар т.б. деп топтастыруға болады.

Ал олардың өзі де ары қарай бөлшектене алады. Мысалға, ұрылардың өзін де жеке қасиеттері мен "мамандығына" қарай былай деп бөледі:

1. «**Медвежатниктер**»- сейфті не өзге құлыпты ашып ақша ұрлайтындар;
2. «**Қалташылар**» - қалтаға, сөмкеге т.б. түсіп мүлік ұрлайтындар;
3. «**Үйшілер**» - пәтерлерге, үйлерге заңсыз кіре отырып ұрлайтындар;
4. «**Дүкеншілер**» - дүкендерге түсетіндер;
5. «**Айдаушылар**» немесе «**Қуып кетушілер**» - автокөлікті талан-тараждау мақсатында айдап кетумен айналысатындар;
6. «**Клюквеншілер**» - антиквариат болып табылатын құнды заттарды ұрлаушылар және тағы да басқалар.
7. Осыларға біздің «**Барымташыларды**» да (мал айдап кетушілер) қосуға болады.

в) тұлғаның криминогендік асқыну дәрежесіне қарай:

- 1) «кездейсоқ қылмыскерлер» - алғаш рет кішігірім ауырлықтағы қылмыс жасағандар;
- 2) «ситуативтік қылмыскерлер» - сыртқы жағымсыз жағдайлардың ықпалымен алғаш рет ауыр қылмыс жасағандар;
- 3) «тұрақсыз қылмыскерлер» - алғаш рет қылмыс, бірақ бұған дейін өзге құқық бұзушылық жасағандар;
- 4) «кәнігі қылмыскерлер» - бұған дейін бірнеше мәрте қылмыс жасап, бұрын сотталғандар;
- 5) «аса қауіпті қылмыскерлер» - бірнеше рет қасақана ауыр қылмыс жасағандар [1, 18 б.].

г) тұлғаның әлеуметтік бағытына қарай:

- 1) Кәсіпқой тип - өте қауіпті, қоғамға кері бағытта. Ерекшеліктері: құқықтық нигилизм, мәдениеттің төмендігі, қоғамға қарсы бағыты және криминогендік ситуацияны өзі жасайтындығы (кәсіпқой қылмыскерлер, аса қауіпті рецидивистер).
- 2) Әдеттегі тип - әлеуметтік-психологиялық қасиеттері тұрақсыз және қайшылыққа толы, жақсы мен жаманның, болатын мен болмайтынның арасын толық ажыратпаған, криминогендік ситуацияны өзі жасамайды, тек нақты өмірдегі ситуацияны пайдаланады.
- 3) Тұрақсыз тип - негативтік және позитивтік қасиеттері теке-тірес келетін қылмыскер.
- 4) Салақ тип - позитивтік бағыты басым, қоғамдық қатынастарды реттейтін нормаларға салақтықпен қарайды. Қауіпті емес қасақана немесе абайсызда қылмыстар жасайды.
- 5) Кездейсоқ тип - позитивтік бағытта, негативтігі жоқ, құқықтық санасы

тұрақты, тек қана нақты өмірлік ситуацияға байланысты қылмыс жасайды: аффект, қажетті қорғану шегінен асып кісі өлтіру т.б. [2, 29 б.].

д) қоғамға қауіптілік деңгейіне қарай:

- 1) абсолютті қауіпті - серриялық кісі өлтіруші, соның ішінде, жалданып немесе жыныстық, не бірнеше адамды қатар өлтіруші;
- 2) аса қауіпті - конфликтілік жағдайларда кісі өлтіруші, көп уақыт пайдакүнемдікпен қылмыс жасаушы. Бұған қылмыстық ұйымдардың басшылары да кіреді;
- 3) қауіпті - жеке адамға не қоғамдық тәртіпті бұза отырып, меншікке қарсы қылмыстар жасаушы, бірақ адам өміріне қарсы қылмыстарды емес;
- 4) қауіптілігі болымсыз - басқа қылмыскерлер.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Франк Л.В. Виктимология и виктимность. - Душанбе, 1972. – 255 с.
2. Франк Л.В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии. - Душанбе, 1977. – 235 с.

**Абукожа Д.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 2 курс студенті**

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доцент м.а. Жетібаев Н.С.

ҚҰРБАННЫҢ ҚЫЛМЫСТЫ АШУДАҒЫ КӨМЕГІ

Қылмысты жасаған тұлғаны қарағанда К.Маркстың айтуынша тек қана құқық бұзушы ретінде қарастырмай, оны одан да тереңірек ойлар қарастыруымыз керек. Яғни, « құқық бұзушыны мемлекет адам ретінде көруі тиіс, жүрегі бар, мемлекеттің тірі бөлшегі ретінде; Отанды қорғайтын әскер ретінде; Сот тындайтын қандай да бір куә ретінде; қоғамдық функцияны атқаратын қоғам мүшесі ретінде; жанұя басы ретінде, және ең өзектісі болып — мемлекеттің азаматы ретінде көруі тиіс » — дейді. Қылмыс жасаған тұлғаларды 2-ге бөліп қарастыруға болады. Олар: кәсіптенген қылмыскерге және абайсызда немесе аффект жағдайында қылмыс жасаған адамдарға. Жалпы алғанда тұлғалық қасиеттер туралы барлық және жеке қылмыс субъектілеріне қатысты олардың қылмыс себептеріне қатысты маңызды мәліметтерді құрайды, ал өз алдына жаңа қылмыстарды ескерту шараларын тандауда қолданылуы мүмкін. Нақты бір қылмыскерге ғана тән қасиеттер мен сипаттарын зерттеп, оған байланысты оның қылмыстық әрекетінің себепін айтуға болады, алайда бұл тұрғыдан қылмыстың жалпы себептерін анықтау мүмкін емес [1, 32 б.].

Сондықтан, қылмыскердің тұлғасын топ деңгейінде және «қылмыс субъектісінің» жиынтығы ретінде бір тұтастай, яғни типологияны пайдалана отырып зерттеу қажет. Мұндай зерттеуде жасаған қылмысының ұқсастығына және қылмыстық әрекет субъектісінің жеке қасиеттерінің мазмұнына байланысты қылмыскерлердің категориялары мен типтері зерттеледі. Осылайша, қылмыскердің тұлғасы – бұл адамды және оның қоғамдық өмірдің әртүрлі жақтары мен көріністеріндегі әлеуметтік маңызды және индивидуалды белгілердің, қасиетердің сапалық белгілердің және басқа да көрсеткіштердің белгілі бір жиынтығы немесе олардың жүйесі болып табылады. [2; 43 б]. Қылмыскер тұлғасын зерттеу ең алдымен ол қылмыс субъектісі бола алады ма, қылмыс құрамын бекіту үшін және қылмысты дәл саралау үшін маңызды роль атқарады ма; және қылмыс құрамының белгілерін мәнді белгілерін анықтауға көмектеседі. Қылмыскер тұлғасын зерттеудің басты бағыттары болып келесілер табылады:

1. кінәлінің әрекетінде қылмыс құрамын анықтау;
2. жауаптылық сипаты мен дәрежесін белгілеу;
3. жазаны индивидуализациялау;
4. сотталғандардың түзелу және қайта тәрбиелену дәрежесін анықтау;
5. құқық бұзушылықпен күресте қоғамның қызметі;
6. кінәлімен қылмыс жасауға түрткі болғаны себептер мен шарттарды анықтау және жою;
7. соттық және тергеу материалдарын жалпылау;

Қорыта айтқанда, адамның биологиялық және әлеуметтік ерекшеліктері қылмысты анықтағанда қатысатыны сөзсіз. Сондықтан, қылмыскер тұлғасын зерттеуде, себептілікті анықтағанда сот психиатриялық, сот – медициналық және басқа сараптамалар сияқты пән аралық салалардың қатысатыны тегін емес. Айта кетерлігі, қылмыскер тұлғасы мен қылмыс субъектісін шатастырып алмау. Қылмыстың жалпы субъектісі үшін бар болғаны адам болуы, жасы толуы және есі дұрыс болуы деген сияқты үш белгі жетік айта кетерлігі, қылмыскер тұлғасы мен қылмыс субъектісін шатастырып алмау. Қылмыстың жалпы субъектісі үшін бар болғаны адам болуы, жасы толуы және есі дұрыс болуы деген сияқты үш белгі жеткілікті, ал қылмыскер тұлғасын сипаттау үшін оның бала күнінен бастап бойына сіңірген барлық қасиеттерін адақтап шығу керек. Тіпті, қылмыс субъектісінің тұлғасы десек де қателеспейміз. Біреуді бойы ұзын деп жақсы көрсеңіз – ол биологиялық қасиеті, енді береуді ақылды деп сыйласыңыз – ол психологиялық-интеллектуалдық қасиеті [3, 33 б.].

Қылмыскер деп тек қана қоғамға қайшы әрекет немесе әрекетсіздік жасаған адам деп тани қоймай оны тұлға ретінде қарастыру өте күрделі мәселелердің бірі болып табылады. Криминологияда қылмыскер тұлғасы ретінде қоғамға қауіпті әрекет жасаған кінәлі адам тұлғасын түсінеді. Қылмыскер тұлғасы туралы мәселе криминологиядағы біршама күрделі және түрлі талас тудыратын мәселелердің бірі болып табылады [4, 53 б.]. Қылмыс

жасаған адамның тұлғасы қылмыстық саладағы көптеген ғылымдардың мұқият зерттеу объектісі болып табылады. Криминологиялық зерттеу объектісі болып: қылмыс жасаған жекелеген адамдар; қылмыскерлердің әртүрлі контингенттері (кәмелеттік толмағандар, рецидивистер); қылмыскерлердің әртүрлі криминологиялық типтері табылды. Кез келген адам қылмыскер болып тумайды қылмыскерлік тұлғаның қалыптасу кезіндегі жайсыз жағдайлардың салдарынан пайда болады деуге болады. Тұлға — әлеуметтік қатынастар субъектісі ретіндегі индивид; индивид тұлға болады. Қылмыскер тұлғасы – индивидтің қылмыс жасау сипатында көрінетін психикалық ерекшеліктер жиынтығы. Тұлға – бұл индивидуалдық, қайталанбастық. «Адам» және «персона (тұлға)» түсініктері ажыратылады. Адам ұғымы кең деп саналады, себебі кез келген адам тұлға емес, керісінше кез келген тұлға адам.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ривман Д.В. Виктимологические факторы и профилактика преступлений. – Ленинград. – 1975. – 176 б.
2. Ривман Д.В. Криминальная виктимология. – СПб., 2002.
3. Алауханов Е.О. Пайдақорлық қылмыстардың алдын алудың криминологиялық проблемалары, дис. – Алматы, 2004. 38 бб.
4. Антонов Г.В., Романовский А.А. Мотов А.А. «Виктимность и нравственность» // Вопросы борьбы с преступностью, вып. 33. 1980, с.40-46.

*Абуов Н.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 2 курс студенті*

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доцент м.а. Жетібаев Н.С.

ВИКТИМОЛОГИЯ ҰҒЫМЫ

Виктимология – қылмыстардың құрбандары жайында кең тұрғыда түсінік беретін, сондай-ақ бақытсыз жағдайлардың табиғи және техногендік апаттардың эпидемиялардың басқа да әскери даулар мен соғыстардың саяси қарама-қайшылықтардың негізінде туындаған дауды шешу барысында құрбандардың бет-бейнесі туралы оқытатын пән.

Виктимология латынша **victima** (құрбан) және грекше – **logos**(ілім) деген екі сөзден тұрады, яғни құрбан туралы ілім дегенге келеді. Бірақ осы ілімнің табиғаты туралы ғылымда пікірталандығы да жоқ емес. [1; 34 б]. Бұл туралы үш түрлі көзқарас бар:

- 1) Виктимологияны криминологияның саласы деп есептейтіндер;

2) Виктимологияны криминологиямен қатар өмір сүретін салааралық ғылым деп санайтындар;

3) Виктимологияны жалпы барлық құбылыстардың құрбандары туралы ғылым деп санайтындар.

Криминологияның саласы ретіндегі виктимология төмендегідей құбылыстарды зерттейді:

- қылмыс құрбандарының моральдық-психологиялық және әлеуметтік сипаттамалары (қандай қасиеттеріне қарай адам жәбірленушіге айналды?)

- қылмыскер мен жәбірленушіні байланыстыратын қатынас (бұл қатынастар қылмыстың жағдайын туғызуға қаншалықты әсер етті?)

- қылмыстың алдындағы және қылмыс үстіндегі ситуация (жәбірленушінің әрекеті не әрекетсіздігі қылмысқа қаншалықты ықпал етеді?)

- құрбанның қылмыстан кейінгі мінез-құлқы (құқық қорғау органдарына жүгінді ме, әлде ақиқатты анықтауға кедергі келтірді ме?)

- профилактикалық сипаттағы шаралар (жәбірленушілердің қорғану мүмкіндіктері қандай?)

- қылмыс арқылы келтірілген зардаптың орнын толтыру жолдары.

Кей уақыттарда виктимологияның пәнін қысқаша қылмыс жәбірленушілерінің тұлғасы мен мінез-құлқы деп те айта салуға болады.

Криминологияда **victima** (құрбан) түбірінен тұратын үш түрлі ұғым қолданылады. Олар – виктимология, виктимизация және виктимділік. Оның виктимологиясы құрбан туралы ілім екенін айттық, ал виктимизация болса, адамның қылмыс құрбанына айналу процесін білдіреді.

Виктимділік – өзіне тән қасиеттерге не атқаратын қызметіне байланысты тұлғаның қылмыс жәбірленушісіне айналып кету бейімділігі. Ол бейімділік оның өз мінез-құлқына да тәуелді бола алады немесе оған тәуелсіз объективті де өмір сүре алады.

Виктимология пәні – қылмыстардан қандай жағдайларда тұлғалардың құрбан болғандығын анықтау үшін жәбірленушінің құқықтық, әлеуметтік, психологиялық және басқа да сипаттамаларын анықтайтын пән [2, 21 б].

Виктимология пәні криминология ғылымындағы қоғамға қарсы мінез құлық жүріс тұрысымен ерекшеленген тұлғаларға қарсы профилактикалық шараларды атқаруға бағытталған. Виктимологиялық зерттеулер аясы криминология ғылымының шегінен шығып өзінше дербес ғылым ретінде оқытылу қажет деп санайды, бірқатар Ресей оқымыстылары (В.И. Половинский, Э.Э. Цинтров, К.И. Мьяцау) Осы көзқарастардың қай қайсысы болса да заңды және өмір сүруге құқығы бар. Мысалға, оны криминологияның ғана саласы деп есептейтін алғашқы пікірдің қалыптасуы виктимологияның дәл қазір тек қана криминологияның құрылымында (және өзге ешқандай да ғылымға қатысы жоқ) тұруымен түсіндіріледі. Әлбетте, тақыр жерден ғылым пайда болмайды, ол өзге ілімнің қоластынан белгілі бір қажеттіліктер туындағанда бұр жарып шығады. Сол сияқты виктимология

саласының пайда болуы да қылмыстылықтың себебін анықтау мен оның алдын алу үшін тек қылмыскерлерді емес, оның құрбандарын, яғни жәбірленушілерді де зерттеу қажеттілігінен туындаған. Оның негізін қалаушы неміс ғалымы Ганс фон Хенттинг (1948 жылы «Қылмыскер және оның құрбандары» деген еңбек жариялаған). Осыған қарағанда виктимология ілімінің мамандары криминолог ғалымдардың ішінен шығатындығы да заңды да. Бірақ бұл уақытша құбылыс, ғылым бір орында тұрмай оның жинақтаған көзқарастары мен идеялары қордаланып тек қана қылмыс құрбандарымен ғана шектелмей өзге де құбылыстардың құрбандары туралы да жүйелі білім жинақталып, күндердің бір күнінде виктимологияның криминологиядан бөлініп шығу қажеттігі де туындайды [3, 32 б].

Осы кезде жоғарыда айтқан үшінші көзқарас та екінші көзқарас та жүзеге асады. Бірақ осыған бола дәл қазір осы үш пікірді текетірестіріп, қызылкенірдек болудың қажеті жоқ. Ғылым аспаннан түспейді, алдымен оның алғышарты пайда болады, содан соң ол әлі нақты кесіп айтар ережесі жоқ болжал күйіндегі теорияға айналады, содан соң ілімге, содан соң нақты бұлтартпас ережелері бар ғылым саласына айналады. Виктимология да осы жолдан заңды түрде жүріп келе жатыр. Түптің түбінде, өз алдына бөлек ғылым болатыны аян.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1.Бакаев А.А. Система профилактики правонарушений несовершеннолетних:учеб. пособие для вузов рек. МВД РФ. – М.: Логос, 2010.
- 2.Варчук Т.В. Криминология: Учеб. пособие. – М.: Инфра-М, 2012.
- 3.Гилинский Я.И. Криминология: учебник. – СПб. 2011.

*Адамбектегі А.,
студент 4 курса юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби*

*Научный руководитель: старший преподаватель кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби Шонабаев Б.А.*

УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ПОЛИТИКА В СФЕРЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИОННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

Сегодня во всем мире приобрело широкое распространение такое понятия, как коррупция. В связи с увеличившимися фактами коррупции во всем мире приобрела актуальность тема борьбы с коррупцией, перед государствами встали такие вопросы, «что такое коррупция?» какими методами бороться, «как победить коррупцию?» рамках такого понятия, как

борьба с коррупцией разрабатываются различные программы и законы по предотвращению данного негативного элемента, такого, как коррупция.

Ярким примером того что данная проблема мирового масштаба является принятие Конвенции совета Европы «об уголовной ответственности за Коррупцию принятой 27 января 1999 года [1].

В нашей республике существует закон Республики Казахстан от 2 июля 1998 года «О борьбе с коррупцией», так же существуют различные программы по борьбе с коррупцией в частности Государственная программа борьбы с коррупцией на 2006-2010 годы Принятая в соответствии с указом президента Республики Казахстан. Еще одной программой, действующей и сегодня является, Отраслевая Программа по противодействию коррупции на 2011-2015 годы, утвержденной постановлением Правительства от 31 марта 2011 года. Так же в уголовном кодексе Республики Казахстан от 16.06 1997 года предусмотрена целая глава коррупционным и иным должностным притуплениям.

В юридической науке Казахстана история развития коррупции рассматривается впервые авторами данной работы. Известно, что нормы обычного права, принятые в родовых общинах на территории Казахской степи были во многом предопределены традициями законодательного характера, установленными принципами кочевой культуры. В свою очередь особое влияние на процессы помадной цивилизации оказывали устойчиво общественно-государственного устройства Монгольского ханства.

Первый этап становления основ правовой системы в Казахстане следует отнести к периоду среднего и позднего средневековья и условно датировать XIV - первой половиной XIX вв. При этом основными чертами его явилось сочетание правовых устоев традиционной мусульманской системы права и обычно-правовых институтов монгольской кочевой цивилизации с определяющим влиянием последних.

В этот период в казахском феодальном обществе ответственность за коррупцию, в каком виде мы сегодня ее воспринимаем, не предусматривалась. Тем не менее, до присоединения Казахстана к России коррупция проявлялась в легитимных институциональных формах, когда те или иные подношения представителям знати носили характер обязательной феодальной повинности. Так, с простых земледельцев в пользу ханов, султанов, биев и других представителей родовой знати регулярно взимался налог ушур - десятая часть урожая.

Скотоводы платили налог закят - определенное количество того или иного вида скота. Наряду с ними в пользу феодальной верхушки собирались натуральные подарки в виде согума (сырое мясо) или Сыбага (вареное мясо). Кроме того, существовали всевозможные виды подарков представителям знати и аксакалам. Так, согласно описанию киргизских обычаев, имеющих в Орде силу закона: Согым производится осенью, обыкновение это имеет в основании то; дабы хан или султан мог прожить всю зиму на иждивении

народа. Сыбага производится весною на тех же условиях, как и согым. Ордынец, пользующийся уважением в орде, хотя и занимает какую-либо должность, не может отказываться от принятия подарка, принесенным простым киргизом.

С начала XVI века в Казахстане действовали законы хана Касыма, так называемая Столбовая дорога Касыма, в основу которых были заложены нормы обычного права (адата). Нормы обычного права казахов были окончательно кодифицированы и дополнены в конце XVI века при хане Тауке в виде единого свода под названием Жеті жарғы (Семь установлений).

Как отмечает Т.М. Культелеев, в то время казахское обычное право состояло из трех источников: обычая, практики суда биев и положения съезда биев. Судебные функции в Казахстане на тот период исполнялись ханами, султанами и биями (родоначальниками) словесно на основании казахского обычного права. Судебное разбирательство хана рассматривалось как последняя судебная инстанция. Эту функцию он осуществлял, разъезжая по степи. За судебное разбирательство он получал определенную сумму вознаграждения, называемую ханлык. Хан судил на основании обычного права, заменяя пробел в обычном праве своей правотворческой деятельностью. В таком случае судебное решение хана становилось важным дополнением обычного права и приводило к созданию новых норм права [2, с.50-51].

По адату сторонам не запрещалось делать судьям тарту (подарок), сыбага (угощение) и т.п. Поэтому представители феодально-родовой знати обычно преднамеренно затягивали, усложняли уголовные дела и другие споры, возникавшие среди населения, с расчетом получить крупное вознаграждение

Как указывает С.З. Зиманов: В 1855 г. казахи рода Берш и Адай (Внутренняя орда) обратились в органы местной власти с групповым письмом о злоупотреблениях султана Кучангалия Шигаева - управляющего первой приморской частью. В нем они писали, что ежели ордынцы, имеющие тяжбы, явятся к Шигаеву с деньгами, то жалобы их он разбирает в скором времени. Если же иногда казахи приходят без подарков, то он не только разобрать их жалобы, но даже не показывает им, которые бывают вынуждены возвращаться в свои аулы. Проверка показала, что Шигаев не только творил подобные злоупотребления, но и продавал старшинские должности, за которые он брал по 100 и по 200 рублей серебром

По мнению академика С.З. Зиманова: Присвоение феодальной знатью прибавочного продукта непосредственных производителей - крестьян - происходило различными способами. В одном случае устанавливались сборы с населения за кочевание для покрытия расход знати по управлению и т.д. В другом случае оно проводилось на основе исполнения дедовских обычаев одаривать представителей знати, приносить добровольные приношения влиятельным лицам. В третьем случае, по сути дела, крестьянские отработки

выдавались как помощь однородней и т.п. При этом внеэкономическое принуждение нередко сочеталось с экономическим принуждением [3].

В Описании киргизских обычаев д`Андре указано, что каждому лицу, пользующемуся каким-либо уважением в орде, можно получать подарки, хотя то лицо и должностное. Другой вариант той же записи усиливает норму и говорит, что такое лицо даже не может отказываться от принятия подарка

Как указывает исследователь обычного права казахов Л.С. Фукс: Итак, перед нами в форме института обязательного подарка освященное обычаем право султанов и знати вообще бесстыдно грабить зависимых от них людей. В этом подлинная причина и цель сохранения в казахском частнособственническом обществе такого пережитка патриархально-родовых отношений, как обязательный подарок, дающего возможность норму, санкционирующую их грабеж, представить как общую для всех норму, правопорядка. Возможно даже, что формально это соответствовало обычно-правовой норме, вуалировавшей таким путем свою грабительскую суть.

Таким образом, из приведенных выдержек и мнений различных ученых позволяет сделать вывод, что традиции казахов делать подарки и всевозможные подношения имеют традиционный характер, а ее корни уходят в социально-политические и экономические отношения, господствовавшие в казахском обществе в период феодализма. Коррупция проявлялась в легитимных институциональных формах и ее главными факторами в то время были: социальное расслоение общества на богатых и бедных, жесткая иерархия между этими слоями по критерию их состоятельности, а также родовые отношения и патриархальная культура, воспитывавшие у казахов психологию чиновничества.

*Адамбектегі А.,
студент 4 курса юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби*

*Научный руководитель: старший преподаватель кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби Шонабаев Б.А.*

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ

Механизма противодействия коррупции демократических правовых государств, как свидетельствует анализ, ориентирован на комплексное применение широкого спектра мер правового, организационно-кадрового и просветительско-воспитательного характера. Причем не только с целью подавления, но прежде всего для выявления первопричин и зон наиболее серьезных коррупционных рисков, предупреждения и профилактики

возможных коррупционных проявлений: силовое пресечение такого рода правонарушений и привлечение к юридической ответственности виновных – дело само собой разумеющееся. И все это в рамках всеобъемлющих национальных стратегий антикоррупционного действия.

Международное сообщество и правительства многих стран давно усвоили, что коррупция причиняет колоссальный и невосполнимый материальный, политический и моральный вред обществу, что коррупционеры всегда профессиональнее и гибче законопослушного труженика. Поэтому уделяют вопросам борьбы с коррупцией повышенное внимание, понимая, что победить коррупцию можно только при наличии твердой политической воли и только масштабными системными мерами.

Многие зарубежные авторы делят коррупцию на три типа: приватизация государства, покровительство и административная коррупция. В соответствии с данной типологией разрабатывают маршрутные карты выявления зон повышенного коррупционного риска и нейтрализации уязвимых коррупционных мест.

С высокой долей уверенности можно констатировать, что Казахстан многие из общепринятых в мире элементов организационно-правового механизма противодействия коррупции взяла на вооружение, но, к сожалению, в ряде случаев действуют они слабо, нередко, если даже и предусмотрены нормативно, реализуются малоэффективно. Об этом свидетельствует динамика роста объемов отечественного коррупционного рынка, который по оценкам Международного центра «TransparencyInternational» превысил 300 млрд. долларов, запредельное великое разнообразие тяжких коррупционных преступлений. Суммарный объем взяток чуть ли не сравнялся с ВВП.

В этом смысле изучение зарубежного опыта противодействия коррупции и реализации (адаптированных соответствующим образом) предусмотренных международным правом нормативных правовых установлений и апробированных антикоррупционных стандартов поможет создать более надежные предпосылки (механизмы) эффективной борьбы с коррупцией и, главное, разрушения причин, ее порождающих.

Наиболее существенные успехи на этом направлении, как свидетельствуют исследования отечественных и международных научных центров, достигнуты правовыми системами Дании, Финляндии, Швеции, Новой Зеландии, Канады, Нидерландов, Норвегии, Австралии, Сингапура, Люксембурга, Швейцарии, Ирландии, Германии, Великобритании, Израиля, Франции, Соединенных Штатов Америки, Австрии.

Формы, методы и способы борьбы с коррупцией здесь весьма разнообразны: от создания эффективного антикоррупционного законодательства, отладки мониторингового научного анализа и обобщения тенденций в сфере коррупционной преступности до пропаганды законопослушного высоконравственного поведения служащих и формирования здоровой нравственной атмосферы общественных отношений. Коррупция

отслеживается тотально, причем на всех уровнях и во всех ее аспектах, антикоррупционная практика носит одновременно и глобальный, и «заземленный» характер, ориентирована на укрепление правопорядка и оздоровление морально-психологического климата в обществе.

Сингапур. Одним из первых среди современных индустриальных стран активную борьбу с коррупцией начало правительство Сингапура и в достаточно короткие по историческим меркам сроки добилось впечатляющих успехов. Сегодня Сингапур одна из самых благополучных с точки зрения коррупционной болезни стран. Здесь создано сильной антикоррупционное законодательство, высоким авторитетом пользуется власть, эффективно функционирует Бюро по расследованию случаев коррупции (агентство по борьбе с коррупцией). В его компетенции расследование и пресечение коррупционных проявлений, причем как в государственной сфере, так и частном секторе экономики, проверка информации и о коррупции в среде чиновников, разработка эффективных методов идентификации зон коррупционного риска и оценки коррупциогенности системы управления. Бюро подотчетно непосредственно правительству страны, что гарантирует его самостоятельность в принятии решений и независимость от стороннего «давления».

*Айдаров Ә.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 2 курс студенті*

*Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық
университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу
және криминалистика кафедрасының доцентм.а. Жетібаев Н.С.*

ӘЛЕМДІК ЖӘНЕ ОТАНДЫҚ КРИМИНОЛОГИЯДАҒЫ ВИКТИМОЛОГИЯНЫҢ ДАМУЫНА ҚЫСҚАША ШОЛУ

Мысалы, қылмыс құрамының белгілері - бұл негізгі тұтастық организмде жатқан, өзіне құрамын ұсынатын, сонымен қатар тор осы элемент құрамына сәйкес келетін қылмыс, блок болып келетін, біртектестобын құрайтын және организм бөлігі. Қылмыс құрамы - бүтін организм, көрсетілген тормен блоктан тұрады. Қылмыс құрамы белгілері қылмыстық заңмен белгіленген ұстаныммен бірге және олармен арақатынаста және қылмыс құрамынан негізгі қатарда сараланып қалуы мүмкін.

Осы міндетті және факультативті белгілерден басқа сол негіздер болып мыналар табылады: 1) нормативтік деректеме (источник), 2) қылмыстық-құқықтық деректеме, 3) қоғамға қауіптілік дәрежесі, 4) гносеологиялық негіз, 5) анықтылық, 6) тұрақтылық дәрежесі және 7) заңдағы терминологиялық

сипаттама негізі. Нормативті қайнар-көзі секілді критерий бойынша қылмыс құрамының белгілері, біріншіден, көрсетілген қылмыс түріне жауаптылық тағайындайтын ҚР ҚК Ерекше бөлімінің бабында; екіншіден, аталған бөлімде және осы ҚК-ң Ерекше бөлімінің тарауларында; үшіншіден, ҚК-ң Жалпы бөліміндегі аталған баптарда; төртіншіден, ҚР-ң басқа (қылмыстық емес) заңдарда және басқа нормативтік құқықтық актілерде ҚР ҚК Ерекше бөлімінің бланкеттік диспозициялық баптарына сілтеме жасалынғандар; бесіншіден, ҚР халықаралық шарттарында, ескерілген ҚК-ң Ерекше бөлімінің бланкеттік диспозициялық баптарына сілтеме жасалынғандар көзделген. ҚР ҚК-ң Ерекше бөлімінің баптарының диспозицияларында нақты қылмыс құрамының белгілерін жекелендіретін және осы құрамды басқа қылмыс құрамына айыруға мүмкіндік беретін, сондай-ақ объективтік жақтың барлық белгелерін және олар болған жағдайда факультативтік белгілерді анықтауға мүмкіндік беретін белгілер көрсетілген жоғарыда айтылғандардан басқа осы ҚК-ң Ерекше бөліміндегі баптарының диспозицияларында қылмыс объектілерін (мысалы, 265 б.), қылмыстың субъектісін (мысалы, 131б, 132б, 176б, 307б.) және субъективтік жағын (мысалы, 96 б., 103 б. және ҚР ҚК басқа да баптары) сипаттайтын ерекше белгілер көзделген.

Сонымен қатар, нақты қылмыс құрамының объективтік жағының белгілері тек қана ҚР ҚК Ерекше бөлімінің диспозициялық баптарында көзделген. ҚР ҚК Ерекше бөлімінің біршама баптары, біріншіден, қылмыс құрамының жалпыға бірдей объектісін, субъектісін, субъективтік жағын сипаттайтын; екіншіден, аяқталмаған қылмыс құрамына тән белгілерді көрсетеді – қылмысқа дайындалушылық және қылмысқа қатысушылық болып табылмайтын - ұйымдастырушы, айдап салушы және кеңес беруші, және, үшіншіден, жасалған іс-әрекеттің қылмыстылығын жоятын белгілер [1, 18 б.].

Сонымен, ҚР ҚК 2 б. 1 т-да қылмыстық-құқықтық қорғаудың бірнеше объектілері көрсетілген: адам және азаматтардың құқықтары мен бостандықтары, меншік құқығы, қоғамдық тәртіп, қоғамдық қауіпсіздік, қоршаған орта, Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысы, азаматтардың қауіпсіздігі мен достастығы.

Бұл объектілер тізбесі – шамамен берілген, ал толыққанды тізбесі қазіргі ҚК-ң Ерекше бөлімінде және аталған бөлімдерде қамтылған. ҚР ҚК қылмыс субъектісі анықталады, ал 15 б. 1 және 2 б. және 16 б. Оның мынадай белгілері нақтылана түседі: жасы және есі дұрыстығы. Аталған ҚК-ң 19 б. 16. кінәнің нысандары анықталады, ал 20, 21 және 22 баптарында кінәнің қасақаналық, абайсыздық нысандары нақтыланған. ҚР ҚК 24 б. 16. аяқталмаған қылмыс құрамы анықталған, ал 30 б. 1 және 3 т.

Оның кезеңдері нақтыланған: қылмысқа дайындалу және қылмыс жасауға оқталу. Аталған ҚК-ң Ерекше бөлімінің баптарында аяқталмаған қылмыс құрамының кейбір белгілері көрсетілмеген, мысалы ҚР ҚК Ерекше

бөлімінің баптарынд көзделген қылмыстың объективтік жағының айыпкердің жағдайынан тәуелсіз болу салдарынан толық немесе ішінара орындалмауы. Қылмыстық кодекстің 28б. қылмысқа қатысу ұғымына анықтама беріген, қылмысқа қатысушының жауаптылығы ҚР ҚК 28-31 б. белгіленген. Қылмыстық кодекстің 9б. 2б. негізінде «ҚК-те көзделген белгілер бір әрекеттің белгілерін қамтыса да, қоғамға қауіптілік дәрежесі төмен болғандықтан сол әрекет (әрекетсіздік) қылмыс болып табылмайды», деп көрсетілген. ҚР ҚК 26 б. ерікті түрде тұлғаның қылмысты соңына дейін жеткізуден бас тарту белгісі көрсетіледі, мұнда қылмыс құрамы жоқ. ҚР ҚК-ң 32-37 баптарда іс-әрекеттің қылмыстылығын жоятын мән-жайлар көрсетілген. ҚР ҚК Жалпы бөлімінде сондай-ақ көрсетілген белгілер, қылмыс әрекетін шектейтін және тиісінше қылмыс құрамын бөлшектейтін нормалар бар.

Сонымен, қазіргі ҚК 19 б. 4б. тиісінше «іс-әрекет, тек абайсыздықпен істейтін, қазіргі кодекстің Ерекше бөлімдегі баптарында тиісінше арнайы көзделген жағдайлардағы қылмыс деп табылатын» нормалар бар. Бұл норма негізінде қылмыс құрамының субъективтік белгілері сияқты кінәлілік тек қана абайсыздықпен шектеледі (осы ҚК-ң 22 б. бойынша қылмыс қасақана болса кінәліліктің екі формасы болуы мүмкін).

Негізінде ҚР ҚК-ң 24б. 2б. сәйкес, «қылмыстық жауаптылық тек ауыр немесе аса ауыр қысмысқа дайындалғандық үшін болады». Көрсетілген норма мазмұнында ауыр емес және ауырлығы орташа қылмысқа дайындалғандық үшін қылмыс құрамы болмайды. ҚР ҚК-ң Ерекше бөлімінің бланкеттік диспозициялық баптарында қылмыс құрамының белгісі көзделсе де, қылмыс құрамы белгісі көзделмесе де барлығы осындай белгілер емес. Тиісінше толық немесе ішінара қылмыс құрамының белгілері басқа (қылмыстық емес) заңдарда және басқа да нормативтік құқықтық актілерде не болмаса халықаралық шарттарда, көрсетілген диспозициясы барларға сілтеме жасалғандарды анықтайды.

1959 жылғы ҚазССР Қылмыстық кодексімен салыстырғанда, 1997 жылғы Қылмыстық кодексте көрсетілген диспозициялар елеулі көбірек болды. ҚР ҚК Ерекше және Жалпы бөліміндегі баптарында қылмыс құрамының барлық белгілерін тіркеу көрсетілген, сонымен қатар басқа (қылмыстық емес) заңдарда және басқа нормативтік құқықтық актілерінде, халықаралық шарттарында кез-келген әрбір нақты қылмыс құрамында және сот-тергеу тәжірибесінде қылмысты саралауда анықталуға міндетті [2, 14 б.].

Қылмыстық-құқықтық мәнділікте қылмыс құрамының белгілері екі топқа бөлінеді: 1) жағымды және 2) жағымсыз. Жағымды – ол нақты қылмыс құрамында көрсетілген белгілер, ал жағымсыз – оның болмауында. Бұл терминология мазмұны бір жағынан қылмыс құрамының бар екеніне немесе мүлдем жоқ екеніне ықпал етеді және де жалпы әлеуметтік, диалектикалық мазмұны жағынан қарама-қарсы: оң жақта, яғни жағымды (бұған қылмыс

құрамының жоқ екенін анықтайтын белгілер кіреді), ал теріс, яғни жағымсыз жағын бар екенін көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Долгова А.И. Взаимодействие и причинность в криминологии// Вопросы борьбы с преступностью// вып. 34. – М. 1981.
2. Долгова А.И. Взаимодействие и причинность в системе научного детерминического подхода к изучению преступности// Вопросы борьбы с преступностью// Вып.35. – М.,1981.

**Айдарова Ә.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 2 курс студенті**

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доцент м.а. Жетібаев Н.С.

**ХАЛЫҚТЫ ВИКТИМИЗАЦИЯЛАУ ҮДЕРІСІ ЖӘНЕ НАРЫҚТЫҚ
ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ОНЫҢ НЕГІЗГІ ФАКТОРЛАРЫ**

Негізінде қылмысты саралауда қылмыстық заңмен қарастырылатын нақты қылмыс құрамы жатыр. Нақты қылмыс құрамы қылмыстық заңда бірден анықталмай, түрлерінің белгілері арқылы анықталады. Қылмыс құрамының белгілері - бұл бір сөзбен (терминмен) немесе сөз тіркесімен (терминдердің сөз тіркесімен) айтқанда, қылмыстық заңда көрсетілген, сонымен қатар басқа заңда және басқа нормативтік құқықтық актілерде немесе халықаралық шарттағы оқиғалар кезіндегі түсінік.

Мысалы, қылмыс құрамының белгілері - бұл тор негізгі тұтастық организмде жатқан, өзіне қылмыс құрамын ұсынатын, сонымен қатар тор осы элемент құрамына сәйкес келетін, блок болып келетін, біртектестобын құрайтын және организм бөлігі. Қылмыс құрамы - бүтін организм, көрсетілген тормен блоктан тұрады. Қылмыс құрамы белгілері қылмыстық заңмен белгіленген ұстаныммен бірге және олармен арақатынаста және қылмыс құрамынан негізгі қатарда сараланып қалуы мүмкін.

Осы міндетті және факультативті белгілерден басқа сол негіздер болып мыналар табылады: 1) нормативтік деректеме (источник), 2) қылмыстық-құқықтық деректеме, 3) қоғамға қауіптілік дәрежесі, 4) гносеологиялық негіз, 5) анықтылық, 6) тұрақтылық дәрежесі және 7) заңдағы терминологиялық сипаттама негізі. Нормативті қайнар-көзі секілді критерий бойынша қылмыс құрамының белгілері, біріншіден, көрсетілген қылмыс түріне жауаптылық тағайындайтын ҚР ҚК Ерекше бөлімінің бабында; екіншіден, аталған бөлімде және осы ҚК-ң Ерекше бөлімінің тарауларында; үшіншіден, ҚК-ң

Жалпы бөліміндегі аталған бабтарда; төртіншеден, ҚР-ң басқа (қылмыстық емес) заңдарда және басқа нормативтік құқықтық актілерде ҚР ҚК Ерекше бөлімінің бланкеттік диспозициялық баптарына сілтеме жасалынғандар; бесіншеден, ҚР халықаралық шарттарында, ескерілген ҚК-ң Ерекше бөлімінің бланкеттік диспозициялық баптарына сілтеме жасалынғандар көзделген. ҚР ҚК-ң Ерекше бөлімінің баптарының диспозицияларында нақты қылмыс құрамының белгілерін жекелендіретін және осы құрамды басқа қылмыс құрамына айыруға мүмкіндік беретін, сондай-ақ объективтік жақтың барлық белгелерін және олар болған жағдайда факультативтік белгілерді анықтауға мүмкіндік беретін белгілер көрсетілген жоғарыда айтылғандардан басқа осы ҚК-ң Ерекше бөліміндегі баптарының диспозицияларында қылмыс объектілерін (мысалы, 265 б.) , қылмыстың субъектісін (мысалы, 131б, 132б, 176б, 307б.) және субъективтік жағын (мысалы, 96б, 103 б. және ҚР ҚК басқа да баптары) сипаттайтын ерекше белгілер көзделген.

Сонымен қатар, нақты қылмыс құрамының объективтік жағының белгілері тек қана ҚР ҚК Ерекше бөлімінің диспозициялық баптарында көзделген. ҚР ҚК Ерекше бөлімінің біршама баптары, біріншіден, қылмыс құрамының жалпыға бірдей объектісін, субъектісін, субъективтік жағын сипаттайтын; екіншіден, аяқталмаған қылмыс құрамына тән белгілерді көрсетеді – қылмысқа дайындалушылық және қылмысқа қатысушылық болып табылмайтын - ұйымдастырушы, айдап салушы және кеңес беруші, және, үшіншіден, жасалған іс-әрекеттің қылмыстылығын жоятын белгілер [1, 18 б.].

Сонымен, ҚР ҚК 2 б. 1 т-да қылмыстық-құқықтық қорғаудың бірнеше объектілері көрсетілген: адам және азаматтардың құқықтары мен бостандықтары, меншік құқығы, қоғамдық тәртіп, қоғамдық қауіпсіздік, қоршаған орта, Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысы, азаматтардың қауіпсіздігі мен достастығы. Бұл объектілер тізбесі – шамамен берілген, ал толыққанды тізбесі қазіргі ҚК-ң Ерекше бөлімінде және аталған бөлімдерде қамтылған. ҚР ҚК қылмыс субъектісі анықталады, ал 15 б. 1 және 2 б. және 16 б. Оның мынадай белгілері нақтылана түседі: жасы және есі дұрыстығы. Аталған ҚК-ң 19 б. 1б. кінәнің нысандары анықталады, ал 20, 21 және 22 баптарында кінәнің қасақаналық, абайсыздық нысандары нақтыланған. ҚР ҚК 24 б. 1б. аяқталмаған қылмыс құрамы анықталған, ал 30 б. 1 және 3 т. Оның кезеңдері нақтыланған: қылмысқа дайындалу және қылмыс жасауға оқталу. Аталған ҚК-ң Ерекше бөлімінің баптарында аяқталмаған қылмыс құрамының кейбір белгілері көрсетілмеген, мысалы ҚР ҚК Ерекше бөлімінің баптарынд көзделген қылмыстың объективтік жағының айыпкердің жағдайынан тәуелсіз болу салдарынан толық немесе ішінара орындалмауы. Қылмыстық қылмысқа қатысу ұғымына анықтама берілген, қылмысқа қатысушының жауаптылығы ҚР ҚК 28-31 б. белгіленген.

Қылмыстық кодекстің 9б. 2б. негізінде «ҚК-те көзделген белгілер бір әрекеттің белгілерін қамтыса да, қоғамға қауіптілік дәрежесі төмен болғандықтан сол әрекет (әрекетсіздік) қылмыс болып табылмайды», деп көрсетілген. ҚР ҚК 26 б. ерікті түрде тұлғаның қылмысты соңына дейін жеткізуден бас тарту белгісі көрсетіледі, мұнда қылмыс құрамы жоқ. ҚР ҚК-ң 32-37 баптарда іс-әрекеттің қылмыстылығын жоятын мән-жайлар көрсетілінген. ҚР ҚК Жалпы бөлімінде сондай-ақ көрсетілген белгілер, қылмыс әрекетін шектейтін және тиісінше қылмыс құрамын бөлшектейтін нормалар бар. Сонымен, қазіргі ҚК 19 б. 4б. тиісінше «іс-әрекет, тек абайсыздықпен істейтін, қазіргі кодекстің Ерекше бөлімдегі баптарында тиісінше арнайы көзделген жағдайлардағы қылмыс деп табылатын» нормалар бар. Бұл норма негізінде қылмыс құрамының субъективтік белгілері сияқты кінәлілік тек қана абайсыздықпен шектеледі (осы ҚК-ң 22 б. бойынша қылмыс қасақана болса кінәліліктің екі формасы болуы мүмкін). Негізінде ҚР ҚК-ң 24б. 2б. сәйкес, «қылмыстық жауаптылық тек ауыр немесе аса ауыр қысмысқа дайындалғандық үшін болады». Көрсетілген норма мазмұнында ауыр емес және ауырлығы орташа қылмысқа дайындалғандық үшін қылмыс құрамы болмайды. ҚР ҚК-ң Ерекше бөлімінің бланкеттік диспозициялық баптарында қылмыс құрамының белгісі көзделсе де, қылмыс құрамы белгісі көзделмесе де барлығы осындай белгілер емес.

Тиісінше толық немесе ішінара қылмыс құрамының белгілері басқа (қылмыстық емес) заңдарда және басқа да нормативтік құқықтық актілерде не болмаса халықаралық шарттарда, көрсетілген диспозициясы барларға сілтеме жасалғандарды анықтайды. 1959 жылғы ҚазССР Қылмыстық кодексімен салыстырғанда, 1997 жылғы Қылмыстық кодексте көрсетілген диспозициялар елеулі көбірек болды. ҚР ҚК Ерекше және Жалпы бөліміндегі баптарында қылмыс құрамының барлық белгілерін тіркеу көрсетілген, сонымен қатар басқа (қылмыстық емес) заңдарда және басқа нормативтік құқықтық актілерінде, халықаралық шарттарында кез-келген әрбір нақты қылмыс құрамында және сот-тергеу тәжірибесінде қылмысты саралауда анықталуға міндетті [2, 14 б.].

Қылмыстық-құқықтық мәнділікте қылмыс құрамының белгілері екі топқа бөлінеді: 1) жағымды және 2) жағымсыз. Жағымды – ол нақты қылмыс құрамында көрсетілген белгілер, ал жағымсыз – оның болмауында. Бұл терминология мазмұны бір жағынан қылмыс құрамының бар екеніне немесе мүлдем жоқ екеніне ықпал етеді және де жалпы әлеуметтік, диаметриялық мазмұны жағынан қарама-қарсы: оң жақта, яғни жағымды (бұған қылмыс құрамының жоқ екенін анықтайтын белгілер кіреді), ал теріс, яғни жағымсыз жағын бар екенін көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Долгова А.И. Взаимодействие и причинность в криминологии// Вопросы борьбы с преступностью.// вып. 34. М. 1981.

2. Долгова А.И. Взаимодействие и причинность в системе научного детерминического подхода к изучению преступности// Вопросы борьбы с преступностью// Вып.35 М.,1981.

**Айжарықова А.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің студенті**

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.д., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының профессор м.а. Бижанова А.Р.

ЖАСӨСПІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ ВАХХАБИЗМ МӘСЕЛЕСІ

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасы аумағында діни экстремизм тақырыбын талқылаудың жаңа сипат алғаны оны барынша ауқымды қарастыруды қажет етеді.

Шыны керек, біз білетініміздей соңғы жылдары діни экстремизм мәселесі жер бетіндегі әр аймағында өршіп келеді.

Дін ерте заманнан бері адамзатпен бірге жасап келеді. Ол дами келе адамның танымын, сенімін қалыптастыратын күшке айналады.

Діни ұстанымдар негізінде қалыптасқан сенім адамның қоршаған ортамен, басқа адамдармен, қоғаммен қарым қатынасына әсер етті.

Дін мәселесі – адамдарды ежелден қызықтырып, танымын қалыптастырып келе жатқан жалпыға ортақ құбылыс болады. Жалпы дін туралы, оның ішінде ислам дін туралы түсінігіміз жеткілікті деп айта аламыз ба? Өкінішке орай, қоғамдағы кейінгі кезеңде көрініс тапқан келеңсіз оқиғалар керісінше жауап беруге мәжбүрлейді. Кейбір зерттеушілердің пікірінше қазақтардың діншілдігі «үстірт», «таяз», әсіресе жастар ислам дінінің негізгі қағидаларын білмейді [1].

Шындығында, мешітке барып намазға жығылып немесе үйінде бес уақыт намаз оқып, ораза ұстайтындардың көпшілігі өзінің ислам дінімен байланысын ұлттық дәстүрдің құбылысы ретінде қарайтындығы шындық. Қазіргі кезеңнің ерекшелігі – дінге сенем деушілердің көпшілігінің діни білімнің негізгі ұстанымдары, қағидаларын, тарихын жете білмейтіндігінде.

XX ғасырдың соңында, әсіресе XXI ғасырдың басында исламда өзінің саяси ұшқырлығымен танымал – ваххабизм ағымы кең тарай бастады.

Осы ағымды ұстанушылар өздерінің «салафиттер», яғни «бір құдайға» табынушылар деп біледі. Салафиттер (араб: «ас-салаф» - тегі, арғы тегі) құдайға қайта оралуға, бастапқы дінді қайта жаңғыртуға шақырады. Ваххабистер араб дүниесіне XVIII ғасырда Шеих Мұхамет Абдул Ваххаб мазхабты (мазхаб – шариғат құқығының мектебі) мойындамауға тек Құран мен хадистердің ұстануға шақырған.

Пайғамбардың кезінде мазхабтар болмаған. Олар басқа дінді ұстанушылармен күресуге, адамдарды осы ағым жолына түсіну үшін барлық амал-құралдарды пайдалануға шақырады. Ол қандай амал-құралдар. Олар экстремизм, терроризм, өлтіру, құрту, жаншу. Салафиттер көптеген елдерде кең тараған ағым [2]. Қазақстанда бой көтерген теріс пиғылды осы ағымның идеяларын ұстанушылар көбі жастар екені ешкімге жасырын емес

Қазіргі таңда жасөспірімдер арасында уаххабилік экстремизм туралы көп мәселелер айтылады. Тіпті көшеде жүріп келе жатсаңда «хиджаб» киген жас қыздарды көп кездестіреміз. Ондай жағдайлар еліміздің аумағында соңғы 10 жыл ішінде көбейіп келеді. Яғни ол жастардың санасында қалыптасып, бір-бірін дінге тартып, кейіннен ол топтасқан қауіпті уаххабистік топқа айналады.

Оның бәрі неден?оны қалай алдын алу үшін жағдайлар жасау керек, деген сұрақтар туындайды. Біз білетініміздей қазіргі таңда жастардың досы – ғаламтор. Әр түрлі ғаламтор желісінде уаххабизм жайында бейнеклиптер, сайттар көп кездеседі. Ондай бейнеклиптер жастардың санасына тіреліп, басын айналдыру болып табылады. Басы айналғаны сонша, адам өлтіруге дейінгі әрекеттерге барады. Аузына «Аллаһ» деген сөз алып, адам өлтіру деген не сұмдық бұл ағайын?! Көптеген ата-аналардың көз жасы төгіліп, дүниеге әкелген ақ сүттей сәбиінің бұндай әрекеттерге баруы, балаларының сонда бұл кімдерге айналғаны?!

Мұндай жағдайларды күннен-күні теледидарлардан, радиолардан, газет-журналдардан естиміз, көреміз. Болып жатқан бұндай әрекеттердің қоғамға қауіптілігі асқынып барады. Мысалға Маңғыстау облысындағы Ақтау қаласында болған жағдайды айта кетсек, 22 маусым күні Маңғыстау облысы Ақтау қаласындағы ГМ 172/1 қатаң режимдегі колониясынан ауыр қылмыс жасап, сотталған 21 тұтқын қаруланып қашып кетті. Олардың сегізі сол күні-ақ ұсталған: жетеуі қақтығыста мерт болып, біреуі жараланып қамауға алынды [3].

Ішкі істер министрлігінің мәлімдеуінше, сотталғандар қашу мақсатында колониядағы кіші трансформатор станциясын істен шығарған және алдын ала дайындаған бөгет тосқауылдарды кесетін құралдарды пайдалана отырып, тыйым салынған аймақты бұзып өткен. Сотталғандар қашқан кезде күзетте тұрған сақшыға бағыттап бірнеше рет оқ атқан. Қарулы қақтығыс нәтижесінде, күзетте тұрған сақшы және оқиға орнынан дереу жеткен «Арлан» арнайы жасағының бір сарбазы жарақат алып ауруханаға түсті. Ал қашқындардың жетеуі мерт болды. Қазақстан ішкі істер министрлігінің баспасөз хатшысы Қуанышбек Жұмановтың сөзінше, сотталған азаматтар қашуға мұқият дайындалған болып шыққан. Ал полиция қызметкерлері анықтаған бастапқы деректерге сүйенсек, сотталғандар өздері жоспарлаған осы әрекетке жарты жыл бойы дайындалған. Оқиға орнынан атыс қаруы, ұялы байланыс құралдары, азық-түлік, компас және 3,5 млн. теңгеден астам ақша алынды, -дейді министрлік өкілі [3].

Ішкі істер министрлігінің баспасөз хатшысы Қ.Жұманов қалған қылмыскерлердің 26 шілде күні Ақтаудан 170 шақырым жердегі Шетпе ауылының тұсынан ұсталғанын қуана хабарлады. Қызылсай шатқалына бекініп алған қашқындар арнайы әскерге кәдімгідей күш көрсеткенін, олардың бесеуі тұтқындалып, атыс барысында сегіз қылмыскердің қаза болғанын да Жұмановтан естіп-білдік [3].

Шын мәнінде оқиға бұлай болмаған. «Время» газеті тілшісінің жазуынша, қылмыскерлер арнайы әскер жауынгерлерінің қолынан қаза таппаған. Тығырыққа тірелгенін сезген қашқындар джип-пикап «Тойотаға» таласа-тармаса мінген соң «Аллаһ акбар!», деп айқай салып, өздерін-өздері жарып жіберіпті [3].

Сондықтан, даудан сақ болайық. Сол үшін біз өзіміз өз шаңырағымызға ие болуымыз керек. Қазір барлығымыздың отбасымызды бір-бір ұл, бір-бір қыз өсіп жатыр. Сондықтан баламызға бала кезден ештеңе үйретпесек, мешітке имамға өкпелеудің қажеті жоқ.

Бесік таңбасы белінен кетпеген жас өскіндеріміздің теріс бағытқа ілесіп, жат жерде мерт болып жатқанына жұрт куә! Бас мүфтиіміздің бұл қылығы елмүддесіне достық па, жаулық па, оны халық ажыратар дейміз. Осындай жағдайларды болдыртпау үшін ғаламтор желісіндегі мұндай сайттардың көзін жойып, жастардың санасын қалыптастыратын теле-бағдарламаларды көбейту керек. Себебі, жастар – біздің болашағымыз!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кенжеттаев Д., Асқаров Н., Сайлыбаев Ә., Тұяқбаев Ә. Дінтану, А., 2010 – 233 б.
2. Орынбеков М. Ежелгі қазақтың дүниетанымы – А: 1996. – 248 б.
3. http://www.azattyq.org/content/Kazakhstan_aktau_fugitive_colony_kuanyshebek/2084701.html

Акимов Б.,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің студенті

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.д., әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының профессор м.а. Бижанова А.Р.

ӨРТ ҚАУІПСІЗДІГІ ЕРЕЖЕЛЕРІН БҰЗУДЫҢ САЛДАРЫ

Өрт қай заманда болсын адамзат баласының тілсіз жауы болып қала бермек. Мемлекет қанша дамысада, техникалар толассыз жетілу үстінде болсада, өрт қоғамға зардабын тигізбей кетуі мүмкін емес болып отыр. Ал көп жағдайда осы өртті тудыратын қоғамнаң өзі болып отырған жоқпа? Мемлекетімізде тілсіз жаудың алдын алуға бағытталған Қазақстан Республикасының « Өрт қауіпсіздігі» туралы 1996 жылы 22 қарашада

қабылданған заңы бар. Бұл заң 7 тарау, 31 баптан тұрады, өрт қауіпсіздігіне байланысты барлық тұстарды қамтиды. Тисті заңның жоғарылығын ҚР Үкіметі қамтамасыз етеді.

Қазақстан Республикасы Үкіметі өрт қауіпсіздігі саласында:

- мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарын, оны жүзеге асыру жөніндегі стратегиялық және тактикалық шараларды әзірлейді және оларды іске асыруды қамтамасыз етеді;

- өрт қауіпсіздігі саласындағы салалық бағдарламаларды бекітеді;

- мемлекеттік органдар қызметіне басшылық жасайды, олардың Қазақстан Республикасы заңдарын, Президенті мен Үкіметінің актілерін орындауын бақылайды;

- өрт қауіпсіздігі саласында ақпарат беру, білімді насихаттау, халықты және мамандарды оқытып-үйрету тәртібін белгілейді;

- өртті және оның салдарын мемлекеттік есепке алу тәртібін айқындайды;

- мемлекеттік өртке қарсы қызмет органдары штат санының лимитін белгілейді;

қоныстану аумақтарының және өртке қарсы қызмет өрттен қорғайтын мемлекеттік меншіктегі аса маңызды объектілердің тізбесін белгілейді;

- Қазақстан Республикасы аумағында өрттерден сақтандыру мен оларды жою жөніндегі халықаралық ынтымақтастықты жүзеге асырады және шетелдік ұйымдар мен азаматтардың қызмет тәртібін белгілейді;

- мемлекеттік өртке қарсы қызмет органдарының қатардағы және басшы құрамының қызмет өткеруі туралы ережені бекітеді.

- өртке қарсы қызмет міндетті түрде құрылатын ұйымдар мен объектілердің тізбесін бекітеді.

- өрт қауіпсіздігі саласындағы техникалық регламенттерді бекітеді;

- дала өрттерін, сондай-ақ мемлекеттік өртке қарсы қызмет органдары құрылмаған елді мекендердегі өртті сөндіру тәртібін белгілейді;

- өрт қауіпсіздігі саласындағы нормативтік құқықтық актілерде белгіленбеген талаптарды келісу тәртібін белгілейді.

- міндетті түрде өртке қарсы қызмет құрылуға тиіс ұйымдар мен объектілерде өрт сөндіруге мемлекеттік өртке қарсы қызмет органдары тартылған жағдайда шығатын шығындарды өтеу тәртібін айқындайды;

- мемлекеттік емес өртке қарсы қызметтердің жұмысын жүзеге асыру тәртібін бекітеді;

- мемлекеттік өртке қарсы қызмет органдарының қызметкерлері үшін нысанды және арнаулы киім-кешектің үлгілері мен тиесілілік нормаларын белгілейді [1, 2 тарау, 5 бап].

Бүгінде өрттің алдың алу, өртті болдырмау өте өзекті мәселе болып табылады. Өрт қауіпсіздігі ережелерін бұздың салдары сан қилы. Бірақ алдымен салдарына тоқтамас бұрын, себептеріне келсек.

Өрт шығып оның күшею себептері мына жағдайлардан болады:

1. жану зонасында жаңғыш затпен белгілі сандық және сапалық қатынаста болуы керек;
2. жану ортасы мен тұтану көзі өзара түйісу керек;
3. тұтандыру көзінің температурасы жану ортақ өздігінен жану температурасына дейін қыздыру керек.
4. Жаңғыш заттар бар жерде ашық отты абайсыз қолдану;
5. Жылыту жүйесін электр желісін электр қондырғыларын дұрыс пайдаланбау;
6. Газ, бу, шаң газ баллоны, компрессорлардың жарылуы;
7. Жаңғыш заттардың өздігінен тұтануы;
8. Жанармай, бояу материалдары және басқа жаңғыш сұйық заттарды дұрыс сақтамау;
9. құрал-жабдықтардың қатты қызуы [2].

Міне осы себептер негізінде өрт жағдайы туындауы мүмкін. Ал өрт қауіпсіздік ережелерін орындамайтындар саны біршама, тіпті білмейтін азаматтар да бар. Өрт қауіпсіздік ережелерін бұзудың нәтижесінде қоғамға қауіпті зардаптар келген ретте Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексіне сәйкес қылмыстық жауаптылық туындайды. Яғни, өрт қауіпсіздігі ережелерін сақтауға жауапты адамның өрт қауіпсіздігі ережелерін бұзудың нәтижесінде абайсызда адам денсаулығына ауыр немесе орташа ауырлықтағы зиян немесе азаматқа, ұйымға немесе мемлекетке ірі зиян келген жағдайда іс-әрекет қылмыс болып есептеледі. Ал, дәл сол әрекет абайсыздан кісі өліміне немесе өзге де ауыр зардаптарға әкеп соққан ретте, осы қылмыстық саралаушы норма бойынша жаза да күшейеді [3, 256 бап].

Қайта қоғам дамыған сайын өрт жаңа қырынан танылуда. Өрт процесін болып болдырмау адамның өзінің тікелей байланысты. Сараптама негізгі өрттердің басым бөлігі тұрғын үйлерде болатынын көрсетеді. Тұрғын үйлерде болатын өрттердің саны жалпы өрттің 57,7 % құрайды. Тұрғын үй – коммуналдық қызметі мен пәтерді жалға алушылардың өздерінің өртке қарсы іс шараларды орындамауынан мәселелер қиындай түсуде.

Тұрғын орынжайларды энергиясы көп тұрмыс құралдарымен жабдықтау, қабырғалар мен едендерді жанатын материалдармен өңдеу нәтижесінде тұрғын үйлердің өрт қауіпі тұрақты өсіп отырады, сонымен қатар бірде – бір тұрғын үйде алғашқы өрт сөндіру құралдары және өртті автоматикалық анықтау құралдары жоқ. Биік қабатты ғимараттардағы өртке қарсы қорғау жүйесі істен шыққан.

Жоғарыда көрсетілгендерге тағы да адамдардың өрт қауіпсіздік ережелеріне сел-қос, немқұрайлы қарауы, өрттің негізгі себептері болып табылады. Жанып жатқан пеш, қосұлы тұрған электр жылытқышы, газ плитасында ұмытылып қалған тамақ - өрттің шығуына бірден бір себепкер. Адамдар көбінесе бұл жағдайда бәрін тағдырға артып қояды, бірақта төтенше жағдайға бірден бір себепкерлер ол өздері. Өрттің салдарына келсек олар өте ауыр. Дүние жүзінде 1 жылдың ішінде 5 миллионнан көп өрт болады. Он

мың адам оттың салдарынан қаза болады. Соның ішінде жоғарыда атап өткендей жартысынан көбі тұрғын үйлерде болады. Ал елімізде тұрғын үйлердегі өрт саны одан жоғары болып отыр.

Халыққа ағымдағы жылғы 10 айда Қазақстан Республикасында 10980 өрт тіркелгені, ондағы материалдық шығын 3 млрд. теңгені құрағаны түсіндірілді. Бұл ретте ТЖМ күштері 1237 адам мен 50 млрд. теңгеден астам сомада материалдық құндылықтарды құтқарды. Алайда өртте 329 адам, соның ішінде 38 бала қаза болды, 452 адам әртүрлі дәрежедегі ауыр жарақаттар, күйіктер алды және уланды. Жүргізілген талдау өрттің көп бөлігі бұрынғыдай тұрғын секторда – бұл өрттің жалпы санының 66%-ы екенін көрсетті [4].

Тілсіз жаудың ойраны қай жағдайда да өрт қауіпсіздік ережелерін бұзудан туындауда. Сондықтан да барлығы тікелей өзімізге байланысты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР «Өрт қауіпсіздігі» туралы заңы [kostanaу.gov.kz>uploads/files/1287848295_2.doc](http://kostanaу.gov.kz/uploads/files/1287848295_2.doc).
2. http://sheriazdanov.ucoz.kz/publ/e_bekti_or_au/rt_auiipsizdigi_negizderi/7-1-0-229.
3. ҚР Қылмыстық Кодексі, Алматы, Юрист баспасы, 2014ж, 154б.
4. <http://strategy2050.kz>

*Алиманова Д.,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 1 курс магистранты*

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультетінің қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доцент м.а. Мухамадиева Г.Н.

ҚР КРИМИНАЛИСТИКА ЗАҢНАМАСЫН ЖЕТІЛДІРУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Криминалистикалық білімнің жаңа бағыттары құқық қорғау органдарынан криминалдық күштердің жасап жатқан қылмыстарының жаңа түрлерін ашу, олармен күресудің жаңа әдістерін жетілдіруді талап етеді. Бұл процесс қылмыстық іс жүргізуге бұрын қылмыстық іске қатысы жоқ деп саналатын объектілерді қарастырумен тығыз байланысты. Кейінгі кезде, құқық қорғау органдарының криминалистиканың қылмыспен күресудегі жаңа ғылыми-техникалық негіздеріне сүйенуі кездейсоқ емес. Өйткені қазіргі кезде қылмыскерлерде өздерінің қылмыстық әрекеттерін жүзеге асыруда ғылыми-техникалық жетістіктерді кеңінен қолдануда. Криминалистика (лат. *criminalis* – қылмысқа қатысты) – қолданбалы заң ғылымы. Қылмыстық және азаматтық істерді қарау кезінде соттық дәлелдемелерді жинақтаудың, тиянақтаудың, зерттеудің және пайдаланудың арнаулы тәсілдері, әдістері мен

құралдары жүйесін жасақтайды. Бұл тәсілдер мен әдістер қылмыстық сот ісін жүргізуде қылмыстарды алдын алу, анықтау және тексеру үшін қолданылады, сондай-ақ, қылмыстық, кей жағдайларда азаматтық істерді сотта қарау үшін пайдаланылады.

Қазіргі заманғы маңызды тараулары – жалпы теориясы, техника, қылмыстың жекелеген түрлерінің алдын алудың тактикасы мен әдістеме техника дәлелдемелерді жинау, тиянақтау және зерттеу жөніндегі арнаулы тәсілдер мен ғылыми-техникалық құралдар жүйесін қамтиды. Криминалистиканың бұл тарауына сот баллистикасы, трассология, соттық қолтаңбатану, дактилоскопия, оттық фотография, криминалистикалық сараптама техникасы, криминалистикалық одорология, т.б. жатады.

Оқиға болған жерді қарау барысында тергеушігі дер кезінде заттай айғақтарды, іздерді дереу анықтап, тез арада бекітіп тиісті маман қорытындысын жасау арқылы қылмыстың дұрыс бағытта тергеліп, ашылуына тигізетін үлесі зор. Маман криминалистің кез-келген жағдайда дұрыс және жедел шешім қабылдауы маманнан үлкен біліктілікті және кәсібилікті талап етеді. Қазіргі таңда ІІМ Көліктегі ІІДепартаментіне қарасты темір және әуе жол кемелерінде адам ағымының көп шоғырланатын орындарда, тиым салынған заттар мен қарулар және тағыда басқа заңмен тиым салынатын заттарды тасымалдау әрекеттері көп жүзеге асырылып отыр.

Сонымен қатар кейінгі уақытта елімізде террористтік актілердің орын алуы ІІО қызметкерлерінен үлкен сақтықты және сергектікті қажет етеді. Көрсетілген қылмыстардың алдын алу мақсатында маман криминалистің жедел уәкілдермен тығыз жұмыс жасауын қамтамасыз етуді қажеттілігін тудырады.

Қылмыс жасады деген күдікпен іздеу жарияланған тұлғаларды жедел уәкіл анықтаған сәтте, маман криминалистің дереу қол саусақ іздерін алып, осы тұлғаның қылмысқа қатыстылығын дер кезінде анықтау, берілген қызметтен ұйымдастырушылық пен жеделдікті сонымен қатар жылжымалы техникалық базалардың болуын талап етеді. ІІО қызметкерлерінің жуырда өткізілген Үкімет қаулысымен бекітілген ІІМ-нің 2011-2015 жылдарға арналған стратегиялық жоспары іске асырылуда (Үкімет қаулысының 2011 жылғы ақпандағы № 79 қаулысы).

Қылмыстың статистикалық өсуі Мемлекет басшысының тапсырмаларына сәйкес Бас прокуратурамен бірлесіп жүргізіліп жатқан қылмыстар туралы барлық өтініштер мен хабарламаларды толық есепке алу мен тіркеуді қамтамасыз ету және елдегі қылмыстықтың объективтік статистикасына жету бойынша қатаң және мақсатты бағытталған жұмысқа байланысты. Барлық ішкі істер органдарында мәліметтерді «on-line» режимінде прокуратура органдарына бере отырып қылмыстар туралы өтініштер мен хабарламаларды электрондық тіркеу жүйесі жұмыс істейді. Қабылданған шаралар қылмыстар туралы өтініштері мен хабарламаларын

кабылдау және тіркеу процедурасының айқындығын қамтамасыз етеді, сондай-ақ оларды қарау жеделдігін арттырады. Қазіргі уақытта 75%-ке жуық азаматтардың хабарламалары 3 күн мерзім ішінде шешіледі.

Қылмыстарды есептен жасыру фактілері 70,6%-ке (2523 дейін) қысқарды. Әрбір факті бойынша қызметтік тексерістер жүргізіледі, 2,4 мың қызметкер жауапкершілікке тартылды, оның ішінде 327 басшы, 13 қызметкер босатылды, 40 қылмыстық іс қозғалды.

Қабылданып жатқан шаралар нәтижесінде бұрын жиі және оңай жасырылған, тіркеу кезінде әр түрлі манипуляцияларға ұшыраған ұрлық (+46,7%), тонау(+11,8%), бұзақылық (+63%) сияқты елеусіз қылмыстардың саны айтарлықтай өсті.

Тергеу процесін жылдамдатуға Қылмыстық іс-жүргізу кодексіне енгізілген, ПО криминалист-мамандарына қылмыстық істер бойынша қорытынды бере отырып, зерттеулер жүргізу құқығын беретін түзетулер де ықпал етті, оларды соттар дәлелдемелер ретінде қарайды.

Криминалистер жүргізген зерттеулердің саны 30% өсті, жыл басынан бастап 100 мыңнан астам зерттеу өткізілді. Генетикалық, одорологиялық және басқа да заманауи сараптама түрлерін дамыту жоспарлануда.

Жалпы ПМ-нің жүйесінде сараптама-криминалистикалық қызметті дамыту қылмыстық істерді тергеу жылдамдығын ғана қамтамасыз етпейді, сонымен бірге оны тергеу сапасын да арттырады.

Алайда еліміздің ірі қалаларында маман криминалист лауазымдарымен толық қамтамасыз етілгенімен кейбір бекеттермен селоларда маман криминалист қызметі мүлдем жоқ. Сонымен қатар қажетті техникамен және жылжымалы лабораториялар мүлдем жоқтың қасы.

Қазіргі таңда арнайы маман криминалисті даярлайтын ЖОО өте аз. Қылмыстылықтың көбейуі қазіргі таңда арнайы мамандардың біліктілігін және білімін арттыруды талап етіп отыр.

Техника мен технологияның дамуы шет мемлекеттерде арнайы жаңа сараптама түрлерінің кеңеуі байқалуда. Мысалға алсақ : Қытайда адамның құлақ қалқанын толығымен зерттеу арқылы, әр адамның құлақ қалқаны қол саусақ іздері секілді өзіндік идентификациялауға мүмкіндік беретіні анықталған.

Қырғызстан Республикасы АҚШ –пен бірлесе отырып қазіргі таңда сараптық қызметке көптеп көңіл бөліп отыр. Қырғыз маман криминалистерін біліктілігін арттыру мақсатында оқытуға арнайы іс-сапарларға жіберуде. АҚШ техниканың дамуында алдыңғы қатарлардан орын тепті.

Біздің мемлекетіміз салыстырмалы түрде жас мемлекеттер қатарында. Елбасымыз өзінің жолдауларында елімізді дамыған елдер қатарына қосуға ат салысуда. Еліміздің қылмыстылық санын азайту мақсатында , біз ПО қызметкерлерінің біліктілігін және білім деңгейін арттыруымыз қажет. Заман талабына сәйкес жаңа сарынмен бірқатар жүруімізді талап етеді. Ол

үшін маман криминалисттерді даярлайтын арнайы факультеттер санын арттыруымыз қажет. Заң институттарының студенттерін берілген мамандыққа қызықтыра білуіміз қажет. Дамыған мемлекеттермен арнайы шарттарға отыру арқылы қызметкерлерімізді олардың тәжірибесіне үйретуді кең көлемде жүргізу.

Белгіленген іс шаралардың жүзеге асыруды қадағалау қажет. ІІМ мүмкіндігінше жаңа техника мен технологиялармен қамтамасыз ету үшін бюджеттен ақша бөлу. ҒЗИ жұмысын берілген сала бойынша жұмысын арттыру қажет. Арнайы әдістемелік бағдарламалар санын арттыра отырса, елімізде қылмыстың сан көрсеткіші әлдеқайда төмендеп, «еліміз аман, халқымыз тыныш» ахуалда өмір сүреміз анық. Ата бабамыз қой үстінде бозторғай жұмыртқалайтын заманға келерімізге сенейік.

*Алиханова Г.,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 3 курс студенті*

*Ғылыми жетекшісі: әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң
факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және
криминалистика кафедрасының оқытушысы Бисенғали Л.*

ҚАЗАҚСТАНДА АДВОКАТУРАНЫҢ ДАМУЫ

1864-жылға реформа бойынша құрылған присяжнойлық және жеке адвокатураның қызметі олар жаңа социалистік мемлекетті құру принципіне қайшы болғандықтан, Кеңес үкіметінің алғашқы декреттерімен жойылды. Адвокатура біртіндеп кеңестік сот төрелігіндеі қосымша қызмет атқара бастады. Қорғау институтын ұйымдастыру мен сотқа қатысушылардың қатысуына көзқарас талай рет өзгерді. Бір нысанды жоққа шығара, ал екіншісін еңгізе отыра, кеңестік заңнама тоталитарлық режим талаптары мен нығайту мақсаттарына жауап беретін қорғаушылар қызметінің ұжымдық нысанын орнықтыра бастады. Солай болса да, азаматтық істер, қылмыстық істер мен өкілдік бойынша қорғаудың жаңа ұйымының көп жыл бойы ізденуі нәтижесінде адвокатура дамуын жалғастырды. Белгілі практикалық және теориялық тәжірибе жинақталды. Адвокаттық қызметтің жаңа нысандары пайда болды, оның құқықтық нормативтік базасы және т.б. нығайды.

КСРО ыдырап, жаңа тәуілсіз мемлекеттер құрылғаннан кеңестік кезеңде жинақталған жақсы тәжірибе ұлттық адвокатуралар қызметіне негіз болып қаланды. Қорғауды ұйымдастырудың осындай нысаны 1922-1924 жылдардағы сот-құқық реформасына дейін сақталынды. 1922-жылғы 26-мамырдаға Бүкілодақтық Орталық Атқару Комитетінің (ВЦИК) Қаулысымен бекітілген адвокатура туралы Ереже адвокаттық қызметті тікелей реттейтін

алғатықы нормативтік құқықтық акті бола отыра, адвокатураны алғатықы рет еңбекшілерге азаматтық дауларды шешу кезінде заң көмегін және қылмыстық сотта қорғауды қамтамасыз ету мақсатында құрылған, өзін-өзі басқаратын ұйым ретінде анықтады.

Әділеттің губерниялық бөлімдері жанынан қылмыстық және азаматтық істер бойынша қорғаушылар алқасы құрылды. Алғашқы құрамдағы қорғаушылар алқасының мүшелерін Әділеттің губерниялық бөлімдерінің ұсынысы бойынша губерниялық атқару комитеттері бекітті. Бұдан әрі алқаға мүше қабылдауды алқа төралқасы жүргізді, олар алқаға жаңа мүшелерді қабылдаудан бас тарту құқығы берілген губерниялық атқару комитетінің төралқасына қабылдау туралы хабарлап отырды. Қорғаушы алқасының мүшелері мемлекеттік мекемелер мен кәсіпорындарда қызмет жасай алмайтын.

Тек мыналарға ғана рұқсат етілді:

1) сайлау бойынша мемлекеттік лауазында отырған тұлғалар үшін;

2) заң ғылымының профессорлары мен оқытушылары үшін.

Губерниялық қорғаушылар алқасы мүшелерінің жалпы жиналысы өз құрамынан төралқа сайлады.

Қорғаушылар алқасының төралқасына:

а) қорғаушылардың өз міндеттемесін орындауын қадағалау және бақылау;

б) тиісті губерниялық атқару комитеттеріне алқа төралқасының қаулыларына мүдделі тұлғалардың шағым жасау құқығымен өз мүшелеріне тәртіптік жаза қолдану;

в) алқа қорына түскен қаржыға иелік ету;

Қорғаушылар алқасының қорыш қорғаушылар өз сыйақысынан Әділет халық коммиссиариаты белгіленген пайыз аударымын енгізді, бұл қор алқа төралқасын ұстау және заң консультациясын ұйымдастыру жөніндегі барлық шығындарды жауып отырды.

Қорғауға қорғаушы алқасының мүшелерінен басқа айыпталушының немесе жәбірленушінің жақын туысқандары, мемлекеттік мекемелер мен кәсіпорындардың және олармен тең дәрежеде Бүкілресейлік Кәсіптік Одақтар Орталық Кеңесінің (ВЦСПС), Бүкілресейлік Тұтанушылар Қоғамы Орталық Одағы мен басқа кәсіптік және қоғамдық ұйымдардың өкілетті өкілдері жіберілді. Басқа тұлғалар өндірісінде осы іс жатқан соттың ерекше рұқсатымен ғана жіберілді.

Қазақстандағы кеңестік адвокатураның қалыптасу процесі объективтік және субъективтік қиыншылықтарға тап болды. Ең алдымен, білікті және даярланған кадрлар жоқ болатын. Екіншіден, көптеген сот қызметшілері, Әділет халық коммиссиариаты мен өзге құқық қорғау органдарының басшылары адвокатураға жатырқай қарады. Олар кеңестік сот өзінің пролетарлық табиғатынан қателеспейді және кез келген істі өз бетінше шешуге қабылетті деп санады. Ең соңында, қоғамда адвокатураны патша

билігінен қалған мұра, күні еткен институт ретінде және т.б. санаған пікір қалыптасты.

Қырғыз (Қазақ) АССР Кеңестерінің алғатықы құрылтай съезінде 1920 жылға 6-қазанда «ҚАССР еңбекшілері құқығының Декларациясы» қабылданды, онда былай делінді: «Халықтық әділетті Кеңестік Ресейдің Халықтық Революциялық Сотының тәжірибесімен дәлме-дәл сәйкестендіре, қырғыз халқының тұрмыстық ерекшеліктерінің осы декларациямен белгіленген еңбекшілер құқығының негізгі қағидаларына қайшы келмейтін тұстарымен санаса отыра құру кажет». Съезд «Кеңестік әділетті ұйымдастыру туралы» қарарында әділет органдарын жергілікті жерлерде консультациялар және соттық қорғау түрінде халыққа тегін заң көмегін ұйымдастыруға міндеттеді Құқық көмегін жүзеге асыру үшін съезд партия, кәсіподақ және қоғамдық ұйымдардың жауапты қызметкерлерін тартуды ұсынды, Әділет кадрларын даярлау үшін заң курстары ашылды.

Қорғауды ұйымдастыру мәселесіне 1921 жылғы 8-сәуірдегі ҚАССР Орталық Алайда халық соты айыпталушы іс бойынша сөйлеген кезде немесе бұл туралы қамауда отырған айыпталушы өтінсе, қорғаушыны жіберуге немесе тағайындауға міндетті болды. Халық соты айыпталушы тұрған ұйымның (кәсіп-одақтық, зауыт комитетінің және т.б.) осы мақсат үшін іс сапармен келген мүшелерін, сондай-ақ айыпталушының жақын туыскандарын қорғауға жіберетін. ҚАССР Әділет халық комиссариатының жанынан үш адамнан тұратын халық заң көмегін көрсету жөніндегі бюро құрылды.

Адвокатураны ұйымдастырудағы қиындықтарға қарамастан республикада мүмкіндік шегінде адвокат кадрларын даярлау жүргізілді Осылайша, 1936-жылы адвокаттар алқасында 141 адам болды. Сол жылы алқа қызметкерлерінің алғатықы бүкілқазақстандық съезі шақырылды, онда халыққа заң көмегін жақсарту жөніндегі адвокатура міндеттері анықталды.

30-40-шы жылдары қылмыстық істер бойынша (әсіресе саяси істер бойынша) қорғау қызметінің ұтымдылығы бірқатар бежілі себептер бойынша төмендеді «Одақтас республиқалардың қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу кодекстеріне өзгерістер еңгізу туралы» 1934-жылғы 1-желтоқсандағы КСРО (СССР) Орталық Атқару Комитетінің (ЦИК) Қаулысы өте жағымсыз роль атқарды. Онда террористік ұйымдар мен террористік актілер туралы істер бойынша сот жүргізудің ерекше тәртібі бегіленді: тергеу уақыты 10 күннен аспайтын мерзімде аяқталды, ал айыпталушыға айыптау қорытындысы сот істе қаралғанға дейін бір тәулік бұрын тапсырылды; айыптаушы мен қорғаушының сотқа қатысуы тоқтатылды; қассациялық шағым жасауға және кешірім жасау туралы өтініш беруге рұқсат етілмеді.

Мына түлғалар адвокаттар алқасының мүшесі бола алады: жоғары заң білімі бар; кемілде 1 жыл, сот, прокуратура және әділеттің басқа органдарында практикалық жұмыс өтілі бар заң мектептерін бітіргендер; заң білімі жоқ, алайда аталған лауазымдарыда кемінде 3 жыл істегендер. Заң

мектебін бігіріп, алайда сот, прокуратура және әділеттің басқа органдарында практикалық жұмыс өтілі жоқ тұлғалар адвокат алкасына тағлындамадан өтушілер ретінде қабылданды. Алқаның басқару органдары мыналар болып табылды: адвокаттар жалпы жиналысы, облыстық, өлкелік және республикалық адвокаттар алқасы мен тексеру комиссиясы. Адвокаттар барлық жұмысын заң консультациясында жүргізді.

Адвокаттар алкасына жалпы басшылық КСРО Әділетінің одақтық, республикалық халық комиссариатырына және олардың жергілікті органдарына жүктелді. Оларға алқалар ісіне кедергісіз араласуға және оған басшылық етуге мүмкіндік беретін ауқымды өкілеттіктер берілді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. 2001 ж. 12-мауысымдағы Қазақстан Республикасының «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» кодексі (Салық кодексі).
2. 2001 ж. 15-қаңтардағы Қазақстан Республикасының «Коммерциялық емес ұйымдар туралы» заңы.
3. Адвокатская деятельность. Учебно-практическое пособие/Под общ. ред. к.ю.н. В.Н. Буробина. -М.: Изд-во МНЭ-ПУ, 2001. - 536 с.
4. Правовая реформа в Казахстане. Рекомендации научно-практической конференции «10 лет независимости Республики Казахстан: достижения и проблемы адвокатуры». №2, 2001.

*Амангельді М.,
студент 4 курса юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби*

*Научный руководитель: д.ю.н., профессор кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби
Берсугурова Л.Ш.*

СУЩНОСТЬ СУДЕБНОГО КОНТРОЛЯ В СТАДИИ ПРЕДВАРИТЕЛЬНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ

Судебный контроль и его результаты не могут быть достаточным средством защиты нарушенных в ходе производства предварительного расследования прав и свобод личности. Выступая лишь в качестве субъективного повода к началу соответствующей деятельности со стороны органов и лиц, ведущих уголовный процесс, подобный контроль (для достижения своих целей) объективно требует соответствующей реакции (деятельности) со стороны процессуальных органов, выражающейся в удовлетворении или отклонении заявленных ходатайств и жалоб, в реализации процессуальных полномочий по разрешению возникшего спора сторон посредством применения той или иной процессуальной процедуры.

Поэтому реальное содержание идеи (принципа) обжалования составляют не только права (правомочия) тех или иных субъектов на обжалование действий и решений процессуальных органов, но и установление законодателем процессуальной формы (такого) обжалования, порядок внесения и разрешения жалоб (заинтересованных лиц), предмет и пределы обжалования.

Рассматривая установленный в уголовном процессе порядок обжалования действий и решений должностных лиц и органов, следует иметь в виду его связь, обусловленность целевым назначением, содержанием и формой уголовного судопроизводства.

Система стадий такова, что в итоге именно на суд возложен контроль за тем, чтобы в предшествующих стадиях не нарушались права и интересы граждан, а их жалобы были своевременно и законно разрешены соответствующими должностными лицами либо судом. Таким образом, суд является тем органом, который разрешает жалобу и осуществляет надзор за законностью разрешения жалобы в предшествующих стадиях.

По мнению В. С. Шевцова, конституционное право на судебную защиту предполагает как неотъемлемую часть такой защиты возможность восстановления нарушенных прав и свобод человека и гражданина, правомерность требований которых установлена в надлежащей судебной процедуре и формализована в судебном решении. Она предполагает также и наличие конкретных гарантий, которые позволяли бы реализовать данное конституционное право в полном объеме и обеспечить эффективное восстановление в правах посредством правосудия [1, с.233].

Достаточно интересной представляется точка зрения Ф. Люшера в интерпретации В. М. Капицына. Такую составляющую права на судебную защиту, как право на правосудие, а именно - право на свободный доступ к правосудию (право на обращение в суд, на наилучшее отправление правосудия, на обжалование судебных решений), на независимый суд, на беспристрастного судью (на отвод судьи, на состязательность процесса), он относит к гарантированному праву на неприкосновенность личности.

Ф. Люшер придерживается отнесения юридической возможности судебной защиты к категории самостоятельных субъективных конституционных прав. Объясняет свою точку зрения следующим образом, именно через комплексное право на достоинство рассматривается концепция естественных прав, которая принадлежит не только к категории естественных (неотъемлемых прав), но и приобретенных, причем в последнем случае оно носит четко институционализированный характер [2, с.51].

Данный вопрос можно изучить и на основе международно-правовых норм. В международных конвенциях (ст. 6 Конвенции о защите прав человека и основных свобод) и пактах (п. 1 ст. 14 Международного пакта о гражданских и политических правах) используется иное выражение - «право на справедливое судебное разбирательство», которое четко относит данную

юридическую возможность к категории прав. Различие в содержании и объеме понятий международных норм и конституционных не вызывает сомнений - реальная возможность получения судебной защиты предопределяется подлинно справедливым (в самом широком толковании данного принципа) судебным разбирательством, судебная защита является итоговым фактом (или состоянием) справедливого судебного разбирательства, то есть его составной (завершающей) частью.

Представляется более удачной терминология именно международных актов. Формулировка «право на судебную защиту» как бы заранее предполагает, гарантирует получение такой защиты в случае обращения за ней. Между тем ее действительное получение возможно только в том случае, если у обратившегося лица нарушен или подвержен реальной угрозе такого нарушения принадлежащий ему объект (право, свобода, интерес, обязанность), защита которого в принципе возможна именно в судебном порядке. Отсутствие подобной оговорки, как в конституционной норме, так и в развивающих её содержание иных нормах может быть истолковано как несоответствие сущности судебной защиты.

Прежде всего, право личности на судебную защиту не упоминается в Пакте об экономических, социальных и культурных правах. Однако оно упоминается (в различных формах) в п. 3(b) ст. 2 Пакта о гражданских и политических правах: «... обеспечить, чтобы право на правовую защиту для любого лица, требующего такой защиты, устанавливалось компетентными судебными, административными или законодательными властями или любым другим компетентным органом, предусмотренным правовой системой государства, и развивать возможности судебной защиты».

Здесь же рассмотрение какого-либо дела судом зачастую устанавливается в качестве гарантий других прав. На основании п. 1 ст. 14 Пакта о гражданских и политических правах: «Каждый имеет право при рассмотрении любого уголовного обвинения, предъявляемого ему, или при определении его прав и обязанностей в каком-либо гражданском процессе на справедливое и публичное разбирательство дела компетентным, независимым и беспристрастным судом, созданным на основании закона», где речь идет о судебной защите как о праве. Следовательно, юридическая возможность судебной защиты это:

- обязанность государства;
- гарантия прав и обязанностей личности;
- право каждого человека.

Право каждого, таким образом, относится к группе прав так называемого первого поколения. Данная классификация по поколениям была представлена С. А. Комаровым и И. В. Ростовщиковым [3, с.89].

Список использованной литературы:

1. Шевцов В. С. Права и судебная власть в Российской Федерации. - М., 2003. – 365 с.
2. Капицын В. М. Права человека и механизмы их защиты. - М.: Юркнига, 2003, - 287 с.

*Амангельді М.,
студент 4 курса юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби*

*Научный руководитель: д.ю.н., профессор кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби
Берсугурова Л.Ш.*

ВИДЫ СУДЕБНОГО КОНТРОЛЯ НА СТАДИИ ПРЕДВАРИТЕЛЬНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ

В юридической литературе прослеживается выделение нескольких видов судебного контроля на стадии предварительного расследования:

1. Судебный контроль за законностью и обоснованностью ареста или продление срока содержания под стражей. Данный вид судебного контроля на стадии предварительного расследования преследует цель обеспечения неприкосновенности личности и заключается в осуществлении судом проверки законности и обоснованности применения заключения под стражу или продление его сроков при подаче жалобы указанными в законе лицами. Как правило, заключение под стражу обеспечивает достижение одновременно всех целей мер пресечения - предотвращение укрытия обвиняемого (подозреваемого) от дознания, предварительного следствия или суда; недопущение обвиняемым (подозреваемым) воспрепятствования объективному расследованию и разбирательству дела в суде, пресечение дальнейших попыток обвиняемого (подозреваемого) заниматься преступной деятельностью; обеспечение исполнения приговора (ст. 139 УПК РК).

2. Судебный контроль за законностью и обоснованностью производства следственных действий и иных процессуальных действий и решений, ограничивающих конституционные права и свободы человека и гражданина. В основном законе - Конституции Республики Казахстан имеются правовые основания для осуществления судебного контроля на стадии предварительного расследования за законностью и обоснованностью отдельных следственных действий, а также иных процессуальных решений, затрагивающих конституционные права и свободы человека и гражданина.

Согласно ст. 18 Конституции РК, право на тайну личных вкладов и сбережений, переписки, телефонных переговоров, почтовых, телеграфных и иных сообщений ограничивается только в случаях и в порядке, прямо установленных законом. Однако на стадии предварительного расследования

данный вид судебного контроля широкого распространения в практической деятельности не имеет. Причина тому, в отсутствии возможно четкой и конкретной процессуальной регламентации данного вопроса, а именно отсутствие четкого порядка получения судебного решения на производство следственных действий, ограничивающих конституционные права и свободы человека и гражданина.

Нормативным подтверждением тому является ст. 235 УПК РК «Наложение ареста на почтово-телеграфные отправления, их осмотр и выемка», в которой четко сказано: «1. При наличии достаточных оснований полагать, что письма, телеграммы, радиogramмы, бандероли, посылки и другие почтово-телеграфные отправления могут содержать сведения, документы и предметы, имеющие значение для дела, на них может быть наложен арест. 2. Об аресте почтово-телеграфных отправлений следователь выносит постановление, которое санкционируется прокурором ...». Данная статья не содержит порядка обжалования в случае несогласия участника уголовного судопроизводства с этим решением, хотя право на обжалование у этого же участника процесса имеется. О нем не говорится вообще, не только о его процедуре. Однако вопросы судебного контроля не состоят только в обжаловании незаконных следственных действий и решений должностных лиц, также они затрагивают и вопросы санкционирования судом следственных действий.

В настоящее время вышеизложенное санкционируется прокурором в соответствии с УПК РК. При этом ст. 25 Конституции РК гласит, что жилище неприкосновенно. Проникновение в жилище, производство его осмотра и обыска допускается лишь в случаях и в порядке, также установленных законом. Это конституционное положение является законодательной основой. Данное право лежит в основе взаимоотношений между людьми, поэтому оно и гарантировано государством. Это возможность обмена информацией между двумя людьми, без участия третьего лица, возможность и сохранности личной информации.

На стадии предварительного расследования обжалование в области этого права в практической деятельности также не распространено. Причина тому подобна вышеизложенной - это отсутствие четкой и конкретной процессуальной регламентации данного вопроса, отсутствие конкретного порядка. Право на неприкосновенность жилища тесно связано с правом на тайну частной жизни, семейную тайну (ст. 18 Конституции РК). Данные права имеют особое значение в сфере уголовно-процессуальной деятельности, в связи с тем, что в ходе расследования органы уголовного преследования применяют государственное принуждение, ограничивая, таким образом, гарантированные конституционные права и свободы человека и гражданина. Любое ограничение происходит уже на первоначальных стадиях процесса, к примеру, при поиске, собирании и исследовании

доказательств, дальнейшей их проверке в соответствии с требованиями законности, что и является началом уголовно-процессуальных отношений.

В связи с неизбежными ограничениями в уголовно-процессуальной сфере требуется четкий перечень, как уже было сказано, следственных действий, ограничивающих права. Даже в том случае, если должностное лицо, выполняющее какое-либо следственное действие, думает, что ничего не ограничивается. Ограничения, применяемые в отношении любого участника процессуальных правоотношений, при реализации им прав и свобод являются необходимыми в связи с обеспечением государства общей безопасности, государственной стабильности, правопорядка, а также злоупотребления правами иными лицами. Рассматривая право на неприкосновенность частной жизни как одно из фундаментальных, следует установить одно основание для его ограничения - судебное решение.

3. Судебный контроль за законностью и обоснованностью проведения оперативно-розыскных мероприятий, ограничивающих конституционные права человека и гражданина. По данному вопросу существует очень много разносторонних мнений, заключающихся в основном в отрицательной оценке данного вида судебного контроля. Что касается именно казахстанского законодательства, в одном из таких мнений в постановлении Конституционного совета от 31 декабря 2003 г. № 13 отмечается, что предусмотренное законом санкционирование следственных действий, оперативно-розыскных мероприятий, задержания, ареста и содержания под стражей лица является предусмотренной Конституцией формой высшего надзора прокурора за законностью оперативно-розыскной деятельностью, дознания и следствия, а также осуществления прокуратурой уголовного преследования. Поэтому оснований для установления полномочий суда по санкционированию им оперативно-розыскных мероприятий и следственных действий в Конституции нет [1, с. 4].

Список использованной литературы:

1. Котов А. К., Котов А. А. Конституционное предназначение института прокуратуры // Правовая реформа в Казахстане. - 2004. - № 4(26). - С. 3-5.

***Ашимова А.,
студентка 4 курса юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби***

*Научный руководитель: старший преподаватель кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби Шонабаев Б.А.*

СЛЕДЫ ЧЕЛОВЕКА И ВОЗМОЖНОСТИ ИХ ТРАСОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Трасология как самостоятельный раздел криминалистики сформировалась недавно. В 1938 году И. Н. Якимов впервые дал определение этого раздела и предложил именовать его «Трасология», а признана она в 1947 году после выхода в свет работы Б. И. Шевченко - «Научные основы современной трасологии».

К трасологии можно отнести только те следы, в которых в той или иной мере отобразились признаки внешнего строения объекта.

Для уяснения понятия следа необходимо иметь в виду следующее:

1. Источником происхождения следов являются действия людей.
2. В следообразовании действуют объекты, входящие в сферу расследуемого дела.
3. Сами следы представляют собой материальное отображение воздействия указанных объектов и их свойств, проявившихся в данных конкретных условиях.
4. В следах фиксируются: а) факт взаимодействия входящие в сферу расследования объектов; б) форма взаимодействия (механическая, химическая, биологическая); в) направление и сила воздействия, механизм и условия следового контакта; г) свойства участвующих в следообразовании объектов; при этом основное значение имеют свойства, определяющие внешнее строение объектов.

Трасология – раздел криминалистики, в котором изучаются теоретические основы следоведения, закономерности возникновения следов, отражающих механизм преступления; разрабатываются рекомендации по применению методов и средств обнаружения следов, их фиксация, изъятия и анализа с целью установления обстоятельств, имеющих существенное значение для раскрытия, расследования и предупреждения преступлений.

Трасология возникла на базе практики и развивается в результате обобщения следственной и экспертной практики, совершенствования собственных приемов и средств, а также использования данных естественных наук при изучении следов. Так, для трасологической идентификации личности широко используют данные биологии, медицины и антропологии, математики, физики, фотографии.

Обычно из других областей наук могут быть заимствованы лишь аппаратура и общие принципы исследования, которые необходимо приспособлять к условиям и особенностям криминалистических исследований. Эти условия и особенности заключаются в следующем:

1. Трасологи всегда имеют в своем распоряжении ограниченное число объектов исследования.
2. Малый срок исследования.
3. Процесс исследования должен быть убедителен и понятен всем.

Как и в других отраслях криминалистической техники, главное в трасологии составляет идентификация. Идентификация основана на свойстве внешнего строения идентифицируемого объекта.

Свойства объекта:

- строение материала;
- общая форма объекта и строение его поверхности;
- макростроение;
- микростроение;
- механические;
- химические;
- биологические;
- термические;
- электрические.

Кроме перечисленных свойств объект имеет свойства, определяющие его сущность, назначение, целесообразность практического применения.

Трасологическая экспертиза — это специальное исследование, проводимое в установленной законом процессуальной форме с составлением соответствующего заключения в целях получения научно обоснованных фактических данных о следах, механизме их образования и обстоятельствах их оставления, имеющих значение для расследования и судебного разбирательства.

Объектом исследования являются носители информации, т.е. материально-фиксированные отражения единичных объектов — предметов, лиц, животных. Круг этих объектов весьма многообразен. К нему относятся:

- следы с объектом носителем;
- перекопированные или же модели следов;
- образцы для сравнительного исследования;
- процессуальные документы, содержащиеся в материалах уголовного дела (протоколы следственных действий, фототаблицы, чертежи и схемы);
- материальная обстановка места происшествия.

Предметом судебно-трасологической экспертизы как вида практической деятельности являются все факты, обстоятельства дела, которые могут быть установлены средствами этой экспертизы, на основе специальных познаний в области трасологии.

Предмет конкретной экспертизы определяется вопросами, которые поставлены перед экспертом.

Трасологическая экспертиза по видам объектов, образовавших следы, классифицируются, как:

- экспертиза следов рук;
- экспертиза следов ног человека;
- экспертиза следов обуви;
- экспертиза следов одежды;
- экспертиза следов зубов;

- экспертиза следов инструментов;
- экспертиза следов механизмов на изделиях;
- экспертиза замков;
- экспертиза пломб;
- экспертиза частей разделенных объектов;
- экспертиза следов транспорта и животных.

Следы преступления в узком смысле могут быть классифицированы в пределах трех больших групп:

- а) следы-отображения;
- б) следы-предметы;
- в) следы вещества.

Трасологией изучаются главным образом следы-отображения, отражающие признаки оставившего объекта: следы рук; след взлома, оставленный ломиком; след колеса и т.д., и/или механизм преступления: следы крови, узлы, ручные швы и т.п.

Следы - предметы также отображают признаки объекта, характер действий. К ним относятся такие объекты, как замки, пломбы со следами разрушения; части предметов – осколки фарного рассеивателя; изделия массового производства и т.д. Подобные объекты изучаются с применением различных методов, в том числе судебно-трасологической экспертизы.

Следы-отображения, представляющие собой основной объект трасологической экспертизы, возникают при контакте двух объектов. Объект, на котором остался след, называют следовоспринимающим, а объект, который оставил след, - следообразующим. Участки поверхности, которыми они соприкасались при следообразовании, называют контактными (см. таблицу).

При следовом контактировании объекты подвергаются физическому, химическому или биологическому воздействию. Физическое воздействие может быть механическим и тепловым.

Трасология изучает следы механического воздействия.

В зависимости от условий формирования следы классифицируются по следующим группам: статические (точечные) и динамические (линейные); объемные и поверхностные; локального и периферического воздействия.

Статическими называют такие следы, при образовании которых каждая точка следообразующего объекта оставляет свое адекватное отображение на воспринимающем объекте. Образование следа происходит в момент остановки объекта, который до этого перемещался. Таким образом, в момент возникновения следа объекты находятся как бы в состоянии относительного покоя (статика). Примером статического следа может служить отображение подошвы обуви, когда человек стоит; отображение ломака при отжиме двери; отпечаток пальца с отображением папиллярного узора и т. п.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан. – Алматы, 2000. – 45 с.
2. Закон Республики Казахстан от 20.01.2010 № 240-4 «О судебно-экспертной деятельности в Республике Казахстан».
3. Уголовный Кодекс РК. – Алматы, 1997. – 178 с.

Ашимова А.,
студентка 4 курса юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби

*Научный руководитель: старший преподаватель кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби Шонабаев Б.А.*

КЛАССИФИКАЦИЯ СЛЕДОВ В ТРАСОЛОГИИ

Трасология изучает следы механического воздействия.

В зависимости от условий формирования следы классифицируются по следующим группам: статические (точечные) и динамические (линейные); объемные и поверхностные; локального и периферического воздействия.

Статическими называют такие следы, при образовании которых каждая точка следообразующего объекта оставляет свое адекватное отображение на воспринимающем объекте. Образование следа происходит в момент остановки объекта, который до этого перемещался. Таким образом, в момент возникновения следа объекты находятся как бы в состоянии относительного покоя (статика). Примером статического следа может служить отображение подошвы обуви, когда человек стоит; отображение лома при отжиме двери; отпечаток пальца с отображением папиллярного узора и т. п.

Динамические следы возникают при смещении точек следообразующей плоскости по плоскости воспринимающей. При этом каждая точка образующей поверхности оставляет след в виде линии (трассы). Выступающие части рельефа отображаются в виде углублений (бороздки), а вогнутые - в виде выступов (валиков). К динамическим относятся следы резания, разруба, трения и т. п. Такие следы возникают при воздействии орудий и инструментов, скользящем соприкосновении транспортных средств, при столкновении и др.

Как статические, так и динамические следы могут быть объемными и поверхностными.

Объемные (углубленные) следы возникают при вдавливании следообразующего объекта в более мягкую следовоспринимающую поверхность, которая при этом деформируется. В таком следе отображается не только контактировавшая плоскость, но и боковые поверхности. Поэтому объект отображается в трех измерениях, что позволяет получить более полное представление о его общих и частных признаках, форме, размерах,

строении поверхности. Примерами объемных следов являются: след протектора колеса на влажном песке, вдавленный след от удара металлическим предметом по деревянной двери и т.п.

Поверхностные (плоскостные) следы возникают, когда оба объекта (образующий и воспринимающий) приблизительно равны по твердости или твердость воспринимающего больше: след от подошвы обуви на деревянном крашеном полу; след от пальца на стекле; след протектора колеса на асфальте.

Этот вид в свою очередь разделяется на следы-наслоения и отслоения. Первые возникают за счет наложения частиц, отделившихся от следообразующегося объекта.

Вступая в контакт с поверхностью, такой объект отображает свои признаки за счет перехода (наложения) частиц вещества на участках контакта. Например, след, оставленный окровавленной рукой, след от протектора колеса, проехавшего перед этим по луже.

Следы-отслоения образуются за счет снятия следообразующим объектом частиц вещества, покрывавшего воспринимающую поверхность. Например, преступник касался рукой свежеекрашенной двери.

В результате частицы краски отслоились от объекта и откопировались на руках человека. Соответственно участкам контакта отобразились признаки пальцев и ладонной поверхности.

В зависимости от того, где расположены изменения, различают следы локального и периферического воздействия.

Локальные следы образованы самой контактирующей поверхностью. Например, след обуви (поверхностный или объемный) образован за счет изменения поверхности грунта в границах воздействия на него подошвы. Вокруг следа поверхность осталась неизменной.

Периферические следы возникают за счет изменений за границами контактирующих поверхностей.

Например, верх обуви преступника испачкан строительной пылью. Во время ходьбы по чистому полу с ботинок (вокруг подошвы) осыпается пыль, повторяя конфигурацию подошвы.

Следы - предметы также отображают признаки объекта, характер действий. К ним относятся такие объекты, как замки, пломбы со следами разрушения; части предметов – осколки фарного рассеивателя; изделия массового производства и т.д. Подобные объекты изучаются с применением различных методов, в том числе судебно-трасологической экспертизы.

Следы-отображения, представляющие собой основной объект трасологической экспертизы, возникают при контакте двух объектов. Объект, на котором остался след, называют следовоспринимающим, а объект, который оставил след, - следообразующим. Участки поверхности, которыми они соприкасались при следообразовании, называют контактными (см. таблицу).

При следовом контактировании объекты подвергаются физическому, химическому или биологическому воздействию. Физическое воздействие может быть механическим и тепловым.

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Казахстан от 20.01.2010 № 240-4 «О судебно-экспертной деятельности в Республике Казахстан».
2. Уголовный Кодекс РК. – Алматы, 1997. – 178 с.
3. Басалаев А.Н. Сохранение информации, содержащейся в следах: Учебное пособие. М., 1981. - 83 с.

**Әзидолла А.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің студенті**

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.д., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының профессор м.а. Бижанова А.Р.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҰРЛЫҚ МӘСЕЛЕСІ

Адамның құқықтары мен бостандықтары жүйесінде меншікке құқықтың алатын орны ерекше, себебі ол адамның жеке басының сәттілігін сипаттайтын көрсеткіш. Бұл қылмыстар экономикалық қатынастарды реттейді, сондықтан да олардың атқаратын міндеті көп.

Әлеуметтік құндылықтар жүйесінде меншікке құқық адамның әлеуметтік игіліктерінің ішіндегі ең маңыздысы ретінде саналады. Сондықтан да, бұл игілікке қол сұғушылық адамның өз басына қол сұғушылықпен пара-пар (кең мағынада алғанда). Меншікті қылмыстық қол сұғушылықтан қорғау Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің негізінде міндеттерінің бірі болып табылады (ҚР ҚК-нің 2-бабы).

Меншікке қарсы қылмыстарды кейде мүліктік қылмыстар деп те атайды. 1922 және 1926 жылдардағы қылмыстық кодекстердің тиісті тарауларының, тақырыптары солай деп аталған. Бұл екі түсінік бердей, себебі меншікке қарсы жасалған қылмыстардың көпшілігінің заты мүлік болып табылады.

Қылмыстық құқықта ұрлық деп бөтеннің мүлкін жасырын қымқыруды айтамыз. Ұрлық қоғамдық немесе жеке меншікке қарсы жасалған қылмыстардың қатарына жатады. Жәбірленуші мен басқа адамдар байқамайды деген сеніммен қылмыскердің мүлікті жасырын жымқыруы ұрлықтың тонау мен барымталаудан айырмашылығы болып табылады. Кеңестік мемлекет тұсында қылмыстық кодекстерінде ұрлықты мемлекеттік немесе қоғамдық меншікті иемдену мақсатындағы ұрлық және жеке меншікті иемдену мақсатындағы ұрлық деп екіге бөлген. Мемлекеттік

немесе қоғамдық меншікті ұрлық үшін жеке меншікті ұрлағаннан гөрі қатаңдау жаза қолданылады.

Пайдакүнемдік мақсатпен бөтен мүлікті жасырын ұрлағаны, бөтен мүлікті осы мүліктің меншік иесіне немесе өзге иеленушісіне залал келтіре отырып айыптының немесе басқа адамдардың пайдасына заңсыз қайтарымсыз алып қою және (немесе) айналдыруы [1]. Ұрлық - пайдакүнемдік мақсатта меншік иесіне залал келтіре отырып, бөтеннің мүлкін қайтарымсыз, жасырын иемдену. Бұл қылмысты іс-әрекеттер меншікке қарсы қылмыстар қатарына жатады, яғни жеке меншік иесінің өзінің және меншігіндегі мүліктерді иелену, пайдалану және оған билік жасау құқына нұқсан келтіреді [2].

Ұрлыққа байланысты қылмыстық істерді қозғау үшін тек себептер ғана емес, сонымен қатар жеткілікті негіздер болуы қажет. Себептер қатарына жәбірленушілердің және ұйым өкіддерінің ұрлық туралы арыздары жатады. Қылмыстық іс ұрлықтың жасалғандығы туралы жедел-іздістіру сипатындағы мәліметгерді алу арқылы қозғалуы мүмкін.

Ұрлық жөніндегі істерді қозғаудың негізі ұрлықтың болғандығын куәландыратын мәліметтер және ұрлық фактісі бойынша тергеу жүргізу керек екендігін сипаттайтын мәліметтер танылады. Осындай мәліметтерді алу үшін жәбірленушіден, ұйым өкіддерінен және басқа да түскен арыздарды тексеру қажет. Тәжірибелер көрсеткендей, ұрлық туралы арыздар мен хабарларды тексеру - қылмыстық істерді қозғау туралы сұрақтарды дұрыс шешудің, осы қылмыстарды тез арада және толық ашу мен тергеудің міндетті шарты болып табылады. Ұрлық туралы арыздарды дұрыс тексермеу қылмыстық істі негізсіз қозғауға немесе қозғаудан негізсіз бас тартуға әкеп соғады. Қазақстан Республикасының ҚІЖК-нің баптарына сәйкес ұрлық туралы арыздарды тексеру үшін: жасалынған ұрлық туралы мән-жайларға қатысты толық түсініктеме алу керек (нақты қандай зат жоғалды, олардың жоғалғандығы қандай жағдайларда анықталды, жәбірленушінің ұрлық жасауы мүмкін деген адамдар туралы пікірлер) [3].

Халқымыздағы қалыптасқан қағидаға сай қылымыс жасау – тәрбиесіздіктің белгісі. Ұлтымыз үшін ұрлық істеу тіпті ұят нәрсе. Сол себепті де қазақ халқы «Ұрлық түбі – қорлық» деп, өсіп келе жатқан жастарды жаман әдеттен жиреніп, жақсы істерге қарай ұмтылуға үндеген. Десек те, бүгінгі таңда еліміз бойынша түрлі себептермен қылмыс деңгейі өршіп тұрғандығы жасырын емес. Ойнап жүріп от басқандар түптің –түбінде жазасын алады. Аяғын шалыс басқан жандардың тағдыры, әрине аянышты. Осындайда оқырманға өмірде болған бір жағдайды ұсына отырып, мұндай олқылықтарға бой алдырмауды ескертеміз.

«Ұры байымас, сұқ семірмес», «Түйе ұрлаған да — ұры, түйме ұрлаған да - ұры», «Ұры қосыларда бірінің аузын бірі жалайды, ал айрыларда ит болып таласады», «Бұзауды ұрлаған өгізді де ұрлайды», деген көптеген қазақтың мақал – мәтелдері қазақтың баласынан қартына дейін тілге тиек

етіп, ұрлық түбі- қорлық екенін біліп жүрсе де, ұлт намысына тиетін кәсіп әлі де арамызда орын алуда. Оңай жолмен олжа тауып, баимын деген жандар әсте қателеседі.

Одан да, білім алып, мамандық бойынша еңбек ету, ризықты – жерге дән себу, мал бағып, өсіру де табыс көзі болып табылады. «Маңдай термен тапқан нан қашан да тәтті болады» деген нақыл кейбір жандарға ақыл болса екен деймін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Орысша-қазақша заңдық түсіндірме сөздік-анықтамалық. - Алматы: Жеті жарғы, 2008.
2. В.С.Шикунов. Кража и ответственность. – Минск.
- 3.<http://kaz2.docdat.com/docs/index-116405.html?page=20>

***Баимбетова Д.,
студентка 3 курса юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби***

*Научный руководитель: м.ю.н., преподаватель кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби Дүзбаева С.Б.*

ПЛАНИРОВАНИЕ РАССЛЕДОВАНИЯ И ЕГО ТЕХНИКА

Расследование преступлений есть, по сути, работа по проверке выдвинутых версий и установлению истины по делу. Планирование расследования составляет логическую основу его организации.

Планирование – это сложный мыслительный процесс, суть которого заключается в определении направленности и задач расследования, способов и средств их решения в рамках закона. Оно не является методом расследования, как иногда полагают, поскольку само по себе не служит средством установления истины. Планирование еще не означает осуществления этой деятельности, это лишь предпосылка, условие – иногда необходимое – достижения поставленной цели. И в то же время планирование – метод, но не расследования, а организации расследования. И в этом смысле следует говорить о нем как об организованной основе расследования.

Исходными положениями планирования являются построения следственных версий и в целях проверки каждой из них - определение круга обстоятельств, подлежащих установлению. Бесспорно, что фрагментарный и проблематичный характер исходной информации о преступном событии, его субъекте, форме вины и других существенных обстоятельствах препятствует разработке подробного плана по делу в целом. Условно

можно разделить окружающий следователя поток информации на два раздела. Один — внешний — поступает при изучении обстановки и обстоятельств расследуемого преступления, а также от привлеченных к расследованию специалистов; второй — внутренний — это содержащиеся в памяти следователя знания и понятия, приобретенные в процессе обучения и практической работы. Опираясь на оба источника в равной степени, следователь начинает планирование следствия [1].

Осуществляя планирование, следователь должен руководствоваться определенными принципами, которые именуется принципами планирования следствия. Савельева М.В. и Смушкин А.Б. в своем учебнике выделяют определенные принципы (требования), которым должно отвечать планирование расследования:

1) индивидуальность планирования. Этот принцип предписывает следователю составлять план расследования по каждому уголовному делу, учитывая его специфику. Как нет двух одинаковых преступлений, так невозможен и план расследования, годный для раскрытия нескольких уголовно-наказуемых деяний, пусть даже однородных. От индивидуальных особенностей расследуемого дела зависят объем и направление расследования, что непременно должно быть отражено в плане;

2) динамичность (непрерывность) планирования. План постоянно корректируется на основе поступающей по делу информации. В связи с этим планирование нельзя рассматривать как разовый акт, оно сопутствует расследованию на всем его протяжении. Сущность данного принципа заключается в том, что необходимы учет изменяющихся в ходе расследования ситуаций и получаемой информации, а также отражение ее в плане расследования;

3) реальность планирования. При составлении планов исходят из реальной оценки объема работы по расследованию преступления, а также из учета сил и возможностей следователя. Все намеченные планом действия должны быть реально выполнимыми за те сроки, которые указаны в плане расследования;

4) экономичность, оптимальность планирования. Планирование предполагает соблюдение максимальной экономии сил и средств расследования, достижение цели более коротким путем и с наименьшими затратами. При планировании из всех возможных способов достижения поставленной задачи необходимо выбирать если не оптимальные, то хотя бы наиболее рациональные из всех возможных в сложившейся ситуации;

5) допустимость средств и способов, планируемых к реализации, для достижения задачи. Это означает, что избираемое средство должно соответствовать букве закона, а также должно быть нравственно допустимо [2].

В криминалистической литературе выделяют также и иные принципы планирования: законность, полноту, конкретность, системность, своевременность и др.

Планирование расследования по уголовному делу представляет собой многоэтапный процесс, в котором можно выделить ряд общих структурных элементов. К ним относятся получение исходных данных, определение задач расследования, совокупности следственных действий и розыскных мероприятий, необходимых для их решения, установление очередности, сроков и исполнителей намеченных действий и мероприятий, оформление плана расследования [3].

Организирующим началом работы следователя является составление плана расследования, который содержит необходимую информацию. Единой и общеобязательной формы плана расследования нет. Оптимальный план расследования по уголовному делу должен включать: данные о возбуждении уголовного дела (по признакам какого преступления возбуждено, в отношении кого-либо, по факту чего возбуждено, дату возбуждения, срок окончания расследования, краткую суть (фабулу) дела); следственные версии; обстоятельства, подлежащие установлению; перечень следственных действий, оперативно-розыскных мероприятий и тактических операций; указание исполнителя либо ответственного лица, а также срок и время исполнения. По мере исполнения плана должны вноситься в отдельную графу и результаты производства запланированных действий [2].

Структуру табличного плана расследования, который является наиболее распространенной формой, целесообразно дифференцировать на два раздела - общевersionный (общезипизодный) и versionный (эпизодный), последний, в свою очередь, состоит из отдельных подразделов по числу проверяемых версий (эпизодов). Табличная форма плана с некоторыми изменениями может быть использована при планировании на любом уровне независимо от versionного или эпизодного характера расследования. Общевersionные вопросы выявляются лишь после составления планов проверки отдельных версий, эпизодов. Однако в общем (объединенном) плане раздел, включающий в свое содержание отдельные планы проверки каждой версии (эпизода), должен следовать за общевersionным (общезипизодным) разделом плана. Если отдельные следственные действия имеют сложную структуру или их выполнение представляет особые трудности, вполне допустимо (если следователь решил не составлять план отдельного следственного действия) предусмотреть дополнительную вертикальную колонку в плане – «Тактические приемы». В таком случае эта колонка размещается перед колонкой «Исполнители». Однако наиболее эффективным (особенно при конфликтной ситуации) является составление плана отдельного следственного действия, при разработке которого можно более тщательно проработать варианты тактических приемов и выбрать самые оптимальные из них [4].

При расследовании сложных многоэпизодных преступлений помимо планов, в качестве дополнений к ним, нередко применяется вспомогательная документация: схемы преступных связей подозреваемых или обвиняемых, карточки (листы) на каждого обвиняемого (так называемые «лицевые счета»), карточки на свидетелей и др. Составление схем преступных связей, эпизодов на каждого обвиняемого, документооборота и т.п. оказывают значительную помощь при систематизации различного материала и, как правило, прилагаются к основному плану расследования. В «лицевых счетах» на обвиняемых обычно указываются: формулировка обвинения; доказательства, подтверждающие обвинение (с указанием листов дела); доводы обвиняемого в свою защиту; результаты проверки утверждений обвиняемого; данные, характеризующие личность обвиняемого; вопросы, подлежащие выяснению; отметки о датах избрания в отношении данного лица меры пресечения, предъявления обвинения и т.д. Эти данные, собранные в одном месте и в легко обозримом виде, помогают правильно организовать расследование, решить вопрос о его полноте, облегчают составление обвинительного заключения. Еще одна форма вспомогательной документации, применяемая при расследовании по групповым делам, – так называемая «схема-шахматка». Такое название они получили с учетом вида, который напоминает шахматную доску, в ней по вертикали указываются фамилии подозреваемых или обвиняемых, а по горизонтали – эпизоды их преступной деятельности. В клетках, образуемых пересечением горизонтальных и вертикальных полос (граф), можно, в частности, показать, участвовало ли данное лицо в том или ином эпизоде преступной деятельности группы, какими доказательствами его виновности располагает следователь и т.д. [5].

Расследование уголовных дел по сложным многоэпизодным преступлениям и при необходимости выполнения большого объема работ, упорядочения деятельности взаимодействующих между собой участников расследования обуславливает возможность использования метода сетевого планирования и управления (СПУ). Преимущества сетевого планирования по сравнению с традиционными методами сводятся к большей наглядности, возможности быстрого выявления наиболее важных участков деятельности, от которых зависит общий срок расследования (так называемый "критический путь"), своевременного получения информации о выполнении плана и гибкой его корректировке.

Важным методом оптимизации всей деятельности следователя является сводное календарное планирование, которое позволяет четко скоординировать своевременное проведение всех запланированных процессуальных, оперативно-разыскных и других действий по конкретным уголовным делам, а также прочих мероприятий, связанных с многочисленными направлениями следственной работы. Календарное планирование - это не бездумное перенесение всех намеченных ранее в

отдельных планах действий, не обычная «памятка» и не механическое объединение различных планов и работ, а четкое определение их рациональной последовательности и согласованного производства во времени и по исполнителям. В процессе сводного планирования осуществляется окончательная детализация и увязка во времени [4].

Таким образом, планирование расследования преступления призвано обуславливать, какие следственные действия необходимы для установления истины по делу, в какой последовательности и как лучше их провести, чтобы обеспечить раскрытие и расследование уголовного дела. Значение планирования заключается и в том, что оно обеспечивает наглядную целенаправленность расследования, способствует соблюдению процессуальных сроков расследования, обеспечивает полноту следствия, мобилизует силы следователя. Благодаря планированию процесс расследования проходит более организованно и урегулировано, а время, затраченное на планирование, непременно будет восполнено, поскольку планирование существенно повышает эффективность деятельности и многократно экономит рабочее время следователя и взаимодействующих с ним участников расследования преступлений.

Список использованной литературы:

1. Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2001. – 360 с.
2. Криминалистика. Савельева М.В, Смушкин А.Б. Учебник 2009 – 104-107с
3. Криминалистика. Ищенко Е.П., Топорков А.А. 2-е изд., испр., доп. и перераб. - М.: Контракт, ИНФРА-М, 2010. – 169- 173 с.
4. Криминалистика: Учебник под редакцией профессора Л. Я. Драпкина — М.: Издательство Юрайт, 2013.
5. Криминалистика: конспект лекций. Агафонов Владимир, Филиппов Александр. Издание предназначено студентам юридических вузов. – М.,2009.

***Баимбетова Д.,
студентка 3 курса юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби***

*Научный руководитель: м.ю.н., преподаватель кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби Дузбаева С.Б.*

ПРИЧИНЫ И УСЛОВИЯ СОВЕРШЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ

Преступность среди несовершеннолетних – это серьезная проблема, с которой борется наше государство. Суть этой проблемы заключается не только в том, что совершено преступление, но и в том что субъектом

совершенных преступлений являются несовершеннолетние, по сути, еще дети, жизнь для которых только началась.

Преступность несовершеннолетних, имеет свои причины. Причины – это негативные социально-психологические детерминанты, включающие элементы экономической, политической, правовой, бытовой психологии на разных уровнях общественного сознания, порождающие преступность как следствие [1].

Рассмотрим несколько точек зрения на классификацию причин преступности. Так, например А.А. Герцензон подразделял их на материальные и идеологические. Г.А. Аванесов выделял три класса причин: связанные с противоречиями социального развития; искаженно мировоззренческие; связанные с конкретной личностью. В.Н. Кудрявцев рассматривал три категории причин: причины, лежащие в сфере общественного сознания; причины, лежащие в области общественного бытия; причины, обусловленные внешними противоречиями между двумя противоположными социально-экономическими системами – социализмом и капитализмом [2].

Малков В. делит причины преступности несовершеннолетних на две большие группы: отражающие недостатки общественного устройства; связанные с личностными особенностями несовершеннолетних. К первой группе факторов относятся экономический кризис, обнищание широких слоев населения, повсеместное ослабление семейных устоев, утрата старшим и младшим поколениями моральных ценностей, алкоголизм, наркомания и целый ряд других. Говоря о второй группе факторов, необходимо отметить, что подросткам свойственны такие качества как неполнота сформированности собственных нравственных установок, недостаток жизненного опыта, повышенная эмоциональность, впечатлительность, внушаемость и некоторые другие. Указанные возрастные особенности нельзя рассматривать как собственно криминогенные, они лишь усиливают средовые влияния. Определяющую роль в поведении несовершеннолетних играет формирующаяся система ценностей личности, собственная социальная практика, образцы поведения, усвоенные в семье и ближайшем окружении [3].

Среди причин и условий преступности и преступлений несовершеннолетних, прежде всего нужно назвать социально негативные явления и процессы. Кроме того, возрастные особенности личности включаются и начинают действовать в механизме преступного поведения, причем не автоматически, а когда наличие этих особенностей не учитывается в воспитании и контроле несовершеннолетних, что приводит к возникновению безнадзорности, конфликтных ситуаций. Тем не менее, значительная часть преступлений несовершеннолетних рассматривается окружающими как проявление возрастной незрелости, озорства.

К ним относят небольшие кражи, хулиганские действия в среде подростков, отбирание денег у младших. Поэтому о многих преступлениях не сообщается в правоохранительные органы, и тем самым увеличивается латентность преступлений несовершеннолетних.

В совершении преступления несовершеннолетних играют значительную роль факторы или условия:

1) отрицательное влияние семьи. Существенные дефекты семейного воспитания проявляются в большинстве случаев искаженного формирования личности и последующего перехода на преступный путь конкретных подростков. По выборочным данным, примерно каждая десятая семья оказалась криминогенно неблагополучной. В 30-40% случаев преступлений, совершенных несовершеннолетними, установлено наличие прямого отрицательного влияния правонарушающего поведения со стороны родителей и других старших членов семьи (злоупотребление алкоголем, грубость и жестокость, тунеядство, образ жизни, не соответствующий легальным доходам, и т.п.)

2) отрицательное влияние в ближайшем окружении бытовом, учебном, производственном и так далее со стороны сверстников или взрослых. Они оказываются особенно значимыми в связи со стремлением несовершеннолетних включиться в группу для совместного времяпровождения. Дорожа пребыванием в такой группе, они стремятся подражать лидерам и быть на них похожими по внешнему виду и поведению.

Наряду с прямым разлагающим воздействием пьяниц, хулиганов т.п., отрицательное влияние на поведение подростка могут оказать: наблюдение подростком действий и ситуаций, порождающих у него неправильное представление о "допустимости" и безнаказанности преступных действий определенного вида; действий, свидетельствующих о разрыве между словами и поступками воспитателей.

3) подстрекательство со стороны взрослых преступников, которое, по данным выборочных исследований, имеет место не менее чем в 30% случаев. Оно нередко связано с предварительным вовлечением в пьянство, другие формы «до преступного» антиобщественного поведения. Такое вовлечение может явиться и самостоятельной причиной преступлений несовершеннолетних, поскольку как бы дает толчок процессу моральной деформации личности или усиливает его.

4) длительное отсутствие определенных занятий у несовершеннолетних, оставивших учебу, также обуславливает возникновение антиобщественных взглядов и привычек [4].

Наряду с отмеченными факторами формированию криминогенной мотивации и ее проявлению в преступности несовершеннолетних существенно способствуют следующие условия:

1) безнадзорность, как отсутствие должного контроля со стороны семьи за поведением, связями, время проведением несовершеннолетних.

Безнадзорность может быть следствием неумения, нежелания родителей выполнять свои обязанности по воспитанию детей, может возникнуть и в силу объективной невозможности, состояния здоровья родителей, неполной семьи и т.д.

2) безнадзорность будущих несовершеннолетних потерпевших, содействующая созданию ситуации и поводов для преступлений. Значимость названного фактора еще более возрастает с учетом возрастных особенностей преступников, которые «накладываются» в таких случаях на ситуацию. Например, выборочные исследования показывают, что по делам о преступлениях против личности, совершаемых несовершеннолетними, в 20-50% случаев негативное поведение потерпевшего предшествовало преступлению. Это- неразборчивость в знакомствах, совместные выпивки, использование для встреч чердаков, сараев, подвалов, развязное поведение, агрессивность и т.п.

3) недостатки учебно-воспитательной работы общеобразовательных школ и профессионально-технических учебных заведений (проявления формализма, отказ от индивидуального подхода и т.д.), в результате чего не реализуется должным образом задача формирования чувства гражданской ответственности учащихся, учащиеся не получают должной «закалки» против антиобщественных влияний и неблагоприятных ситуаций, не закрепляют навыков правильной самооценки, управления своим поведением либо отчуждаются от учебного коллектива, утрачивают интерес к учебе. Контингент несовершеннолетних преступников пополняется за счет подростков, бросивших школу, второгодников, отстающих. Указанные обстоятельства приводят к тем же последствиям, что и безнадзорность в семье : ослабляются и разрываются социальные связи, облегчается контакт с источниками отрицательных влияний. Кроме того, низкий общеобразовательный уровень большей частью влечет запросов и интересов личности, ослабляет самоконтроль и искажает самооценку.

4) недостатки в организации трудоустройства и воспитания в трудовых коллективах. Речь идет о несвоевременном устройстве лиц в возрасте от 14 до 18 лет, оставивших или окончивших школу и не продолжающих учебу; о недостатках профориентации, неправильном отношении к работающим несовершеннолетним (нарушение законодательства об условиях труда, отсутствие заботы об их вовлечении в вечерние и заочные учебные заведения и в профессиональную учебу, в жизнь коллектива). Все эти явления - особенно с учетом того, что контроль семьи за работающим несовершеннолетним ослабляется, в его распоряжении оказываются личные деньги и он стремится доказать свою «взрослость», - способствуют бесцельному времяпрепровождению в свободное время, контакту с источниками, отрицательных влияний.

5) недостатки в организации досуга, например слабое развитие сети клубов, кружков, спортивных секций, отсутствие заботы о вовлечении и

закреплении в них несовершеннолетних, находящихся в неблагоприятных условиях жизни и воспитания. Существование этих недостатков в определенной степени связано с упущениями в социальном планировании в районах, городах, областях, когда вопросы роста количества мест в учреждениях, организующих культурный досуг несовершеннолетних, а равно их профиля и дислокации, решаются без должного учета динамики несовершеннолетнего населения, его возрастной структуры, интересов [5].

Эти причины и условия негативно сказываются на психологическом состоянии несовершеннолетнего. Таким образом, можно сделать вывод, что противоправное поведение подростков является специфическим этапом социальной дезадаптации. Ослабляются социально полезные связи (семья, школа, социализированные сверстники), приобретаются пагубные привычки (злоупотребление спиртными напитками) и усваиваются модели асоциального поведения.

Список использованной литературы:

1. Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации. М.: МГУ, 1984.
2. Герцензон А.А. Введение в советскую криминологию. М.: Юридическая литература, 1965.
3. Криминология: Учебник /под ред. проф. Малкова В.Д. – М.: ЗАО Юстицинформ, 2004.
4. Криминология: Учебник / Под ред. В.Н. Кудрявцева и В.Е. Эминова. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Юристь, 2004.
5. Забрянский Г.И. Преступность несовершеннолетних: состояние, функции, последствия, социальный контроль // Российский криминологический взгляд. 2009. № 3.

***Байбек М.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 1 курс магистранты***

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультетінің қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доцент м.а. Мухамадиева Г.Н.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ РЕФОРМАЛАУДЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІ

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың тәуелсіз сот билігін және қуатты құқық қорғау органдарын құруда орасан күш - қайрат жұмсап келе жатқаны бүкіл халыққа белгілі. «Қазақстан 2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Жолдауында, сот жүйесіне жаңа міндеттерді айқындап берді.

Жолдауда көрсетілген тапсырмаларды орындап және сот жүйесін жетілдіру бағытында үздіксіз еңбек ету сот қызметкерлерінің басты міндеті.

Сондықтан сот судьялары мен мамандары сот беделін көтеру жолында, жұмыстарын жетілдіру керек.

Бүгінгі таңда соттарға түсетін азаматтық, әкімшілік істердің саны жыл сайын артып, судьялардың жүктемесін арттыруда. Кейбір азаматтық, әкімшілік істерді соттар өндірісіне қабылдап қараған кезде, тараптардың сотқа дейін өзара мәмлеге келіп, татуласқаны белгілі болады.

Яғни тараптар ашулары басылып сабаларына түсіп, ақылға келіп өз араларындағы келіспеушілікті өзара шешкен. Осындай кішігірім даулар соттардың уақыттарын алып, олардың күрделі істерді жақ-жақты зерттеуіне кері әсер етуде.

Жеке және заңды тұлғалар қатысатын азаматтық, еңбек, отбасылық және өзге де құқық қатынастарынан туындайтын, отбасында болатын ұсақ түсінбеушіліктерге бола халықты сотқа сабылтпау үшін, Медиация туралы заңның қолдану аясын барынша кеңейту керек.

Ол үшін селолық округтердің жанынан медиаторлар тобын құру қажет. Топты құру оларды бөлмелермен, қажетті құрал жабдықтармен қамтамасыз ету ауыл әкімдеріне жүктелсе, Медиация туралы заңның орындалуы пәрменді жүріп жемісін берер еді. Облыс орталықтарындағы жоғарғы оқу орындарынан медиаторларды дайындайтын арнаулы бөлімдер ашу қажет.

Сонымен қатар ауылдық жерлерде қоғамдық ұйым негізінде билер немесе ақсақалдар алқасы құрылып, олармен қоғамдық тәртіпті сақтауға жауапты учаскелік полиция инспекторлары, ауыл әкімдері бірлесе отырып жұмыс атқарса, ауыл көлеміндегі орын алған құқық бұзушылықтарды сотқа жеткізбей шешкен болар еді.

Қоғамда орын алған жеңіл мәселелерді адамдар өздері шешіп, қоғам өміріне араласып отырса, олардың қоғамдық белсенділіктері артады.

Себебі туыстық, жекжаттық, көршілік және басқа қоғамдық қатынастар қоғам мүшелерін бір-бірінің пікірлерімен санастырады.

Орын алған қылмысты ашуда, оны жасаған адамды тәрбиелеуде, жергілікті басқару, құқық қорғау органдары қоғамдық ұйымдармен, халықтың сенім артқан өкілдерімен тығыз байланыс орнатуы қажет.

Халық өздерінің сенімді өкілдері арқылы құқық қорғау органдарында қоғамдық тәртіпті сақтау бағытында атқарылатын жұмыстарға араласып белсенділік танытса, олардың құқық қорғау саласына деген күмәндері сейіліп, істелген жұмыстарды көздерімен көріп сенімдері артқан болар еді.

Құқық бұзушының заң талабына сай, жазасын алатынына, ал өздерінің мүдделері мен қауіпсіздігі құқық қорғау органдарымен толықтай қорғалатынына қоғам мүшелерінің көздері жетсе, олар өзінің келешегіне алаңдамай, көңілдеріне қорқыныш ұяламай құқық бұзушыларды анықтауда көмегін аямаған болар еді. Заңы мүлтіксіз орындалатын зайырлы мемлекетте өмір сүру үшін, қоғам мүшелері заңның сөзбұйдаға салынбай, орындалуын өзіненде, өзгеденде талап етуі қажет.

Байсынова А.,
студентка 2 курса заочного отделения юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби

*Научный руководитель: д.ю.н., профессор кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби
Берсугурова Л.Ш.*

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ И КОНСТИТУЦИОННЫЕ ПРИНЦИПЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ УЧАСТНИКОВ УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА

Постановка вопроса о международно-правовых и конституционных основах обеспечения безопасности участников уголовного судопроизводства представляется закономерной логически обоснованной в силу следующих причин:

- от уровня правовых источников, регулирующих те или иные отношения, зависит степень правового воздействия, оказываемого на складывающуюся практику;
- чем ниже уровень правовых источников, тем ниже эффект от их правового воздействия;
- выбор социума в лице представительных органов уровня правовых источников не может носить произвольный характер и должен адекватно отражать в целом уровень общественных отношений данного общества, степень развитости правовой культуры.

Конституционная основа обеспечения безопасности участников уголовного судопроизводства представлена системой различных положений, основные из которых закреплены в ст.ст. 4, 12, 13, 14, 17, 18, 34, 39, 61 Конституции Республики Казахстан. Все нормы Основного закона страны прямо или косвенно направлены на закрепление, обеспечение и гарантирование неотъемлемых признаков демократического правового государства, высшим ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы (п.1ст.1 Конституции РК).

Равная значимость для отраслевого регулирования правоотношений, возникающих с принятием процессуальных мер безопасности участников уголовного судопроизводства, международно-правовых актов и положений конституции Республики Казахстан, проистекает из ст.4, п.1 которой гласит: «Действующим правом в Республике Казахстан являются нормы Конституции, соответствующих ей законов, иных нормативных правовых актов, международных договорных и иных обязательств Республики». При этом согласно п. 3 данной нормы «международные договоры, ратифицированные республикой, имеют приоритет перед ее законами и

применяются непосредственно, кроме случаев, когда из международного договора следует, что для его применения требуется издание закона».

Таким образом, в Конституции РК место и значимость международно-правовых актов, участниками которых является Казахстан, определено как приоритетное перед иными законами.

Для понимания сущности и значения института государственной защиты лиц, участвующих в уголовном процессе, необходимо обратить внимание на п. 2 ст. 4 Конституции РК, в соответствии с которым нормы Конституции имеют прямое действие на всей территории республики. Данной обстоятельство дает нам основание для толкования с позиции целей и задач уголовного судопроизводства тех положений, которые регулируют правоотношения, складывающиеся в сфере обеспечения безопасности участников процесса.

Международным сообществом разработаны документы, охватывающие ключевые вопросы уголовного правосудия и составившие свод его международных стандартов. В русле общего процесса правовой интеграции, активным участников которого является Казахстан, сближение казахстанского законодательства с этими стандартами является естественным и необходимым. Признание приоритета международного права также предполагает дальнейшее развитие национальных правовых систем на основе международных стандартов.

В ст. 1 УПК РК «общепризнанные принципы и нормы международного права» определены в качестве составной части права, регулирующего казахстанское уголовное судопроизводство.

Проблемам уголовного правосудия мировое сообщество уделяет внимание с начала 50-х гг., когда начался процесс выработки документов, в которых предпринимались попытки определить права человека и стандарты деятельности органов уголовной юстиции.

Как правило, выделяют следующие этапы международного движения в защиту прав и поддержку жертв преступлений:

1962-1964 гг. – разработаны первые программы возмещения ущерба потерпевшим в Новой Зеландии и Англии.

1966г. – при Министерстве юстиции США создано Национальной управление криминологии, на которое возлагалось проведение виктимологических исследований.

1972-1973 гг. – создаются первые специализированные программы и службы помощи жертвам преступлений; открываются первые кризисные центры для жертв насильственных преступлений (Англия, США).

1975-1976 гг. – в США, Великобритании и Австрии созданы национальные организации помощи жертвам преступлений.

1982г. – в США принят первый федеральный закон о правах жертв и свидетелей преступления. 1984г. – Совет Европы принял Европейскую

конвенцию «О государственной компенсации ущерба жертвам насильственных преступлений».

1985г. – Совет Европы принял Рекомендации «О месте потерпевшего в уголовном и уголовно-процессуальном законодательстве».

29 ноября 1985г. – принята Декларация ООН «Об основных принципах отправления правосудия для жертв преступления и злоупотребления властью».

1990г. – правительством Великобритании провозглашена «Хартия жертв преступления». С 22 февраля 1990г. в Европе ежегодно отмечается Международный День поддержки жертв преступлений.

В контексте нашей проблемы особое место среди этих документов занимает принятая 29 ноября 1985 г. резолюция 40/34 Генеральной Ассамблеи ООН «Декларация основных принципов правосудия для жертв преступления и злоупотреблений властью [1, с.18, 21]. Наряду с традиционными проблемами жертв преступности (возмещением причиненного преступлением ущерба и другим) причиной принятия Декларации послужила приобретающая все большую остроту проблема безопасности потерпевших, свидетелей, иных лиц, содействующих правосудию, их близких. В п. 6 Декларации рекомендуется принять меры «для сведения к минимуму неудобств для жертв, охраны их личной жизни в тех случаях, когда это необходимо, и обеспечения их безопасности, а также безопасности их семей и свидетелей с их стороны и их защиты от запугивания и мести».

Краткость приведенной нормы, общий характер содержащейся в ней рекомендации, отсутствие механизма ее реализации не свидетельствует о малозначительности рассматриваемой проблемы. Причина в том, что в международном праве утвердилось положение, согласно которому «выбор способов осуществления его норм оставляется на усмотрение государства» [2, с.14].

По выражению Алексеева С.С. «нормы международного права в области прав человека обнаруживают свойства норм-принципов. ...Правовые принципы как бы направляют функционирование права, помогают установить пробелы в праве, необходимость отмены устаревших и принятия новых юридических норм» [2, с.55]. А.И. Волошко отмечает, что нормы международного права определяют «минимальный объем и существо неотъемлемых прав личности», а нормы внутригосударственного – обеспечивают их «воплощение в жизнь» путем разработки «необходимых процедур и юридических механизмов» [3, с.57].

Список использованной литературы:

1. Лукашук И.И. Международное право в судах государств. – 2 изд. доп и перераб. - СПб, 2012. - С. 112. - 289с.
2. Алексеев С.С. Структура советского права. – М., 1975. – 423 с.

3. Волошко А.И. Взаимосвязь внутригосударственного и международного права по обеспечению и защите личных и политических прав человека: дис ...канд.юрид. наук: 12.00.01. – М., 2008. – 187 с.

***Байсынова А.,
студентка 2 курса заочного отделения юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби***

*Научный руководитель: д.ю.н., профессор кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби
Берсугурова Л.Ш.*

РЕКОМЕНДАТЕЛЬНЫЙ ХАРАКТЕР МЕЖДУНАРОДНЫХ ДОКУМЕНТОВ В ОБЛАСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ УЧАСТНИКОВ УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА

Принятая 29 ноября 1985 г. резолюция 40/34 Генеральной Ассамблеи ООН «Декларация основных принципов правосудия для жертв преступления и злоупотреблений властью [1, с.18,21] относится как многие международные документы, к группе международных документов рекомендательного характера и не подлежит подписанию и ратификации или иным процедурам, влекущим ее превращение в акт обязательной юридической силы. Назначение таких документов в ином – в создании международно-правового контекста, который позволяет совершенствовать и применять национальное право с точным пониманием того, что соответствует международным стандартам. Уставы организаций исходят из того, что каждый член будет добросовестно относиться к выполнению своих обязательств, добиваться осуществления целей и принципов устава. А это попросту невозможно, если государства – члены не будут считаться с принятыми резолюциями. Поэтому, не обладая юридической силой, резолюции, тем не менее, обязывают членов морально, политически [1, с.28].

Следует отметить, что проблемам жертв преступлений и иных лиц, содействующих правосудию, мировое сообщество уделяло внимание и до принятия Декларации. Важная роль в этом принадлежала Конгрессам ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями. В повестках этих международных форумов, призванных анализировать «актуальные и « принципиальные темы правосудия, указанные проблемы находят постоянное отражение [2, с.34].

Например, VI Конгрессом (г. Каракас, 1980) была принята «Каракасская декларация», в п.6 которой было отмечено, что «политика в области уголовного правосудия и система отправления правосудия должны основываться на принципах, гарантирующих... наличие судебных органов,

способных обеспечить быстрое и справедливое отправление правосудия, а также предоставлять всем максимальную безопасность и охрану прав и свобод» [2, с.55].

В августе-сентябре 1990г. в Гаване состоялся VIII Конгресс по проблемам международного сотрудничества в области предупреждения преступности и уголовного правосудия. На этом форуме также обсуждались вопросы правового обеспечения безопасности потерпевших и свидетелей. В разработанных Конгрессом рекомендациях относительно международного сотрудничества в области предупреждения преступности и уголовного правосудия к вызывающим общий интерес и подлежащим дальнейшей разработке проблемам отнесены средства «помощи жертвам преступлений... и обеспечение надлежащей защиты для свидетелей» [3].

В п.2 «Рекомендаций по осуществлению Декларации основных принципов правосудия для жертв преступлений и злоупотребления властью» (приняты резолюцией 1989/57 от 24 марта 1989г.) рекомендуется реализовать положения, содержащиеся в Декларации, посредством:

- принятия и осуществления положений, содержащихся в Декларации, в их национальных системах правосудия в соответствии с их конституционным процессом и внутренней практикой;
- разработки мер защиты жертв от злоупотребления, клеветнических обвинений или запугивания в ходе или в результате любого уголовного или иного разбирательства, связанного с преступлением.

В этой норме уже дифференцированы основания применения мер безопасности (злоупотребления и иные формы воздействия), указана необходимость применения мер защиты и по окончании судопроизводства. Генеральная Ассамблея ООН резолюцией 44/162 от 15 декабря 1989г. одобрила указанные рекомендации и предложила государствам – членам учесть их при разработке «стратегии для практического применения норм и стандартов ООН в области прав человека при отправлении правосудия» [4].

Очень важным шагом явилось «Руководство для сотрудников системы уголовного правосудия для жертв преступления и злоупотребления властью», принятое резолюцией ЭКОСОС 24 марта 1990г. [5]. Пункт 35 раздела «в» «Жертва и система уголовного правосудия» гласит: «...когда жертва испытывает чувство страха в результате угроз со стороны преступника, полицией и другими учреждениями должны быть приняты надлежащие меры по защите и поддержке (например, полицейская охрана, изменение места жительства)... важно, чтобы в случае угроз принимались эффективные меры и чтобы о принятых мерах сообщалось жертве». В п. 55 раздела «Обвинители, суды и слушания» отмечено: «...когда жертвы боятся давать свидетельские показания...некоторые законодательства допускают использование записанных на видеопленку свидетельских показаний или прямую видеозапись». В этом документе предлагается уже группа

конкретных мер безопасности, такой элемент их применения, как уведомление защищаемого лица.

В процессе подготовки к Всемирной конференции на уровне министров по организованной транснациональной преступности, состоявшейся 21-23 ноября 1994г. в г. Неаполе, отмечена необходимость принятия стратегических мер в области защиты «сотрудничающих с правосудием» свидетелей и потерпевших. Констатировалось, что меры по защите свидетелей играют ключевую роль в борьбе с преступлениями и должны стать неотъемлемой составной частью политики государств в этой сфере [6, с.49; 7, с.214]. Итогом конференции стало принятие Неапольской политической декларации и Глобального плана действий против организованной транснациональной преступности. В пунктах 17 и 42 этого документа содержатся рекомендации о принятии в «максимально широких масштабах» мер, «поощряющих членов преступных организаций к сотрудничеству и даче свидетельских показаний, включая адекватные программы защиты свидетелей и членов их семей» [8].

Все вышеизложенной свидетельствует о том, что правовое обеспечение безопасности лиц, содействующих правосудию, рассматривается международным сообществом в качестве необходимого элемента борьбы с преступностью в современных условиях.

Список использованной литературы:

1. Лукашук И.И. Международное право в судах государств. – 2 изд. доп и перераб. - СПб, 2012. - С. 112. - 289с.
2. Док. А/conf.144/Inf.1090/ 2 may.
3. Док. А/conf.144/Inf.1090/ 11 may.
4. Материалы Восьмого Конгресса ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями. – Алматы, 1991. – 452с.
5. Руководство для сотрудников системы уголовного правосудия для жертв преступления и злоупотребления властью // ЭКОСОС, 1990, 24 мая // www.zakon.kz.
6. Каламкарян Р.А. Правовое обеспечение безопасности человека: Материалы междуна. конф. // Государство и право РФ. – М., 1999. - № 7. - С. 45-56.
7. Брусницын Л.В. О компетенции должностных лиц и иных субъектов при обеспечении безопасности граждан, содействующих уголовному правосудию // Государство и право РФ. – М., 2000. - № 2. – С. 212-220.
8. Док. А/49/798, 1994, 2 december.

***Беркалиев А.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 2 курс студенті***

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доценті м.а. Жетібаев Н.С.

ВИКТИМОЛОГИЯ ЖӘНЕ ОНЫҢ НЕГІЗГІ КАТЕГОРИЯЛАРЫ МЕН ТҮСІНГІ

Виктимді мінез-құлық деген термин негізінен криминалды виктимолгия шегінде пайда болып отыр. Виктимолгия сөзінің негізгі тікелей мағынасы «құрбанды зерттеу» (латын тілінен *viktima*-құрбан. грек тілінде *logos*-ғылым)Ең алғашында бұл сөз халық шығармашылығының элементі болса ,кейін 20ғ. 40-50 жылдары ғылым ретінде кең өріс жайған болатын. Көп уақыттан бері виктимология тек әлеуметтік талапқа сай және криминолия саласындағы бағытта дамыса қазір ол қылмысты алдын алу бағытында қолға алынды .Осы саланы дамытуда көптеген шетел ғалымдары үлес қосты .Мысалы бір топ ғалымдар оны криминологияның институты деп қарастырса(Алексеев А.И., Антонян Ю.М., Васильев В.Л., Мамайчук И.И., Гизляев Ф.Г., Гулевич О.А., Коновалов В. П., Полубинский В. И., Ривман) ,кейбір ғалымдар оны адамның жеке психологиясы мен әлеуметтік қатнастарының жиынтығы деп қарастырады (Васильев В.Л., Мамайчук И.И.,Догадина М. А., Пережогин Л. О., Прокументов Л.М., Франк Л.В.), психопатологии (Асанова. Н.К., Рыбальская В.Я., Спиваковская) . Виктимология институтын қолға алып оны актуалды проблемаға айналуы оны құрбанның жеке мінезінің ерекшелігіне байланысты болып отыр. Себебі құрбанның жеке мінезі қылмысқа түрткі болады . Сондықтан мамандардың есепке алу керек элементтерінің құрбанның жеке басы, әлеуметтік-психолгиялық жағдайы , мінезі(аггресивті, пассивті , психологиялық ауытқулар) Негізінен құрбанның жеке басын психологиялық дәрежеде зерттеуін үлкен көңіл бөлген Л.В. Франк (1971ж.) және оны қолдаушылар И. Полубинский (1977, 1979, 1980); В. П. Коновалов (1982); В. Я. Рыбальская (1983, 1984); Ситковский А.Л. (1998); болып табылады.

Л.В.Франктің пікірі бойынша адамның жеке басының қалыптасуы ұзақ процесс ол оң және теріс те болуы мүмкін . Оған негізінен әсер етеді оның ата-анасы, тума-туысқандар, оқу орнындағы ұстаздар және достары. Сондықтан оның қылмыстың құрбаны болуы тек емес [1, 28 б.]. Ғылыми тұрғыда бір субъектінің екінші субъектіге әсер ету арқылы қылмыстың туындауы. (Мыс. құрбанның айыпкерге негативті балағаттайтын сөздер айтып қорлауы)

Қазіргі таңда виктимолгиялық тұрғыда негізінен екі түсінік бар құрбан болудың:

1. Ол құрбанға тікелей немесе жанама түрде зиян келтіру
2. Құрбанға материалды және моральды зиян келтіру

Сонымен қатар құрбандардың түрлерін сипаттасақ:

- 1.Құрбандарға қасақана қылмыс жасауы
2. Псиикалық тұрақсыздығына байланысты қылмыс жасауы

3. Құрбанның өзінің жағымсыз мінез-құлқына байлынысты оларға зиян келуі

4. Әр түрлі қоғамдағы жағдайларғы байланысты .[2; 85 б].

Біздің мемлекетіміз бұл құқық институтын енді қолға алып , жас мамандарымыз оны гүлдендіріп келе жатыр. Алдағы уақытта біздер зор табысқа жетеміз деген ойдамын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Франк Л.В. Виктимология и виктимность. - Душанбе, 1972. – 255 с.

2. Франк Л.В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии. - Душанбе, 1977. – 235 с.

***Брусенский И.,
студент 3 курса юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби***

*Научный руководитель: м.ю.н., преподаватель кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби Дүзбаева С.Б.*

СТОРОНА ЗАЩИТЫ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ ПО НОВОМУ УПК РК

Охрана прав и свобод человека и гражданина в ходе уголовного судопроизводства является неотъемлемой обязанностью не только специально предназначенных для этого государственных органов, но и отдельных институтов.

Институт адвокатуры в правовой системе Казахстана занимает одно из ключевых мест, поскольку содействует реализации закрепленного в Конституции РК права человека на получение квалифицированной юридической помощи по защите своих прав, свобод и законных интересов в сфере уголовного, гражданского и административного судопроизводства, а также оказание иных видов юридической помощи.

Вопрос о защите прав граждан также поднимается в послании Президента Республики Казахстан - Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства». В послании Президент говорит:

- Важнейшим вопросом правовой политики является **реализация гражданами права на судебную защиту**, которая гарантирована Конституцией. Для этого необходимо упростить процесс отправления правосудия, избавить его от излишних бюрократических процедур. При активном внедрении новых информационных технологий сделать это несложно [1, с.16].

Но так ли это на самом деле?

В Проекте **нового Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан**, нашло отражение большое количество предложений Республиканской коллегии адвокатов, в том числе:

-в полномочиях защитника закреплено право быть заблаговременно извещенным о времени и месте проведения действий с участием подзащитного;

-закреплено право стороны защиты на получение любых сведений из уголовного дела, в том числе путем снятия копий с использованием технических средств;

-предусмотрен запрет на проведение негласных следственных действий в отношении адвоката, осуществляющего профессиональную помощь, за исключением случаев, когда он сам является подозреваемым;

-расширен перечень оснований обязательного участия в деле защитника в случае заявления подозреваемым, обвиняемым ходатайства о заключении процессуального соглашения и его заключении;

-с введением в Проект новой фигуры следственного судьи сторона защиты наделяется правом вносить ходатайство о депонировании показаний свидетеля и потерпевшего [2, с.3].

Проект нового УПК ликвидирует стадию возбуждения уголовного дела. Теперь это будет называться регистрацией. Следователь в течение 24 часов с того момента, как получил заявление, должен внести данные в единый реестр досудебных расследований и начать расследование, а заявитель автоматически становится потерпевшим, минуя все стадии следствия и сбора доказательств. Автоматическое «возбуждение уголовного дела» развязывает руки правоохранительным органам. Следовательно, с момента регистрации заявления и до момента признания лица подозреваемым ведется полноценное расследование, сбор и закрепление доказательств. Адвокат может вступить в процесс с момента возникновения у лица статуса подозреваемого, но до того, как его признают таковым, правоохранительные органы будут проводить у него обыски, выемку, допрашивать свидетелей, проводить экспертизы. Так разработанный УПК ограничивает право человека на защиту. Здесь мы не видим расширения полномочий адвоката вовсе.

Так же получение свидетелем или его адвокатом у органа, ведущего уголовный процесс, копий протоколов следственных действий, проведенных с участием свидетеля и других процессуальных документов, вынесенных в отношении данного свидетеля, не регламентировано новым УПК РК. В нем содержатся только нормы о полномочиях защитника, то есть лица, осуществляющего защиту прав и интересов подозреваемых и обвиняемых. Полномочия адвоката свидетеля в проекте УПК РК также не регламентированы.

В отличие от свидетеля и его адвоката, защитнику подозреваемых и обвиняемых по УПК РК предоставлено право на получение копий процессуальных документов, что является несправедливым и ставит подозреваемых, обвиняемых и их защитников в привилегированное положение по сравнению со свидетелем и его адвокатом.

Эти пробелы УПК РК фактически лишают адвоката возможности оказывать свидетелю квалифицированную юридическую помощь, ставят свидетеля и его адвоката в положение «просителей» указанных документов перед органом, ведущим уголовный процесс, что является недопустимым с точки зрения соблюдения принципа равенства перед законом стороны обвинения и защиты.

Возможно, это право свидетеля и его адвоката не закреплено в новом УПК РК по причине желания законодателя соблюсти тайну следствия.

В целях реализации гарантированной Конституцией Республики Казахстан права получения квалифицированной юридической помощи, для решения данной проблемы, по моему мнению нужно внести в проект нового УПК обязательного участия адвоката не только в качестве защитника подозреваемого, обвиняемого, подсудимого, осужденного, оправданного, но и в качестве непосредственного адвоката потерпевшего и свидетеля.

На основании вышеизложенного, представляется целесообразным внесение соответствующих изменений и дополнений в редакцию пунктов 1-4 ч.1 ст. 67 УПК РК с последующим изложением в следующей редакции:

Участие защитника в производстве по уголовному делу обязательно в случаях, если:

1) об этом ходатайствует подозреваемый, обвиняемый, подсудимый, осужденный, оправданный, потерпевший, свидетель;

2) подозреваемый, обвиняемый, подсудимый, осужденный, оправданный, потерпевший, свидетель не достиг совершеннолетия;

3) подозреваемый, обвиняемый, подсудимый, осужденный, оправданный, в силу физических или психических недостатков не может самостоятельно осуществлять свое право на защиту;

3-1) потерпевший, свидетель в силу физических или психических недостатков не может самостоятельно реализовывать свои процессуальные правомочия;

4) подозреваемый, обвиняемый, подсудимый, осужденный, оправданный, потерпевший, свидетель не владеет языком, на котором ведется судопроизводство.

Список использованной литературы:

1. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» 2012. -16с.
2. <http://www.zakon.kz/> «Краткая справка об основных новеллах проекта нового УПК РК» 2013г. 3с.

3. // <http://online.zakon.kz/> / Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан
2. <http://online.zakon.kz/> / Досье ITS на проект Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан
3. Конституция РК
4. // <http://pravo.zakon.kz> Закон РК «Об адвокатской деятельности» от 5 декабря 1997г.

*Джигитекова Д.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 1 курс магистранты*

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультетінің қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доцент м.а. Мухамадиева Г.Н.

**КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖАС
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ
ҮШІН МАҢЫЗЫ**

Адамның дамуы өте күрделі, ұзақ жүретін процесс болып табылады. Мұндағы жауапты кезеңдердің бірі - өтпелі жас деп аталатын жеткіншек алдыжас (11-12-ден 14-15 жасқа дейін) пен жасөспірімдік жас (15-16-дан 17-18 жасқа дейін) \ Бұл кезеңде адамның физикалық пісіп-жетілуі ғана емес, сонымен бірге тұлғаның қарқынды түрде қалыптасуы, моральдық және зияттық күштерінің қуат алуы жүзеге асады.

Жеткіншек алды жасының өтпелі жас деп аталу себебі, ол балалық күйден үлкен өмірге, кемелсіздіктен кемелденуге өтумен сипатталады. Алайда, ортастатистикалық >жеткіншек деп аталатын жас өмірде болмайды. Жеткіншек алды жасының ортақ заңдылықтары баланың қоршаған ортасы мен тәрбие шарттарына ғана емес, сондай-ақ оның организмі мен тұлғалық ерекшеліктеріне де тәуелді болатын жеке-дара нұсқалар арқылы көрінеді².

Ересек жеткіншек алды және жас немесе жасөспірімдік уақыт жас психологиясында өте маңызды кезең ретінде қаралады, өйткені осы жаста болатын өзгерістер одан кейінгі кезең заңдылықтарын дұрыс бағалау үшін маңызды болып табылады. Биологиялық жағынан бұл жас физикалық дамудың аяқталу кезеңін білдіреді.

Осы жастағы жасөспірімдердің мінез-құлқы мен әрекеттері саналы әрі жігерлі түрде жүзеге асады, осыған орай оларға неғұрлым жоғары талаптар қойылады. Кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауапкершілігі 16 жастан басталатыны белгілі, ал кісі өлтіру, ұрлық, тонау және т.б. үшін - 14 жастан басталады (ҚР ҚК, 15-бап)³.

Алайда жасөспірімнің физикалық және адамгершілік жағынан дамуы әлі аяқталған жоқ, бұл оның іс-әрекеттері мен қылықтарының сипатынан байқалады. Жеткіншек алды жасында организмде биологиялық терең

өзгерістер жүреді, өсу жылдамдайды, жыныс бездерінің секрециясы күшейеді, қарқынды физикалық даму басталады. Организмдегі биологиялық өзгерістер психикалық дамуға да әсер етеді. Жеткіншек алды Жасының бастапқы кезіндегі тепе-теңдік бұзылады: өз тұлғасына қызығушылық, айналасындағыларға сыни көзбен қарау пайда болады, мінезіндегі ерекшеліктер байқалып, қылықтары өзгереді.

Жеткіншек алды жасында мінездің психикалық жарақат алу мүмкіндігін арттыратын және мінез-құлық нормаларынан ауытқитын кейбір қасиеттері пайда болады. Көптеген жасөспірімдердің сезімдері, ойлары, әрекеттері тұрлаусыз болып келеді. Бұл:

а) елгезектік пен сылбырлық арасындағы қайшылық;

б) көңіл-күй өзгерістеріне алып келетін қызбалық пен сылбырлықтың тез ауысып отыруы ретінде көрінеді¹.

Импульсивтілік пен көңіл-күй тербелістері жеткіншектердің ойы мен қылықтарына ықпал етеді. Олардың бір пікірге келуі жылдам және тез өзгереді. Өз іс-әрекеттері мен басқа адамдардың қылықтарын дұрыс бағалай бермейді, дос таңдауда көбінесе қателесіп жатады, кездейсоқ жанжалдарға килігеді.

Бірқатар психологтар жеткіншек алды жасын ауыр "апаттар" кезеңі деп есептейді, торығу мен үмітсіздік ахуалы, есіріктену, агрессивтілік, қаталдық, қылмыс істеуге бейімділік туралы айтып өтеді.

Л.И. Божовичтің көрсетуінше, жасөспірімдердің моральдық саласында екі ерекшелік пайда болады:

а) қоғамдық мінез-құлық пен адамдар арасындағы өзара қарым-қатынас нормалары мен ережелеріне байланысты мәселелерге жіті назар аударуы;

б) салыстырмалы түрде тұрақты және кездейсоқ ықпалдардан тәуелсіз моральдық көзқарастар, пікірлер, баға беру қалыптаса бастайды².

Жеткіншек алды кезеңіне жоғары эмоциялық қозғыштық қасиеті тән, "ұстамдылық" жүйесі мен өз мінез-құлқын саналы түрде бақылау нашар дамыған, сондықтан да жасөспірімдер ойлары мен пікірін өзгертуге уақыт кетіргенді ұнатпайды, тез іске көшеді. Бұл қасиеттер көбінесе құқыққа қайшы әрекетке алып келеді немес оларды жасы үлкен құқық бұзушылар пайдаланады, кәмелетке толмағандар тарапынан ойланбай әрекет жасау мүмкіндігі туралы білетін олар оңтайлы сәтті тауып, жасөспірімдерді қылмыс істеуге тартады.

Кейбір жасөспірімдерге олардың тұрмыс және тәрбие шарттары белгілейтін дәрежелік, өжеттік, шамшылдық қасиеттері тән. Бұл қасиеттерді олардың теріс іс-әрекеттері салдарынан болатын қоғамдық тәртіпті бұзуға байланысты құқыққа қарсы әрекеттерін тергеу барысында ескеру қажет.

Осы жаста көп кездесетін мінез-құлық кемшіліктерінің бірі-қырсықтық. Кәмелетке толмаған сезіктінің немесе айыпкердің қырсықтығына тергеуші істелген қылмыстың мән-жайын, ұрланған мүлік пен қылмыс құралының

орналасқан жерін, қылмысқа қатысушыны анықтау кезіндегі жауап алуда тап келуі мүмкін. Сондай-ақ, тергеуші жасөспірімнің қырсылыққа жақынырақ сапасы өтірікшілікпен де соқтығуы мүмкін.

Өтірікке түрткі болатын нәрселер көбінесе:

а) жауапкершілік пен жазадан қорқу;

ә) қылмысқа қатысушылар немесе олардың туыстары мен достары тарапынан кек алу қорқынышы;

б) достықты дұрыс түсінбеушілік және осыған байланысты "сатқын" атанудан қорқу;

в) құрдастарының назарын аудару, таңғалысын тудыру тілегі. Жеткіншек алды жасында жекелеген жағымды қасиеттерді дамытуға, кемшіліктерді жеңуге бағытталған өзін-өзі тәрбиелеуге деген қажеттілік дамиды. Жасөспірімдер осылайша өзінің сүйікті кейіпкеріне, мұғаліміне және т.б. ұқсауға тырысады. Бірақ, кейбір жағдайларда адамгершілік категориялары мен ұғымдары туралы дұрыс және жан-жақты түсініктерінің болмауынан жасөспірімдер оқиғалар мен адамдардың мінез-құлықтарын бағалауда қателесіп жатады. Кейбір жасөспірімдердің адамгершілік тұрғысынан жағымсыз тұлғаларға ұқсас болғысы келіп, еліктейтіні бекер емес. Жасөспірімнің адамгершілік сенімдері қате, теріс болуы мүмкін. Және олар кейбір моральдық нормалар туралы теріс түсінікте болуы себепті немесе жасөспірімдердің жекелеген кішігірім топтарында қабылданған моральдық құндылықтар жүйесінің кесірінен қылмыс істеуі мүмкін. Қылмыстың өзінен де жасөспірім ерлік, батырлық, ептілік қасиеттерін көруі кездеседі¹.

Бұлжас ерекшеліктері бәрінен бұрын 14-15 жастағы жеткіншектерге тән. 16-17 жастағы жасөспірімдерде физикалық және ақыл-ой дамуы процестері жалғасады, бірақ осы кезеңнің соңына қарай қарқыны бәсеңдейді. Жасөспірімдердің импульсивтілігі азайып, эмоционалдық тұрақтылық пайда болады; жүйке жүйесінің түріне қарамастан, олар 14-15 жасар жеткіншектерден гөрі ұстамдылау және салмақтырақ. "Ересек жеткіншек алды жасы - бұл жасөспірім өз мінез-құлқында басшылыққа ала бастайтын адамгершілік қағидаларының, сенімдерінің қалыптасатын уақыты". Дегенмен, өздерінің физикалық және ақыл-ой қасиеттері бойынша олардан кіші жеткіншектерге әлі де ұқсастықтары көп: физикалық және рухани кемелденуге жеткен жоқ; оларға әлі де 14-15 жасар балаларда болатын қасиеттер тән ("ерексек болып көріну" сезімі, өзін көрсетуге ұмтылу, т.б.). Бұл жаста айналадағы адамдардың жасөспірімдерге неғұрлым жоғары талаптар қоюына және олардың құқықтарын, әсіресе, дербестікке құқығын мойындауға мүмкіндік беретін бірқатар психологиялық қасиеттері қалыптасады.

Алайда, психологтардың зерттеулері көрсеткендей, дербестікке ұмтылу үшін отбасында дұрыс үлгі көрсететін біреудің, жақын айналысында беделді, абыройлы адамның болуы қажет, сонда ғана жасөспірім одан үлгі, кеңес ала

алады. Үлкендердің тәжірбиесі негізінде бала қандай да бір жағдайда қалай әрекет ету керектігін, туындаған мәселелерді өз бетімен шешуді үйренеді.

Ата-аналардың бала тәрбиесіне селқос қарауы оның беделді тұлғаны сырттан іздеуіне әкеп соғады. Сондықтан да үлкендерге қарағанда көнгіштеу болып келетін қараусыз жасөспірімдер біреудің ықпалына тез түседі. Қылмыстық ортаға түскен баланың мінез-құлқында теріс қылықтар (дәрекілік, бейбастақтық, шылым шегу және т.б.) пайда бола бастайды, бұл оның ойынша, өзін "үлкен сезінуге", өзімен-өзі болуға көмектеседі. Жасөспірім қарсы келген проблемаларды өзі ойланып, шешімін табуға тырысып қана қоймайды, сонымен бірге осылайша өз қабілетін, жағымды қасиеттерін көрсетуге, өз ортасының құрметіне бөленуге ұмтылады. Психологиялық әдебиеттерде айтылатындай, "ұжыммен өзара жақсы қарым-қатынасты бұзу қажеттілігі туған қиын бала, осы мақсатқа жету үшін лайықты құралдарының болмауы себепті мінез-құлықтың теріс тәсілдеріне, тіпті өз тұлғасын бұзақылық жолымен болса да бекітуге дейін барады¹".

Жеткіншек алды кезеңінде "әлсіз" атану қорқынышы басым болады. Бұл қасиеттер өзін үлкен сезіну сезімімен тығыз байланысты: жасөспірімдер өздерінің кемелденгенін дәлелдеу үшін кез-келген әрекеттерді жасауға дайын тұрады.

Жеткіншек алды жасының соңына қарай үлкендік сезімі өзіндік сипатқа ие болады, ол өзін-өзі бекіту, өзін-өзі көрсету сезіміне ауысады, бұл оның топтан бөлінуі, өз ерекшелігін, даралығын көрсетуге тырысуынан байқалады. Осыдан келіп мінез-құлқымен, киім кию мәнерімен және т.б. кез келген жолмен өзіне назар аударту тілегі пайда болады. Алайда, мұндай жас ерекшеліктері өздігінен құқыққа қарсы мінез-құлық туғызбайды. Өйткені тұлғаның қоғамдық қауіптілігі көбінесе қылмыс істеуге дейін қалыптасады.

Жасөспірімдердің психологиялық жас ерекшеліктері жалпы криминогенді емес. Бірақ олар жасөспірімнің тұлға ретінде қалыптасуы, өмір сүруі шарттарымен байланысып жатыр, оның қажеттіліктерімен, ниет-пиғылығымен сабақтас. Сондықтан да жасөспірімнің дамуындағы жас ерекшеліктерін білу жасөспірімдер арасындағы қылмыспен күрес, оның алдын алу шараларын жүзеге асыру үшін, кәмелетке толмағандар қылмысын сапалы әрі тиімділікпен тергеу үшін оларды толық әрі дұрыс ашу үшін өте маңызды.

Жасөспірімдер дамуының жоғарыда талданған ерекшеліктері іс жүргізу тәртібін реттейтін және осы категориядағы істердің өзгешелігін белгілейтін нормаларды бекіту кезінде ескерілген. Сонымен бірге, психология ғылымының ережелер негізінде жоғарыда қаралған жасөспірімдердің даралық қасиеттері кәмелетке толмағандар істерін жүргізуді жүзеге асырушы органдарға нақты процесті ұйымдастырудың іс жүргізу заңында көрсетілген мүмкіндіктері шеңберінде дұрыс түрін таңдауға көмектеседі.

Джунисов Р.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің студенті

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.д., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының профессор м.а. Бижанова А.Р.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚТЫҢ ҚАУІПТІЛІГІ

Сыбайлас жемқорлықпен күресу Қазақстанның бүгінгі күнгі күрделі мәселесі болып отыр. Үлкен әлеуметтік қасірет болып табылатын ол саяси даму тұрғысынан бір-біріне ұқсамайтын әлемдегі барлық елдердің қай-қайсысын да қатты аландататыны анық.

Қазіргі уақытта Қазақстан Орталық Азия өңірінде ғана емес, тұтастай алғанда ТМД бойынша да жемқорлыққа қарсы неғұрлым мықты дамыған заңнамасы бар ел болып табылады. Мұндай құқықтық актілердің қатарына 1998 жылғы «Сыбайлас жемқорлықпен күрес туралы» Заңды, Жемқорлықпен күрестің 2006-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын қосуға болады. 2005 жылы мемлекеттік қызметшілердің Арнамыс кодексі бекітілді. Ал 2007 жылдың 12 қаңтарында «Жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарау тәртібі туралы» заң қабылданды.

Сыбайлас жемқорлық әлеуметтік – экономикалық даму, нарықтық экономиканы құру инвестициялар тарту процесін баяулататын және демократиялық мемлекеттің саяси және қоғамдық институттарына кері әсерететін, елдің даму болашағына айтарлықтай қауіп төндіретін құбылыс [1].

Ол бірталай экономикалық заңдардың іс-әрекетін төмендетеді және әлемдік қауымдастық алдында елдің беделін түсіреді, оған тиімді шетел инвестиция жолында басты кедергі болып табылады. Адал және әлеуметтік бағытталған бизнес нарық танысырылады, себебі сыбайлас-жемқорлық мұндай бизнесті тиімсіз етеді.

Сыбайлас жемқорлық, әсіресе, мемлекеттік билік органдарында қауіпті. Мұндай жағдайда ол биліктің монополиясын, мемлекеттік қызметшілердің шешім қабылдау өкілеттігін күшейтеді және шенеуніктердің қатал құқықтық есеп беруін және бақылауда болуын жою симбиозын көрсетіп, білдіреді [2].

Барлық мемлекеттік органдармен лауазымды адамдар өз құзіреті шегінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жүргізуге міндетті. Мемлекеттік органдардың басшыларымен жауапты хатшылары немесе Қазақстан Республикасының Президенті айқындайтын өзге де лауазымды адамдары, ұйымдардың, оның ішінде, мемлекеттің қатысу үлесі бар ұйымдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының басшылары өз құзіреттері шегінде сыбайлас жемқорлық құқықбұзушылықтардың алдын алуды және бұл үшін

кадр, бақылау, заң қызметкерлері мен басқа да қызметтерді тарта отырып, онда көзделген тәртіптік шараларды қолдануды, сондай-ақ, өздеріне белгілі болған барлық сыбайлас жемқорлық жағдайларын тіркеуді және олар туралы құқыққорғау органдарына хабарлауды қамтамасыз етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. <http://www.krgadmsot.kz/sybailas-zhemkorlykpen-kyres-barshamyzdyn-mindetimiz.html>
2. <http://finpol.gov.kz/kaz/protivo/chtotak/>
3. http://baq.kz/kk/regional_media/post/52699

Досалыев Д., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультетінің студенті

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.д., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының профессор м.а. Бижанова А.Р.

ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТАР ТУРАЛЫ

Қылмысқа барған жасөспірімдердің арасында әртүрлі қылмыстың терең тамырлануы кімді болса да, алаңдатпай қоймайды. Құқықтық мемлекетке қадам басқан шақта қоғамға саналы адам қалыптастыру мемлекетіміздің басты міндеттерінің бірі болатын болса, ол міндетті іске асыруға басты мақсат жасөспірімді жаңа рухта, жаңа көзқараста тәрбиелеуден айқын көрінеді.

Бесіктен белі шықпай жатып, әрбір оғаш қадамына селт етпей сергек қараған жасөспірімдердің қылмыстық әрекетке баруына байланысты себеп не? Кім кінәлі? Қоршаған орта ма? Әлде мектеп пе? Әлде жүре түзеліп кетер, деп қылмыстық әрекеттер істеген баласының әрекетіне немқұрайлы қарайтын ата-ана ма?

Олардың әртүрлі іспен шұғылданбауы немесе жан-жағындағы қоршаған ортасының, айналасындағы достарының немесе біреудің қорқытуы, үрейлетуінің итермелеуі арқылы қасақана қылмыс жасауға түсіп кетуі көп болып жатады. Осыған орай қазіргі кезде біздің жасөспірімдеріміз рухани азып тозбау үшін қазақ отбасындағы мәдени құндылықтар дамуының мазмұнына аса маңызды көңіл аудару керек. Бүгінгі таңдағы экономикалық әлеуметтік жағдайлар отбасы жағдайына үлкен ықпал етіп отыр. Қоғамдағы жұмыссыздық, күн көріс көзінің төмендеуі отбасы тәрбиесінің әлсіреуіне әкеліп отыр.

Қылмысқа барған жасөспірімдердің есейе келе, өздерінің жасаған қылмыстық әрекеттері үшін үлкен өкінішпен қарау жағдайы көп болып тұрады. Қылмысқа барған жасөспірімдердің қылмыстық әрекеті өмірде

болып жатқан нақты жағдайларына тікелей байланысты емес. Ол белгілі бір ортаға кездейсоқ немесе жоспарланған түрде тамырлануы. Жасөспірімдердің қылмыстық әрекеттерді көбінесе қалада жасауы, әлеуметтік тұрғыдан көптеген себептермен түсіндіріледі.

Жасөспірімнің өзіне, қоғамда пайдалы іспен айналыспауынан уақыттың көптігі, ауылдық клубтың жабылуы, күні бойғы бос сандалыс, көше кезулер, қылмыстық әрекеттің алғы шарты бола алады. Осындай толып жатқан себептер жасөспірімнің таңғажайып оқиға жасауға ұмтылуына, керемет көрінуге, болашақта істейтін қылмыстық әрекетке жоспар құруына немесе топтасып қылмыс істеуге жол ашады. Көбінесе жасөспірімдер бойынан, санасынан мықты орын алған қиялы ойша жетіліп арманын іске асыратын не асыруға асығатын жасөспірімдер айналасындағыларды таң қалдыратындай етіп істеуге талпынады [1].

Қылмыс жасаған жасөспірімдер ісі жөніндегі комиссия мен милиция орындарында тәрбиені дұрыс жүргізбейтін жанұяны дер кезінде анықтап, тәртіпке шақырмаушылық көптеп кездесіп жатыр. Қылмысқа барған жасөспірімдерді қайта тәрбиелеу процесін ұйымдастыруда психологтар жасөспірімдердің психологиялық ерекшеліктерін ескере білулері қажет. Себебі, қандай да бір психолог ықпалдар жасамасын, олар жасөспірімнің ішкі жан дүниесімен сабақтасып жатуы тиіс.

Қылмысқа барған жасөспірімдердің қылмыс жасаулары, көбінесе олардың ересектерге еліктеуімен анықталады да, жалпы қылмыстың өсіп отырғанын осымен байланыстырамыз.

Қылмысқа барған жасөспірімдердің қылмыстық әрекетке қадам басуына басты себеп әлеуметтік-экономикалық факторлардың әсер етуі. Адамның қоғамдық белсенділігі оқуға, спортқа, көркем өнерге деген қызығушылықтарын күннен-күнге арттырады. Ал, осындай қоғамдық жұмыспен айналыспайтын жасөспірімдер қылмыстық істерге жақын жүреді. Қоғамнан, ондағы қайнаған қызу өмірден шеттеп қалу, қылмысқа барған жасөспірімдердің қылмысқа баруының бірден-бір себебі болып табылады.

Қылмысқа барған жасөспірімдерге топ құру, топ болып әрекет ету тән. Осындай жасөспірімдер ересек кісілермен салыстырғанда жалғыз өзі қылмыс жасауға өте сирек баратындығы практикалық тұрғыдан дәлелденген. Бұдан олардың өз-өзіне сенбеуі ғана емес, сонымен қатар олардың достық жөніндегі түсініктері теріс бағытқа ие болуына қарамастан, осындай достыққа ұмтылуын да байқауға болады.

Қылмысқа барған жасөспірімдерге қоғамдық өмірде болып жатқан жаңалықтардан бейхабарлығы, не нәрсені болса да білуге ұмтылуы, қызығу-талпынуларының өте төмендігі тән болады. Жалпы қылмысқа барған жасөспірімдерді қоғамдық іс-шараларға тарту арқылы, көркем өнер мен мәдениеттілікке қызығушылығын дамыту арқалы, көптеген пайдалы іспен айналысуға итермелеу арқылы қайта тәрбиелеп, қылмысқа барған

жасөспірімдердің қылмысын азайтуға кішкене болса да ықпалын тигізуге болады.

Көп жағдайда тасыған күштері бойына сыймай, алып-ұшып тұратын жасөспірімдер көбінесе өз маңайына өзіне бейім келетін жасөспірімдерді жинап, топтасып қылмыс істеуге, бұзақылыққа әуес болады. Қылмыстың кіші жасөспірімдік шақтың арасында көбеюі, олардың қылмыстық жауапкершілікке тартылмауынан болады.

Жасөспірімдердің қылмыстық жолға түсуінің тағы бір себебі, олардың ішімдікке әуес болуы болып табылады. Жалпы ішімдікке әуестік жасөспірімді дұрыс жолдан тайдырып, қылмыстық әрекетке итермелейді. 13-14 жастағы жасөспірімдердің басым көпшілігінің талап — тілектері шектен шығып кеткендігі, олардың ішімдікке құмарлануынан көрінеді. Осыған байланысты А.Вайсберг – қылмыс істеп айыпталған жасөспірімдерді зерттей келе, олардың 41-пайызы, қылмысты мас күйде істеген деген тұжырым жасайды. Осы көрсеткіште қылмысқа барған жасөспірімдер қылмысының күннен-күнге ұлғаюын және олардың қылмыстық әрекеттерге көп жағдайда мас күйінде баратындығын көреміз.

Қылмысқа барған жасөспірімдерді өз міндеттерін саналы түрде орындауға тәрбиелеу, олардың бойына жеке жауапты болу сезімін сіндіру қылмыстың алдын алу ісінде және түзету мекемесінде аса маңызды болып саналады. Бұл сипаттағы алдын алу шараларын жүзеге асыру барысында, яғни жасөспірімдерді өзінің әрбір әрекеті мен қылығы үшін жауапты болу сезіміне тәрбиелеу үшін олардың арасында психолог, педагог, құқық қорғау қызметкерлері белсенділік танытуы қажет. Әңгіме барысында өмірлік мысалдар келтіру, тіпті бұрын сотталып, қазір түзелу жолына түскен азаматтарды осындай әңгімелерге қатыстыра отырып, олардың өз аузымен баяндауы, және де қылмысты жасамандар деп айтқан, ақыл-кеңестері жасөспірімдердің сана сезіміне өзгеше әсер беріп, олардың мұндай жолға түсуіне бөгет болуы мүмкін.

Жасөспірімдердің қылмыстары арасында қатыгездік пен зорлық – зомбылық әдетті іске айналып бара жатыр. Сонымен қатар жасөспірімдер зорлық-зомбылықты шегінен асырып жасайды. Жасөспірімдер қылмыс жасау барысында келеңсіз жағдай бола қалса адам өлтіру, ауыр дене жарақатын, қарақшылық жасауға дейін барады. Жастар арасындағы қылмыстар ер балалар мен қыз балалардың нашақорлық, таксикомания және алкагольдық әсерімен жасалады. Қазіргі таңда мастықпен жасалатын қылмыстар айтарлықтай жиі кездеседі. Әрбір 5 – ші қылмыс жасөспірімдердің алкагольдың немесе нашаның әсерімен жасалады. Қазіргі таңда қыз балалардың қылмыс жасауы жиі кездесіп жатады [2].

Қылмыстың жасалуына себепші болып табылатын жағдайларды жоюдың, онымен күрес жүргізудің маңыздылығына қарамастан, кәмелетке толмаған жасөспірімдер қылмысының алдын алудың маңызды құралы ретінде қылмысқа барған жасөспірімдердің бойында идеялық нанымды,

ғылыми көзқарастарды және дүниетанымды қалыптастыру шешуші мәнге ие болып табылады. Ал, жасөспірім бойында идеялық нанымды, ғылыми көзқарастарды және өмірге деген жағымды дүниетанымды қалыптастыру ісіндегі жетістіктерге психологтың комплексті әрекеті негізінде қол жеткізуге болады.

Қылмысқа барған жасөспірімнің саналы түрде өзін-өзі тәрбиелеуі үшін – өмірде алға қойған мақсатына қол жеткізу, әрі жоғары деңгейде әрекет етуге дайын болу қабілеттігі мен қасиеттерін, моральдық және физикалық күштерін, ақыл-ойын дамыту үшін ерікті, белсенді түрде әрекет ету тиіс.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Копыстынский Е.А.Этот опасный возраст.-М.Знание, 1982. – 93 с.
2. Ерменбетова Л. Кәлетке толмаған жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылықтың алдын-алудағы құқықтық тәрбиенің рөлі.

Досымжан Ә., әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультетінің 3 курс студенті

Ғылыми жетекшісі: әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының оқытушысы Бисенғали Л.

ҚОРҒАУШЫНЫҢ ПРОЦЕССУАЛДЫҚ ЖАҒДАЙЫ, ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ

Қорғаушыда бір ғана іс жүргізу міндеті бар. Ол - қорғау міндеті. Қорғаушы процесте қорғау міндетін жүзеге асыру үшін қажет, одан айыпталушының да, мемлекеттің де күтетіні осы. Қылмыстық істі жүргізуші мемлекеттік органдар қорғаушының өз міндетін атқаруына нақты мүмкіндігінің болуы үшін барлық шараларды қабылдауға тиіс.

Адвокаттың өзіне қабылдаған сезіктіні, айыпталушыны немесе сотталушыны қорғаудан бас тартуға құқы жоқ, бұл оның қызметінің кәсіптік сипатымен түсіндіріледі. Бас тартуға тек ерекше жағдайларда ғана жол беріледі (сырқаттану және өзге де объективтік себептер). Қорғауды табысты іске асыру үшін адвокатқа ауқымды іс жүргізу құқықтары берілген. Қатысуға-жіберілген сәттен бастап ол мыналарды жүзеге асыруға қажет:

- 1) сезіктімен және айыпталушымен олардың саны мен ұзақтығы шектелместен оңаша және құпия жолығуға;
- 2) заңгерлік көмек көрсету үшін қажетті заттарды, құжаттарды және мәліметтерді жинауға және ұсынуға;
- 3) айып тағылған кезде қатысуға, сезіктіден немесе айыпталушыдан жауап алу кезінде, сондай-ақ олардың қатысуымен немесе олардың өтініші

бойынша жүргізілетін өзге де тергеу әрекеттеріне, сондай-ақ қорғаушының өз өтініші бойынша жүргізілетін тергеу әрекеттеріне қатысуға;

4) қарсылықтар білдіруге;

Сондай-ақ, қылмыстық процесті жүргізу органдарының заңсыз әрекеттеріне мыналар жатады: қылмысты дәрежелеу кезінде қылмыстық заң нормаларын дұрыс қолданбау; бұлтартпау шараларын иемесе заңда көзделген өзге де процессуалдық мәжбүрлеу шараларын заңсыз қолдану; қылмыс жасағаны үшін сезікті ретінде ұсталған адамды немесе бұлтартпау шарасы ретінде тұтқындау қолданылған адамды оның өміріне және денсаулығына қауіпті жағдайда ұстау; қамауда ұсталмайтын адамды сот-психиатриялық немесе сот-медициналық сараптама жүргізу үшін, бұл туралы сот шешімі болмаса да, медициналық мекемеге мәжбүрлеп орналастыру; зорлық немесе адамның ар-намысын қорлайтын қатаң шаралар қолдану; процессуалдық әрекеттерді оған қатысатын адамдардың өміріне және денсаулығына қауіп тудыратын жағдайларда өткізу; қылмыстық процеске қатысушы адамның абыройын қорлайғын немесе ар-намысын кемітетін шешімдер шығару және әрекеттер жасау; жеке өмірі туралы мәліметтерді, сондай-ақ адамның құпия етуді қажеті көрген жеке сипаттағы өзге де мәліметтерді ҚІЖК-да көзделмеген мақсаттар үшін қолдану және жариялау; заңсыз соттау; медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын; тәрбиелік ықпал етудін, мәжбүрлеу шараларын және басқаларын заңсыз қолдану); анықтаушының, тергеушінің прокурордың және соттың әрекеттері мен шешімдеріне шағым енгізуге және оларды қарауға қатысуға (шағым - процеске қатысушылардың анықтау, алдын ала тергеу прокурор немесе соттың іс-әрекетіне өздерінің құзыреті шегінде және ҚІЖК-де белгіленген тәртіппен енгізілген көңіл аудару актісі);

Іске қатысуға ҚР ҚІЖК-да белгіленген тәртіппен жіберілген қорғаушы заң көмегін көрсету үшін қажетті дәлелдемелерді көрсетуге және мәліметтерді жинауға, оның ішінде жеке тұлғалардан жауап алуға, сондай-ақ тиісті құжаттарды немесе олардың көшірмелерін заңда белгіленген тәртіппен беруге міндетті ұйымдардан анықтамалар, мінез-демелер мен өзге де құжаттарды сұратуға, қорғауындағы адамның келісімімен заң көмегін көрсетуге байланысты туындаған мәселелер бойынша арнайы білімі бар адамның пікірін сұратуға құқылы.

Қорғаушы, сондай-ақ апелляциялық шағымды әкелуге, апелляциялық тәртіппен істі қарауға қатысуға, қадағалау тәртібімен наразылық, білдіру себебі бойынша тиісті лауазымды тұлғаларға жүгінуге қақылы.

Адвокаттардың қорғауындағы адамдармен сұхбаттары аудиожазбасын заңсыз тындау, артынша алынған мәліметтерді қылмыстық іс бойынша дәлелдеме ретінде пайдалануға әрекеттену айғақтары және т.б. кездеседі. Құқыққа қарсы осы әрекеттерді жасыру және оларды жасағандығы үшін жауапкершіліктен жалтару мақсатында қызметкерлер бұл туралы хаттама жасамайды. Өздерінің осы құқыққа қарсы әрекеттерінің

«заңдылығын» қиыстыруға эрекеттеніп, өз басшылықтары шығарған арнайы ведомстволық «нұсқаулықтарға» сілтеме жасайды, алайда оларды танысу үшін адвокаттарға көрсетпейді. Сөйтіп, ҚР Конституциясының 4-бабын көпе көрінеу бұзады, онда азаматтардың құқықтарына, бостандықтары мен міндеттеріне қатысты барлық нормативтік құқықтық актілердің ресми басылымдарда жариялануға тиістіңгі айтылған, ал 1998-ж. 24-наурыздағы "Нормативтік құқықтық актілер туралы" ҚР заңында барлық өкілетті органдардың мемлекеттік құпиялар немесе заңмен қорғалатын құпиялар мазмұндалғандардан басқа қабылданған нормативтік құқықтық актілермен танысу үшін мүдделі тұлғаларға жағдай жасауға міндетті екендігі көрсетілген.

Қорғаушы өкіл ретінде қарастырылмайды. Ол іс материалдарын құқықтық бағалауға негізделген ішкі сенімі бойынша өзінің іс жүргізу ұстанымын еркін анықтайды. Өз қорғауындағы адаммен кеңеседі, оның айғақтары мен пікірлерін ескереді, алайда түпкілікті шешімді дербес

қабылданды және сол үшін жауапты. Қорғаушы айыпталушы мойындаған айыпты теріске шығарған, сондай-ақ қорғау құралдарын, әдістерін және тәсілдерін тандаған уақытта қорғаушы мен айыпталушы арасында келіспеушілік болуы мүмкін.

Адвокат қорғаушы ретінде эрекет ете отыра, өзінің қорғауындағы адамның мүдделеріне қарсы қандай да болмасын эрекет жасауға және оған тиесілі құқықтарды жүзеге асыруына кедергі жасауға, қорғауындағы адамның айқындамасына қарамастан оны қылмысқа қатысын және оны жасағанына кінәлігін мойындауға, қорғауындағы адамның жәбірленушімен татуласқандығы туралы мәлімдеуіге, азаматтық талапты мойындауға, қорғауындағы адам берген шағым мен өтінішті кері шақыруға, заңгерлік көмек көрсетуге өтініш білдіруге және оны жүзеге асыруға байланысты өзіне белгілі болған мәліметтерді жариялауға құқығы жоқ.

Заң көмегін көрсету кезінде адвокат алған мәліметтердің әйтеуір бір бөгде адамға белгілі болу оқиғасы мәліметтерді жариялау болып табылады.

Қорғаушының ҚР ҚІЖК-да қарастырылған басқа да құқықтары мен міндеттері бар.

«Адвокаттық қызмет туралы» заңның 17-бабында анықтау, алдын ала тергеу органдары мен соттарды адвокат іске қатысуға жіберілген сәттен бастап оған өзі қорғайтын адам қамауда болатын бүкіл кезеңде іске қатысуға жіберілгендігі туралы дереу жазбаша растау беруге міндеттейді, алайда, ҚР ҚІЖК-да мұндай норма жоқ. Біздіңше, ҚР ҚІЖК-ін 70-бабы толықтыруды қажет етеді.

Сөйтіп, адвокат-қорғаушы процеске қатысуға жіберілген сәттен бастап айыпталушының (сезіктінің) айыбын теріске шығаратын немесе жауапкершілігін жеңілдететін мән-жайларды анықтау және қорғау міндетін бұзуы немесе тарылтуы мүмкін қандай да бір шектеулер мен шарттарсыз

құқықтар жиынын пайдалана отыра, айыпталушыға қажетті білікті заң көмегін көрсету мақсатында өзіне заңмен берілген барлық қорғау құралдар мен әдістерін пайдалануға қақылы. Қазақстан Республикасының Конституциясы білікті заң көмегін алу құқығын жариялайды және кепілдік береді. Уақыт өткен сайын азаматтар мен ұйымдар тарабынан заң көмегіне деген қажеттілік ұдайы өсіп келеді. Бұл осы оқулықтың өміршендігі мен қажеттігін айқындай түсті. Қазақстан Республикасының Конституциясында (II бөлім 12-бап) адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтары танылады және оларға кепілдік беріледі.

Азаматтардың Конституцияда кепілдік берілген құқықтарын сақталуын заңнамада көзделген органдар, соның ішінде мемлекеттік, атап айтқанда, құқық қорғау органдары қамтамасыз етеді. Осы тұрғыдан тұлғаның құқықпен қорғалуы, азаматтың құқықтары мен мемлекеттің алдындағы міндеттерін орындай отыра, өзінің барлық құқықтарын пайдалануына толық мүмкіндік жасау алдыңғы сапқа шығады. Біз күнделікті жұмысында адвокаттар мен адвокатураны бұдан әрі жетілдіру бағытында жұмыс істейтін заңгер-ғалымдар тап болатын. Мәселені өз тұрғысынан түсіндіреді және барлық түйіндерді қарастырды деп санамайды. Көптеген мәселелерде нақтылықтың жоқ екендігін, адвокатура туралы қолданыстағы заңнаманың адвокаттық қызметтің саналуан және көп қырлы тұстарын толық тәртіптей алмайтындығын атап өткен жөн. Адвокат мамандығы белгілі бір табандылықты қажет ететін қызықты да қиын жұмыс, өткен ол жекелеген азаматтармен және ұйымдармен қатар жалпы қоғамның мүддесін қозғайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. 2001 ж. 12-мауысымдағы Қазақстан Республикасының «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» кодексі (Салық кодексі).
2. Сулейменова Г. Ж., Воронина Л.В. Адвокатура и адвокатская деятельность в Республике Казахстан. Учеб. пособие. - Алматы: Алем, 2002.
3. Тыныбеков С. Т. Адвокатура и адвокатская деятельность в РК. - Алматы: Даникер, 2001.
4. Халиков К. ҚР құқық қорғау органдары. Оқу құралдары. - Алматы: Санат, 1995.
5. Адвокатура и современность. - М, 1987.

***Досымжан Ә.,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 3 курс студенті***

Ғылыми жетекшісі: әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының оқытушысы Дүзбаева С.Б.

ПРОКУРАТУРА ОРГАНДАРЫНЫҢ СОТТА

МЕМЛЕКЕТ МҮДДЕСІН БІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Сот төрелігін жүзеге асыру кезінде заңдардың дәл сақталуын маңызды кепілі прокурорлық қадағалау болып табылады. Сотта мемлекет мүддесін білдірі прокурорлық қадағалаудың жеке саласы, прокуратура органдары жұмысының маңызды құрамды бөлігі болып табылады. Бұл қадағалауды прокурорлар аудандық (қалалық) соттардан бастап ҚР Жоғарғы Сотына дейінгі барлық сот сатыларында жүзеге асырады. Прокурорлар заңдардың орындалуын қадағалау өкілеттері бойынша қылмыстық істі тыңдауға дайындау кезеңінен бастап, қылмыстық істердің қадағалау тәртібіндегі өндірісіне дейінгі талқылаудың барлық сатыларына қатысады [1].

Соттың (судьяның) іс бойынша шығарған шешімімен, үкімімен немесе өзге қаулысымен оның заңға сәйкессіздігі немесе негізсіздігі бойынша келіспеген жағдайда, прокурор істі қайта қарау немесе құқықтық актінің күшін жою, не өзгерту туралы жоғары тұрған сотқа наразылық беруге құқылы.

Соттарда істер талқылауына қатысушы прокурорлардың алдында тек іс жүргізу ғана емес, сондай – ақ сот төрелігін жүзеге асыру кезіндегі заңдылықтың маңызды кепілі ретінде, соттарда заңдардың орындалуының әлеуметтік маңызын қадағалау міндеті тұрады. Прокурор өзінің сот талқылауына қатысуымен сотта дәлелдемелерді толық, жан – жақты және объективті зерттелуіне, сотталушы ретінде жауапқа тартылған адамның кінәсін анықтауға, оның жасаған қылмысына дұрыс баға беруге, сотталушыға заңмен негізделген әділ жаза тағайындауға, заңды шешім шығаруға көмектеседі. Прокурор сот процесіне қатысып және мемлекет мүддесін білдіре отырып, сот трибунасын қылмыс жасаған адамды жалпыға бірдей сотталуына, сот талқылауының үнемі тәрбилік рөлді орындауына, түрлі сот процестерінен тиесілі қорытындылар шығаруға пайдалануы керек.

Соттарда қылмыстық істерді қару кезінде заңдылықтың орындалуын қадағалауды жүзеге асыра отырып, прокурорлар ҚР Конституциясының, ҚР Қылмыстық іс жүргізу кодексін, «Қазақстан Республикасының прокуратура туралы» Заңының, сондай – ақ ҚР Бас прокурорының бұйрықтары мен нұсқауларының талаптарын басшылыққа алады. Прокурорлар сондай – ақ, қылмыстық істерді қарау барысында туындайтын мәселелер бойынша заңдарды қолдану туралы Қр Жоғарғы Соты Пленумының түсіндірмелерін де басшылыққа алуға міндетті.

Қылмыстық, азаматтық және өзге де сот өндірісін жүргізу кезінде сотта мемлекет мүддесін білдіре отырып, прокурорлар өз құзыреті шегінде:

істі басты сот талқылауына дайындау кезінде судья шешімінің заңдылығы мен негізділігін тексереді; мемлекеттік айыптаушы ретінде шығады; басты сот талқылауы барысында туындаған мәселелер бойынша қорытындылар береді; мемлекеттік және қоғамдық мүдделерін, азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау талап етілсе, талаптар қояды,

оларды сотта қолдайды, соттың заңсыз және негізсіз үкімдеріне, ұйғарымдары мен қаулыларына наразылық келтіреді.

Осы қадағалауды жүзеге асырушы органдардың алдында басқа да мынадай маңызды міндеттер тұрады: материалдық және іс жүргізу нормаларының бұзылуын анықтау және жою; қылмыс жасауға мүмкіндік тудыратын себептер мен жағдайларды жою және оларды жою бойынша шаралар қолдану; қылмыстылықпен күресті күшейту; соған байланысты соттың қылмыстарды қысқартуға және жоюға ықпал етуі; процеске қатысушылардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау [2].

Қылмыстық істердің соттарда қаралуына прокурордың қатысуы және оның рөліне тоқталатын болсақ.

Прокурорлық қадағалаудың міндеттері және азаматтық іс жүргізудегі прокурорлық қызметтің басты бағыттары ҚР Конституциясында, АІЖК, Прокуратура туралы заңда, ҚР Бас прокурорының бұйрықтары мен нұсқауларында және өзге нормативтік құқықтық актілерде мазмұндалған.

Прокурор азаматтық іс жүргізудің барлық кезеңдерінде кез келген заң бұзушылықтарды жоюға заңмен көзделген шараларды уақытылы қолдануға міндетті. Көрсетілген нормативтік актілерден шығатын талаптарға сәйкес, ҚР

Бас прокуроры және оған бағынышты прокурорлар азаматтық істерді соттарда қарау кезінде мына талаптарды орындау үшін заңдардың орындалуын қадағалауды жүзеге асырады:

- барлық сот сатыларында істерді жан - жақты, толық, объективті және уақытылы талқылау туралы заң талаптарын орындау;

- әр іс бойынша заңды және негізді шешімдер, ұйғарымдар мен қаулылар шығару;

- шешімдерді, ұйғарымдарды және қаулыларды заң талаптарына сәйкес уақытылы орындау.

Прокурорлар сот төрелігінің мақсаттарын және сот алдында тұрған міндеттерді орындауды судьялар тәуелсіздігі қағидаттарын сақтаумен және тек заңға бағынумен жүзеге асыруға мүмкіндіктер тудырыды [3].

Азаматтық іс жүргізуде заңдардың орындалуын қадағалауды ҚР Бас Прокуроры, облыс, қала, аудан прокурорлары жүзеге асырады. Прокуратура органдары қызметінде қадағалаудың осы саласын шұғыл басқару мақсатында, ҚР Бас прокуратурасында азаматтық және шаруашылық істер бойынша сот қаулылары мен атқару өндірісінің заңдылығын қадағалау Департаменті, облыс және оларға теңестірілген прокуратураларда азаматтық істердің соттарда қаралуын қадағалау бөлімдері құрылған. Аудандарда және қалаларда бұл міндеттерді аудан және қала прокурорларының орынбасарлары немесе көмекшілері орындайды. Бұл жұмысты осы прокуратуралардың басшылары басқарады.

Азаматтық істерді сотта қарау кезінде заңдардың орындалуын қадағалауды жүзеге асыра отырып прокурор өз құзыреті шегінде:

кассациялық және қадағалау тәртібінде бірінші сатыдағы соттың істерді талқылауына қатысады; істі қарау кезінде туындаған мәселелер бойынша қорытындылар береді, сотқа талап арыздар жолдайды, жалпы азаматтық істер бойынша істің мәніне қарай қорытындылар береді; заңда қарастырылған басқа да іс жүргізу әрекеттерін жасайды;

заңсыз және негізсіз шешімдерге, ұйғарымдарға және сот қаулыларын, судьялардың қаулыларын наразылық келтіреді;

Заңмен берілген өкілеттіктерді жүзеге асыра отырып, прокурор азаматтық іс жүргізудегі қадағалауды азаматтық істерді сотта жан – жақты, толық, объективті және уақытылы талқылау туралы заңдылықты өмірде өткізуге мүмкіндік тудыратындай және әр іс бойынша заңды және негізді шешімдер қабылдайтындай етіп ұйымдастыруы керек.

Қадағалаудың мәні тек соттың шешімдері, ұйғарымдары және қаулылары ғана емес, сондай – ақ азаматтық талапты сотқа дейін қарауда да, сот қарауында да орындалатын іс жүргізу әрекеттер. Прокурор өзінің ешбір жеке мүддесі үшін емес, тек жалпы мемлекеттік мүдделер үшін сот төрелігіне жолдауға үлес қосатын сот құрамының, сондай – ақ іске қатысушы тұлғалардың - тараптардың, үшінші жақтардың, куәлардың, сарапшылардың мемлекеттік басқарма органдары өкілдерінің азаматтық және азаматтық іс жүргізу заңдарының талаптарын сақталуын бақылайды [4].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Конституциясы.
2. ҚР Азаматтық іс жүргізу кодексі. – Алматы: Юрист, 2003.
3. Нәрікбаев М.С., Өтебаев Ф.Қ., Әлиев М.М. Қазақстан Республикасындағы прокурорлық қадағалау. – Алматы, 2005.
4. ҚР Қылмыстық кодексі. Алматы, 1997.

*Дюсембаева А.,
студентка 4 курса*

Казахстанско-Российского медицинского университета

*Научный руководитель: д.ю.н., профессор кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби
Берсугурова Л.Ш.*

О ПОНЯТИИ СУДЕБНОГО КОНТРОЛЯ ЗА СОБЛЮДЕНИЕМ ПРАВ ГРАЖДАН

Будучи конкретизирована в Конституции система принципов и норм, определяющая виды и содержание прав и свобод человека, а зачастую порядок их реализации и механизм защиты, составляет основу

взаимоотношений личности с государством - конституционно-правовой статус гражданина. Систему гражданских прав и свобод личности составляют права и свободы, тесно взаимосвязанные как таковой с личностью, не связанные ни коим образом с правовыми взглядами государства и призванные обеспечить определенную личную свободу человека и гражданина (право на неприкосновенность, право на жизнь и т. д.). Однако обязанностью государства, провозгласившего себя демократическим и правовым, является совершение «активных действий для реализации прав и свобод человека» [1, с.16], а также создание и законодательное закрепление основных условий обеспечения реализации декларированных прав и свобод. «Для эффективного осуществления прав и свобод в реальной жизни необходим устойчивый к всевозможным нарушениям и негативным внутригосударственным воздействиям действенный механизм гарантий обеспечения прав и свобод человека и гражданина» [2, с.17].

Тем более, что граждане во многих случаях рассматривают свое участие в уголовном судопроизводстве как нечто второстепенное, вызванное случайным стечением обстоятельств. Такое отношение к уголовному судопроизводству характерно для многих лиц, вызываемых в качестве свидетелей. Они стали очевидцами преступления по воле случая. Для участия в иных процессуальных действиях могут вызываться также переводчики, понятые, эксперты. Эффективность уголовного судопроизводства, достижение поставленных перед ним целей и задач во многом зависит от отношения самого гражданина, т. е. помогает он осуществлению предварительного расследования и правосудию или препятствует этому.

Одной из составляющих механизма и закрепленных законодательно (ст. 13 Конституции РК, ст. ст. 12, 31 гл. 13 УПК РК) гарантий конституционных прав и свобод является право каждого на судебную защиту прав, свобод и законных интересов личности. Судебный контроль в стадии предварительного расследования в этой связи является одной из важнейших форм защиты человека как гражданина, так как соблюдение всех гарантированных и ратифицированных прав является одним из обязательных критериев соблюдения законности в стадии предварительного расследования, а также и дознания. Данная функция суда является одним из способов урегулирования спорных вопросов, возникающих у участников предварительного расследования. Спорные же вопросы возникают в результате сомнений, связанных с законностью принятых соответствующими органами процессуальных решений и действия в стадии предварительного расследования.

Принятый новый Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан содержит в себе институт судебного контроля, который является гарантией соблюдения прав человека, являющегося участником уголовного судопроизводства.

Укрепление доминирующей роли суда в уголовном судопроизводстве, превращение его в «наблюдателя» за спором между сторонами существенно влияет на характер взаимоотношений основных участников уголовного процесса, в том числе на отношения прокуратуры и суда.

С введением в действие УПК еще в советское время судебный контроль стал предметом исследования ученых не только в нашей республике.

Особую значимость судебный контроль приобрел в связи с реформированием уголовного судопроизводства в целом. При этом интересы личности, объективно заинтересованной в реализации своих свобод и законных интересов при наличии законных оснований, строго в рамках установленной законом процедуры при соблюдении основных прав, стали требовать установления порядка, когда ход и результаты этой деятельности, с одной стороны, могут (постоянно) контролироваться заинтересованными в ее результатах лицами, а с другой стороны - в случае нарушения их интересов или же процессуальной формы процесса могут своевременно обжаловаться и корректироваться ими в установленном законом порядке. Первая составляющая во многом реализуется посредством непосредственного участия в следственных, процессуальных действиях тех или иных участников процесса, путем ознакомления лица с текущими и итоговыми процессуальными документами и решениями, принимаемыми в процессе судопроизводства. Вторая составляющая реализуется посредством внесения заинтересованными лицами различных ходатайств и жалоб, призванных максимально обеспечить восстановление нарушенного, по мнению заявителя, того или иного права, в результате принятого решения, совершенного действия в ходе судопроизводства. Осуществление контрольной функции есть (одновременно) особая процессуальная задача, которая требует своего разрешения в ходе производства по делу и необходимое средство достижения цели процесса.

Следует учитывать, что судебный контроль на стадии предварительного расследования никак не заменяет прокурорский надзор за предварительным расследованием. При этом суд и прокуратура выполняют свои функции независимо друг от друга, работая в пределах и на основе законов и подзаконных нормативных актах.

Большинство ученых-юристов понимают роль суда в современном обществе правильно. В среде юристов положительно воспринят и факт введения в ранг конституционных норм права граждан обжаловать в судах действия правоохранительных органов. Совсем мало тех, кто ещё сомневается в том, что пределы судебного контроля следует распространить на стадию предварительного расследования, как того требует Конституция. Можно привести в данном случае позицию В. В. Кальницкого по поводу того, что суды далеко не всегда глубоко исследуют основания следственного действия и порой некритично воспринимают позицию следователя и прокурора. Анализируя причины такого положения, ученый приходит к

интересному выводу: принимая решение о производстве следственного действия, судья действует как должностное лицо, поскольку процедура рассмотрения данного вопроса отсутствует. Однако при этом он отмечает, что в пределах, допускаемых Конституцией, необходимо восстановить санкционирование прокурором следственных действий [3, с. 73].

Критика представленной позиции со стороны отдельных специалистов не кажется убедительной. Так, И. Жеребятьев, возражая против предложения В. В. Кальницкого, не соглашается с тем, что процедура получения следователем согласия суда на производство тех или иных следственных действий является несудебной [4, с. 85].

Сколько бы не спорили, несомненно, то, что предоставление участникам уголовного процесса права приносить жалобы - одна из важнейших гарантий прав человека и гражданина. Этот механизм защиты интересов личности давно проверен временем и показал свою жизнестойкость во многих странах мира.

Кроме того, предполагается, что результативность судебного контроля на стадии предварительного расследования зависит от взаимодействия деятельности прокуратуры и суда в сфере уголовного судопроизводства. Тем более, что прокурор, как орган надзора, действует постоянно и непрерывно на всем протяжении предварительного расследования.

Укрепления доминирующей роли суда в уголовном судопроизводстве, превращение его «в наблюдателя» за спором, влияет на характер взаимоотношений основных участников уголовного процесса, в том числе на отношение прокуратуры и суда. Для выработки научных и практических рекомендаций по разрешению этих проблем представляются важными мнения профессиональных судей, а также прокурорских работников.

Список использованной литературы:

1. Шугуров М. В. Международное право прав человека: проблема доктринального консенсуса // Международное публичное и частное право. - 2007. - № 5(38). - С. 15-19.
2. Калашников С. В. Система конституционных гарантий обеспечения прав и свобод граждан в условиях формирования в России гражданского общества // Государство и право. - 2002. - № 10. - С. 16-25.
3. Кальницкий В. Санкционирование и проверка судом законности следственных действий в ходе досудебного производства неэффективны // Уголовное право. - 2004. - № 1. - С. 71-75.
4. Жеребятьев И. Судебный порядок выдачи разрешения на производство отдельных процессуальных действий // Уголовное право. - 2005. - № 2. - С. 84-86.

***Дюсембаева А.,
студентка 4 курса
Казахстанско-Российского медицинского университета***

*Научный руководитель: д.ю.н., профессор кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби
Берсугурова Л.Ш.*

О ПРАВЕ НА СУДЕБНУЮ ЗАЩИТУ

Уголовно-процессуальное законодательство должно постоянно анализироваться с точки зрения соответствия международным стандартам и совершенствоваться, особенно, в части обеспечения прав и законных интересов.

Важное значение имеют и традиции, и написанные правила в отношении судей и их работы. Например, в некоторых странах не принято контактировать с судьями в связи с находящимися в производстве делами, исключая самих обвиняемых и их защитников. При назначении на должность, допустим в США, учитывают не только такие критерии кандидатов как опыт работы, предыдущие места работы, но и такие, как судейская философия, репутация, идеологические взгляды, личные знакомства и привязанности, общественные группы, чьи интересы представляет кандидат, а также квалификацию и оценку, которую ему дают частные организации (например, Ассоциация американских юристов).

На современном этапе развития мирового сообщества окончательно сложились и нашли свое закрепление в ряде международно-правовых актов основополагающие права и свободы личности. Конституционное право на судебную защиту занимает во всех правовых актах особое место, являясь гарантией правового статуса человека как гражданина. Данный вывод можно сделать из контекста норм международного права в области прав человека, которые позволяют нам говорить о том, что существования права на судебную защиту есть необходимое связующее звено между конституционным статусом личности в государстве и международным статусом личности в целом, с учетом ратифицированных актов международного права. «Для эффективного осуществления прав и свобод в реальной жизни необходим устойчивый к всевозможным нарушениям и негативным внутригосударственным воздействиям действенный механизм гарантий обеспечения прав и свобод человека и гражданина».

Но, как известно, договоры вступают в силу и становятся действующими нормативными актами не вследствие их ратификации государством, а благодаря согласованным действиям при двустороннем договоре. Момент вступления международного договора в силу, определяемый обычно в самом договоре, но зависящий в случае ратификации и от внутригосударственных процедур, регулируемых национальными правовыми актами - это, как правило, исходная точка процесса реализации соответствующих договорных норм.

Внутригосударственное право не должно рассматриваться как фактор, оправдывающий несовместимое с международными обязательствами поведение государства. Но именно внутригосударственное право призвано регламентировать формы и методы исполнения государством международных договоров, способы реализации вытекающих из этих договоров обязательств.

Кроме Хартии прав человека, универсальную систему прав человека образует также целый ряд специальных конвенций, к которым присоединился и Казахстан:

- Международная конвенция о ликвидации всех форм расовой дискриминации 1965г. - ратифицирована Республикой Казахстан 25 сентября 1998г.;

- Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации против женщин 1979г. - ратифицирована Республикой Казахстан 25 сентября 1998г.;

- Конвенция против пыток и других жестоких, бесчеловечных и унижающих достоинство видов обращения и наказания 1984г. - ратифицирована Республикой Казахстан 25 сентября 1998г.;

- Конвенция о правах ребенка 1989г. ратифицирована Республикой Казахстан 11 сентября 1994г.

К этому Казахстан подводят и его международные обязательства. Важнейшей предпосылкой повышения роли и места суда, усиление его работы по защите прав и свобод граждан стала ратификация Казахстаном в ноябре 2005 г. Международного Пакта о гражданских и политических правах.

В международной практике признано соответствующим принципу разумности передача спорных вопросов, конфликтных ситуаций для разрешения суду. По казахстанскому законодательству судебная защита прав также должна быть полной и доступной, а её реализация не должна вызывать никаких препятствий. Любой гражданин должен иметь право выбора на судебную защиту на досудебных стадиях процесса в правовом государстве, высшими ценностями которого является человек и гражданин, его права и свободы.

Так, согласно ст. 2 Международного пакта о гражданских и политических правах от 16 декабря 1966г., «каждое участвующее в настоящем Пакте Государство обязуется:

- обеспечить любому лицу, права и свободы которого, признаваемые в настоящем Пакте, нарушены, эффективное средство правовой защиты, даже если это нарушение было совершено лицами, действовавшими в официальном качестве;

- обеспечить, чтобы право на правовую защиту для любого лица, требующего такой защиты, устанавливалось компетентными судебными, административными или законодательными властями или любым другим

компетентным органом, предусмотренным правовой системой государства, и развивать возможности судебной защиты;

– обеспечить применение компетентными властями средств правовой защиты, когда они предоставляются».

С принятием Всеобщей декларации прав человека в 1948 году - своеобразного кодекса прав и свобод любого человека вне зависимости от его происхождения, убеждений и иных обстоятельств - «началось активное использование концепции прав человека как мощного фактора мировой политики...».

Список использованной литературы:

1. Малевич Ю. И. Права человека в глобальном мире. - М.: АСТ, 2004. – 213 с.

*Ем М.,
студентка 4 курса юридического факультета
Казахского национального университета им. аль-Фараби*

*Научный руководитель: д.ю.н., профессор кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби
Берсугурова Л.Ш.*

О ПОНЯТИИ АПЕЛЛЯЦИОННОГО ПРОИЗВОДСТВА

Рассмотрение уголовного дела в суде первой инстанции завершается, как правило, вынесением обвинительного или оправдательного приговора, однако вынесение судом первой инстанции обвинительного или оправдательного приговора еще не свидетельствует об установлении истины по уголовному делу.

Более того, в случае постановления обвинительного приговора продолжает действовать презумпция невиновности, то есть лицо считается невиновным до вступления приговора в законную силу.

К сожалению, достаточно детальная процессуальная регламентация судебного разбирательства в суде первой инстанции не гарантирует от судебной ошибки: неверной оценки доказательств, неправильного применения уголовного закона, назначений несоразмерного и несправедливого наказания и т.д.

Средством предупреждения возможности вступления в законную силу подобных приговоров является апелляционное и кассационное производство, представляющие собой самостоятельные стадии уголовного судопроизводства [1, с.623-624]. В рамках судопроизводства по уголовным делам каждая из этих стадий является контрольной по отношению

предшествующей (первая инстанция – апелляция инстанция – кассационная инстанция).

Установленный уголовно-процессуальным законом порядок пересмотра судебных актов в апелляционном и кассационном порядке препятствует вступлению в законную силу и исполнению приговоров и постановлений суда, не отвечающих требованиям законности, обоснованности и справедливости.

Таким образом, приступая к анализу действующего порядка пересмотра судебных актов в апелляционном порядке по уголовно-процессуальному праву Республики Казахстан, прежде всего необходимо остановиться на возможно более точном определении сущности основополагающего понятия «апелляция».

«Апелляция (от лат. Appellatio - «обращение, жалоба») – 1) обжалование какого-либо постановления в высшую инстанцию; 2) одна из форм обжалования судебного решения в вышестоящий суд, который имеет право пересмотреть дело по существу [2, с.48].

Согласно другому, более развернутому определению, понятие «апелляция» в праве означает, помимо узкого значения обжалования какого-либо решения в вышестоящую судебную инстанцию, обжалование судебных приговоров и решений, не вступивших в законную силу. Апелляционный суд заново исследует имеющиеся в деле и вновь представленные доказательства и либо утверждает обжалованное решение, либо выносит новое [3, с.57].

Существуют и другие определения, раскрывающие различные грани данного понятия. Так, например, под понятием «апелляция» понимается:

1) обжалование принятых постановлений, решений лицами, которым оно наносит ущерб или которые воспринимают их как несправедливые, противозаконные. Апелляция подается в инстанцию, вышестоящую по отношению к той, которая приняла решение;

2) обращение к вышестоящему (апелляционному) суду с целью пересмотра постановления нижестоящего суда, рассматривающего дела;

3) жалоба в вышестоящий суд, в которой мотивированно излагается ходатайство об исправлении или отмене ошибочного или несправедливого постановления нижестоящего суда [5].

Таким образом, апелляция или апелляционное производство означает производство по уголовному делу непосредственно после первой инстанции, то есть пересмотр по существу вынесенного судебного акта, не вступившего в законную силу, по принесенным апелляционным (частным) жалобам и протестам, то есть в суде второй инстанции, хотя официальный термин «производство в суде второй инстанции» действующий уголовно-процессуальный закон Республики Казахстан не содержит.

В основу положений уголовно-процессуального закона, предоставляющих участникам процесса право на обжалование не вступивших в законную силу судебных решений в апелляционном порядке,

положены содержащиеся в Конституции Республики Казахстан гарантии обеспечения каждому судебной защиты его прав и свобод (ст. 13), конституционное положение о том, что судебная власть осуществляется посредством гражданского, уголовного и иных установленных законом форм судопроизводства (п. 2 ст.75), а также конституционный принцип о том, что лицо считается невиновным в совершении преступления, пока его виновность не будет признана вступившим в законную силу приговором суда (подп.1 и 3 ст.77). Данным конституционным положениям корреспондируют положения ст. 31 УПК РК (далее - УПК), закрепившие свободу обжалования процессуальных действий и решений. Так, согласно закону, каждый осужденный имеет право на пересмотр приговора вышестоящим судом в порядке, установленном УПК РК. При этом не допускается обращение жалобы во вред лицу, подавшему жалобу, или во вред лицу, в интересах которого она была подана.

В этой связи, как верно подмечено в юридической литературе, «норма статьи 31 УПК РК выражает демократические начала в сущности правосудия по уголовным делам, не ограничивая право участников уголовного процесса на обжалование процессуальных действий и решений органов, ведущих уголовный процесс, в том числе и суда. Это реакция законодателя на объективно жесткий характер уголовного судопроизводства, который отличается известным ограничением прав и свобод человека и гражданина при производстве по делу в силу специфики данного вида государственной деятельности» [5, с.98-99].

Апелляционное производство является одной из процессуальных форм реализации права на свободное обжалование процессуальных действий и решений и возбуждается только по жалобам участников процесса и по протесту прокурора.

Список использованной литературы:

1. Григорьев В.Н., Победкин А.В., Яшин В.Н. Уголовный процесс. – 2-е изд-е, перераб и доп. – М.: Эксимо, 2008. – 769 с.
2. Словарь иностранных слов. - М.: «Русский язык», 1999. – 980 с.
3. Новый энциклопедический словарь. - М.: Большая Российская энциклопедия, Рипол классик, 2004. – 1256 с.
4. Большой юридический энциклопедический словарь». - М.: Книжный мир, 2006. – 987 с.
5. Когамов М. Ч. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан. Общая и Особенная части. - Алматы: «Жеті- Жарғы», 2008. – 892 с.

*Ем М.,
студентка 4 курса юридического факультета
Казахского национального университета им. аль-Фараби*

*Научный руководитель: д.ю.н., профессор кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби
Берсугурова Л.Ш.*

СУЩНОСТЬ АПЕЛЛЯЦИОННОГО ПРОИЗВОДСТВА

Согласно правилам, предусмотренным главой 46 УПК РК «Апелляционное обжалование, опротестование судебных решений, не вступивших в законную силу» в объединенном разделе 8 «Пересмотр приговоров и постановлений суда в апелляционном и кассационном порядке», сторонами в апелляционном порядке могут быть обжалованы и опротестованы приговоры и постановления суда первой инстанции, не вступившие в законную силу.

Право обжалования приговора, постановления принадлежит осужденному, оправданному, их защитникам, представителям и законным представителям, потерпевшему (частному обвинителю), их представителям и законным представителям. Гражданский истец, гражданский ответчик их представители и законные представители вправе обжаловать приговор в части, относящийся к гражданскому иску.

Необходимо отметить, что, например, в отличие от действующего законодательства РК, в УПК Российской Федерации имеется специальный раздел XIII, который так и называется «Производство в суде второй инстанции», включающий в себя ряд глав, регламентирующих порядок как апелляционного, так и кассационного обжалования судебных решений, не вступивших в законную силу. Так, согласно ст. 354 УПК РФ, в соответствии с требованиями ныне действующей главы 43 УПК судебные решения, не вступившие в законную силу, могут быть обжалованы сторонами в апелляционном или кассационном порядке.

В апелляционном порядке рассматриваются жалобы и представления на не вступившие в законную силу приговоры и постановления, вынесенные мировыми судьями. В кассационном порядке рассматриваются жалобы и представления на не вступившие в законную силу решения судов первой и апелляционной инстанции, за исключением судебных решений, предусмотренных частью второй статьи 354 УПК РФ [1, с. 890-891].

По мнению А. В. Ендольцевой, «производство в суде второй инстанции реализуется в двух самостоятельных порядках рассмотрения уголовного дела (апелляционный и кассационный), содержанием которых является проверки судом вышестоящей инстанции законности, обоснованности и справедливости приговора или иного итогового решения суда первой инстанции, не вступившего в законную силу, каждый из которых является самостоятельной стадией уголовного судопроизводства» [2, с. 31].

В соответствии с Федеральным законом от 29.12.2010 г. № 433-ФЗ «О внесении изменений в Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации и признании утратившими силу отдельных законодательных актов (положений законодательных актов) Российской Федерации» с 1 января 2013 года в РФ вступают в силу изменения, кардинально меняющие действующий ныне порядок апелляционного и кассационного производства по уголовным делам, делающие этот порядок сопоставимым моделью, действующей в РК [3].

Протест о пересмотре судебного акта в апелляционном порядке может принесен прокурором, участвовавшим в рассмотрении дела в качестве государственного обвинителя. Генеральным Прокурором РК и его заместителями, прокурорами областей и приравненными к ним прокурорами и их заместителями, прокурорами районов и приравненными к ним прокурорами в пределах своей компетенции может быть внесен протест о пересмотре приговора независимо от участия в рассмотрении дела.

Обжаловать постановление суда вправе также лица, не являющиеся сторонами в данном деле, если постановление касается их прав и законных интересов (ст. 396 УПК РК).

В соответствии с положениями ст. 105 УПК РК, жалобы на приговоры, постановленные судами первой и апелляционной инстанции, подаются в сроки, установленные УПК РК.

Апелляционные жалобы (протесты) на приговор суда первой инстанции могут быть принесены в течение пятнадцати суток со дня провозглашения, а осужденным, содержащимся под стражей, - в тот же срок со дня вручения ему копии приговора. Жалоба, протест, поданные с пропуском срока, оставляются без рассмотрения. В те же сроки и в том же порядке могут быть принесены частные жалобы (протесты) на не вступившие в законную силу постановления суда первой инстанции (ст. 399 УПК РК).

Таким образом, если смотреть с позиций исторической ретроспективы и логики правового развития, то вполне очевидно, что в Республике Казахстан сложился и действует порядок, характерный для большинства стран мира, когда законность и обоснованность не вступившего в законную силу приговора суда первой инстанции, в случае несогласия с ним кого-либо из участников процесса, подлежит безусловному подтверждению в установленном законом порядке в суде вышестоящей по отношению к районным и приравненным к ним судам инстанции. В результате пересмотр судебных актов производится на более высоком уровне судебной системы судьями вышестоящей судебной инстанции, имеющими, как правило, значительно больший практический и жизненный опыт, что призвано исключить возможность судебной ошибки.

Различия же, в конечном счете, определяющие разнообразие подходов и регламентации конкретных форм осуществления такого обжалования, вытекают из сложившихся конкретно-исторических, социально-

политических и прочих условий, в которых живет и развивается то или иное государство. Другими словами, сложившийся конкретный порядок апелляционного и кассационного пересмотра по уголовным делам в нашей стране детерминирован всем предшествующим развитием политической и правовой системы.

На практике именно на вышестоящий суд, как правило, возлагаются надежды на справедливость окончательного приговора.

При этом необходимо всегда иметь в виду и исходить из того факта, что апелляционные жалобы и протесты равнозначны по своей юридической силе в силу расположения их законодателем через запятую в одном пункте 38 статьи 7 УПК РК. Такое положение следует признать соответствующим принципу состязательности и равноправия сторон в уголовном процессе, учитывая, что по многим уголовным делам наблюдается столкновение позиций и мнений, порой диаметрально противоположных, практически на всех его стадиях, и особенно ярко это проявляется именно при разрешении дела по существу в суде первой и апелляционной инстанции.

Таким образом, приговор суда первой инстанции должен быть не только вынесен в установленном законом порядке, но и вступить в законную силу, то есть стать обязательным для всех без исключения государственных органов, органов местного самоуправления, юридических лиц, должностных лиц, граждан и подлежать неукоснительному исполнению на всей территории Республики Казахстан (ст. 449 УПК РК) [4].

Именно с этой целью законодателем и установлены конкретные сроки и порядок обжалования не вступивших в законную силу судебных решений в апелляционном порядке.

Если приговор, постановление суда первой инстанции не обжалованы и не опротестованы в установленный законом пятнадцатидневный срок, они считаются вступившими в законную силу и обращаются к исполнению (ст. 447, 448 УПК РК).

Апелляционный порядок рассмотрения уголовных дел в отличие от кассационного состоит в проверке судом по апелляционной жалобе или протесту законности и обоснованности приговора либо постановления по правилам производства в суде первой инстанции, т.е. путем рассмотрения дела по существу.

Список использованной литературы:

1. Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу РФ / Под общ. ред. В. М. Лебедева, В. П. Божьева. - М.: Юрайт-Издат, 2008. – 1230 с.
2. Ендольцева А. В. Стадии уголовного судопроизводства (уголовного процесса): Уч. пособие. - М.: Моск. Ун-т МВД России: Изд.-во «Щит-М», 2009. – 123 с.
3. О внесении изменений в Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации и признании утратившими силу отдельных законодательных актов (положений законодательных актов)

***Есенкелдиева А.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 2 курс студенті***

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доцент м.а. Жетібаев Н.С.

**ӘЛЕМДІК ЖӘНЕ ОТАНДЫҚ КРИМИНОЛОГИЯДАҒЫ
ВИКТИМОЛОГИЯНЫҢ ДАМУЫНА ҚЫСҚАША ШОЛУ**

Әрбір қылмыс көптеген мән – жайлар мен фактілер негізінде жасалынады. Бірақ та, бұлардың барлығының бірдей қылмыстық – құқықтық маңызы жоқ, яғни, жасалынған іс – қимылдың қылмыстылығы мен жазаланушылығына әсерін тигізе бермейді. Мысалы, қылмысты жасау минуты, сағаты, жыл мезгілінің дәлелдемелік маңызы зор бола тұрып, қылмыстық құқық үшін маңызы шамалы болады. Қылмыстық – құқықтық маңызға тек қана, сәйкес қылмыс құрамының белгілері болып табылатын нақты мән – жайлар ғана ие. Екіншіден, жасалынған қоғамға қауіпті, қылмыстық заңмен тиым салынған іс – қимыл сараланатын қылмыстық – құқықтық норманы таңдау [1, 12 б.].

Қылмыстық – құқықтық норманы анықтау, құқық нормасын тек формальді түрде таңдауды емес, норманың айқындығын, оның кеңістіктегі және уақыттағы күшін, оны түсіндіруді тексеруді білдіреді. Қылмысты саралау жүзеге асырылатын нормасы бар құқықтық актінің дұрыстығына міндетті түрде көз жеткізу қажет. Қылмысты дұрыс саралау сәйкес құқықтық норманың мазмұнын анықтаусыз және оны түсіндірусіз мүмкін емес. Үшіншіден, нақты мән – жайлар мен белгілінген құқықтық норманың сәйкестігін анықтау. Қылмыстық – құқықтық норма, мысалы, ұрлық үшін жауаптылықты көздейтін норма бұл қылмыстың барлық көріністерінің жинақталған ұғымын «бөтен мүлікті жасырын ұрлау» белгісі арқылы береді. Ұрлаудың жасырын әдісінің нақты көріністері алуан түрлі, дегенмен де олардың барлығы ұрлық үшін жауаптылықты белгілейтін қылмыстық – құқықтық нормада жалпы ұғыммен берілген [2, 15 б.].

Олардың барлығы да өзара сәйкес келеді, себебі кез келген ұрлықты жасаған адам, оны басқаларға білдіртпей жасап жатырмын деп есептейді. Сондықтан да, қылмысты саралау барысында ұрлықтың барлық кездейсоқ

сипаттамалары алынып тасталынады да, қылмыстық заңда көрсетілген ортақ белгілері, яғни «бөтен мүлікті жасырын ұрлау» ескеріледі. Сонымен, саралау процесі қылмыстың объектісін, объективтік жағын анықтаудан басталып, қылмыстың субъектісі мен субъективтік жағын анықтаумен аяқталынады. Криминалист - ғалымдар саралау кезеңдеріне байланысты әртүрлі көзқараста. Қылмысты саралау процесін үш топқа бөліп қарастырып, біріншіден, жасалған іс-әрекеттің қылмысқа және құқық бұзушылыққа қатысы бар ма, жоқ па соны анықтау қажет; екіншіден, -қылмыстық іс-әрекеттің түрлік белгілерін анықтау керек, ал үшіншіден, қылмыстық іс-әрекеттің қосымша белгілеріне сәйкестендіру қажет, - дейді Б.А. Куринов [3, 14 б.].

Кейбір ғалымдар қылмысты саралау процесін қылмыстық іс қозғау сатыларына байланысты үш кезеңге бөлінеді. Біріншіден, белгілі іс-әрекеттің мән жайын фактіге негіздеп, қылмыстың құрамының объективтік және субъективтік, объектісін және субъектісін талдау қажет және осы айтылған қылмыс құрамының элементтерін құрайтын белгілердің жиынтығын айқындау қажет. Екіншіден, қоғамға қауіпті жасалған іс-әрекеттің қылмыстық кодекстің нормаларына негізделуін анықтау қажет. Үшіншіден, құқыққа қайшы және қоғамға қауіпті іс-әрекеттің қауіптілігінің мөлшерін және қылмыс құрамының белгілерінің ұқсастығын анықтауымыз керек. Саралау процесі ғылым саласында және тәжірибе тұрғысында да бастапқы негізден қорытынды негізге ауысып отырады. Бастапқы негіз дегеніміз - ғылым саласынан көрініс табатын іс-әрекеттің белгілерінен қорытындылап, талдау жасау арқылы қылмыстық құқықты нормамен дәлме-дәл сәйкестендіру болып табылады. Қорытынды негіз дегеніміз қылмысты саралаудың өзі ең соңғы кезеңі, яғни қылмыскердің іс - әрекетін бағалап жаза мөлшерін тағайындап, үкім шығару.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1.Бакаев А.А. Система профилактики правонарушений несовершеннолетних: учеб. пособие для вузов рек. МВД РФ. - М.: Логос, 2010.
- 2.Варчук Т.В. Криминология: Учеб. пособие - М.: Инфра-М, 2012.
- Гилинский Я.И. Криминология: учебник. – СПб., 2011.
- 3.Годунов И.В. Противодействие организованной преступности: Учеб. пособие для вузов. – М.: Высш. шк., 2003.

***Ескендір М.,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 2 курс студенті***

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доцент м.а. Жетібаев Н.С.

ҚЫЛМЫСҚЕРДІҢ ЖЕКЕ ТҰЛҒАСЫ

Қылмысқер деп тек қана қоғамға қайшы әрекет немесе әрекетсіздік жасаған адам деп тани қоймай, оны тұлға ретінде қарастыру өте күрделі мәселелердің бірі болып табылды. Криминологияда қылмысқер тұлғасы ретінде қоғамға қауіпті әрекет жасаған кінәлі адам тұлғасын түсінеді. Қылмысқер тұлғасы туралы мәселе криминологиядағы біршама күрделі және түрлі талас тудыратын мәселелердің бірі болып табылады. Қылмыс жасаған адамның тұлғасы қылмыстық саладағы көптеген ғылымдардың мұқият зерттеу объектісі болып табылады. Криминологиялық зерттеу объектісі болып: қылмыс жасаған жекелеген адамдар; қылмысқерлердің әртүрлі контингенттері (кәмелеттік толмағандар, рецидивистер); қылмысқерлердің әртүрлі криминологиялық типтері табылды [1, 23 б.].

Кез келген адам қылмысқер болып тумайды қылмысқерлік тұлғаның қалыптасу кезіндегі жайсыз жағдайлардың салдарынан пайда болады деуге болады. Тұлға – әлеуметтік қатынастар субъектісі ретіндегі индивид ; индивид тұлға болады. Қылмысқер тұлғасы – индивидтің қылмыс жасау сипатында көрінетін психикалық ерекшеліктер жиынтығы. Тұлға – бұл индивидуалдық, қайталанбастық. «Адам» және «персона (тұлға)» түсініктері ажыратылады. Адам ұғымы кең деп саналады, себебі кез келген адам тұлға емес, керісінше кез келген тұлға адам. Қылмысты жасаған тұлғаны қарағанда К.Маркстың айтуынша тек қана құқықбұзушы ретінде қарастырмай, оны одан да тереңірек ойлар қарастыруымыз керек. Яғни, « құқықбұзушыны мемлекет адам ретінде көруі тиіс..., жүрегі бар, мемлекеттің тірі бөлшегі ретінде; Отанды қорғайтын әскер ретінде; Сот тындайтын қандай да бір куә ретінде; қоғамдық функцияны атқаратын қоғам мүшесі ретінде; жанұя басы ретінде, және ең өзектісі болып — мемлекеттің азаматы ретінде көруі кәсіптенген қылмысқерге және абайсызда немесе аффект жағдайында қылмыс жасаған адамдарға. Жалпы алғанда тұлғалық қасиеттер туралы барлық және жеке қылмыс субъектілеріне қатысты олардың қылмыс себептеріне қатысты маңызды мәліметтерді құрайды, ал өз алдына жаңа қылмыстарды ескерту шараларын тандауда қолданылуы мүмкін [2, 20 б.]. Нақты бір қылмысқерге ғана тән қасиеттер мен сипаттарын зерттеп, оған байланысты оның қылмыстық әрекетінің себебін айтуға болады, алайда бұл тұрғыдан қылмыстың жалпы себептерін анықтау мүмкін емес. Сондықтан, қылмысқердің тұлғасын топ деңгейінде және «қылмыс субъектісінің» жиынтығы ретінде бір тұтастай, яғни типологияны пайдалана отырып зерттеу қажет. Мұндай зерттеуде жасаған қылмысының ұқсастығына және қылмыстық әрекет субъектісінің жеке қасиеттерінің мазмұнына байланысты қылмысқерлердің категориялары мен типтері зерттеледі.

Осылайша, қылмыскердің тұлғасы – бұл адамды және оның қоғамдық өмірдің әр түрлі жақтары мен көріністеріндегі әлеуметтік маңызды және индивидуалды белгілердің, қасиетердің сапалық белгілердің және басқа да көрсеткіштердің белгілі бір жиынтығы немесе олардың жүйесі болып табылады. Қылмыскер тұлғасын зерттеу, ең алдымен ол қылмыс субъектісі бола алады ма, қылмыс құрамын бекіту үшін және қылмысты дәл саралау үшін маңызды роль атқарады ма; және қылмыс құрамының белгілерін мәнді белгілерін анықтауға көмектеседі. Қылмыскер тұлғасын зерттеудің басты бағыттары болып келесілер табылады:

- Кінәлінің әрекетінде қылмыс құрамын анықтау;
- Жауаптылық сипаты мен дәрежесін белгілеу;
- Жазаны индивидуализациялау;
- Сотталғандардың түзелу және қайта тәрбиелену дәрежесін анықтау;
- Құқықбұзушылықпен күресте қоғамның қызметі;
- Кінәлімен қылмыс жасауға түрткі болғаны себептер мен шарттарды

анықтау және жою;

- Соттық және тергеу материалдарын жалпылау;

Қорыта айтқанда, адамның биологиялық және әлеуметтік ерекшеліктері қылмысты анықтағанда қатысатыны сөзсіз. Сондықтан, қылмыскер тұлғасын зерттеуде, себептілікті анықтағанда сот психиатриялық, сот – медициналық және басқа сараптамалар сияқты пән аралық салалардың қатысатыны тегін емес. Айта кетерлігі, қылмыскер тұлғасы мен қылмыс субъектісін шатастырып алмау. Қылмыстың жалпы субъектісі үшін бар болғаны адам болуы, жасы толуы және есі дұрыс болуы деген сияқты үш белгі жетік айта кетерлігі, қылмыскер тұлғасы мен қылмыс субъектісін шатастырып алмау. Қылмыстың жалпы субъектісі үшін бар болғаны адам болуы, жасы толуы және есі дұрыс болуы деген сияқты үш белгі жеткілікті, ал қылмыскер тұлғасын сипаттау үшін оның бала күнінен бастап бойына сіңірген барлық қасиеттерін адақтап шығу керек. Тіпті, қылмыс субъектісінің тұлғасы десек де қателеспейміз. Біреуді бойы ұзын деп жақсы көрсеңіз — ол биологиялық қасиеті, енді береуді ақылды деп сыйласыңыз — ол психологиялық-интеллектуалдық қасиеті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Долгова А.И. Взаимодействие и причинность в криминологии// Вопросы борьбы с преступностью// вып. 34. - М., 1981.
2. Долгова А.И. Взаимодействие и причинность в системе научного детерминического подхода к изучению преступности// Вопросы борьбы с преступностью// Вып.35. – М.,1981.

*Естебек Р.,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 3 курс студенті*

Ғылыми жетекшісі: әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының оқытушысы Бисенғали Л.

АДВОКАТТЫҢ ҚЫЗМЕТІ

1995-жылы Қазақстан Республикасы Конституциясының қабылдануы барлық қолданыстағы заңдарды реформалау қажеттігін туғызды, бұған, атап айтқанда, 1997-жылға 5-желтоқсанда Қазақстан Республикасының «Адвокаттық қызмет туралы» Заңының қабылдануын дәлел ретінде тілге тиек етуге болады.

Адвокатура жағдайы мен адвокаттың құқықтық мәртебесінің әртүрлі мемлекеттерде бірдей еместігі белгілі. Бұл тек қоғамда, елде және заңнамада қандай құқықтық режим және тұлғалардың жағдайы, олардың құқықтары мен бостандықтарының қандай күйде екендігіне ғана емес, сондай-ақ мемлекеттің құқықтық жүйесі мен ұлттық дәстүрлерге және оның экономикасына да байланысты.

Адвокатура туралы заңнамада болған өзгерістер адвокатура қызметін жетілдіру мәселелеріне байланысты қазіргі жағдайдағы адвокатура қызметіне өзге көзқарасқа талап етті; нақтырақ айтқанда: адвокаттың сот ісіне қатысуы кезінде туындаған мәселелерді толық және жан-жақты зерттеу; ҚР заңнамасына толықтырулар мен өзгерістер енгізу бойынша даярлық; заң көмегінің төлемі мен республикалық бюджет қаражаты есебінен қорғау мен өкілдік етуге байланысты шығындарды өтеу және т.б.

Қазіргі уақытта адвокатура қызметін тәртіптейтін негізгі заң жоғарыда аталған арнайы заң болып табылады, онда адвокаттың қызметінің тәртібі мен мазмұнын және осылардан туындайтын құқық қатынастарды реттейтін құқықтық нормалар біріктіріліп жүйеленген.

Бұл заң ҚР Конституциясы мен құқықтық реформалардың Мемлекеттік бағдарламасына сәйкес қабылданды. Онда Конституция негізінде қабылданған нормативтік құқықтық актілердің ережелері; бұның алдында жинақталған практикалық тәжірибе; жетекші қазақстандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері ескерілді. Адвокатура қызметінің негізгі бағыттары:

- жеке адамның өз құқықтарын, бостандықтарын сотта қорғауға және білікті заң көмегін алуға мемлекет кепілдік берген және Қазақстан Республикасы конституциясымен баянды етілген құқығын жүзуге асыруға жәрдемдесу;
- қылмыстық істер бойынша қорғауды, азаматтық, әкімшілік және өзге істер бойынша өкілдік етуді жүзеге асыру жөніндегі адвокаттардың қызметін ұйымдастыру;
- заңдарда тыйым салынбаған заң көмегінің өзге де түрлерін көрсету.

Осыған сәйкес адвокатура қызметі:

- 1) адвокаттардың өз қызметін жүзеге асыру кезіндегі тәуелсіздігі;

2) адвокаттық қызметті заңдарда тыйым салынбаған әдістермен және құралдармен жүзеге асыру;

3) заң актілерінде тікелей көзделген жағдайларды қоспағанда, прокуратура, соттар, анықтау және алдын ала тергеу органдары, басқа мемлекеттік органдар, өзге ұйымдар мен лауазымды адамдар тарапынан адвокаттардың қызметіне араласуға жол бермеу;

4) кәсіби мінез-құлық нормаларын және адвокаттық құпияны сақтау принциптеріне негізделеді.

Алғаш рет нақты «адвокат» түсінігі беріледі, бұрын қолданылған адвокатура туралы Ереже мен ҚазақССР ҚЖК-да «қорғаушы» терминіне қоғамдық, сондай-ақ кәсіби қорғаушылар қатар телінді.

Енгізілді және қарастырылды:

- адвокаттың кәсіби мінез-құлық нормалары (16 бап);

- адвокаттық қызметтің кепілдіктері (бұрын қолданылған Ережеде тек адвокаттың құқықтары мен міндеттері ғана қарастырылды, ал адвокатқа берілген құқықтарды қамтамасыз ету механизмі (тегерішгі) болған жоқ, енді 17-бапқа сәйкес бірқатар кепілдіктер қарастырылды: мысалы, 2-тармақта адвокатта ол заң көмегін көрсетіп отырған адаммен тендестіруге тыйым салынады, бұрынғы қылмыстық сот ісінде тергеушілер адвокатқа көп жағдайда ол қорғайтын адаммен бір қарады, ал 8-тармақ анықтау және алдын ала органдарын қылмыстық іс жүргізу заңында көзделген жағдайларда адвокатпен келісілген мерзімде тергеу және өзге іс жүргізу әрекеттеріне оның қатысуы қажеттігі туралы хабарлауға міндеттейді, бұл болжанған тергеу әрекеттерін жүргізу туралы адвокатқа кейде тіғаі оның бастардан бір сағат бұрын ғана хабарлайтын жағымсыз практиканы тоқтатты, оның нәтижесінде нақты іс бойынша қорғау және т.б. формалды түрде болатын) адвокаттың тек қана өзі үшін ғана емес, сондай-ақ адвокат көмегін пайдалану мүмкіндігін алған клиент үшін де;

- адвокаттық құпия (18 бап);

- адвокаттаң өз қызметін заңды тұлғаны тіркемей-ақ жеке дара жүзеге асыруы (19 бап) және т.б.

Заң мазмұнын құрайтын бүкіл нормативтік материал 4- тарау мен 34-бапқа (баптар, өз кезегінде, тараудан, тармақ пен тармақшадан тұрады, бұл нормативтік құқықтық актінің құрылымына сәйкес келеді) мына ретпен жүйеленген:

- жалпы ережелер;

- адвокаттаң мәртебесі;

- адвокаттық қызметті ұйымдастыру;

- қорытынды және өтпелі ережелер.

Алайда қолданыстағы Заң өзінің бүкіл маңыздылығына қарамастан әрі қарай жетілдіруді қажет етеді. Ол тек ұйымдық мәселелерге ғана емес, сондай-ақ жалпы заңдық базаның жетілмеуімен де байланысты, атап айтқанда, адвокаттың анықтау, тергеу, прокуратура және сот органдарымен

өзара қатынас тәртібін дәлме-дәл және анық құқықтық реттелуі жоқ. Халықаралық ынымақтастық саласында ҚР Адвокаттары одағының құқықтық мәртебесі мен жағдайы анықталмаған және т.б.

Осылайша, заңда заң көмегінің түрлері саналмаса да «адвокатура» және «заң көмегі» терминдерінің анықтамасы жоқ. «Адвокаттар алқасының» да дәл ұғыны берілмеген.

9-бапқа сәйкес адвокаттық қызметпен пәуылданғысы келгендер аттестациялық комиссияға біліктілік емтиханын тапсырғаннан кейін және оның ұсынысымен Қазақстан республикасының Әділет министрлігі лицензия береді, онда аталған тұлғаға адвокаттық қызметпен шұғылдану құқығы үшін рұқсат етеді Алайда адвокаттақ бірлестік қызметінің негізгі принципін Заң «тәуелсіздік» деп атады.

Бұдан осы құқық, институты дербес немесе мемлекеттік органдар өкілдерімен бірге (оның үстіне осындай практика болған) 1991-жылғы 28-маусындағы Заңмен адвокатураға үміткерлерді қабылдауды, адвокаттық қызметпен шұғалдану құқығына үміткер тұлғаларды аттестациялауды қамтамасыз ету мақсатында халық депутаттары Кеңестерінің облыстық атқару комитеттері (оның ішінде Алматы қаласы) әділет басқармалары жанынан біліктілік комиссиялары құрылды, олардың құрамына адвокаттардың кемінде елу пайызы, заң ғылымының өкілдері және тәжірибелі заңгер-практиктер кірді) адвокаттық қызметпен шұғылдану құқығына үміткерлерді аттестациялауға тиіс болды.

Мемлекеттің адвокатура мен адвокатура қызметінің қалыпты жұмыс істеуіне және дамуына толық көлемде қажетті жағдай жасамағандығын атап көрсеткен жөн. Азап айтқанда, соңғы уақытта адвокаттық қызметпен шұғылданғысы келген тұлғалар санының қысқару бағыш байқалуда. Егер 1996-жылы алқа мүшелері 3000-нан асса, кәзіргі кезде барлығы 2475 адвокаттан тұрады. Орта есеппен Қазақстанның ересек халқының 4000 адамына 1 адвокат қана тиесілі, адвокаттардың 40%-тен астамы 50 жастан асқандар. 64 селолық ауданның әр қайсысына бір адвокаттан болса, 49 ауданда адвокат мүлдем жоқ. Кәсіби қорғаушылардың жетіспеушілігі, сондай-ақ мемлекеттік лицензияны беру тәртібінің жетілмеуіне байланысты, соңғы төрт жылда 600-ден астам адам біліктілік емтиханын сәтті тапсырып лицензия алды, алайда олар бұдан әрі адвокаттық қызметпен айналысқысы келмеді Соның нәтижесінде 2000-жылы 9-адам ғана адвокаттар алқасының мүшесі болды.

Сөйтп, іс жүзінде азаматтардың білікті заң көмегін алудағы құқығының конституциялық принципі қамтамасыз етілмейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Конституциясы
2. ҚР ҚДЖК
3. «Адвокаттық қызмет туралы» ҚР заңы
4. Алауханов Е.О. ҚР адвокатура және адвокаттық қызмет

Жақиянов Ж.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 1 курс студенті

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.д., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының профессор м.а. Бижанова А.Р.

ДНИ ЭКСТРЕМИЗМ ЖӘНЕ ОНЫМЕН КҮРЕСУ ЖОЛДАРЫ

Экстремизм терминін лат. тілінен аударатын болсақ (ехіге- шеткі) шектен тыс көзқарастар мен әрекеттерді ұстану, қоғамдағы тәртіп пен нормаларды жоққа шығару ретінде анықталады. Экстремизмді екі топқа бөлуге болады: бірінші топ экстремизмді бір сөзбен негативті және әлеуметтік қауіпті құбылыс деп бағалайды. Бұл бағытты ұстанушыларды «консерваторлар» деп атаймыз. «Консерваторлар» бағытындағылар негізінен ғылыми академиялық орта, сонымен қоса құқық қорғау органдарының қызметкерлері. Ал екіншісін «либералдар» деп атауға болады. Либералдар экстремизмді жағымсыз құбылыс деп анықтаудан бас тартады [1, Б.1].

Экстремизмнің пайда болу жақтарына келетін болсақ бұл құбылыстың негізінде адамдардың табиғи мүдделерінің қақтығыстары экономикалық, әлеуметтік, этникалық және конфессиялық қарама-қайшылықтары жатқанын көруге болады.

Экстремизмнің кең және нақтылы өлшемдеріне Ресейлік эксперт М. Краснов. ойынша экстремизмге мынадай идеяларды таратуға бағытталған әрекеттерді жатқызуға болады:

- адамдарды таптық, меншіктік, рассалық, ұлттық немесе діндік ерекшеліктеріне байланысты бөлу;
- адам құқығын конституциялық құндылық ретінде жоққа шығару;
- ашық плюрализм мүмкіндігін, идеяларды еркін тарату және айырбастауды жою;
- бір идеологияны мемлекеттік ретінде орнату;

Қазіргі кезеңде экстремизмнің пайда болуының негізгі факторлары ретінде эксперттер мыналарды ұсынады: әлеуметтік экономикалық тоқырау; жергілікті тұрғындардың көп бөлігінің өмір сүру деңгейінің күрт түсуі; саяси режимнің тоталитарлық сипат алуы; биліктегілердің оппозицияны басып тастауы; еркін, ұлттық қанау; лидерлердің саяси амбициялары және т.б. [2, 1-25 бб.].

Елімізде «Хизбут Тахрир», «Таблиғи жамағат» сияқты радикалды ұйымдардың өкілдері көбейді. Олар насихаттап жүрген Конституциямызға қарсы уағыздар қазір қазақстандықтарға таңсық болудан қалды. Егер де жоғарыда аталған радикалды ұйымдар дәл осы қарқынмен тарала берсе, ол Қазақстан халқының ортақ мемлекеттік мәдениетке бірігуіне, демократиялық

реформалардың халық санасында орнығуына әжептәуір кедергі болады. Сондықтан, Қазақстан халықтарының индустриалдық қоғам құрып, ортақ мемлекеттік мәдениетке бірігуі үшін ең алдымен бұған кедергі болатын діни фундаментализмнің табиғатын анықтап, теократиялық елдердегі ортодоксальді исламның ерекшеліктерін байыптауымыз керек. Өйткені, халқының 60 пайызы мұсылман болып саналатын отанымыздың ендігі тағдырына исламның әсері мол болатыны анық. Елімізде ислам дінін ұстанушылардың көбейе бастауы бұл діннің принциптеріне ерекше назар аударып, жан-жақты талқылау қажеттігі сөзсіз. Ислам дінінде саяси - қоғамдық, рухани өмірдің барлық саласы қамтылған. Солардың бірі діни сенім және діни төзімділік мәселесі. Ислами идеяларды өркениеттік тұрғыда қабылдап, оларды еліміздің әлеуметтік-экономикалық даму жолында қолдана білсек, біздің қоғамдағы біраз мәселелер шешімін табар еді.

Экстремизмге қарсы күресудің бірден-бір жолы - олар туралы өз уақытында шынайы мәлімет беру. Бұл жерде әрине күнделікті ақпарат құралдарының рөлі өте жоғары. Әйтсе де, жас өспірім балалар үшін ақпарат құралдарының беретін мәліметі де жеткілікті емес. Секталардың, экстремистік топтардың қаупі туралы жастарды көбірек хабардар етіп отыру қажет. Ол үшін барлық мектептерде «Дінтану» сабақтарын өткізіп, онда экстремистік топтарды қалай білуге болатынын түсіндіріп, олардан қалай сақтану жолын көрсетіп отырулары керек. Және де қазіргі заман талабына сай жастар ғаламторда көп уақыт өткізеді, соған орай ғаламтордағы теріс деген сайттарға тыйым салып, орнына нақты мәліметтер берілетін сайттар ашып соларды қолға алған жөн болар еді.

Қазақстанның болашағы тек өзіміздің қолымызда. Сол себепті ұлттық қазынамызды қорғауға тиіспіз!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ә. Дербісәлі. Ислам экстремизм мен лаңкестікке қарсы. -2011. «Көкжиек-Б» баспасы. – 240 б.
2. М. Краснов. Экстремизмге қарсы әрекет, 2003. - 179 б.

***Жақыбай А.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің студенті***

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.д., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының профессор м.а. Бижанова А.Р.

ӨЛІМ ЖАЗАСЫМЕН ҚЫЛМЫСТЫ ҚҰРЫҚТАУҒА БОЛА МА?

Әлемде ең көп дау тудырып келе жатқан мәселенің бірі – өлім жазасы. Өлім жазасы қоғамдағы ауыр қылмыстармен күресу үшін қолданылады.

Көне замандарда негізінен патшаның әмірін орындамаған адамды, иесіне қарсыласқан құлды, ұрлық жасаған адамды, бұйрықты орындамаған жауынгерді өлім жазасына кескен. Шыңғысхан әскерінде бір адам шайқас кезінде шегінсе немесе қашса құрамына сол жауынгер кіретін бір ондық түгел өлтірілген. 13- ғасырда Еуропада басталған инквизиция католик шіркеуінің ілімінен дүниетанымы өзгеше адамдарға өлім жазасын қолданды. Ислам елдерінде кісі өлтірушілер, зинақорлар осы жазаға кесілді. Қазақ қоғамында да жазаның бұл түрі ауыр қылмыс жасағандарға қолданылды. Қанға қан қағидасын бірте-бірте құн төлету жазасы ығыстырғанымен, соғыс кезіндегі сатқындық, туыс адаммен көңіл қосу сияқты бірқатар қылмыстар үшін өлім жазасына кесті. 20-ғасырдың 2-жартысында адам қоғамын ізгілендіру ағымының күш алуы нәтижесінде өлім жазасын жоюға бағытталған халықаралық шаралар іске асырыла бастады. Еуропа Кеңесі Адам құқықтары мен бостандығын қорғау туралы конвенцияға қосымша 1983 жылғы 28 сәуірде өлім жазасын жою туралы №6 хаттама қабылдады. БҰҰ Бас Ассамблеясы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіге қосымша 1989 жылы 15 желтоқсанда өлім жазасын жою туралы екінші қосымша хаттама қабылдап, әлем елдерін сол хаттамаға қол қойып, қосылуға шақырды. Осы шаралардан кейін әлемнің 80-нен астам мемлекеті өз қылмыстық заңынан өлім жазасын алып тастады.

Қазақстанда өлім жазасы тек айрықша ауыр қылмыстар үшін тағайындалады. 18-ге толмаған жасөспірімге, әйел адамға, сот үкімі шыққанға дейін 65 жасқа толған ер адамға қолданылмайды. Рақымшылық жасалған жағдайда өлім жазасы өмір бойына немесе 25 жылға бас бостандығынан айыру жазасына ауыстырылуы мүмкін. Біздің еліміз 2003 жылдың 17 желтоқсанында Президентіміз Нұрсұлтан Назарбаевтың Жарлығымен өлім жазасына мораторий енгізіп, кейін қайта күшіне енді.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 49-бабына сәйкес, өлім жазасы - ату жазасы адамдардың қаза болуына ұштасқан террористік қылмыстар үшін, сондай-ақ соғыс уақытында жасалған аса ауыр қылмыстар үшін ең ауыр жаза ретінде белгіленеді.

Өлім жазасы – заңда қарастырылған жазалардың ішіндегі ең қатал шарасы. Мұндайда соттың қатесі үкім орындалып болғаннан кейін түзетілуі мүмкін емес. Ондайда өте ұқыпты тексеру процедурасы қажет және өлім жазасын басқа жазамен сот тәртібімен үкімді өзгерту жолымен, әлі де кешірім жасау арқылы ауыстыру мүмкіндіктері көзделген. Өлім жазасына кесілген сотталушының үкімге шағым, арыз беруге құқығы бар. Тіпті арыз түспеген жағдайда да соттаудың дұрыстығын бақылау ретінде Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты мен Бас Прокуратура тексереді. Олар өлім жазасының дұрыс қолданылғаны туралы өздерінің қорытындысын береді немесе үкімге қарсылық білдіреді. Үкім заңды күшіне енгеннен кейін

сотталған Қазақстан Республикасының Президентіне кешірім жасау туралы өтініш жібереді. Егер ол кешірім сұраудан бас тартса, ол жөнінде тиісті акт жасалып, үкімнің көшірмесін, ұйғарымды және басқа керекті құжаттарды қосып, сотталғанның кешірім сұрау мәселесін қарау үшін Президент Апаратына жіберіледі. Сотталушы заң көмегін алуға және адвокатпен оңаша кездесуге құқылы. Кешірім жасау туралы барлық арыздар қанағаттандырылмай, үкім күшінде қалдырылғаны туралы хабарлама түскеннен соң жаза бір жыл өткеннен кейін ғана орындалады. Өлім жазасына сотталған адам күшейтілген күзет пен және бір кісілік камерада ұсталуы тиіс. Сотталғандар сейілденуге камера сайын бөлек-бөлек, басқа сотталғандардан аулақ оңаша шығарылады. Камера күн сайын тексеріледі. Әлсін, әлсін ұқыпты тінтіледі. Сотталғандарды камерадан шығарудың туысқандары мен діни қызметкерлерімен кездестірудің арнайы ережесі болады. Ол сенімді күзет пен және қызмет істеп жүргендермен кездесуші адамдар мен қауіпсіздігін қамтамасыз етеді.

Өлім жазасына сотталғанға керекті тұрмыстық жағдайы жасалады, тиісті төсек-орын беріледі, 3 рет тамақтандырылады. Керек жағдайда медициналық көмек көрсетіледі. Үкім заңды күшіне енгеннен кейін өлім жазасына сотталғандарға арнайы үлгідегі киім кигізіледі. Өлім жазасына сотталғандар еңбекке тартылмайды. Өлім жазасы жария етілмей ату жолымен орындалады. Бірнеше адамға өлім жазасы орындалатын болса, онда әрбіреуіне жеке-жеке және басқалардың қатысуынсыз орындалады. Өлім жазасын орындау кезінде прокурор өлім жазасы атқарылатын мекеменің өкілі және дәрігер болады. Сотталғанның өлімін дәрігер куәландырады, ол жөнінде хаттама жасалып, көрсетілген адамдар қол қояды.

Жазаны атқарған органның әкімшілігі үкім шығарған сотқа, сотталғандардың жақын туысының біреуіне өлім жазасының орындалғаны туралы хабарлауға міндеті. Өліктің жерленген жері туралы туыстарына жерленген мерзімнен 2 жыл өткен соң хабарланады.

Өлім жазасы керек пе еді, деген сауалға жауап та әрқалай. Қалай десек те, өлім жазасына қатысты дау ешқашан толастамайтын сияқты. Оны қолданатын және қолданбайтын елдерде де екіұдай пікір үнемі тайталасып келеді. Өлім жазасының табиғаты мен мақсатына қатысты негізгі екі пікір бар. Оның бірі бойынша, өлім жазасы – ең алдымен қылмыскердің көзін жою арқылы жаңа ауыр қылмыстардың алдын алу тетігі. Сол сияқты өзге де қылмыскерлерді қорқыту. Ал екінші пікір бойынша, өлім жазасы – ең алдымен жасалған қылмыс үшін кек алу. Бұл – әділеттіліктің салтанат құруы және мұнда ешқандай да утилитарлық түсініктер орын алмауы тиіс. Осыған ұқсас пікірді белгілі неміс философы Кант та қолдаған екен.

Өлім жазасының қажеттігі туралы ең алғашқы теоретикалық тұжырымдамада 1764 жылы итальян заңгері әрі ағартушысы Ч.Беккарианың «Қылмыстар мен жазалар туралы» деген еңбегінде кеңінен қарастырды. Ал өлім жазасына қарсы шыққандардың арасында Вольтер, Гегель, Милль және

Монтескье сынды алыптар болды. Беккариа бастаған топтың пайымынша, өлім жазасын қолдану мен оның аясын кеңейту барысында қылмыстар саны азаяды. Өлім жазасы орындалған сәтке куә болған адамдардың басым бөлігі оған қарсы пікірде болады екен. Есесіне, бұл үрдіске қатысып көрмегендер өлім жазасын қуаттайтын көрінеді.

Бертін келе өлім жазасына балама ретінде өмір бойы бас бостандығынан айыру жазасы пайда болды. Дегенмен кейбір қылмыскерлер өмір бойы түрмеде жатқаннан гөрі өлім жазасын дұрыс санайды.

Көптеген елдерде әлі күнге дейін өлім жазасын қолдануына қоғамдық пікір әсер еткен. Иә, әлемнің бірқатар елдерінің тұрғындары әлеуметтік сауалнамалар арқылы өлім жазасын қолдаған.

Бұл мәселе Біріккен Ұлттар Ұйымының назарынан тыс қалып көрген емес. Әрине, қанша құзырлы болса да бұл ұйым мемлекеттердің ішкі шаруасына көп жағдайда араласа алмайды. Әйтсе де, ол әлемдік қауымдастықтың атынан өлім жазасын қолдану барысында мынандай шектеулердің болғанын өтінген болатын: 1) өлім жазасы ең ауыр саналады, сондықтан оған қатысты аса ауыр қылмыстар тізімі қысқаруға тиіс. Бұл ретте «адам өліміне абайсызда әкеп соқтырған қылмыстар» тізімнен шығарылуы керек. 2) өлім жазасына 18-ге толмаған және 70-тен асқан адамдар тартылмауға тиіс. 3) емшек жасындағы сәбиі бар аналар мен жүкті әйелдер де өлім жазасынан босатылуға тиіс. 4) өлім жазасымен байланысты істерде айыпталушының құқығы жиі бұзылатындықтан БҰҰ барлық заңдылықтардың сақталуын талап етеді. Бұл жерде айыпталушының істің ашық тыңдалуына, апелляцияға, рақымшылық сұрауға деген құқығы болуы тиіс.

Шамамен 2007 жылдардан бастап әлемнің көптеген елдері өлім жазасынан бас тартты. Жазаның осы түрін ең көп қолданатын мемлекет – Қытай болып отыр. 2009 жылға дейін қытайлықтар аса ауыр қылмыстыны атып өлтіріп келсе, бертініректе инъекцияға жүгінді. Зерттеушілердің пікірінше, әлемде өлім жазасының негізгі жеті түрі бар. Олар – ату, дарға асу, таспен ұрып өлтіру (кейбір мұсылман мемлекеттерінде әлі күнге дейін кездеседі), дәрі салып өлтіру (АҚШ, Филиппин, Таиланд, Қытай), электр орындығына отырғызу (АҚШ), басын шауып тастау, газ камерасын қолдану.

Атып өлтіруден бас тартқандар көп. Дегенмен, Еуропа аумағында жалғыз Белоруссия осы әдісті әлі қолданып келеді. Сол сияқты Солтүстік Корея мемлекеті де аса қауіпті қылмыскерді атып немесе дарға асып өлтіргенді жөн санайды екен.

Ең бірінші болып өлім жазасынан бас тартқан еуропалық елдердің қатарында Ұлыбритания бар. Бұл ел сонау 1969 жылы ақ қылмыстық заңдарына өзгеріс енгізіп, өлім жазасын өмірбойы бас бостандығынан айыруға ауыстырыпты. Германия мемлекеті 1987 жылы осындай қадамға барса, Франция тек 2007 жылы өлім жазасына мораторий енгізіпті.

Еуропадағы өлім жазасынан бас тартпаған жалғыз ел – Белоруссия дедік. Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің мүшесі Н.В. Белоруковтың 2007 жылы ақпанның 1-4 аралығында Париж қаласында «Қазақстанда өлім жазасын жою: қазіргі жағдайы және болашағы» атты тақырыпта сөйлеген сөзіне сүйенсек.

Өлім жазасы адамзат баласын бітіспес екі лагерге: өлім жазасының жақтастары мен қарсыластарына бөліп тастаған, ғасырлар бойы оның ой-санасын сергелдеңге салып келе жатқан мәселе. Олардың алғашқылары елде өлім жазасының жоқтығы – оның өркениеттілігінің көрсеткіші деп бізді сендіріп бағады. Ал екіншілері болса, қоғам өркениеттілігін онда өлім жазасының мүлде болмауы емес, қайта керісінше, өлім жазасы тағайындалатын рақымсыз да қатыгез қылмыстардың болмауы ғана айқындайды деп есептейді.

Қазақстан Республикасы: Ұлттық Ғылым Академиясы (ҚР ҰҒА) академигі, заң ғылымының докторы, профессоры Сұлтан Сартаевтың пікірінше [2]: «Мен 2004 жылдың қаңтар айынан бастап өлім жазасына мораторий жариялау туралы жарлық шыққан кезде-ақ оған қарсылық білдірген едім. Өйткені ол кезде біздің құқықтық, мәдениеттік санамыз өлім жазасына мораторий жариялайтындай деңгейге әлі жеткен жоқ еді.

Әлі де сондай. Өз басым қатыгез қылмыстың өтеуі өлім жазасы деп білемін. Сондықтан өлім жазасын қолдаймын. Қоғамда тәртіп орнауы үшін өлім жазасы қолданылуы қажет. Өркениетті елдер моральдық санасы көтеріңкі, құқықтық санасы биік болғандықтан өлім жазасын алып тастады. Өлім жазасын адамды тонау мақсатында қасақана өлтірген қылмыскерлерге, педофилдерге, террористерге қолдануды жөн көремін. Өйткені террористік әрекет орын ала қалған жағдайда террорист жүздеген адамның өліміне себеп болуы мүмкін.

Ал жүздеген адамның қанын мойнына жүктегісі келетін террорист қалайша жер басып жүруі тиіс?! Сондай-ақ әлі есін білмеген сәбилердің өмірін өксітіп, айуандық әрекетке барған педофил қалайша өмір сүруі тиіс?! Оларға өлім жазасын қолданбай, түрмеге қамағанымызбен, олар қайта бостандыққа шыққанда тағы бір сәбиге кесірін тигізуі мүмкін ғой.

Өлім жазасынан шошудың қажеті жоқ. Кейбір елдер әлі күнге өлім жазасын қолдану арқылы елдерінде тәртіп орнатуға қол жеткізіп отыр. Мәселен, Қытайда экономикалық қылмыс жасап, жемқорлық актілеріне орын берген шенеуніктерге өлім жазасын қолданады. Нәтижесінде Қытайда жемқорлықтың жолы кесіліп отыр. Осы секілді қоғамға кесірін тигізіп отырған қылмыс түрлеріне орай қатаң жаза түрлерін енгізсек, ештеңеден ұтылмаймыз».

Қорытындылау келе, өлім жазасын қолдану – қоғамды тәртіпте сақтауға, лаңкестік, террористік оқиғалардың алдын алуға бірден-бір негіз. Жоғарыда көрсетілген мысалдарға қарасақ, көптеген оқиғалар адам шығынына әкеп

соқтырып жатқаны рас. Сондықтан өлім жазасын заң тізімінен алмай, оны күшейткен дұрыс, деп есептеймін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексі.
2. «Алаш айнасы» газеті, 2011.
3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме.
4. Орысша-қазақша заңдық түсіндірме сөздік-анықтамалық. - Алматы: Жеті жарғы, 2008.
5. Қазақстан: Ұлттық энциклопедия /Бас редактор Ә.Нысанбаев – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998.

Жақыпбекова Ж.,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 1 курс магистранты

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультетінің қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доцент м.а. Мухамадиева Г.Н.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚПЕН КҮРЕСТІҢ АХУАЛЫ

Сыбайлас жемқорлық ел экономикасының көтерілуіне үлкен кедергі келтіріп отырған қоғамымыздың ең басты қауіп - қатерлерінің бірі болып табылады. Сондықтанда оны болдырмау, алдын-алу мақсатында елімізде көптеген іс-шаралар жоспарланып, жүзеге асырылуда. Алайда, жемқорлықпен күрес барысы күн сайын қарқын алып келеді дегенімізбен, жегі құртқа айналған осы бір қатерлі дерттен бойын аулақ ұстағысы келмейтіндердің қатары да уақыт өткен сайын көбейе түсуде.

1998 жылдың 2 шілдесінде Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Заңы қабылданып, онда сыбайлас жемқорлықпен күресу әрбір мемлекеттік органдар басшыларының, ел азаматтарының міндеті екендігі атап көрсетілді. Аталмыш заң азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға, сыбайлас жемқорлық көріністерінен туындайтын қауіп-қатерден еліміздің ұлттық қауіпсіздігін қамтамсыз етуге, жемқорлыққа қатысты құқық бұзушылықтың алдын алуға бағытталған. Қоғамымыздың барлық саласына дендеп еніп бара жатқан жемқорлықтың жолына батыл тоқсауыл қойып, олардың зардаптарын жою және мүдделілерді жауапқа тарту бүгінгі күннің ең басты міндеттерінің бірі. Осындай келеңсіз құбылыстармен бітіспес күрес жүргізу тек сот, құқық қорғау немесе мемлекеттік органдардың міндеті емес, барлық ұлтжанды азаматтардың парызы.

Мемлекеттік органдарда жұмыс жасайтындардың өзгенің тағдырына, жұмысына деген немқұрайдылығы, тоңмойын шенеуініктердің

тойымсыздығы, қарапайым анықтама алуы үшін шеті мен шегі жоқ кезек көптеген азаматтар мемлекеттік қызметкерлерді пара алуға өздері арандатады. Өйткені халық арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы білімділік жетіспейді. Сол себепті де мұндай ауыр кеселді тек мемлекеттік және құқық қорғау органдарының күшімен жеңе алмаймыз. Жемқорлықпен күресуді бүкіл халық болып қолға алсақ қана тоқтатуға болады. Көптеген заң бұзушылықтарға, жергілікті атқарушы орган басшылары тарапынан жол берілетіні байқалады. Олар тарапынан өздерінің қарамағындағы қызметкерлерден болмашы жайтқа бола ауыр алым-салымға жүктеу жайттары жиі кездесіп жатады. Алайда, осындай заң бұзушылықтар орын ала тұра құқығы бұзылған азаматтар дер кезінде құқық қорғау органдарына хабар бермегендіктен, кінәлі тұлғалар жауапкершіліктен құтылып кетеді. Осындай оқиқылықтарға жол беруден аулақ болған жөн.

Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев 2006-2010-2015 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлықпен күрес бағдарламасын бекітті, осы жарлыққа сәйкес республика үкіметіне бағдарламаны жүзеге асыру шараларының жоспарын бір айда жасап бекітуге тапсырма да берілген болатын. Бұл бағдарламаның басты мақсаты – сыбайлас жемқорлыққа белсене қарсы тұру арқылы ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған шаралар жүйесін одан әрі жетілдіру.

Аталған бағдарламада сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте мемлекеттік органдардың жауапкершілігін ұлғайтуға да, биліктің барлық тармақтары мен азаматтық қоғам институттарының бұл мәселені шешудегі әлеуметтік әріптестігіне де баса мән беріліп отыр.

Бүгінгі таңда, мемлекеттің ұйымдасқан қылмыс және сыбайлас жемқорлықпен күрес саласындағы ең басты назары экономикалық даму процестерінің басқарылуына, ұйымдық-құрылымдық буындардың тиімді жолдарына, ішкі өзін-өзі бақылау жүйесін құруға және қылмыстылықты тазартуға аударылуы тиіс. Сонымен бірге, сыбайлас жемқорлықпен күрестің басты бағыты – оның алдын алу, яғни, оның себептері мен шарттарына ықпал жасау болуы керектігін ескерген жөн деп есептеймін.

Елбасы алға қойып отырған осынау асқаралы міндеттерді жүзеге асыруға, сот қызметкерлері арасында қатерлі дертке жол бермеуге баса назар аударылып отыр. Халқымызда «Бір қарын майды бір құмалақ шірітеді» деген қанатты сөзі бар. Сондықтан да құлқынның қамын ойлаған кейбіреулердің теріс әрекеті бүкіл ұжымға кері әсерін тигізбеуі үшін сыбайлас жемқорлыққа қарсы бірлесе ымырасыз күрескеніміз дұрыс.

*Жалғасов А.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің студенті*

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.д., әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының профессор м.а. Бижанова А.Р.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕСІРТКІ ҚЫЛМЫСТАРМЕН КҮРЕСУДІҢ АЛДЫН АЛУ ШАРАЛАРЫ

Осы уақытта есірткілермен күрес дүниежүзілік алаңда ең өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Соңғы он жылда есірткімен байланысты тіркелген және есірткімен байланысты соттылығы бар қылмыс сандары өсті. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының баға беруі бойынша нашақордың ортақ саны әлемде осы уақытта шамамен 70 млн. адамға дейін жетеді [1]. Осы уақытта есірткі заттарды қолданатындардың саны өсуде және солардың ішінде жасөспірімдер саны айрықша жоғары.

Тағы айта кететін өзекті мәселелердің бірі, ол – нашақорлық пен наркобизнестің өсуі. Бұл мәселелер қазақ қоғамында тез арада шешілуді қажет етеді, себебі олар қазақ халқының денсаулығына, ұлттық қауіпсіздікке үлкен қауіп-қатер төндіреді.

Қазақстан Республиканың Бас Прокурорының орынбасарының Нұрмаханбет Исаевтың айтуы бойынша, 1991 жылы есепте шамамен 10 мыңдай нашақор болды, 2000 жылы 38 мыңдай, ал 2010 жылы оның саны 50 мыңға дейін өсті. Оның айтуынша бұл сан нақты емес, себебі әр үшінші нашақор санаудан қашқақтайды. 2001 жылы, денсаулық сақтау Министрлігінің сараптауы бойынша Республика аумағында нашақор саны 250 мыңға дейін жетеді, ал тәуелсіз ғылыми ауқымның сарапшылары нашақор саны 500 мыңға дейін жетуін айтады [2].

Нашақорлық республиканың көптеген аймақтарында орын алып жатыр. Қызылорда облысында ресми есепте 924 нашақор-жасөспірім тіркелген, Шығыс Қазақстан облысында - 500, Ақтөбе облысында - 395, Оңтүстік Қазақстан облысында - 214, Солтүстік Қазақстанда - 265 және Атырау облысында - 211[3].

Қылмыстық істердің архивтерін зерттеу бойынша, аса көп емес мөлшермен табылған және алынған есірткі заттарының пайыздық мөлшері – 17,6%, ірі мөлшерде - 76,5%, аса ірі мөлшерде - 5,9% [4].

Қазақстан территориясында бір ғана Шу ауданында кенешөп (конопля) плантациялары 130 мың га. жерді алып жатыр. Әр жыл сайын Шу ауданынан нашанын (гашиштің) 6 тоннасы, марихуанның 145 тоннасы өндіріліп шығарылады [5]. Қазақстан Республикасының есірткі бизнесіне қарсы күрес жәнә есірткіайналымын бақылау комитетінің төрағасының М.Нукеновтың айтуынша, «Қазақстанда, Ресейде және іргелес мемлекеттерде кенешөптен (коноплядан) жасалған бүкіл тәркіленген есірткі заттар Шу ауданынан шыққан» [6].

Қазақстанда нашақорларды емдеу метадон деген «дәрімен» іске асырылады. Бірақ бұл «дәрі» есірткі зат болып табылады. Нашақорлардың организмінен есірткі заттарды шығару үшін басқа есірткі затты енгізуімен жүзеге асырады, яғни ол метадон. Метадонды енгізудің алдында, ол туралы ғалымдардың және сарапшылардың пікірлері ескерілмеген болатын.

Есірткімен байланысты қылмыстардың алдын алу үшін, біз оның ҚР-да өндіруін тоқату, оның ҚР территориясына енгізуімен күресу керекпіз. Осыған орай:

- ҚР ҚК 259-265 баптарының бас бостандығынан айыру санкцияларын ауырлату;

- ҚР ҚК 259-265 баптарының санкцияларында мүлкінің тәркіленуімен қатар, ұлттық финанстың дефецитіне байланысты, ақшалай айыппұл 700-1000 айлық есептік көрсеткішті енгізу.

- Шу ауданында өсіп жатқан есірткі өсімдіктерді жою қажет.

Нашақорларды емдеу бойынша:

- Қазақстан Республикасына метадонды енгізуде бас тарту

- Басқа мемлекеттердің сәттілік көрген тәжерибиелері бойынша нашақорларды емдеу шараларын ұйымдастыру керек еді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. www.novgaz.com/index.php/component/content/article/2-news/260. «Тяжелая поступь метадона». (02.04.14, 18:00)
2. http://www.zonakz.net/blogs/user/segodnja_v_kazahstane_/27883.html. «Разгул наркомании в Казахстане». 2 абзац (04.04.14, 15:00)
3. http://www.zonakz.net/blogs/user/segodnja_v_kazahstane_/27883.html. «Разгул наркомании в Казахстане». 6 абзац (04.04.14, 15:30)
4. Каиржанов Е.И., Исимов С.А. «Наркотическая приступность». - Шымкент -2006г. -296 с.
5. <http://www.zonakz.net/articles/19861?mode=reply>. «Наркобизнес в Казахстане не видит причин для беспокойства». (04.04.14, 16:10)
6. <http://www.zonakz.net/articles/19861?mode=reply>. «Наркобизнес в Казахстане не видит причин для беспокойства». 3 абзац. (04.04.14 16:40)

***Жалмаганбетова М.,
студентка 3 курса юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби***

*Научный руководитель: м.ю.н., преподаватель кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби Дүзбаева С.Б.*

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ БОРЬБЫ С ПРЕСТУПНОСТЬЮ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

История развития зарубежной системы профилактики правонарушений несовершеннолетних начинается с 1846 г., когда в Массачусетсе открылся первый реформаторий для малолетних правонарушителей, а в Англии в 1854г. был принят Закон об исправительных школах для несовершеннолетних преступников [1, с.17].

Исследование богатого и весьма разнообразного исторического опыта формирования и совершенствования системы профилактики правонарушений несовершеннолетних дает возможность выявить наиболее эффективные профилактические меры, применяемые в зарубежных странах. С одной стороны, это позволит использовать исторически апробированные методы профилактики, с другой – наиболее передовые разработки в исследуемой области для совершенствования отечественной системы профилактики преступлений несовершеннолетних.

Профилактические меры, применяемые к несовершеннолетним в зарубежных странах с целью предупреждения совершения ими преступлений, можно подразделить на уголовно-правовые, применяемые в качестве наказания за совершенное преступление, и профилактические меры, собственно наказаниями не являющиеся.

В целях более тщательного подхода к рассмотрению дел о правонарушениях, совершаемых несовершеннолетними, учета возрастной специфики при выборе профилактических мер назначения наказания с конца XIX в. во многих странах действуют отдельные системы правосудия: по уголовным делам несовершеннолетних (ювенальная юстиция). Правосудие по делам несовершеннолетних опирается на квазимедицинскую теоретическую модель, согласно которой малолетние правонарушители считаются психически неуравновешенными и нуждаются во вмешательстве воспитательного характера с целью устранения и корректировки расстройства.

Уголовное законодательство зарубежных стран в большинстве своем содержит нормы, устанавливающие возрастной порог, по преодолении которого лицо может быть привлечено к уголовной ответственности. Кроме того, в законодательстве указывается и предельный возраст лиц, привлекаемых к уголовной ответственности на специальных, более мягких условиях, как правило, это связывается с достижением лицом совершеннолетия [2, с.25].

В некоторых странах минимальный возраст вообще не установлен, что, в принципе, позволяет привлекать ребенка к уголовной ответственности с момента рождения. Там, где он установлен, между странами существуют значительные различия.

Следует отметить, что уголовное законодательство большинства зарубежных стран устанавливает более низкий возраст уголовной ответственности, чем в Казахстане. Так, Уголовный кодекс Швейцарии 1937 г. (ст. 82) предусматривал, что «к ребенку, который не достиг семилетнего

возраста, настоящий закон не применяется»¹, специальным постановлением в 2002 г. возраст правовой ответственности был увеличен до 10 лет². В Англии до принятия Закона о детях и подростках 1933 г.³ по общему праву малолетним, не подлежащим уголовной ответственности, признавался ребенок, не достигший семи лет. Этим законом возраст наступления уголовной ответственности был повышен до восьми лет, а затем Законом о детях и подростках 1969 г.¹ – до 10 лет. Минимальный возраст в семь лет установлен в Австралии, Иордании, Ирландии, Пакистане, а также по общему праву США (при этом дополнительно каждый штат устанавливает возраст привлечения к уголовной ответственности самостоятельно). Так, в уголовных кодексах Колорадо и Луизианы указан десятилетний возраст, в уголовных кодексах Джорджии и Иллинойса – тринадцатилетний, в Уголовном кодексе Миннесота – четырнадцатилетний, в уголовных кодексах Нью-Гемпшира и Техаса – пятнадцатилетний, в Уголовном кодексе Нью-Йорка – шестнадцатилетний.

Французское уголовное законодательство устанавливает, что «этот закон определяет такие условия, при которых могут назначаться наказания несовершеннолетним старше тринадцати лет»³ (ст. 122-8 Уголовного кодекса Франции). Уголовный кодекс ФРГ (§ 19) предусматривает возможность привлечения к уголовной ответственности детей, достигших возраста 14 лет. Аналогичный возрастной порог привлечения к уголовной ответственности установлен и в Румынии.

Следует подчеркнуть, что вопрос о возможности привлечения лица к уголовной ответственности в зарубежном праве связан с понятием вменяемости. Так, по английскому праву невменяемость может быть обусловлена душевной болезнью, опьянением и возрастом. В работах английских юристов, посвященных уголовному праву, эти вопросы традиционно рассматриваются в разделе об обстоятельствах, исключающих уголовную ответственность. Французский Ордонанс о правонарушениях несовершеннолетних № 45-174 от 2 февраля 1945 г. также предусматривает возможность признания невменяемыми лиц моложе 18 лет². Устанавливая минимальный возраст, по достижении которого лицо может быть привлечено к уголовной ответственности, зарубежное законодательство предусматривает «много-ступенчатую» систему, по которой для разных возрастных групп предусмотрены разные меры воздействия.

Список использованной литературы:

1. Уголовный кодекс Швейцарии / Пер. с нем. А.В. Серебренниковой; под ред. Н.Ф. Кузнецовой. М.: ИКД «Зерцало-М», 2001.
2. Программа и материалы Международного научно-практического семинара «Правосудие в отношении несовершеннолетних: зарубежный и российский опыт» / Под ред. Е.Л. Вороновой. - Ростов-н/Д.: Экспертное бюро, 2002.
3. Children and Young Persons Act 1933 (с. 12). // Официальный сайт Министерства юстиции Великобритании – The UK Statute Law Database // <http://www.statutelaw.gov.uk>

Жанболат М.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 2 курс студенті

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доцент м.а. Жетібаев Н.С.

ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ ВИКТИМОЛОГИЯЛЫҚ
АЛДЫН АЛУЫНЫҢ ТҮСІНІГІ

Адамның істеген кез келген іс-әрекеті сыртқы дүниеде белгілі бір өзгеріс туғызады. Қоғамға қауіпті іс-әрекеттер де қоғамға зиянды өзгерістер туғызуға немесе соны болдыру қаупін туғызуы мүмкін. Іс-әрекет арқылы келтірілген нақты зиянды анықтау арқылы материалдық өмірге нақты қандай өзгерістер келтірілгенін білеміз. Қылмыстық зардап - бұл қылмыстық заңда көрсетілген қоғамдық қатынастарға әрекет немесе әрекетсіздік арқылы келтірілген зиян болып табылады. Қолданыстағы қылмыстық заңның Ерекше бөлімінде көрсетілген нормаларға талдау жасап, іс-әрекетті істеу арқылы заң қорғаған, Қылмыстық кодекстің тиісті бабының диспозициясында бейнеленген қоғамдық қатынастарға қандай өзгерістер келтірілетінін анықтаймыз. Мысалы, мемлекеттік қылмыстарды істегенде мемлекеттің конституциялық құрылысын, егемендігін және мемлекеттің қауіпсіздігін реттейтін қоғамдық қатынастарға теріс өзгерістер келтіріледі. (Меншікке қарсы қылмыстарды істегенде меншік иесіне тікелей материалдық залал келтіріледі. Жеке адамға қарсы қылмыстардан әр түрлі зардаптар — адамның өмірін жою, әр түрлі дәрежеде жарақат келтіру жыныстық немесе адамгершілік қатынастарды бұзу зардаптары келтіріледі. Қоғамға қауіпті зардап, адам баласының әрекеті, жүріс-тұрысы, қылығы негізінде қалыптасады. Адамның осындай белсенді іс-әрекеті, тіпті, қарапайым дене қозғалысы қоршаған сыртқы ортаға белгілі бір өзгеріс алып келеді. Қоршаған ортада адамның іс – әрекетімен пайда болатын салдар өте көп, оларды шартты түрде екі санатқа бөлуге болады: әлеуметтік маңызды және әлеуметтік сипаты жоқ [1, 12 б.].

Әрине, екінші түрі құқық аясынан мүлде тыс жатыр. Ал бірінші түрі, яғни, әлеуметтік маңызды салдар, өз алдына әлеуметтік пайдалы және әлеуметтік қауіпті деп екіге бөлінеді. Қылмыстық құқық шеңберінде әлеуметтік зиян (қауіп) туралы айтылады. Қылмыстық салдар, басқаша айтатын болсақ, субъектімен жасалған қылмыстық іс-әрекет нәтижесінде пайда болатын объектіге келтірілген зиянды өзгеріс. Кейбір шетел заңгерлері әрекет және зардап ұғымдарын нақтылы ажыратпайды.

Мысалы, Ф.Листтің айтуы бойынша: «Әрекет ұғымы әрі қарай сыртқы ортадағы өзгерісті талап етеді. Бұл өзгерісті біз зардап деп атаймыз. Осыған

сәйкес, зардап әрекет ұғымының құрамдас бөлігін құрайды». Кейбір ғалымдар нәтиже қатарына «сыртқы зардаппен» қоса, адамның дене қозғалысын да, яғни адамның ішкі еркі болып табылмайтын нәрселердің барлығын жатқызады. Кісі өлтіруден кейін болған зардапқа, тек қана адам өлімі емес, сонымен қатар мылтықпен жәбірленушіні көздеу, мылтық шүріппесін басу, яғни адамның жасаған барлық «дене қозғалысы» жатады деп көрсетеді». Бірақ та, дене қозғалысы нәтиже болып табылады деген пікірмен келісуге болмайды. Адамның ерікті жүріс – тұрысы дегенде, біз оның ішкі және сыртқы жақтарының бірлігін түсінеміз. Ал, қылмыстық нәтиже туралы айтқанда, қылмыстық құқықпен қорғалатын объектіге келтірілген қоғамға қауіпті өзгеріс туралы айтамыз.

Осы орайда А.С. Михлин былай деп дұрыс көрсеткен: «Әрекет пен нәтиже бір-біріне қаншалықты жақын тұрғанымен, нәтиже әрекетке жатпайды. Әрекеттің мазмұны объектіге әсер ету процесін құраса, ал нәтиже, объектідегі сол әсер етудің нәтижесі болып табылады». Қылмыстық құқық әдебиеттерінде істелген қылмыстардың барлығында қоғамға қауіпті нәтиже бола ма, жоқ па деген мәселеге заңгерлердің әртүрлі көзқарастары бар. Заңгерлердің бір тобы (Н.Д. Дурманов, В.И. Курляндский), кейбір қылмыстарда қоғамға қауіпті нәтиженің болуы міндетті емес деп көрсетеді [2, 10 б.].

Осыған сәйкес, олар қылмыс құрамын материалды және формальды деп екіге бөледі. Ғалымдардың айтуынша, қоғамға қауіпті нәтиже орын алмаса да, заң тарапынан белгілі бір әрекет немесе әрекетсіздік жазалануға жатады. Ол қылмыстық құқық теориясында формальды қылмыс құрамы деп аталады. Сонымен қатар, іс-әрекеттің арқасында туындайтын нәтиже қылмыс құрамында көрсетілсе, ондай қылмыс құрамын материалдық қылмыс құрамы деп атайды. Мұндай қылмыс құрамы әрекет немесе әрекетсіздік жасалған уақыттан бастап емес, заңда көрсетілген қылмыстың нәтижесі болған уақыттан бастап аяқталған деп саналады.

Бірқатар заңгерлер, қылмыс зардабы болу үшін, нақтылы зиян тигізумен қатар, зиян тигізу мүмкіндігін де атап көрсетеді. Бұл пікірге Н.Ф.Кузнецова, В.Н.Кудрявцев, А.С.Михлин, Т.В.Церетели және тағы басқа заңгерлер қосылады. Мәселен, Н.Ф. Кузнецованың айтуынша: Қылмыс нәтижесі дегеніміз, қылмыстық құқық қорғайтын объектілерге келтірілген қоғамға қауіпті зиянды өзгеріс. Қол сұғылған объектіге өзгеріс, объектілерге нақтылы зиян келтірумен және сол объектілерге зиян тигізу қаупін тудырудан көрінеді [3, 15 б.].

Қоғамға қауіпті өзгеріс әр түрде көрініс табады. Бір жағдайда заңмен қорғалатын объектіде орын алған қоғамға қауіпті өзгеріс нақты зиян тигізеді. Мысалы, кінәлі сағат 5 шамасында мас күйінде ұйықтап жатқан өгей баласы басынан темір қазықпен бірнеше рет ұрып, қасақана өлтірген. Кінәлінің қылмыстық әрекеттері ҚРҚК 96 бабының 2 бөлігімен сараланып, жазасын жалпы режимдегі түзеуколониясында өтеу белгіленген. Екінші

жағдайда, қылмыстың нәтижесі нақтылы зиян тигізбей, зиян тигізу мүмкіндігін туындатады. Кейде зиян тигізу мүмкіндігін тудыру қылмыстық құқық нормасының диспозициясында тікелей көрсетіледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Алауханов Е.О. Пайдақорлық қылмыстардың алдын алудың криминологиялық проблемалары, дис. – Алматы, 2004. 38 бб.
2. Франк Л.В. Остроумов С.С. О виктимологии и виктимности // Советское государство и право-1975. №9 – 75 – 89 бб.
3. Сердюк Л.В. Насилие. Криминологическое и уголовно-правовое исследование. – М., 2002 – 384 бб.

***Жетпісбаев Д.,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 3 курс студенті***

Ғылыми жетекшісі: әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының оқытушысы Бисенғали Л.

АДВОКАТТЫҢ СОТ ПРОЦЕСІНЕ ДАЙЫНДАЛУЫ

Сот процесіне дайындалуда адвокат мынадай әрекеттер жасайды:

- дәлелдемелерді бағалау;
- дәлелдемелерде қарама-қайшылықтар шығару;
- заңның бұзылғандығын көрсете;
- айыптаудың заңдылығын;
- топтық істердің жауапкершілігінің нақтылығы.

Істі зерттеудегі дәлелдемелерді бағалау. Адвокат міндетінің шегінде істің материалдарын бағалайды.

Істі зерттей отырып адвокат дәлелдемелерде қылмыстың белгілерін ғана белгілейді, ал дәлелдемелердің шындыққа сәйкестігін алынған қайнар көзін қарастырмайды. Адвокат дәлелдеменің шындыққа сәйкестігін сотта ғана анықтай алады, басқа дәлелдемелермен салыстыру нәтижесінде.

Осы процесте адвокат өзіне бір дәлелдемелердің сенімділігін, екінші дәлелдемелердің нашарлығын, үшінші дәлелдемелердің сенімсіздігін белгілеуі тиіс. Бұл жерде адвокат тергеу кезінде жиналған дәлелдемелерді топтастырады:

- айыптайтын және ақтайтын
- нық белгіленген деректер мен күмән келтіретін деректер
- заң жүзінде алынған және істе заңсыз пайда болған
- даусыз және даулы және т.б.

дәлелдемелерде қарама-қайшылықтарды шығару ҚІЖК-нің 30 бабына сәйкес адвокат сот отырысында талқыланатын іс бойынша дәлелдемелердің жеткіліктілігін анықтайды. Сонымен қатар бірқатар тексеріс жүргізеді:

- қылмысты тергеу кезінде дәлелдеу пәніне кіретін мін-жайлардың зерттелгендігін;

- тергеу органдарының шешімдерін іс бойынша жиналған дәлелдемелердің дәлелдейтіндігі;

- алынған дәлелдемелердің қылмыстық іс жүргізу заңында көзделген тәртіпте алынғандығы.

Адвокаттардың міндеттері осылай орындалады.

Бірақ кей жағдайларда істі қарауға дәлелдемелердің жеткіліксіз болғанда іс тұлғаға қатысты тағайындалады. Мұндай қателіктер көбінесе жәбірленуші өзіне қауіп төндірген тұлғаны көрсете алмаған істерде жіберіледі.

Мысалы, ұйымдасқан топ жасаған қылмыстық істер бойынша, сонымен қатар жәбірленушіөзі мас болған жағдайда, басқа да себептер күштеп қауіп төндіру жағдайлары.

Адвокат сот талқылауына дейін істі зерттеуде іс бойынша дәлелдеуге жататын мән-жайларға қатысты қара-қайшы келетін мәліметтерге назарын аударуы тиіс. Қарама-қайшылықтар дәлелдемелердің әр түрінде және бір түрінде болады, сонымен қатар әр түрлі қайнар көзден алынған дәлелдемелерде қарама-қайшылықтар болады. Көп жағдайда мұндай қарама-қайшылықтар жасаған әрекетті дәлелдеуге дәлелдемелрдің жеткіліксіздігінен істі алдын ала тыңдауға кедергі келтіреді, адвокат осындай жағдайларда өтініш жазады. Егер адвокат тергеу органдары істегі қарама-қайшылықты байқамаса, немесе көрген жағдайда да шешпесе, ал шешкен жағдайда дұрыс шешпегенін анықтаса тиісті өтінішінде көрсетеді.

Мысалы, адвокат істі зерттей отырып сот психиатриялық сараптама актісі қорғауындағы адамның психикалық жағдайына қарама-қайшы келеді.

Адвокат өтінім жазады, өтінімді қарастырғаннан кейін сот істі сотталушының есімін дұрыстығын шешу үшін қосымша тергеуге жібереді.

Адвокаттың заңның бұзылғанын табуда екі бағытты қолданады:

- сот отырысын тағайындауға кедергі келтіретін қылмыстық іс жүргізу Заңының бұзылуын табу.

- заң бұзушылықпен алынған дәлелдемелерді табу.

Адвокат көңілін қылмыстық іс жүргізу заңының бұзылуына бөледі. Егер де осындай заң бұзушылық кездесе, осындай бұзушылықты жою үшін қосымша тергеуге жібереді.

Істі зерттей адвокат нақты қылмыстық спецификасы көрсетілген тергеу әрекеттеріне немесе толтырылған құжаттарға ерекше назар аударады.

Сонымен қатар тергеу органдары айыпталушының процессуалдық құқықтарын шектейді. Тәжірибеде бұл заң талаптарын бұзу жиі кездеседі. Тергеу органдары көбінесе айыпталушыға арыз, өтініш жасау құқықтарын түсіндірмейді.

Жауап алу хаттамасында тергеу органының болжамына сәйкес келетін мәліметтерді ғана жазады. Айыпталушының басқа мәліметтері жауап алу хаттамасында көрсетілмейді. Жазылған хаттамада айыпталушының заңға қайшы әрекетінің жасау себептері көрсетілмейді. Осыған қатысты адвокат көңілін аударып отырып қорғау қорғау тезисін айтады: «тергеуші тек қана айыптаумен айналысқан, ал басқа болжамдар қарастырылмаған да».

Басқа жағдайларда тергеу органдары айыпталушының жауабын жасаған қылмысын, себептерін, қылмыс жасауға итермелеген мән-жайлар, жәбірленушімен қарым қатынасын тиянақты жазады, бірақ мәліметтерді тексеру шарасын жүргізбейді. Соңында айыпталушының болжамы тексеріссіз қалады. Айыпталушының болжамын тексермеудің себебі, тергеу органдарының ойынша, «жасалған қылмысқа қатысты дәлелдемелердің жеткіліктігі», «әрекеті айқын» т.б.

Айыпталушының қорғану құқығын бұзу тергеу органдарының әр түрлі өтінімдерін қанағаттандырусыз қалдыруында байқалады. Айыпталушының өтінімдері – сот медициналық немесе сот психиатриялық сараптама тағайындауына, өзінің оң мінездемесі жазылған мәліметтері көрсетілген жазбаша құжаттар мен материалдар белгілі тұлғалардың жауап алу хаттамасы беттестіру жүргізуіне жазылады.

Адвокаттың қорғауындағы адамның құқықтарының бұзылғандығы, мына жағдайларда айқын көрінеді, айыпталушы қылмыс жасаған кезде жауапқа тартылмаған басқа да тұлғалардың қатысқаны жөнінде мәліметі, бұл мәліметті тергеу органы тексермегендіктен байқайды.

Айыптаудың заңдылығын бағалау. Қылмыстық іс жүргізу заңы міндейттейді қылмыс жасады деп айыптау үшін негіз беретін жеткілікті дәлелдемелер болған кезде тергеу органы адамды айыпталушы ретінде жауапқа тарту туралы дәлелді қаулы шығаруы туралы.

Айыпталушы ретінде жауапқа тарту қаулыда мыналар көрсетілуі тиіс.

- оның жасалған уақыты мен орны; қаулыны кім жасаған; айыпталушы ретінде жауапқа тартылатын адамның тегі, аты-жөні, оның туған күні, айы, жылы және жері;

- айыпталушы айыпталып отырған қылмыстың жасалған уақыты, орны көрсетілген сипаттамасы, сондай-ақ ҚІЖК-нің 177 бабына сәйкес дәлелдеуге тиісті өзге де жағдайлардың сипаттамасы;

- аталған қылмыс үшін жауаптылықты көздейтін қылмыстық заң (бап, бөлік, тармақ).

Қаулыда жасалған қылмыс туралы мәліметтер адвокаттың қорғауындағы адамның жауаптылығының шегін белгілейді. Бұл жауаптылықтың шегін тергеу орны жаңа айып тағылмағанша ұзарта алмайды.

Адвокат мынадай жағдайларды белгілейді, айып тағылғаннан кейін тергеу органы жасалған қылмыс бойынша жаңа мән-жайларды табады, содан кейін жаңа айыптау тағайындамай, айыптау қорытындысына қоса салады.

Мұндай әрекеттер қылмыстық іс жүргізу заңына қайшы келеді. Адвокат істі зерттеу барысында осыған ұқсас айыптау шегін кеңіту деректерін тапса, сот алдында тергеу органдарының айыптауға енгізген адвокатқа, қорғауындағы адамға көрсетілмеген мән-жайларды қысқартуды және жаңа айыптау тағайындау мәселелерін шешеді.

Кей жағдайда айыптау шегін заңсыз кеңітудің себебі, тергеуді жүргізген тұлғаның материалдық нормаларды және іс жүргізу құқық нормаларын жеткіліксіз білуі және әлсіз прокурорлық қадағалау.

Істе тергеушінің жұмысын зерттеуде, адвокат тергеуші мен прокурордың – іс жүргізуде қарсы жақтар екенін білуі тиіс.

Топтық істердің жауаптылығының нақтылығы. Ұйымдасқан топ жасаған қылмыстық істер бойынша қылмыс жасағандағы әрекеттері мен белсендіктері ескермей, тексермей іске қатысушыларға, яғни, айыпталушыларға бірдей айып тағып құқықтарын бұзады.

Адамдар тобымен жасалған қылмыстық істі зерттеу барысында айыпталушылардың әр қайсысының қандай әрекеттерін жасағандықтарын белгілеу қиын. Мұндай жағдайда адвокат тергеу органдарының қайшылықты тиянақты анықтағандарын тексереді. Егер адвокат тергеу кезінде барлық шаралар қолданылғанымен айыпталушылардың әрқайсысының жеке қандай әрекеттер жасағандығы анықталмағанына көзін жеткізсе, онда нақты деректерсіз тағылған айып айыпталушының құқына шектеу келтірілді деп есептелінбейді.

*Жетписбаева А.,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 2 курс студенті*

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доцент м.а. Жетібаев Н.С.

ВИКТИМДЕНДІРУ МӘСЕЛЕСІ

Виктимология дегеніміз - қылмыс құрбаны туралы, яғни жәбірленуші туралы ғылым. Ал виктимизация - адамның қылмыс құрбанына айналу процесі. Көптеген жағдайларда қылмыстың құрбанына айналуға адамдардың өздері мүмкіндік жасайды. Олар әртүрлі әрекеттерден көрініс табуы мүмкін. Мысалы, абайсыздықтан немесе қатал әрі адамгершіліксіз қатынас жасаудан не қоқан-лоқы көрсету нәтижесінде адамдар қылмыс құрбанына айналады. Кейбір жағдайларда жәбірленушілердің өзі қылмыстың жасалуына толық кінәлі болады. Осыған орай, жан күйзелісі жағдайында болған адам өлтіру (98-бап) және денсаулыққа жан күйзелісі жағдайында зиян келтіру (108-бап)

қылмыстарында жәбірленушінің күш қолдануынан, қорлауынан немесе ауыр балағаттауынан не өзге де заңға қарсы немесе моральға жат іс-әрекетінен (әрекетсіздігінен) кенеттен пайда болады. Сонымен қатар, көп жағдайларда тікелей халыққа қызмет көрсетуші органдардың қызметкерлерінің виктимизациясы да өте жоғары. Себебі адамдар мінезі әртүрлі болады және мұндай қызметкерлердің олардың өтініштерін қанағаттандырмауы немесе абайсызда әдепсіз не балағат сөздер айтуы оларды жан күйзелісі (аффект) жағдайына түсіріп, олардың қызметкерге қарсы зорлық жасауы үшін мүмкіндік тудырады [1, 21 б.].

Виктимизация туралы неміс ғалымдары оны бірнеше деңгейге бөледі. *Бірінші деңгейдегі виктимизация* - ол жәбірленушінің қылмыстан тікелей шеккен материалдық, тәни, моральдық, психикалық зардаптары. Ал *екінші деңгейдегі* болса, ол - қылмыстан жанама келетін зиян түрлері, атап айтқанда, жәбірленушіге қылмыс жасаудан кейінгі қоршаған ортасының, құқық қорғау органдарының, дәрігерлердің көзқарасының өзгеруі жатады. Осы неміс ғалымдары үшінші дәрежедегі виктимизацияның әлі де зерттелмегенін айта келе, оны (Баурман) жәбірленушіні өз мақсаттарында қолдана отырып оларға келген зиянды есепке алмастан зерттеушілер мен лауазымды тұлғалардың өзіне жүктелген міндеттерін асыра пайдалану процесі деп түсінеді (карьеря, сол уақыттағы қылмыстық саясат). *Төртінші дәрежедегі виктимизация* - құқық қорғау органдары мен өзге тұлғалардың тарапынан саналы түрде жабылған жаласынан жәбірленушілерге зиян келтіру процесі (мысалға, зорланған адамды олардың таққан айыбы жалған деп бетке шіркеу ету, зорлық жасаған күйеуін қылмыстық жауаптылыққа тартпай жәбірленушіні бұзылуына ықпал етеді). Сонымен қатар, виктимизацияны бастапқы және жоғары деп екіге бөліп қарастыруға болады. Бастапқы виктимизацияда ең бірінші орынға тиісті ынталандырулар, яғни бұрын сотталған адаммен қатынасқа түсу (бірге спирт ішімдіктерін ішу, ақшалай жұмыстарды жүзеге асыру және дауларға әкеп соқтыратын өзге де жеңілтек байланыстар). Мұндай виктимизация негізінен бұрын сотталмаған жәбірленушілерге тән болып келеді [2, 18 б.].

Жоғары виктимизация бұл негізінен жәбірленушілердің тұрақты қалыптасқан мінез-құлқы, өмір салты мен жағдайларына байланысты әрқашанда адамдармен қарым-қатынасы даулы болып, олар зорлық құрбанына айналуға өте бейім келеді. Мұндай тұлғаларға жезөкшелерді, ұрыларды, қаңғыбастар мен қайыршыларды, алқаштар мен нашакорларды және өзге де жәбірленушілер жатады. Виктимизация процесі кезіндегі де қылмыстық болашақ жәбірленушілерінің мінез-құлқын да топтастыруға болады. Оларды қылмысқа дейінгі, қылмыс үстіндегі және қылмыстан кейінгі деп жіктеуге болады.

Жәбірленушінің қылмысқа дейінгі мінез-құлқын үш топқа бөлуге болады:

а) қоздырушы - тұлға өз әрекеті арқылы криминогендік ситуацияны жасайды

ә) белсенді - өзі криминогендік жағдайды туғызбайды, бірақ оның туындауына елеулі түрде ықпал етеді

б) бәсең (пассивті) - жәбірленушінің мінез-құлқы мен қылмыскердің оны таңдауында ешқандай байланыс болмайды.

Жәбірленушінің қылмыс үстіндегі мінез-құлқы да үшке бөлінеді:

а) қылмыстық ниетті жүзеге асыруға жәрдемдесетін;

ә) қылмыстық ниетпен байланысы жоқ "бейтарап" мінез-құлық;

б) қылмыстық ниетті жүзеге асыру кезінде қандай да бір дәрежеде қарсылық көрсететін мінез-құлық. Кейбір зерттеулерге қарағанда жәбірленушілер 26,5%-нде қарсылық көрсетсе, 29,4%-нде бейтарап мінез-құлық танытқан, 33,4%-нде қылмысқа қолайлы жағдай туғызған, ал 10,7%-нде қылмыс жасауды өздері қоздырған. Әйел жынысты адамды зорлау қылмысындағы жәбірленушілер мінез-құлқынның жөні бөлек. 38,6%-нде жәбірленушілер алкогольдік мас күйінде болған, олардың ішіндегі 92,8%-і болашақ қылмыскермен бірге ішкен. Олардың мінез-құлқында маңызды болып адамдармен танысудағы кездейсоқтық, сақ болмау, жеңіл мінез табылады. Зорлау қылмыстарының 13%-нде қылмыскерге жәбірленушінің тиісуі, алдын ала уәде беру сияқты итермелейтін жағдайлар болған [3; 14 б].

Мысалға, пайдақорлық зорлықшыл қылмыстардан зардап шегушілердің виктимдік мінез-құлқы әр қилы болуы мүмкін. Жәбірленушінің бейтарап мінез-құлқы - бұл жәбірленушінің виктимологиялық қауіпті жағдайдың тууына қалай да болса әсер етпейтін, сондай-ақ қарсылық көрсетпеумен байланысты емес мінез-құлық түрі. Жәбірленушінің жағымды мінез-құлқы - бұл жәбірленушінің виктимологиялық қауіпті жағдайдың тууына себепкер болмайтын, жағдай туғызбайтын, сондай-ақ жағдайға қарай абай, мұқият болуы және қылмыскер(лер)ге қарсылық көрсететін мінез-құлқы. Жәбірленушінің жағымсыз мінез-құлқы - бұл жәбірленушінің виктимологиялық қауіпті жағдайдың тууына себепкер болатын әрекеті не әрекетсіздігі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Алауханов Е.О. Пайдақорлық қылмыстардың алдын алудың криминологиялық проблемалары, дис. – Алматы, 2004. – 38 б.
2. Франк Л.В. Остроумов С.С. О виктимологии и виктимности // Советское государство и право-1975. №9 – 75 – 89 бб.
3. Сердюк Л.В. Насилие. Криминологическое и уголовно-правовое исследование. – М., 2002 – 384 б.

**Жүнісқан Д.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің студенті**

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.д., әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының профессор м.а. Бижанова А.Р.

ЭКСТРЕМИЗМ ТУРАЛЫ БІРЕР СӨЗ

Біз заңды мұрагері болып табылатын кеңестік қылмыстану ғылыми қылмыстылықтың басты себептері әлеуметтік ортаның қойнауларында жатады, тұлғаның қылмыскер болып қалыптасуында әлеуметтік-экономикалық мән-жайлар шешуші рөл атқарады деген түсінікті ғылыми, көпшілік санаға берік еңгізген болатын. Бұл қылмыстанудағы әлеуметтекті мектеп деп аталды. Бұл маркстік материалистік диалектика іліміне, коммунизм құрудың партиялық бағдарламасына сай жасалған теориялық тұжырым болатын.

Мәселе, біздің елдің бір кезде марксизм ілімі бойынша өмір сүріп, бүгінгі күні одан үзілді-кесілді бас тартқанында емес. Біз тек марксизмді ғана бірден бір дұрыс ілім деп сеніп, соны ғана назарда ұстадық. Соған ғана сүйендік. Одан басқа жол болуы мүмкін деп білмедік. Бұл сенім мен сүйену тек коммунистік партия мен кеңестік мемлекеттің қызметінің саяси-идеологиялық, әлеуметтік-экономикалық бағыттарында ғана емес қоғам мен тұлғаның өмірінің барлық саласында басымдыққа ие болды.

Тарихи өзгерістердің ықпалы кеңестік жалғыз партиялық жүйенің ыдырауына, саяси-идеологиялық бірауыздылықтан көппартиялық, плюралистік негізге көшкен, «нарықтық экономика» деп аталатын экономикалық жүйені бағдарға алған қоғамды құруды күн тәртібіне қойды. Жабық қоғамнан ашық қоғамға өтудің күрделі үдерісі басталды. Шет елдермен байланыстар аясы кеңейіп, сырттан келген ақпараттар легі қоғамдық санаға шамадан тыс салмақтар түсірді. Осы жағдайларда қоғамтанымдық, гуманитарлық білімдер саласында алуан түрлі ойлардың жария айтылуына, жаңаша тұжырымдар жасалуына мүмкіндік туды.

Қоғамда болып жатқан, шынайы мәні бойынша төңкерістік үдерістерді түсіндіруде бұрынғы қылмыстанымдық тұжырымдардың аясының шектеулілігі біртіндеп айқын бола түсті.

Қылмыстанушыларға айқын нәрсе сол – қылмыстылық индустриалдық дамыған бай елдер де, аграрлық, дамуы кенже кедей елдерде де, Батыс та да, Шығыста да, иудаистік, христиандық, буддалық, исламдық және басқа да діни сенім мен нанымдарға сүйенген елдердің қайсысында болсын белгілі бір деңгейде тараған, тиісті қоғамдардың аландаушылығын туғызып отырған құбылыс. Әрине, әр елде қылмыстылық деңгейі, құрылымы, қозғалысы және басқа да көрсеткіштері түрліше болып келеді [1].

Профессор Я.И. Гилинский жалпы қылмыс пен қылмыстылық тұжырымдарының жасанды әлеуметтік конструкт екендігіне назар аударады.

Оның ойынша, ненің қылмыс, ненің қылмыс еместігінің айқын да табиғи белгілері жоқ. Қылмыстық кодекстегі қылмыс құрамдарының тізімінің қандай болатыны «дәл бүгін және осы жерде» келісімдік негізде шешетін заң шығарушылардың еркіне байланысты.

Профессор Д.А. Шестаков қылмыстылық (қылмыскерлік) адамның, әлеуметтік институттың, қоғамның қасиеті, деп таниды.

Жалпы мәселелерге жауап бергенде дұрыс теориялық тұғырды таңдау нәтижесінде ғана қылмыстылықтың жекелеген түрлерімен, әсіресе, талқыланып отырған діни экстремизм, терроризм сияқты оқшау мәселелерді шешудің тиімді алғышарттары жасалмақ. Діни экстремизм немесе діни терроризм туралы сөз болғанда және онымен күрес міндеті алға қойылғанда біз қандай қылмыстанымдық көзқарасқа сүйеніп, қайсы тұжырымды басшылыққа алуға тиістіміз? Біздің анықтамаларымыз күмәнсіз бе? Жақсы мен жаманды дұрыс айыра алып отырмыз ба? Біз бүгін «діни экстремизм» деп атап отырған құбылыспен күрес барысында қоғамдық институттардың (саяси, діни, мәдени, мектеп, жоғарғы білім, бизнес және т.б. субъектілер) оң әлеуетін қалай тиімді пайдалануға болады? Біз қолданып отырған құралдар қоғамды қандай нәтижелерге алып келмек? [2].

Қазіргі кезде діни экстремизм болсын, экстремизмнің басқа да түрлері, сол сияқты экстремизмнің шекті нысаны терроризм туралы сөз болғанда, осы жайттардың әлеуметтік-экономикалық шиеленісті жағдайларда орын алатынына басты назар аударылады. Басқаша айтқанда, жалпы қылмыстылықтың, соның ішінде діни немесе саяси экстремизм мен терроризмнің себептерін әлеуметтік ортадан, экономикалық жағдайдың күрделілігінен, жұмыссыздықтан және т.б. толып жатқан осы сияқты факторлардан іздеу, әрі қылмыскерлерді, ал қазіргі кезде негізгі ауызға алынатын экстремистер мен терроршыларды әлеуметтік аутсайдерлер деп тану үрдіске айналған. Бұл шынында да солай ма, әлде осылай түсіндірудің жеңілдігінен бе? Оған бірден жауап беру қиын.

Дегенмен, қазіргі әлемде болып жатқан оқиғалар желісіне, құбылыстардың жалпы үрдісіне көз салу, бұлай деп тұжырымдаудың үстірт те, қарабайыр екенін айғақтайды. Расында, қылмыстылықтың себептерін басым түрде әлеуметтік ортадан іздеу түптің түбінде әлеуметтік фетишизмге соқтыратыны, тұлғаның рөлінің орынсыз кішірейтілуіне алып келетіні кезінде айтылған.

Негізі, біздің ойымызша, тек экстремизм мен терроризмнің кез келген түрін, ал жалпы тұтастай алғанда қылмыстылықты түсіндіруде әлеуметтекті теорияларды ұстану, соларға сүйену нәтижелі болмайды. Ол жалаң әрі біржақты ғана болып табылатын материалистік көзқарастарды орынсыз тықпалауға әкеліп соғады.

Ғылымда кері нәтиженің өзі оң нәтиже болып саналатынын ескерсек, онда қылмыстанудың бұған дейінгі түсіндірулерінің шындыққа онша сай еместігін мойындауын да оң нәтиже деп қабылдау керек. Бір кездерде

қылмыстанымдық ой-сана кеңістігінде басымдыққа ие болған әлеуметтік көзқарастардың, тұжырымдардың шектеулілігін мойындау, қылмыстылықты түсіндіруде басқа көзқарастарды, ұстанымдарды басшылыққа алуға негіз болады.

Сондай тұжырымдардың біріне сүйенсек, қоғамдағы қылмыстылықтың онтологиялық негізін адамның рух өрісінен, рухани дүниесінің кемсіздігінен іздеу керек. Бұл көзқарасты дәйектеушілер ішінде Л.В. Кондратюк, В.С. Овчинский сияқты қылмыстанушыларды атай кету орынды [3].

Біздің куә болып отырғанымыз, тереңде жүріп жатқан осы үдерістердің қарабайыр да үстірт көріністері ғана. Әлеуметтік құбылыстарды, үдерістерді тануда терең де жүйелі ғылыми зерттеулерге сүйенбей, түрлі көзқарастарды әділ сараптамай шешім қабылдауға болмайтыны анық. Қоғамдық сананың парасатты, тұрлаулы болуы, түптің түбінде қоғамдық тұрақтылық пен баяндылықты сақтау осыған байланысты. Қандай да бір экстремистік актіні жасаушының жеке басының сипаттарына (нәсілі, ұлты, жынысы, білімі, қызметі, әлеуметтік-демографиялық жағдайы, діни наным-сенімі және т.б.) қарап бірден ақиқат тұжырым жасауға болмайды. Мәселен бір жағдайда ол қарапайым дәнекерлеуші екенін негізге алып, діни экстремизмнің себебі білімсіздіктен, қарабайырлықтан десек, қателесеміз. Өйткені, екінші бір жағдайда біз бұған керісінше мән-жайларға – осы тәріздес қылмысты әрекеттерді жоғары білімді тұлғаның жасағанына куә боламыз.

Дін және қоғамдық тәртіп пен заңдылықтың өзара қайшы келуінің ұзақ тарихы бар. Оның мысалдарын Еуропа мен Американың ортағасырлық жаңа және тіпті жаңаша тарихынан көптеп келтіруге болады. «Крест жорықтары», еретиктермен, квакерлермен күресті атаса да жеткілікті.

Батыстық әдебиетте әлемдік діндердің арасында христиандыққа, буддизмге, индуизмге тұңғыштуылғандық құқығы таңылады әрі осы негізде қайсыбір басымдық беріледі, ал ислам екінші орынға ысырылады әрі жасампаздық ілгерлеуде тіптен мардымсыз рөл қалдырылады. Алайда оған лаңкестік пен содырлықтың себептері мен алғышарттарын зерделеу ауанында ерекше назар аударылады,

Сонымен, жоғарыда айтылғандар негізінде біздің бірінші көретініміз мынау: қиратушы қылыққа діннің, әсіресе исламның рөлі туралы қылмыстанушылардың көзқарастары жай ғана қайшылықты емес, мүлде кереғар болып келеді.

Мәселе, осы көзқарастардың қайсысы біздің жанымызға жағатынында, қайсысының біздің көңілімізге ұнамсыздығында емес. Ғылыми зерттеушілік мүлде тұрғысынан келгенде біз қандай да бір біржақтылықтан, сыңарезуліктен ада болуымыз керек екені түсінікті. Бір көзқарастың (С. Г. Ольковтың) тұғыры формулалармен қаланғанында, ал екіншісінің, біздің ойымызша, «таза» ақылдың негізінде қалыптасып жұртқа ұсынылғанында [4].

Билікке қарсы тұру әрекеттерінде діни факторлардың ықпалы туралы бүгінгі күннің мысалдары да жеткілікті. Кавказ елдері бұл жөнінде жеткілікті материал бере алады.

Осы тұрғыдан келгенде өз жауабын күтіп тұрған сауалдар жетерлік. Мәселен, Конституцияда жарияланған зайырлылық қағидаттары қазіргі қалыптасқан жағдайға қаншалықты сәйкес келеді? Бүгінгі күні зайырлылық қалай түсінілуі тиіс? Зайырлы саналатын біздің мемлекетте діни ғимараттарды салуға, діни қызметкерлерді даярлауға және осы салаға қатысты басқа да шараларға билік органдары неліктен және қаншалықты араласуы тиіс? Қазақстандағы билік пен дәстүрлі діни конфессиялардың өзара қарым-қатынасы замани жағдайларда қай бағытта дамуы тиіс? Мемлекеттің заңдары мен діни конфессиялық қағидаттарының өзара үйлесуі мүмкін бе? Мемлекет пен діннің замани қарым-қатынасының сипаты зайырлылық қағидаттарын бұзбай ма? Әлде осы қарым-қатынастың зайырлылықтан басқа нысанына көшкен жөн бе?

Діни, рухани жаңғыру үдерістері тудыртып, әлеуметтік-экономикалық жағдай ушықтырып отырған, биліктің құқыққорғау органдары шарасыздық танытып алған мәселелерді шешудің бейбіт жолдары мен технологиялары әлі сарқылған жоқ. Тіпті, олар көбіне пайдаланудан тыс қалуда. Кез келген әлеуметтік жанжалды шешуде күштеу стратегиясы тиімді нәтиже бермейді. Басқаны айтпағанда, Ресейдің Солтүстік Кавказдағы саясаты, тіпті жанжалды басу үшін тұрақты әскер құрамаларын пайдалануы, ақыры бейбіт жолға көшуі осыны дәлелдейді. Кез келген жанжал қаншалықты шегіне жетсе де, қарсы жақтарға бәрібір бейбіт келіссөздер үстеліруға тура келеді. Бітімге әкелетін технологиялар әрқашан да тиімді. Тек орынсыз ауыртпалықтарға ұрынбас үшін, кешеуілдемей келісімге келуге асығу керек сынды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ирубаева А.Т. Қазақстан Республикасының заңнамасы байынша экстремизм және терроризмді құқықтық саралау. Материалы научно –практической конференции: «20 лет независимости Республики Казахстан: достижения и перспективы развития». – Т.1,ст.274-275. – Караганда, Болашақ-Баспа.
2. Шалабаев Ж.А., Нурмаганбетов Б.Г. Ислам фундаментализмі, осында.
3. Жанабаева Н.Г. Молодежный экстремизм в казахстанской среде. Материалы республиканской научно-практической конференции студентов и магистрантов: «Молодежь и глобальные проблемы современности».- Караганда, Болашақ- Баспа, 2011г.
4. Закон Республики Казахстан «О религиозной деятельности и религиозных объединениях». Газета «Орталық Қазақтан». декабрь 2011 г.

***Ибраимов М.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің студенті***

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.д., әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының профессор м.а. Бижанова А.Р.

АДАМДЫ САУДАҒА САЛУ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҒЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ ШАРАСЫ ЖӨНІНДЕ

XX ғасырдың басынан бастап осы күнге дейін адамды саудаға салу күннен-күнге дамып келе жатқан қылмыс түрі болып табылады. Қазіргі таңда қылмыстың бұл түрін ауқымды трансұлттық проблемалардың қатарына жатқызсақ та қателеспейміз. Криминология көзқарасынан алатын болсақ, бұл қылмыстың жасалуынан көптеген мемлекеттерге залал келіп отыр, сол себепті бұны осындай көлемдегі проблема ретінде қарастырамыз.

Адамды саудаға салу — қазіргі қоғамның ең бір залалды құбылыстарының бірі, бұл мәселе әлемдік құқық қорғаушылармен 1903 ж. көтеріле басталған. Бұл мәселенің етек алуы Ұлыбританиядан Еуропа континенталдық мемлекеттеріне жезөкшелік мақсатымен әйелдерді сатудан бастама алады. Осылайша «ақ құлдық» термині пайда болды, алайда, уақыт өте келе, бұл термин жалпылама «адамды саудаға салу» терминімен ұштасып кеткен. Басқа мемлекеттерге «хат жазысу бойынша жұп табу», үй қызметшісі, даяшылар және фотомодельдер, т.с.с. ретінде әйелдерді тасымалдау оларды секс-бизнесе енгізудің ең бір кең таралған нысаны болып қалыптасты. Сол уақыттан бері адамды саудаға салу әрдайым сараптаманы қажет ететін болды, сонымен қатар көптеген даулар мен дискуссиялардың пәні болып табылады.

Бірақ, көптеген ресми құжаттарға, публикацияларға, және бұл мәселе бойынша ғылыми еңбектерді қарастырсақ, жалпы алғанда «адамды саудаға салу» деген терминді қозғағанда ол бірден «әйелді саудаға салу» мағынасымен ассоциацияланады. Және бұл жерде әйелдерді жезөкшелікке, порнобизнеске, сексуалдық саладағы әрекеттерге жұмылдыру үшін саудаға салынатындығын атап өткен орынды. Қазіргі таңда адамды саудаға салуға толық анықтаманы 2008 жылдың 4 маусымында Қазақстан Республикасымен ратификацияланған «Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын адамдарды, әсіресе, әйелдер мен балаларды сатудың алдын алу мен жолын кесу және ол үшін жазалау туралы хаттама» бере алады. Осы құжат бойынша «адам саудасы» күш қолданамын деп қорқыту және оны қолдану немесе мәжбүрлеудің басқа да нысандарын қолдану, ұрлау, алаяқтық, алдау, билікті асыра пайдалану, пайда табу жолымен адамдарды қанау мақсатында арбауды, әкетуді, жасыруды, сатуды жүзеге асыруды білдіреді.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінде осы санатқа байланысты бірнеше баптар бар. Олар:

- адамның дене мүшелері мен тінін алуға мәжбүр ету немесе заңсыз алу (113 бап);
- адамды ұрлау (125 бап);
- бас бостандығынан заңсыз айыру (126 бап);
- саудаға салу (128 бап);
- кәмелетке толмағандарды жезөкшелікпен айналысуға тарту (132 бап);
- адамды оның тұрақты немесе уақытша тұратын жерінен алыстатуға және оны – ата – аналары, таныстары мен құқық қорғау органдары үшін белгісіз жерде ұстауға бағытталған қасақана ұрлау, пайдалану болып табылады.

Адамды саудаға салу әлем бойынша өте кең ауқымды қылмыс болып табылады, және ол қылмыстық әрекеттердің өте жылдам дамитын түріне жатқызылады, және ол есірткі мен қару сатуға қарағанда әлеуметтік бақылауды айналып өтетін қылмыс болып табылады. Есірткі мен қару сатуды сөз қылған екенбіз, онда адамды саудаға салу осы екі қылмыс түрінен кейін әкелетін пайдасы бойынша үшінші кезектегі қылмыс екенін атап кеткен жөн. Әйелдерді сексуалдық мақсатта пайдалану үшін саудаға салу көптеген миллиард доллар айналымды жасырып отырған көлеңкелі нарық болып қалыптасты.

Бұл қылмыстың құрбаны Ресей, Қазақстан, Украина және бұрынғы Кеңес Одағы мемлекеттерінің әйелдері мен қыздары болып табылады және осындай сипаттамасымен әйелдің әлемдегі статусына нұқсан келтіріп отыр. Егер де мемлекеттегі азаматтардың басым бөлігі потенциалды тұрғыда тауар ретінде қарастырылып, олар сатылып немесе сатып алына алатын болса, мемлекеттегі демократия туралы қалайша сөз қылуымызға болады?!

Адамды саудаға салу өте терең криминализацияланған құбылыс болып табылады, ол әлемдегі мемлекеттердің басым бөлігінде таралған, және олардың жағдайында көрініс тапқан. Қылмыстың бұл түрі әлеуметтік теңсіздікті тудырады, еңбек нарығына кері әсер етеді, адамдар «қорын» азайтады, адамдар ресурсына зардаптар әкеледі. Қай заманда болмасын адамды қанау, зорлық-зомбылық жасау ең сорақы көрініс және үрей тудыратын құбылыс болып саналады.

Адам саудасы дегенде, әрбір кісінің жеке заңды құқығын ескерместен оларға зорлық-зомбылық жасау, азапты жұмыстарға жегу, адами еркін аяққа таптау арқылы белгілі бір топтардың, яғни оңай олжаға кенеліп, пайда табудың көзіне айналдыру секілді теріс сипатында көз алдымызға келеді. Алдап-арбау жолымен өз Отандарынан сырт мемлекеттерге әкетіліп, тегін жұмыс күші ретінде немесе жезөкшелікпен айналысуға итермелеу жағдайларын қазіргі заманның құлдығы дегеннен басқаша атау мүмкін емес. Ішкі мазмұны, орындалу механизмдері жұртшылыққа тіптен түсініксіз – сәби саудасы, шетелдерге жұмысқа жалдану, т.б. адам саудасының кеңінен жайылған түрлері. Өкінішке орай, уақыт сілкінісінен түсініксіз күй кешкен кез келген мемлекет ХХІ ғасырдың құлдығына қарсы тұра алмады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Нормативтік құқықтық актілер
2. «Остановим торговлю людьми», электрондық бюллетень. 2004 жыл
3. Буряк М.Ю. Правовая борьба с торговлей людьми.
4. «Нарын таңы» газеті, 24 қазан 2013 жыл.

***Изтлеуова С.,
студентка 4 курса юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби***

*Научный руководитель: старший преподаватель кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби Шонабаев Б.А.*

СПЕЦИАЛИСТ ПО УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Знания представляют собой проверенный практикой результат познания системы закономерных связей в объективной действительности мира, ее верное отражение в мышлении, идеально воспроизведенное в языковой форме. Систему научных знаний составляют общественные, естественные, технические и математические знания.

Понятие «специальные познания» появилось в уголовном процессе, когда для разрешения вопросов, касающихся обнаружения, выявления, изъятия, закрепления, исследования и оценки доказательств, стали приглашать лиц, обладающих знаниями в области науки, техники, искусства или ремесла.

Специальные знания включают навыки и умения. Навыками называются действия специалиста, которые доведены до автоматизма и выполняются экономично и правильно. Умение это способность специалиста эффективно, быстро и качественно выполнять цикл действий (работу) в любых, порой экстремальных условиях.

Таким образом, специальные познания это совокупность знаний, навыков и умений в определенной области науки, техники, искусства или ремесла, приобретенных в результате специальной подготовки или профессионального опыта и применяемых для расследования преступлений, проведения оперативных мероприятий, выполнения специальных исследований и судебных экспертиз.

Формами использования специальных познаний на предварительном следствии являются:

а) процессуальная применение следователем собственных специальных познаний; привлечение специалистов к расследованию преступлений; назначение и производство судебных экспертиз;

б) непроцессуальная.

Специальные знания следователя это совокупность теоретических знаний, практических умений и навыков в области науки (кроме правовой), техники, искусства или ремесла, приобретенных посредством специальной подготовки или профессионального опыта и применяемых в целях раскрытия, расследования и предупреждения преступлений.

Процессуальной формой применения специальных знаний является участие специалистов в производстве следственных действий. Привлечение специалистов к расследованию преступных посягательств обусловлено требованием закона и особенностями обстановки преступления, когда необходимо своевременно выявить, правильно изъять, закрепить и исследовать доказательства. В качестве специалистов могут выступать сотрудники экспертных учреждений и лица, обладающие познаниями в самых различных областях науки, техники, искусства и ремесла.

Закон четко установил, что в случаях, когда при производстве дознания, следствия и судебного разбирательства необходимы специальные познания в науке, технике, искусстве и ремесле, назначается экспертиза. Экспертиза производится экспертами соответствующих учреждений либо иными специалистами, назначенными лицом, производящим дознание, следователем, прокурором или судом. В качестве эксперта может быть вызвано любое лицо, обладающее познаниями, необходимыми для дачи заключения.

По способу реализации специальных знаний различаются два вида участия специалистов: факультативное участие возможно лишь в осмотре места происшествия, местности, помещения, предметов и документов, наружном осмотре трупа, эксгумации, выемке, обыске, следственном эксперименте и получении образцов для сравнительного исследования.

В ряде случаев закон устанавливает обязательное участие специалиста определенного профиля в производстве отдельных следственных действий, а именно УПК предусматривает обязательное участие педагога в допросе несовершеннолетнего свидетеля; судебно-медицинского эксперта в осмотре трупа на месте его обнаружения ; в УПК говорится о привлечении переводчика в случаях, когда участвующие в деле лица не владеют языком, на котором ведется судопроизводство; УПК предусматривает два вида освидетельствования: одно проводимое следователем с участием врача, когда на одежде и теле освидетельствуемого имеются следы и повреждения, выявление и описание которых требует медицинских познаний, второе проводимое самостоятельно врачом в присутствии понятых в тех случаях, когда возникает необходимость в обнажении освидетельствуемого лица иного пола, чем следователь. Освидетельствование, проводимое единолично

врачом, является формой применения специальных знаний при производстве следственных действий, а деятельность врача представляет собой вид обязательного участия специалиста в освидетельствовании.

Непроцессуальная форма участия специалистов в расследовании преступлений не регулируется нормами УПК. К этой форме относятся: консультационная деятельность специалиста; справочная деятельность сведущих лиц; специальные проверочные обследования (расследования) должностными лицами; ведомственные исследования; документальные ревизии; оперативные (внеэкспертные) исследования и т.д. Основная цель непроцессуальной деятельности заключается в своевременном получении следователем от специалистов криминалистически значимой информации, позволяющей правильно выбрать порядок, время и место процессуального действия, подобрать его участников, научно-технические средства и методы, выбрать тактические приемы, правильно сориентироваться в создавшейся обстановке и т.д.

*Измалеуова С.,
студентка 4 курса юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби*

*Научный руководитель: старший преподаватель кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби Шонабаев Б.А.*

РЕГЛАМЕНТАЦИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СПЕЦИАЛИСТА В СЛЕДСТВЕННЫХ И ИНЫХ ДЕЙСТВИЯХ

Практический интерес представляет рассмотрение вопросов, связанных с деятельностью специалистов-криминалистов, а именно процессуальный статус исследований специалистов в рамках следственных действий как одной из формы применения специальных знаний в судопроизводстве. В результате реализации положений правовой реформы Республики Казахстан, приведения деятельности правоохранительных органов в соответствие с нормами Конституции Республики Казахстан, органы внутренних дел были освобождены от экспертных функций. В связи с чем экспертно-криминалистическая деятельность претерпела значительные изменения, а сами подразделения были преобразованы в Оперативно-криминалистическую службу органов внутренних дел. Одними из основных задач оперативно-криминалистической службы органов внутренних дел является производство исследований, участие в качестве специалистов в следственных действиях и оперативно-розыскных мероприятиях, ведение и использование криминалистических учетов,

технико-криминалистическое обеспечение предупреждения, выявления, раскрытия и расследования преступлений.

Специалист-криминалист выезжает в составе следственной группы на осмотр места происшествия, проводит осмотр и исследования. От качества осмотра и предварительного исследования вещественных доказательств, как правило, зависят ход и результаты всего расследования преступления. Следовательно, в интересах следствия чрезвычайно важно при проведении этого неотложного следственного действия получить максимум информации. Для целей эффективного расследования и раскрытия преступлений, как говорится, по «горячим следам», согласно действующему процессуальному законодательству (ч.2 ст. 84 УПК) такие исследования проводит специалист-криминалист в рамках следственных действий.

Само исследование может быть проведено на месте обнаружения следов и вещественных доказательств, а также в криминалистических лабораториях правоохранительных органов. На практике протокол с информацией специалиста и его «официальный документ», приложенный к протоколу, успешно используются в качестве источника доказательств. В настоящее время криминалистами органов внутренних дел исследуются 48% различных объектов, изымаемых в связи с расследованием уголовных дел. В Мангистауской, Акмолинской, Актюбинской, Южно-Казахстанской, Северо-Казахстанской областях, в городе Алматы специалистами оперативно-криминалистических подразделений проводятся исследования объектов, изымаемых в ходе осмотра мест происшествий, в рамках следственных действий. Этим исследованиям придается доказательственная значимость, ни одно уголовное дело не было возвращено прокуратурой и судами для назначения экспертизы.

Отечественной процессуальной наукой отвергнута концепция эксперта - научного судьи, несущая на себе печать теории формальных доказательств, согласно которой заключение эксперта принималось за истину и оценке не подлежало. Так, в соответствии с ч.2 ст.25 УПК РК, никакие доказательства не имеют заранее установленной силы и не обладают преимуществом друг перед другом. Однако на практике существует тенденция придания заключению эксперта особого доказательственного статуса. Например, в Карагандинской области прокуратура, основываясь на Законе «О судебной экспертизе», в категоричной форме запретила направлять уголовные дела в суд без акта экспертизы. Подобная практика сложилась в Костанайской области, где прокуратурой не признается доказательственное значение заключений специалиста. В результате, после большинства криминалистических исследований назначается судебная экспертиза, что приводит к необоснованным материальным затратам, затягиванию сроков расследования уголовных дел.

Основной целью экспертизы является получение нового источника доказательства, а в обязанности эксперта входит дача самостоятельного

заклучения (ст. 83 УПК). Главная цель специалиста состоит в оказании содействия следователю и суду в собирании, исследовании и оценке доказательств, а также в применении технических средств, необходимость в которых возникает в ходе проведения следственных и судебных действий (ст. 84 УПК). Специалист собирает доказательства, направляет их на исследование, эксперт же не имеет процессуальных прав на самостоятельное собирание и направление объектов на исследование. Однако в некоторых случаях соблюсти это положение практически невозможно.

Так, выполняя задание следователя (суда), эксперт, проводя осмотр представленных объектов, может обнаружить новые объекты или следы, зафиксировать их в своем заключении. Затем документально органом, ведущим уголовный процесс, обнаруженные объекты приобщаются к делу, приобретают силу вещественных доказательств. Хотя эти действия противоречат уголовно-процессуальному законодательству. Например, при направлении на исследование предметов - вероятных носителей микрообъектов, наличие которых обоснованно предполагается, эксперт первоначально изучает локализацию микрообъектов на предмете-носителе, изымает их, затем проводит исследование. Т. е. он практически собирает доказательства. Или судебно-медицинский эксперт при осмотре трупа обнаруживает, самостоятельно изымает какие-то объекты и по своему усмотрению направляет их на лабораторные или другие исследования, расширяя тем самым круг лиц, участвующих в экспертизе.

С другой стороны возникает следующий аспект данной проблемы. В соответствии с требованиями части 2 статьи 84 УПК специалист не вправе проводить исследование, приводящее к полному или частичному уничтожению объектов либо изменению их внешнего вида или основных свойств. На практике же действия, связанные с обнаружением, закреплением и изъятием некоторых следов требует именно такого вмешательства. Например, обнаружение, фиксация и изъятие следов пальцев рук на денежных купюрах.

Все эти моменты требуют устранения несогласованности критериев разграничения процессуальных функций специалиста и эксперта, законодательной регламентации содержания специальных знаний специалиста и эксперта.

Оперативно-криминалистическими подразделениями МВД Республики Казахстан неоднократно инициировался вопрос законодательной передачи производства отдельных криминалистических экспертиз в криминалистические подразделения МВД, но не нашел поддержки. Хотя, как показывает опыт наших коллег из РФ и Прибалтийских стран, там экспертные функции осуществляются успешно и в МВД и органах юстиции. При существующем положении дел считаем целесообразным решить вопрос о придании законодательного статуса официального доказательства заключению специалиста. А также предусмотреть уголовную

ответственность за дачу заведомо ложного заключения, что явилось бы важной гарантией правильности заключения специалиста.

Полагаем, такие изменения и дополнения в действующее законодательство позволят разрешить ряд противоречий.

Исабаева Р.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 3 курс студенті

Ғылыми жетекшісі: ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының оқытушысы Бисенғали Л.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АДВОКАТТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес, мемлекетіміздің ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары екені баршаға мәлім [1]. Осы адам құқықтары мен бостандықтарына қол сұғыл ғанда кез келген адам адвокат көмегін қажет етеді. Өйткені, «Адвокат жоғарғы заң білімі бар, адвокаттық қызметпен айналысуға лицензия алған, міндетті түрде адвокаттар алқасының мүшесі болып табылатын және осы Заңмен регламент телетін адвокаттық қызмет шеңберінде кәсіптік негізде заң көмегін көрсететін Қазақстан Республикасының азаматы»[2]. Азаматтардың конституциялық құқықтарын қамтамасыз етуде қорғаушының рөлі әсіресе қылмыстық сот ісін жүргізуде аса маңызды болып табылады. Қылмыстық сот ісін жүргізу де қорғаушының қызметі сезіктінің, айыпталушының, сотталушының құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға және оған білікті заңгерлік көмек көрсетуге бағытталған. Адвокат қылмыстық істің заңды және дәлелді қозғалғанына ерекше назар аударады. Бұған кәсіптік біліктілігі, өмірдегі тәжірибесі және істі жүргізуге еркі, адвокаттық интуициясы көмегін тигізеді.

Адвокат жәбірленушінің өкілі ретінде қылмыстық поцестің дербес және тең құқықты қатысушысы болып табылады. Жәбірленуші өзінің абыройы мен беделіне, өмірі мен денсаулығына, жеке бостандығына, мүлігіне қылмыстық қол сұғушылықтан өзінің сот арқылы қорғану құқығын жүзеге асырады. Сондықтан қылмыстан жәбірленушіге өз құқықтары мен мүдделерін қорғану үшін көмек қажет ететін және оның іске жеке қатысуы мүмкіндігі болмаған іске кәсіби өкіл-адвокат кіріседі. Қазіргі таңда ҚР ҚІЖК 70-бабы қорғаушы ретінде адвокатқа жол берілетіндігін қарастырады. ҚР ҚІЖК 70-бабының бөлігіне сәйкес: «Қорғаушы ретінде адвокат қатысады.

Қорғаушы ретінде қылмыстық процеске адвокаттың қатысуы кезінде күдіктіні, айыпталушыны, сотталушыны, сотталған адамды, ақталған адамды қорғауды одан басқа оның жұбайы (зайыбы) немесе жақын туысы не қамқоршысы, қорғаншысы не күдіктіні, айыпталушыны, сотталушыны, сотталған адамды, ақталған адамды қорғаншылыққа немесе асырауына алған ұйымның өкілі жүзеге асыра алады.

Шетелдік адвокаттардың іске қорғалушылар ретінде қатысуына, егер бұл ҚР тиісті мемлекетпен жасасқан халықаралық шартында өзара негізде көзделсе, заңнамада белгіленген тәртіппен жол беріледі». Қолданыстағы заңнамаға сәйкес адвокат-қорғаушының көмегін міндетті түрде пайдалану құқығы ҚІЖК-нің 132-бабының тәртібінде ұсталған адамдарға, қамауда ұстау түріндегі бұлтартпау шарасы қолданылған адамдарға және т.б. берілген [3]. Сондықтан қорғаушы қылмыстық-процессуалдық құқықты, қылмыстарды алды ала тергеу өндірісінің теориясы мен тәжірибесін жетік білуі, қылмыс жасауда сезікті немесе айыпталушы тұлғаларды қорғау тактикасы мен әдістемесін меңгеруі және көптеген басқа да қасиеттері болуы тиіс.

Заңгердің кәсіби білімі қорғаушы біліктілігінің жалғыз белгісі болып табылмайды. Қорғаушының этикалық нормаларды ұстануы оның кәсіби функциясын дұрыс орындаудың қажетті шарты болып табылады. Қорғаушының қылмыстық істегі дұрыс мінез-құлқы, тергеу жүргізуші тұлға және сот ісін жүргізудің басқа да қатысушыларымен жанжалдасудан жалтара білуі, қорғалушымен өзара сенімді қатынастар орната білу қабілеті көп жағдайда жүзеге асырылатын қорғаудың жалпы жетістілігіне септеседі. Сондықтан да, қорғаушының қылмыстық азаматтық іс жүргізуге қатысуын сезіктінің немесе мүдделі тұлғаның қорғану құқығын жүзеге асырудың маңызды құралы деп қарастыру керек. ҚІЖК-нің қылмыстық іске қорғаушының қатысу шегін анықтайтын 70-бабында «қорғаушы айып тағылған адам осы Кодекстің 68-бабының бірінші бөлігіне сәйкес сезікті деп танылған кезден бастап іске қатысуға жіберіледі» делінген [3].

Адвокат-қорғаушы көрсететін құқықтық көмек, әдетте, түрлі тікелей міндеттерді шешуге бағытталған. Жалпы түрде оның құрылымы келесідей түрде ұсынылуы мүмкін:

а) сезікті немесе айыпталушыға қылмыстық іс жүргізу ісіндегі оның құқықтық мәртебесін түсіндіру;

б) орын алған күдік немесе айыптаудың болмысын түсіндіру;

в) қорғалушы үшін жағымды (оның жауапкершілігін ақтаушы, жұмсартушы немесе жоққа шығарушы) және ол үшін жағымсыз (жазалау мен жауапкершілікті ауырлататын, қылмыс жасау да әшкерелейтін) жағдайлардың мәнін түсіндіру;

г) қорғаушының, сонымен қатар қылмыстық іс жүргізу ісіне басқа да қатысушылардың құқықтары мен міндеттерін түсіндіру;

д) қорғалушыларға арыз, шағым және басқа да процессуалдық құжаттар жасаудағы көмек;

е) қылмыстық іс жүргізу ісін жүргізу бойынша мемлекеттік-биліктік өкілеттер берілген лауазымды тұлғалар мен органдардың алдында қорғалушының мүдделерін ұсыну.

Сезікті немесе айыпталушыға оның құқықтарын түсіндіре отырып, қорғаушы қорғалушының оған берілген құқықтық қорғану құралдарын

пайдалану тактикасы мен әдістемесіне байланысты мәселелерге назар аударуы керек. Қорғаушының кеңестері мен нұсқаулары сезікті немесе

айыпталушыға өзінің құқықтарын өздігінен қамтамасыз етуге және солардың көмегімен алдын ала тергеуде өзінің заңды мүдделерін де бес қорғаумүмкіндіктерін қамтамасыз етуге бағытталуы керек.

Жалпы іске адвокат-қорғаушының сезікті жағынан қатысуы мәселесіне байланысты заңгерлерде әр түрлі көзқарастар бар. Мәселен, С.П. Щербаның пікірінше, қорғаушы көмегін пайдалану құқығы көмелетке толмаған сезіктілер мен психикалық немесе физикалық кемістіктері бар адамдарға ғана берілуге тиіс делінген. Оған бұлар ондай адамдар өздерінің қорғану құқығын өз бетімен жүзеге асыра алмайды, қорғаушының көмегін керек етеді, ал қорғаушылар оларға білікті заң көмегін бере алады деп дәлел айтады.

Соңғы жылдары қорғаушы көмегін пайдалану құқығын сезіктілердің барлығына түгелдей берудің, оны адам сезікті болған кезден бастап беру керектігін дәлелдейтін бірқатар еңбектер пайда болды. Және сезіктінің қорғаушы алу құқығын шектеу Қазақстан Республикасының Конституциясына қайшы келеді. Сезіктілердің кейбіреуін бұл құқықтан айыру, біздің пікірімізше, құқық қорғау органдары қылмыстық сот ісін жүргізуге тартқан адамның қорғануға құқығын өрескел бұзғандық болып табылады. Қолданылған мәжбүрлеу шарасына қарамастан, сезіктілердің барлығы бірдей қорғаушының көмегін пайдалану құқығын алуға тиіс. Сезіктінің қорғаушы алу құқығын тергеу жүргізуші адам өзінің тиісті әрекеттерімен қамтамасыз етуге міндетті. Ұстау хаттамасын жасаған, қылмыстық іс қозғау туралы қаулы, бұлтартпау шарасын қолдану туралы қаулы шығарған бойда тергеуші сезіктіге оның қорғаушы шақыруға құқылы екендігін айтып, қорғаушыны керек ететін-етпейтіндігін анықтауға тиіс.

Егер сезікті келісім бойынша қорғаушы шақырғысы келсе, бұл жағдайды тергеуші немесе анықтаушы сезіктінің туыстарына немесе қорғаушы шақыруына өзі сенім білдіретін басқа адамдарға хабарлауға міндетті.

Егер бірнеше сағаттың ішінде шақырылған қорғаушы келе алмаса, онда сезіктіге 24 сағаттың ішінде басқа қорғаушы берілуі тиіс. Бұл қажет, себебі сезікті қорғаушы көмегін пайдалануға тілек білдірген соң, қорғаушының қатысуынсыз тергеу әрекеттерін ары қарай жүргізуге болмайды.

Сонымен қатар, жолығысуға құқықтың маңыздылығын ескеріп, біз іске кіріскендегі адвокаттың мәлімдейтін алғашқы қолдау хаты қорғауындағы адаммен жолығысу жайында болу керек деп санаймын. Себебі жолығысу іс бойынша позицияны келісу және таңдау үшін ғана керек емес, қорғануды

ұйымдастыру тұрғысынан да аса маңызды, өйткені қорғайтын адамымен бірінші жауап алғанға дейін жолығыспаған адвокат оған зияным тиіп кете ме деген қорқыныштан өзінің сұрақ беру құқығын пайдалана алмайды. Іске қатысуға жіберілген кезден бастап, яғни сезіктіден бірінші жауап алғанға дейін қорғаушы өзінің қорғауындағы адаммен оңаша жолығысуға құқылы. Адвокаттың да бұл құқықты қалай да пайдалануы тиіс деп ойлаймыз. Дегенмен, қорғау шының іске қатысуы кез келген жағдайда тергеушіні заңсыз әрекеттерге барудан сақтандырады. Сондықтан да адвокат сезіктіден жауап алуға құқығын қалай да пайдаланып қалуға тырысуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттердің тізімі:

1. ҚР Конституциясы
2. ҚР Адвокаттық қызмет туралы Заң
3. ҚР Қылмыстық іс-жүргізу құқығы

***Каримова М.,
студентка 4 курса юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби***

*Научный руководитель: старший преподаватель кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби Шонабаев Б.А.*

ОСМОТР МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ: ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ, ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ И ТАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ

Криминогенная обстановка в государстве продолжает оставаться тяжелой. Как по своим масштабам, так и по уровню разрушительного влияния преступность представляет собой силу, которая реально угрожает социально-экономическому развитию государства и его национальной безопасности. Опасное развитие ситуации определяется высокой степенью ее организованности, вооруженности, криминального рецидива и профессионализма, укреплением межрегиональных и международных преступных связей, что и привело к небывалому росту количества совершаемых преступлений, в особенности направленных против жизни и здоровья человека, собственности, общественной безопасности. При этом немалая часть подобных деяний так и остается нераскрытыми [1].

Одной из причин этого являются многочисленные нарушения законности, в том числе допускаемые в ходе расследования преступлений. Происходит это под влиянием различных обстоятельств, прежде всего, из-за недостатков при производстве следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий, особенно на начальном этапе расследования [3].

Уголовно-процессуальное законодательство предусматривает использование в процессе доказывания как идеальных следов (в качестве «носителей») которых выступают свидетели, потерпевшие, подозреваемые, обвиняемые), так и материальных, так называемых «немых» свидетелей преступления. Между тем, показания лиц во многом индивидуальны и их соответствие действительности зависит от множества факторов.

В связи с этим особое значение в процессе доказывания приобретают те следственные действия, которые направлены на обнаружение, исследование и фиксацию материальных следов преступления.

В данной группе следственных действий важнейшая роль принадлежит осмотру места происшествия. Во многом это объясняется тем, что именно осмотр места происшествия в большей степени направлен на собирание и исследование материальных следов [2].

Осмотр места происшествия – одно из наиболее распространенных следственных действий и его значение трудно переоценить. Результаты, полученные при производстве осмотра, как правило, являются тем отправным началом, от которого зависит весь последующий ход расследования. Особенно велико значение осмотра места происшествия в тех случаях, когда следователь приступает к расследованию, располагая лишь информацией об обнаружении следов преступления и осмотр, по сути, является единственной возможностью установить сущность происшедшего события.

В то же время, изучение и анализ практики производства осмотра места происшествия свидетельствует, что не менее четверти из них проводится с нарушением требований уголовно-процессуального законодательства, а более половины - с несоблюдением рекомендаций по тактике производства данного следственного действия. В качестве негативного момента можно отметить и то обстоятельство, что практические работники не придают должного значения осмотру места происшествия как средству получения доказательственной информации. Это проявляется в том, что ссылка на результаты осмотра места происшествия либо вовсе отсутствует в обвинительном заключении и приговоре суда, либо носит явно формальный характер [1].

Несмотря на тот факт, что уголовно-процессуальное законодательство содержит большое количество правовых норм, регламентирующих проведение следственных действий в целом и осмотра места происшествия в частности, содержащиеся в них положения не всегда достаточно четки, в ряде случаев противоречивы и подчас не соответствуют требованиям современной практики, что не может не сказаться на качестве и эффективности осмотра места происшествия.

Вопросы тактики осмотра места происшествия подвергались исследованию различными авторами. Тем не менее, осмотр места происшествия был и остается одним из сложнейших и, в то же самое время,

важных следственных действий. Дело в том, большинство научных работ по указанной проблематике были написаны в 60-70г.г. прошлого века, то есть задолго до вступления в силу нового УПК, а поэтому не касаются многих проблемных вопросов, которые характерны для современных условий [2].

Подводя итоги, представляется необходимым сформулировать некоторые выводы, а также обозначить направления дальнейших научных исследований, касающихся процессуальных и криминалистических аспектов осмотра места происшествия.

1. На основе обобщения содержащихся в криминалистической литературе различных точек зрения по вопросу пространственного определения места происшествия, а также результатов исследования уголовных дел сделан вывод о необходимости единообразного подхода при определении понятия «место происшествия» и недопустимости в практическом отношении расширительного его толкования.

2. В науке по существу не исследован вопрос определения основания производства осмотра места происшествия. Между тем вопрос об основаниях осмотра места происшествия является важным, поскольку в ряде случаев производство следственного действия затрагивает конституционные права и интересы граждан (например, при осмотре жилища). Поэтому крайне важно, чтобы в законе содержались основания, которые бы препятствуют незаконному производству осмотра.

3. Правильное уяснение целей и задач осмотра места происшествия имеет первостепенное значение, поскольку делает восприятие места происшествия направленным и осмысленным действием.

Цель осмотра места происшествия (как и любого иного следственного действия) заключается в получении следователем в ходе его производства процессуально закрепленной информации об обстоятельствах происшедшего события, в том числе о способе преступления; объектах и лицах, имеющих к нему отношение; других фактах, входящих в предмет доказывания и также имеющих значение для расследования [4].

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан. – Алматы, 2000. – 45 с.
2. Басалаев А.Н. Сохранение информации, содержащейся в следах: Учебное пособие. М., 1981. – 83 с.
3. Белкин Р.С., Винберг А.И. История советской криминалистики: Этап возникновения и становления науки (1917-1930 г.г.). - М.: Акад. МВД СССР, 1982. – 270 с.
4. Белкин Р.С., Винберг А.И. История советской криминалистики: Формирование частных криминалистических теорий (1940-1950 г.г.). - М.: Акад. МВД СССР, 1983. – 377 с.

***Каримова М.,
студентка 4 курса юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби***

Научный руководитель: старший преподаватель кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета Казахского национального университета имени аль-Фараби Шопабаев Б.А.

СПОСОБЫ ОБНАРУЖЕНИЯ, ФИКСАЦИИ И ИЗЪЯТИЯ СЛЕДОВ НА МЕСТЕ ПРОИСШЕСТВИЯ

Успешное собирание и предварительное исследование доказательств в процессе осмотра места происшествия предполагают применение современных научно-технических средств, предназначенных для обнаружения, предварительного исследования, фиксации и изъятия следов и других материальных объектов, имеющих значение для раскрытия и расследования преступления.

Научно-технические средства - это устройства, приспособления и материалы, используемые для собирания и исследования доказательств и ориентирующей информации в целях раскрытия и расследования преступлений.

Из всего арсенала технико-криминалистических средств, имеющихся в распоряжении специалиста-криминалиста, выбираются те, применение которых соответствует конкретным задачам и ситуации на месте происшествия [1].

По целевому назначению технико-криминалистические средства можно разделить на следующие группы:

- *средства фиксации.* Это фото- и видеоаппаратура, применяемые для запечатления обстановки на месте проведения следственного действия, а также различных следов и объектов, имеющих значение для дела;

- *средства выявления невидимых и мало видимых следов и других объектов.* К ним относятся лупы, в том числе специальные криминалистические с подсветкой, различные порошки, как обычные (алюминия, графита, сажи, окиси цинка и др.), так и на магнитной основе (железо, восстановленное водородом, рубин, сапфир, агат и пр.), наборы средств для выявления следов папиллярных узоров парами йода, растворы нингидрина, азотнокислого серебра и т. д. К данной группе относятся также приборы и инструменты для выявления и изъятия микрообъектов (микрпылесосы, глазные пинцеты, липкие пленки и др.). Сюда же относят и средства для изъятия запаховых следов (одорологические чемоданы);

- *поисковые средства* для обнаружения различных объектов, могущих иметь значение вещественных доказательств (металлоискатели, магнитные подъемники, тралы, щупы, ультрафиолетовые осветители, электронно-оптические преобразователи и др.);

- *средства закрепления (копирования) и изъятия следов.* Наиболее распространенными такими средствами являются: гипс (для изготовления

слепков со следов обуви, протекторов шин и других крупных объектов), силиконовые пасты для фиксации мелких следов (орудий взлома, небольших участков следов обуви), пластилин (для снятия слепков со следов взлома), лаки в аэрозольном исполнении (для закрепления следов на сыпучих поверхностях, например песке);

- *средства для получения отпечатков пальцев у живых лиц и трупов*: типографская краска, дактилоскопические подушки, платы, резиновые валики для раскатки краски, дактилопленки, бланки дактилокарт;

- *средства для изготовления композиционных портретов*. Это компьютерные системы для составления композиционных портретов;

- *средства-маркеры*. Эти средства зачастую называют химическими ловушками, поскольку они оставляют на преступнике трудно устранимые и хорошо заметные следы своего воздействия;

- *универсальные средства*: унифицированные чемоданы, передвижные криминалистические лаборатории, предназначенные для использования при осмотре места происшествия и при производстве других следственных действий;

- *средства для систематизации и выдачи криминалистически значимой информации*. Это различные картотеки и коллекции (следов рук, обуви, транспортных средств, взлома, поддельных денег и документов и ряд других), а также ПЭВМ, используемые для их ведения [3].

При производстве осмотра места происшествия также широко используются приспособления, выполняющие вспомогательные функции, - различные инструменты (столярные, медицинские, измерительные и др.), противопожарные средства, канцелярские принадлежности и т. п.

Наибольшими возможностями для квалифицированного осмотра располагают специалисты, выезжающие на места происшествий на передвижной криминалистической лаборатории (ПКЛ). Специальное оборудование ПКЛ состоит из комплекта средств обнаружения, фиксации, изъятия и исследования следов и иных объектов: (для дактилоскопирования, для изъятия объемных следов, для обнаружения и изъятия микрообъектов и следов крови, для дактилоскопирования и туалета трупа, с фотопринадлежностями и осветительной аппаратурой), электротехническое, поисковое и другое оборудование, противопожарные средства, спецодежда, канцелярские и чертежные принадлежности для составления различных документов.

В процессе осмотра места происшествия используются также отдельные унифицированные и специализированные наборы технико-криминалистических средств. Так, органы внутренних дел оснащаются унифицированными чемоданами для осмотра места происшествия, куда входят: ультрафиолетовый осветитель, лупы, дактилоскопические порошки и кисти, приспособления для дактилоскопирования, пленка дактилоскопическая, перчатки хирургические, бинт, ножницы, пинцеты,

скальпель, зонды зубные, нож-игла глазная, шпатель, предметные стекла, полиэтиленовые пакеты, стеклорез» гипс, пластилин, рулетка, электрический фонарь, компас, индикатор напряжения, штангенциркуль, набор фломастеров, лента склеивающая, комплект щупов, комплект бирок с номерами, бланки дактилокарт, бумага писчая и миллиметровая, набор инструментов [2].

Список использованной литературы:

1. Бирюкова Н.Д. Технология печатных процессов: Давление печатания в поле контакта. - М.: МПИ, 1976. - 189 с.
2. Бобров В.Ф. Основы теории резания металлов. - М.: Машиностроение, 1975. - 344 с.
3. Бобров В.Ф. Развитие науки о резании металлов. - М.: Машиностроение, 1967. - 416 с.

***Кашкинбаев Р.,
студент 3 курса юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби***

*Научный руководитель: м.ю.н., преподаватель кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби Дүзбаева С.Б.*

НАДЗОР ЗА ЗАКОННОСТЬЮ ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Точное обозначение места прокуратуры в системе государственно-правовых институтов страны имеет ключевое значение для определения сущности органов прокуратуры, ее функции и правового статуса, организационного построения, форм и методов деятельности. Вопрос о месте прокуратуры в системе государственно - правовых институтов вытекает из общей концепции механизма казахстанской государственности, закрепленной в Конституции Республики Казахстан. Согласно ст. 83 Конституции РК прокуратура от имени государства осуществляет высший надзор за точным и единообразным применением законов, указов Президента Республики Казахстан и иных нормативных правовых актов на территории Республики, за законностью оперативно-розыскной деятельности, дознания и следствия, административного и исполнительного производства, принимает меры по выявлению и устранению любых нарушений законности, а также опротестовывает законы и другие правовые акты, противоречащие Конституции и законам Республики [1].

Исполнение приговоров – завершающая стадия уголовного процесса, в которой происходит реализация вступивших законную силу приговоров, определений и постановлений суда, а также разрешение судом вопросов, возникающих как при обращении приговора к исполнению, так и в ходе

самого его исполнения. Когда вступивший в законную силу приговор будет обращен к исполнению, судопроизводство по делу считается окончанным [2].

В этой стадии осуществляется одна из главных задач уголовного судопроизводства – исправление осужденного, а также предупреждение совершения преступлений в будущем. В государственной политике борьбы с преступностью важно, чтобы приговор своевременно и правильно обращен к исполнению и непосредственно исполнен, и только при этом условии будет обеспечена реальность неотвратимости наказания за совершенное преступление [3].

Согласно ст.43 Закона РК «О прокуратуре» прокурор осуществляет надзор за: 1) законностью нахождения лиц в местах лишения свободы, при исполнении наказания и иных мер принудительного характера, назначаемых судом; 2) соблюдением установленного законодательством порядка и условий содержания осужденных в названных учреждениях, охраной их прав и свобод; 3) законностью исполнения наказания, не связанного с лишением свободы; 4) законностью исполнения судебных решений по гражданским и иным делам. Эти полномочия реализуются через разные отделы и управления. Например, управление по надзору за законностью судебных актов, следит за исполнением наказаний, не связанных с лишением свободы за исключением судебных решений по гражданским делам. Отдел по надзору за УИС следит за исполнением актов амнистии решаются выше названные структурами, а также управлением по надзору за законностью следствия и дознания [4].

Задачами надзора за законностью исполнительного производства являются обеспечение защиты конституционных и иных охраняемых законом прав, свобод и интересов граждан, государства и юридических лиц, неукоснительное соблюдение принципа обязательности судебных актов, укрепление законности и правопорядка, предупреждение правонарушений.

Надзор за законностью исполнительного производства осуществляется путем проверки законности актов, действий (бездействия) органов исполнительного производства и их должностных лиц, частных судебных исполнителей и внесения актов прокурорского надзора в случае их незаконности, участия в рассмотрении судами гражданских дел в сфере исполнительного производства, проверки законности судебных актов и опротестования в случае их незаконности [5].

На данный период, прокуратура является единственным государственным органом, который в полной мере осуществляет оперативно – надзорную функцию за законностью деятельности государственных органов, связанных с исполнением наказаний и назначенных судом мер. Управление по надзору за законностью исполнения наказаний и реабилитации граждан - самостоятельное структурное подразделение при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, основной задачей которого является организация и осуществление надзора за законностью исполнения

наказания в местах предварительного заключения, в исправительных учреждениях (далее ИУ) и т.д [6].

Приговор суда должен быть не только законным и обоснованным, но и не вызывающим сомнений при его исполнении, составленным в ясных и понятных выражениях. В порядке обращения приговора к исполнению и в ходе самого исполнения могут возникать различного рода сомнения и неясности. Эти вопросы решаются судьей в судебном заседании с обязательным участием прокурора.

Согласно инструкции по организации прокурорского надзора за законностью исполнительного производства проверка законности актов, действий (бездействия) органов исполнительного производства и их должностных лиц проводится путем изучения исполнительных производств, проведения проверки непосредственно в органе исполнительного производства и в других государственных органах. Если прокурор выявил нарушение законности со стороны должностных лиц государственных органов, физических и юридических лиц прокурор ходатайствует перед судом о вынесении частного определения, письменно доводит об этом до сведения вышестоящего прокурора с целью принятия мер к проведению дополнительных проверок и решения вопроса о привлечении виновных лиц к установленной законом ответственности, устранения причин и условий, способствовавших нарушению закона.

При изучении исполнительного производства прокурор проверяет законность, своевременность и полноту совершения судебным исполнителем исполнительных действий, принятых мер по взысканию в бюджет государственной пошлины, исполнительской санкции, возбуждения дела об административном правонарушении в отношении должника, в действиях которого усматриваются признаки правонарушений, предусмотренных статьей 524 и иными нормами главы 29 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях, передачи материалов на лиц, злостно уклоняющихся от исполнения решения суда, в органы уголовного преследования для решения вопроса о возбуждении уголовного дела.

По результатам изучения исполнительного производства (дела) прокурором составляются мотивированное заключение и ответ заявителю, соответственно утверждаемое и подписываемый в порядке, предусмотренном нормативными правовыми актами Генеральной прокуратуры по рассмотрению обращений физических и юридических лиц.

Департамент Генеральной прокуратуры обеспечивает руководство и контроль над деятельностью нижестоящих прокуратур по осуществлению надзора за законностью исполнительного производства, способствуя повышению эффективности работы в данной отрасли надзора, осуществляет взаимодействие с другими подразделениями Генеральной прокуратуры, Верховным Судом, КИСА, научными и учебными учреждениями [5].

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан от 30.08.1995 года
2. Балтабаев К.Т. Прокурорский надзор Республики Казахстан: Учебное пособие – Москва, 2008г.
3. Мазур Н.В., доцент кафедры уголовного процесса Карагандинской академии МВД РК им.Б.Бейсенова, кандидат юр. наук, доцент. Статья на тему «Проблемы прокурорского надзора за законностью исполнительного производства» - Хабаршы-Вестник Карагандинской академии МВД РК.
4. Закон Республики Казахстан. О Прокуратуре. от 21 декабря 1995 года № 2709
5. Инструкция по организации прокурорского надзора за законностью исполнительного производства утверждена приказом Генерального Прокурора Республики Казахстан от 28 декабря 2010 года № 88
6. Акпарова Р.Н. Прокурорский надзор. Учебное пособие – Астана, 2008г.

Кенесов Ж.,
студент 3 курса юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби

*Научный руководитель: старший преподаватель кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби Шонабаев Б.А.*

ПОНЯТИЕ ОГНЕСТРЕЛЬНОГО ОРУЖИЯ. ОБЪЕКТЫ, ЗАДАЧИ И ПРЕДМЕТ СУДЕБНО-БАЛЛИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Одним из важных вопросов судебной баллистики, как отрасли криминалистической техники, является вопрос определения, что же относится к ручному огнестрельному оружию, какие конструктивные типы данного оружия встречаются в практике, из каких основных элементов состоит огнестрельное оружие и боеприпасы к нему.

Военная баллистика рассматривает оружие только заводского изготовления и поэтому военных специалистов больше интересует отнесение объекта к тому или иному конструктивному типу, чем установление принадлежности предмета к огнестрельному оружию вообще.

Криминалисты, сталкивающиеся на практике с различными экземплярами самодельного и переделанного огнестрельного оружия, а также с похожими на него предметами, не в меньшей степени, чем групповой принадлежностью, интересуются и видовой принадлежностью объекта к огнестрельному, т.к. положительное решение вопроса связано с привлечением лиц, имеющих такое оружие, к уголовной ответственности.

Уголовный кодекс РК, предусматривая ответственность за незаконное ношение, хранение, приобретение, изготовление и сбыт огнестрельного оружия, его хищение, небрежное хранение, не дает четкого определения, что же считать огнестрельным оружием. В то же время в разъяснениях

Верховного Суда прямо указывается, что, когда для решения вопроса о том, является ли оружием предмет, который виновный похитил, незаконно носил, хранил, приобрел, изготовил или сбыл, требуются специальные познания, судам необходимо назначать экспертизу. Следовательно, эксперты должны оперировать четким и полным определением, в котором отражены основные признаки огнестрельного оружия.

Все существующие понятия огнестрельного оружия исходят из принципа его действия, оставшегося неизменным с момента появления огнестрельного оружия, а именно поражение цели достигается снарядом, метаемым силой давления газов, образующихся при сгорании пороха или его заменителей.

Одним из наиболее распространенных является определение, сформулированное в 1974 году ученым-криминалистом, заслуженным юристом России Б.М. Комаринцем: «Под огнестрельным оружием понимается метательное оружие, в котором снаряд получает направленное движение за счет энергии взрывчатого разложения пороха».

Конкретизируя это понятие, Б.М. Комаринец указывает, что огнестрельное оружие должно отвечать критериям оружейности, огнестрельности и надежности.

Критерий оружейности означает целевую предназначенность объекта для поражения цели и наличие достаточной для этого поражающей способности.

Критерий огнестрельности означает использование энергии взрывчатого разложения пороха или иного вещества для сообщения снаряду кинетической энергии.

Критерий надежности означает возможность многократного использования оружия и его безопасность для стреляющего.

Критерий надежности с криминалистических позиций является факультативным по отношению к любому оружию как заводского, так и самодельного изготовления.

Закон РК от 27 октября 1993 года «Об оружии» впервые юридически закрепил понятие оружия вообще и огнестрельного оружия в частности. В законе РК «Об оружии», введенном в действие с 30 декабря 1998 года, определение огнестрельного оружия изменилось, вместо определения: «Огнестрельное оружие - это оружие, предназначенное для механического поражения цели на расстоянии снарядом, получающим направленное движение за счет энергии порохового или иного заряда» (ст. 1), введено: «Огнестрельное оружие – оружие, в котором выбрасывание пули, снаряда, гранаты из канала ствола происходит в результате воздействия энергии порохового или иного заряда».

Хотя изменения в определении огнестрельного оружия и произошли, мы считаем, что в конструкции любого предмета, относящегося к категории

«огнестрельное оружие», должно быть реализовано его целевое назначение - поражение цели.

Это предопределяет основные конструктивные элементы, присущие любому огнестрельному оружию, а именно:

1) ствол или элемент, его заменяющий, для придания направленного движения снаряду;

2) запирающее устройство, закрывающее в момент выстрела казенную часть ствола;

3) воспламеняющее устройство для приведения в действие метательного заряда.

Наличие этих трех основных элементов конструкции является необходимым условием отнесения предмета к огнестрельному оружию, так как для реализации целевого назначения оружия требуется еще и достаточная поражающая способность снаряда, которая определяется в основном кинетической энергией, приобретаемой им в оружии.

Судебно-баллистическая экспертиза — это специальное исследование, проводимое в установленной законом процессуальной форме с составлением соответствующего заключения в целях получения научно обоснованных фактических данных об огнестрельном оружии, боеприпасах к нему и обстоятельствах их применения, имеющих значение для расследования и судебного разбирательства.

Объекты, задачи и предмет судебно-баллистической экспертизы.

Объектом любого экспертного исследования являются материальные носители информации, которая может быть использована для решения соответствующих экспертных задач.

Объекты судебно-баллистической экспертизы в большинстве случаев связаны с выстрелом или его возможностью. Круг этих объектов весьма многообразен. К нему относятся:

1)огнестрельное оружие, его части, принадлежности и заготовки;

2)стреляющие устройства (строительно-монтажные, стартовые пистолеты), а также пневматическое и газовое оружие;

3)боеприпасы и патроны к огнестрельному оружию и иным стреляющим устройствам, отдельные элементы патронов;

4)образцы для сравнительного исследования, полученные в результате экспертного эксперимента;

5)материалы, инструменты и механизмы, используемые для изготовления оружия, боеприпасов и их компонентов, а также снаряжения боеприпасов;

6)выстреленные пули и стреляные гильзы, следы применения огнестрельного оружия на различных объектах;

7)процессуальные документы, содержащиеся в материалах уголовного дела (протоколы осмотра места происшествия, фотоснимки, чертежи и схемы);

8) материальная обстановка места происшествия.

Необходимо подчеркнуть, что из огнестрельного оружия объектами судебно-баллистической экспертизы является, как правило, только стрелковое огнестрельное оружие. Хотя известны примеры проведения экспертиз и по гильзам от артиллерийского выстрела.

Диагностические задачи:

- 1) установление технического состояния и пригодности для производства выстрелов огнестрельного оружия и патронов к нему;
- 2) установление возможности выстрела из оружия без нажатия на спусковой крючок при определенных условиях;
- 3) установление возможности производства выстрела из данного оружия определенными патронами;
- 4) установление факта производства выстрела из оружия после последней чистки его канала ствола.

Ситуационные задачи:

- 1) установление дистанции, направления и места производства выстрела;
- 2) определение взаиморасположения стрелявшего и потерпевшего в момент выстрела;
- 3) определение последовательности и количества выстрелов.

Реконструкционные задачи - это главным образом выявление уничтоженных номеров на огнестрельном оружии.

Обсудим теперь вопрос о предмете судебно-баллистической экспертизы.

Слово «предмет» имеет два основных значения: предмет как вещь и предмет как содержание изучаемого явления.

Говоря о предмете судебно-баллистической экспертизы, имеется в виду второе значение этого слова.

Под предметом судебной экспертизы понимают обстоятельства, факты, устанавливаемые посредством экспертного исследования, которые важны для решения суда и производства следственных действий.

Так как судебно-баллистическая экспертиза есть один из видов судебной экспертизы, то данное определение относится и к ней, но ее предмет можно конкретизировать, исходя из содержания решаемых задач.

Предметом судебно-баллистической экспертизы как вида практической деятельности являются все факты, обстоятельства дела, которые могут быть установлены средствами этой экспертизы, на основе специальных познаний в области судебной баллистики, криминалистической и военной техники. А именно, данные:

- 1) о состоянии огнестрельного оружия;
- 2) о наличии или отсутствии тождества огнестрельного оружия;
- 3) об обстоятельствах выстрела;
- 4) об относимости предметов к категории огнестрельного оружия и боеприпасов.

Предмет конкретной экспертизы определяется вопросами, которые поставлены перед экспертом.

Кеңесбек Н.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 3 курс студенті

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультетінің қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доцент м.а. Мухамадиева Г.Н.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДЕГІ ДӘЛЕЛДЕУДІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Фактілер және олардың қайнар көздері туралы мәліметтерді жинау, тексеру және бағалау нәтижесінде қылмыстық істің мән-жайлары туралы білімнің нақты бір деңгейіне жетеді. Диалектикалық материализмның тану теориясы (гносеология) қоршаған ортаның нақтылығынан және оны тану мүмкіндігінен шығады, ал соңғысының соның негізіне адам санасының шынайы объективтілікті қамтуы жатады.

Адамзат санасы осы шынайылықтың құбылысын тани алады. Қоғамдық тәжірибе адамзат санасы объективтік шынайылықты дұрыс танитындығын және қажетті тану нәтижелеріне жете алуға қабілетті екендігіне сендіре дәлелдейді.

Осы жағдайда қылмыстық іс бойынша іс жүргізу кезінде жүзеге асырылатын қылмыстық іс жүргізушілік дәлелдеу сырттан тыс қалмайды. Қылмыстық іс бойынша маңызы бар мән-жайларды анықтау үшін гносеологиялық тосқауыл жоқ, сонымен қатар олар кез келген объективтік шынайылық сияқты жан-жақты және толық танылуы мүмкін.

Сондықтан көптеген қылмыстық іс жүргізу ғалымдарының қылмыстық іс жүргізушілік дәлелдеудің міндеттері қылмыстық іс жүргізу міндеттерінің маңызды бөлігі болып табылады және олар зерттелінетін мән-жайлар туралы ақиқатты білімге жеткен жағдайда орындалады деп саналады деген дұрыс тұжырымдары кездесоктық емес.

Философияда ақиқат – бұл субъектінің объектіні дәлме-дәл тануы, затты санадан тыс және тәуелсіз тануды жаңғыртуы. Ақиқат деп белгілі бір затты, нақты бір объективтілік нақтылықтың құбылысын дұрыс қамти алған және оған сәйкес келетін, онымен үйлесетін ойды айтады.

Қылмыстық іс жүргізуде жасалған қылмыстың мән-жайлары туралы қол жеткізген ақиқатты «объективтік ақиқат» деген терминімен белгіленеді. М.С. Строговичтің ойынша «қылмыстық іс жүргізудегі «объективтік» ақиқаттың атауы өте маңызды ережені құрайды, себебі қылмыстық іс бойынша қол жеткізген ақиқат – формальді емес, шартты емес, бірақ оған жету үшін нақты

бір формальді талаптар мен заңдық жағдайлар белгіленген. Сол үшін ақиқат мәні бойынша объективті шынайылығы бар» [1, 47 б.].

Объективті ақиқаттың мазмұны – бұл қылмыстық іс жүргізушілік дәлелдеу нәтижесінде алынған қылмыстық істі дұрыс шешу үшін маңызы бар фактілер және мән-жайлар туралы білімдер.

Осы арада тергеуші мен сот болған оқиғаның фактілі мәнін анықтай отырып, оған қылмыстық құқықтың сол не басқада бір нормасын қолдануды қолға ала бастайды, сөйтіп осы норманың немесе бірнеше нормалардың ішінен қайсысы жасалған әрекет үшін қандай жауапкершілік көзделетіндігін анықтайды.

Тиісінше, объективтік ақиқаттың мазмұнына фактілер мен мән-жайлар туралы білімдерден басқа танылатын фактілер мен мән-жайларды қылмыс ретінде квалификациялауға заңдық баға беруі де кіруі қажет.

Фактілер мен мән-жайларды анықтау кезінде ақиқатқа жету өзіндік орын алады, егер олар шынайылықта жүзеге асырылып және соған сәйкес дәл танылса ғана.

Әрекетті дұрыс саралау ол анықталынған фактілер мен мән-жайларды қылмыс құқығы нормаларына сәйкес екендігін білдіреді. «Егер фактілі мән-жайларды тіркейтін ақиқат, жалпы мазмұнды сипатты құраса, онда анықталынған фактілерді құқықтық бағалауды өзіне ала білген ақиқат формальды болып келеді және мазмұнды білімнің қандай да бір элементтерінен толығымен айырылған» [2].

Объективті ақиқат өзінің сипаты бойынша салыстырмалы және абсолюттік болып келеді. Салыстырмалы ақиқат – бұл объективтік шынайылықты дәлме-дәл, дұрыс бейнелейтін білім, бірақ ол барлық қасиеттер мен қатынастарда толық көрсетпейді.

Абсолюттік ақиқат – бұл бір немесе басқада заттарды, объективті шынайылықтың құбылыстарын түпкілікті, толық, жан-жақты тануы, яғни ол аталған заттар мен құбылыстардың барлық қасиеттері мен қатынастарын қамтитын тану.

Қылмыстық іс жүргізушілік дәлелдеу нәтижесінде қылмыстық істі дұрыс шешу үшін маңызы бар мән-жайлар туралы білімді алу кезінде объективтік нақтылықтан алынатын мазмұндармен тұрақты толықтырылып отырылады. Сондықтан, қылмыстық іс жүргізудегі объективті ақиқат салыстырмалылық пен абсолюттік органикалық біртұтастықты құрайды.

Сонымен қатар, кейбір қылмыстық іс жүргізуші ғалымдардың объективті ақиқатты іс жүргізушілік ақиқатқа алмастыруға талпынған көзқарастары сәтті деп атауға болмайды, себебі іс жүргізушілік ақиқат сот процесінің нәтижелері іс жүргізушілік құқықтың талаптарына сәйкес келуін білдереді. Мәселен, В.В. Никитаев жазғандай «объективті (материалдық) ақиқат Қылмыстық кодексіні үкімді тағайындау үшін қолдануға әсер ететін фикция, былайша айтқанда заңи фикция: сондықтан оны қылмыстық іс

жүргізудің құралы ретінде сақтауы іс жүргізушілік ақиқат бірінше орынға қойылатындығын жорамалдайды» [3, 76 б.].

Қылмыстық іс жүргізушілік дәлелдеудің мақсаты болып тек объективті шынайылықты не басқаша сөзбен айтқанда объективті ақиқатты анықтауы ретінде орнықтырылады.

Сонымен қатар, ҚР ҚІЖК қылмыстық сот ісін жүргізудің жалпы ережелерінде де, іс жүргізудің жекелеген сатыларында қылмыстық іс бойынша іс жүргізуді реттеу кезінде де және іс жүргізудің ерекше нысандары барысында да «ақиқат» деген терминді тікелей қолданбайды.

Бірақ, қылмыстық іс жүргізу заңнамасын мұқият талдауы көрсететіндей, қылмыстық іс жүргізуде «ақиқат» терминін пайдаланудан бас тартқан жағдайда да қылмыстық іс бойынша іс жүргізу кезінде барлық мән-жайлар туралы объективті білімді алуға құқықтық негізге орын қалып отырады.

Шынайылыққа сәйкес қылмыстық істің мән-жайларын анықтаудың кепілдіктерінің негізіне келесі құқықтық ұйғарымдар құрайды.

Алдымен, ҚР ҚІЖК 8 бабында белгіленген қылмыстық сот ісін жүргізудің мәнінің объективті сипаты. Мысалы, қылмыстық ізге түсу және кінәлі тұлғаға әділ жаза тағайындау бір жағынан қылмыстық сот ісін жүргізудің мәніне жауап берсе, екінші жағынан кінәлі емес тұлғаларға қатысты қылмыстық ізге түсуден бас тарту, оларды жазадан босату, қылмыстық ізге түсуге негізсіз тартылған тұлғалардың әрбірін ақтауда қылмыстық сот ісін жүргізудің мәніне жауап береді.

Жасалған қылмыстың объективті көрінісін анықтауды қамтамасыз ету қылмыстық іс жүргізу заңнамасында көзделген қылмыстық сот ісін жүргізудің принциптер жүйесіне негізделеді, олардың ішінде басыңқы болып мына принциптер орын алады, кінәсіздік презумпциясы (ҚР ҚІЖК 19 бабы), сот ісін жүргізуді тараптардың бәсекелестігі мен тең құқықтылығы негізінде жүзеге асыру (ҚР ҚІЖК 23 бабы), дәлелдемелерді ішкі сенім бойынша бағалау (ҚР ҚІЖК 25 бабы).

В.Н. Григорьев мен А.В. Победкиннің белгілеуі бойынша «нақты бір тұлғаның кінәлігіне қатысты күдіктерді жоюдың іс жүргізушіліктің барлық мүмкіндіктері таусылған жағдайда кінәсіздік презумпциясы принципін басшылыққа алу қажет, соңғысына сәйкес дәлелденбеген кінәлілік кінәсіздікті дәлелдеумен пара-пар келеді, яғни ақтау үкімі бұл жағдайда ақиқат анықталмағандықтан шығарылмайды, керісінше заң шығарушы оны анықталған деп санауды міндеттейді, себебі тұлғаның кінәсіздігі дәлелденген болатын» [4, 28 б.].

Қылмыстық іс бойынша объективті ақиқатты анықтауға қылмыстық сот ісін жүргізетін органдардың қызметтерінің іс жүргізушілік жағдайлары, іс жүргізуге қатысатын барлық қатысушылардың іс жүргізушілік құқықтары бағытталады.

Шынайылыққа сәйкес қылмыстық іс бойынша мән-жайларды анықтау мақсатында қылмыстық іс жүргізуде дәлелдемелер мен дәлелдеуді реттейтін ҚР ҚІЖК нормалары маңызды рөл атқарады.

Мәселен, ҚР ҚІЖК 115 бабы, сот, прокурор, тергеуші, анықтаушы осы Кодексте белгіленген тәртіппен Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінде көзделген әрекеттердің болғандығын немесе болмағандығын, айыпталушының бұл әрекетті жасағандығын немесе жасамағандығын және айыпталушының кінәлілігін не кінәлі емес екендігін, сондай-ақ істі дұрыс шешу үшін маңызы бар өзге де мән-жайларды анықтауды талап етеді.

Қылмыстық іс бойынша дәлелденуге жататын мән-жайлардың тізіміне, аталған мән-жайлармен бірге, қылмыс оқиғасы мен қылмыстық заңда көзделген қылмыс құрамының белгілері (қылмыстың жасалу уақыты, болған жері, әдісі және басқа да мән-жайлары), қылмыстың заңмен тыйым салынған әрекетті кімнің жасағандығы, адамның қылмыстық заңмен тыйым салынған әрекетті жасаудағы кінәлілігі, оның кінәсінің нысаны, жасалған әрекеттің себеп-дәлелдері, заңдық және іс жүзіндегі қателіктер, айыпталушының жауаптылығының дәрежесі мен сипатына әсер ететін мән-жайлар, айыпталушының жеке басын сипаттайтын мән-жайлар, жасалған қылмыстың зардаптары, қылмыспен келтірілген зиянның сипаты мен мөлшері, әрекеттің қылмыстылығын жоққа шығаратын мән-жайлар, қылмыстық жауаптылық пен жазадан босатуға әкеп соқтыратын мән-жайлар жатады (ҚР ҚІЖК 117 бабы).

Бұның барлығы ҚР ҚІЖК қылмыстық іс жүргізушілік дәлелдеудегі басты мақсаты әлі де болса істің мән-жайларын зерттеу туралы ақиқатты білімге жету, яғни шын мәнінде болған істің фактілі мән-жайлары қылмыстық сот ісін жүргізу органдарының тұжырымдарына сәйкес болуын білдіреді.

Біз 200 тәжірибелік қызметкерлер арасында жүргізген сауалнама нәтижесінде «Қылмыстық іс жүргізушілік дәлелдеудің мақсаты ақиқат болып табылады ма?» деген сұраққа басым көпшілігі оңды жауап берді. Қойылған сұраққа «ия» деп 161-і жауап берсе (80,5%), «жоқ» деп 38-і жауап берді, ал сұралғандардың біреуі ғана (0,5%) «білмеймін» деп жауап берді.

Сонымен бірге, қылмыстық іс жүргізушілік дәлелдеу үшін «дұрыстық» пен «ықтималдық» түсініктерінің ара қатынасы әлі де болса мәселе болып отыр, себебі дұрыстықта және ықтималдықта негізделген білімнің деңгейі болып табылады. Бірақ, тек дұрыс білім ғана шынайылық болып саналады. Тек қылмыстық істің мән-жайлары туралы дұрыс білім ғана түпкілікті нәтижеде қылмыстық іс жүргізушілік дәлелдеуге әсер етеді.

«Ықтималдық» философиялық категориясы «дұрыстық» категориясымен пара-пар келеді. Ғылыми тұрғыдан «ықтималдық» пен «дұрыстық» категориялары субъект жеткен танудың, білімнің алуан түрлі деңгейлерін, негізделудің алуан түрлі дәрежелерін, білімнің дәлелденгенін сипаттайды. Ықтималды білім дұрыс білімге қарағанда алынған білімдерге

қатысты күдіктер келтіреді. Ал, дұрыс білім күдіктер келтірмейді, онда тек сенімділік пен нанымдылық болады.

Ықтималдық әрқашанда оң және теріс сипаттағы соңғы тұжырымдарсыз қалыптаспаған категорияны білдіреді. «Егер бізде толық емес, керісінше оны ақиқатты деп танудың бірқатар негіздері болғанда ғана білім ықтимал болады, сол себеппен ол одан әрі негізденуге (дәлелденуге) жатады және сондықтан ол бізге нақты сенімділік туғызады, бірақ ол сенімділік бізді ақтамағандықтан біз оған дайын емеспіз» [5, 92 б.].

Бірақ, ескерту қажет, қылмыстық іс жүргізу заңы гносеологиялық заңдылықтарға қарамастан ықтиалды білімге жету кезінде және мәндес тұжырымдармен дәлелдеудің аяқталуын белгілейді.

Бұл ҚР ҚІЖК 37 бабында айтылған негіздер бойынша қылмыстық ізге түсуді қысқарту туралы іс жүргізушілік шешімдерді қабылдау (әрекетте қылмыс құрамының болмауы), сондай-ақ ҚР ҚІЖК 376 бабының 2 тармағының 2 тармақшасы бойынша ақтау үкімін шығару (сотталушының әрекетінде қылмыс құрамының болмауы) сәттері болып табылады.

Аталған жағдайлар айыпталушының кінәлі еместігінің «шынайылығы» туралы білімнің анықтығына қол жеткізуіне болады не болмайды, себебі «қылмыс құрамының болмауы» қылмыстық іс бойынша іс жүргізу барысында қылмыстарды жасауда тұлғаның кінәлігін анықтау үшін жеткілікті емес дәлелдемелердің жиналу жағдайын және жиналған және тексерілген дәлелдемелер жасалған қылмысқа тұлғаның кінәлі еместігін көрсететін жағдайларды да өзіне сіңіріп алады.

Сонымен бірге, қарастырылып отырған жағдайларда дәлелдеу нәтижелері бойынша барлық тұжырымдар, егер олар ықтималды маңызыне ие болса да тұлғаны толық ақтауға бағытталуы тиіс. Қалған жағдайларда білімдердің ықтималды деңгейіне жеткенде қылмыстық істің мән-жайларын тану процесі оң және теріс сипаттағы түпкілікті тұжырымдармен аяқталмайды.

Сондықтан, тұлғаның қатысы жоқтығы кезінде дәлелдеу нәтижелері бойынша жасалған қылмысқа гносеологиялық көзқарастары тұрғысындағы тұжырымдардың ықтималдығы қылмыстық іс бойынша іс жүргізу кезінде жиналған дәлелдемелер тұлғаның жасалған қылмысқа кінәлігін анықтау үшін жеткілікті емес болғанда ғана қылмыстық іс жүргізушілік дәлелдеу қылмыстық істің мән-жайларының білімділігінің анықтығымен аяқталады деген жалпы ережелерінен шығады.

Сонымен қатар, қылмыстық істің мән-жайлары туралы ықтимал білімі дәлелдеу пәнін анықтаумен байланысты емес дербес іс жүргізушілік шешімдерді қабылдау үшін пайдаланылады: қылмыстық істі қозғау туралы, бұлтартпау шараларын қолдану туралы, тергеу іс әрекеттерін жүргізу туралы (мысалы, тінту мен алу), тұлғаны жәбірленуші, азаматтық талапкер, азаматтық жауапкер деп тану, қылмыстық істерді біріктіру, бөлектеу, тоқтату тұру туралы және т.б.

Қылмыстық іс жүргізушілік дәлелдеудегі ықтималды білімнің негізділігіне зерттелетін мән-жайлар туралы мәліметтер не ақпараттар жатады, өз кезегінде олар шын және жалған болады.

Дұрыстық, керісінше қылмыстық іс бойынша мән-жайларды зерттеу туралы білімнің толықтығымен сипатталады, сонымен қатар ол осы мән-жайларға қатысты тұжырымдарды дәлелдемелер арқылы дәлелдеуге мүмкіндік туғызады. Дұрыстық субъективтік көзқарас бойынша нақты бір мән-жайларды бағалауда немесе факт дұрыс және толық болғанда сенімділікті көрсетеді.

Білімнің дұрыстығы дәлелдеу пәнінің мән-жайларын анықтауға байланысты қылмыстық іс бойынша іс жүргізуде шешімдерді қабылдау барысында қолдануы міндетті:

1. тұлғаны айыпталушы ретінде тарту;
2. ҚР ҚІЖК 37 бабының 1 тармағының 1 және 2 тармақшасына, 51 бабының 1 тармағына, 38 бабының 1 тармағына сәйкес қылмыстық істі қысқарту немесе қылмыстық ізге түсуді қысқарту;
3. айыптау қорытындысын құрастыру туралы;
4. айыптау хаттамасын құрастыру туралы;
5. үкімді шығару туралы.

Аталған қылмыстық істер бойынша шешімдердің түрлері мазмұнды дұрыстыққа тән болуы тиіс: бұл шешімдер дәлелдемелердің дұрыс логикалық құрылысына негізделіп қоймай, сонымен бірге оларды қабылдау үшін фактілі негіз болған істің мән-жайларын жан-жақты және объективті зерттеуге де негізделеді

Сондықтан, дәлелдемелерді құрайтын қылмыстық іс бойынша қабылданатын шешімдер негізінде дәлелденуге жататын мән-жайларды анықтауға қатысты бір мағыналы негізделген тұжырымдар жасалынуы құқық қорғау органдарында орын алатын осы жағдай орынсыз болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. - М., 1968.
2. Томин В.Т. Острые углы уголовного судопроизводства. - М., 1991.
3. Никитаев В.В. Проблемные ситуации уголовного процесса и юридическое мышление / Состязательное правосудие: труды научно-практических лабораторий. - М., 1996.
4. Григорьев В.Н., Победкин А.В. О методологии совершенствования доказательственного права // Государство и право. 2003. № 10.
5. Комлев Б. О понятии доказательств // Социалистическая законность. 1991. №11.

***Кылымжанова А.,
студентка 3 курса юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби***

*Научный руководитель: м.ю.н., преподаватель кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби Дүзбаева С.Б.*

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА НАСИЛЬСТВЕННЫЕ ДЕЙСТВИЯ СЕКСУАЛЬНОГО ХАРАКТЕРА

Человеческая сексуальность всегда была сферой повышенного внимания религиозных и светских властителей дум, полем борьбы представлений о дозволенном и недозволенном, «нормальном» и «девиантном». К XXI в. возобладала толерантность к различным проявлениям сексуальности. Занятие проституцией, добровольный гомосексуализм взрослых партнеров в большинстве цивилизованных стран перестали быть предметом уголовного и административного права.

Все большее количество стран и людей выступают за сексуальный плюрализм, происходит радикальное освобождение граждан от многих укоренявшихся десятилетиями представлений и догм, в том числе и от традиционных стереотипов сексуального поведения. Сама сексуальность, стремление к сексуальному удовольствию постепенно освобождаются от обязательности чувств (любви), институтов (брака) и функций (репродуктивных). Однако сексуальный плюрализм одних граждан не должен ущемлять право других граждан на половую неприкосновенность и половую свободу. Сексуальные потребности при деформированных взглядах на сексуальные отношения нередко осуществляются противоправными, насильственными способами, что приводит к серьезным последствиям для личности и общества в целом. Особая опасность насильственных сексуальных преступлений состоит не только в том, что унижается человеческое достоинство потерпевших лиц и нарушается их право на половую свободу и половую неприкосновенность, но и в том, что возникает угроза для жизни и здоровья, а в случаях с несовершеннолетними - и для их нормального физического и психического развития [1].

Под *половой неприкосновенностью* обычно понимается запрет на совершение любых сексуальных действий. *Половая свобода* - имманентно присущее каждому человеку право самому решать, как и с кем удовлетворять свои сексуальные желания.

Общественная опасность насильственных действий сексуального характера заключается в том, что удовлетворение половой страсти достигается насильственным способом либо с угрозой его применения или же с использованием беспомощного состояния потерпевшего (потерпевшей). Законом не предусмотрена уголовная ответственность за добровольное мужеложство, лесбиянство или иные действия сексуального характера среди совершеннолетних лиц обоих полов.

Объектом рассматриваемого преступления является половая свобода и половая неприкосновенность мужчины - при мужеложстве, женщины - при лесбиянстве, женщины или мужчины - при иных сексуальных действиях.

Объективная сторона преступления заключается в мужеложстве, лесбиянстве или иных действиях сексуального характера с применением насилия или угрозой его применения к потерпевшему (потерпевшей) или к другим лицам либо с использованием беспомощного состояния потерпевшего или потерпевшей.

Мужеложство — половое сношение мужчины с мужчиной, при котором половой член активного партнера вводится в заднепроходное отверстие (прямую кишку) пассивного партнера. Иные гомосексуальные действия между мужчинами мужеложством не являются. Потерпевшим при насильственном мужеложстве является только мужчина. Мужеложство называют педерастия. Гомосексуализм – это удовлетворение половой страсти как мужчины с мужчиной, так и женщины с женщиной.

Поэтому бывает как мужской гомосексуализм (мужеложство), так и женский гомосексуализм (лесбиянство). Применение физического насилия или угроз при мужеложстве следует понимать в том же смысле, как и при изнасиловании. Угроза как форма психического насилия при мужеложстве выражается в запугивании потерпевшего немедленным применением физического насилия к нему самому.

Лесбиянство (сапфизм, трибадия, корофилия) – удовлетворение половой страсти женщины с женщиной путем имитации полового акта, воздействие на эрогенные зоны партнера, удовлетворение сексуальных потребностей при помощи искусственных фаллосов, вибраторов, а также петинга, мастурбации, куннилингус и т.д. При насильственном лесбиянстве потерпевшей может быть только женщина.

К иным действиям сексуального характера (кроме мужеложства и лесбиянства) относят все другие насильственные действия между мужчиной и женщиной или между мужчинами. К этим действиям относят оральное, анальное насильственное удовлетворение половой страсти в извращенных формах, что чаще имеет место между женщиной и женщиной [2, с. 446].

Действия сексуального характера в зависимости от способа можно разделить на две самостоятельные группы:

1. совершаемые в виде полового акта;
2. совершаемые путем воздействия на тело без признаков полового акта.

К действиям первой группы следует отнести: а) изнасилование, совершенное в извращенных формах; б) междубедренный коитус, т. е. осознанное совершение полового акта без введения полового члена во влагалище (анус). Такие преступления чаще всего совершаются при удовлетворении половой страсти в общении с маленькими детьми независимо от их пола.

К преступлениям второй группы относятся: а) удовлетворение половой страсти мужчины путем совершения садистских способов (без полового акта) обращения с женщиной. К нему можно отнести введение во влагалище руки, инородных предметов (судебная практика чаще всего называет палки, бутылки), вызывающих повреждение стенок влагалища, матки и иных внутренних органов; б) удовлетворение половой страсти путем истязания, сечения розгами, прижигания сигаретами, укусами. Половое возбуждение и оргазм у виновного наступают от самого процесса воздействия на тело жертвы без совершения полового акта. Для решения вопроса об отнесении тех или иных насильственных действий к сексуальным возможно проведение экспертизы с участием врача сексопатолога [3, с.37].

Преступление считается оконченным в момент начала действий сексуального характера.

С субъективной стороны преступление предполагает вину лишь в форме прямого умысла. Виновный (виновная) сознает, что совершает мужеложство или лесбиянство либо иные действия сексуального характера с применением насилия, угрозой его применения либо с использованием беспомощного состояния потерпевшего (потерпевшей), и желает совершать эти действия.

Субъектом данного преступления может быть лицо, достигшее 14 лет. При мужеложстве субъектом может быть только мужчина, при лесбиянстве - только женщина, а при иных действиях сексуального характера субъектами могут быть как мужчина, так и женщина.

Квалифицированные признаки насильственных действий сексуального характера предусмотрены ч. 2 и ч. 3 ст. 121 УК РК.

Квалифицирующими в части 2 ст. 121 УК РК признаются следующие виды насильственных действий сексуального характера:

- а) совершенные группой лиц, группой лиц по предварительному сговору или организованной группой;
- б) соединенные с угрозой убийством, а также совершенные с особой жесткостью по отношению к потерпевшему (потерпевшей) или к другим лицам;
- в) повлекшие заражение потерпевшего (потерпевшей) венерическим заболеванием;
- г) совершенные неоднократно или лицом, ранее совершившим изнасилование;
- д) совершенные в отношении заведомо несовершеннолетнего лица.

Часть 3 ст. 121 УК предусматривает уголовную ответственность за особо квалифицированные виды насильственных действий сексуального характера:

- а) повлекли по неосторожности смерть потерпевшего (потерпевшей);
- б) повлекли по неосторожности причинение тяжкого вреда здоровью потерпевшего (потерпевшей), заражение его (ее) ВИЧ/СПИД или иные тяжкие последствия;

в) совершены в отношении лица, заведомо для виновного, не достигшего четырнадцатилетнего возраста. Данные признаки рассмотрены при анализе состава преступления, предусмотренного ст. 120 УК РК [2, с.455].

Главный и основной критерий отграничение насильственных действий сексуального характера от изнасилования состоит в объективной стороне, выражаясь в наличии или отсутствии полового сношения в традиционном его понимании как естественного совокупления мужчины с женщиной, где потерпевшей является женщина. Если имело место насильственное половое сношение и потерпевшим лицом является женщина, то деяние, совершенное виновным, подлежит квалификации по статье 120 УК РК.

Соотношение насильственных действий сексуального характера от понуждения к действиям сексуального характера:

- при совершении насильственных действий сексуального характера виновное лицо применяет насилие, угрозы его применения либо использует беспомощное состояние потерпевшего. При понуждении к действиям сексуального характера виновное лицо использует только угрозы, причем исключаются угрозы применения насилия, и они менее интенсивны, носят иной характер. При понуждении виновный психически воздействует на потерпевшее лицо с целью заставить вступить в сексуальные контакты с ним против своей воли.

- угроза в составе насильственных действий сексуального характера связана с немедленным причинением вреда жизни и здоровью, при понуждении же угроза обычно должна быть реализована в будущем и высказывается в отношении причинения вреда законным интересам потерпевшего лица, но не его жизни и здоровью. При совершении насильственных действий сексуального характера угроза может быть высказана в адрес потерпевшего или любых других лиц, даже посторонних, при понуждении к действиям сексуального характера угроза должна касаться лишь интересов потерпевшего либо близких ему лиц.

Отграничения насильственных действий сексуального характера от полового сношения и иных действий сексуального характера с лицом, не достигшим шестнадцатилетнего возраста: установление в данном составе возрастного признака потерпевшего вместо термина «половая зрелость» является достижением правовой мысли. Наличие добровольности не исключает квалификацию по статье 121 УК РК, если лицо в силу своего возраста либо иных обстоятельств не понимало характер и значение совершаемых с ним действий, либо не могло оказать сопротивление виновному, который умышленно воспользовался данными обстоятельствами.

Отграничения насильственных действий сексуального характера от развратных действий: в юридической литературе отсутствует однозначное определение развратных действий. Таковыми могут быть:

- различные сексуальные действия в отношении лиц заведомо не достигших шестнадцатилетнего возраста (например, непристойные прикосновения к их половым органам);

- склонение их к совершению сексуальных действий в отношении виновного; сексуальные действия, совершаемые в их присутствии.

- эксгибиционизм (самообнажение), представляющее собой сексуальное отклонение, основанное на демонстрации собственных половых органов незнакомым лицам, чаще всего малолетним, с целью получения полового удовлетворения;

- склонение лиц, не достигших шестнадцатилетнего возраста, к совершению между собой действий, носящих сексуальный характер;

- ознакомление подростка с порнографической литературой, фильмами и предметами, циничные разговоры на сексуальные темы и т. п. [4, с.142].

На основании анализа можно сделать вывод, что при разграничении составов преступлений, предусмотренных статьями 121 и 124 УК РК, необходимо основываться на отсутствии какого-либо физического или психического насилия при совершении развратных действий.

Список использованной литературы:

1. http://knowledge.allbest.ru/law/3c0a65625a3ac68a4c53b88421306c36_0.html
2. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному Кодексу Республики Казахстан. - Алматы: Жеті жарғы, 2012. – 992 с.
3. Блиндер Б.А. Половые сношения и медицина. - М.: Норма, 2006. – 142 с.
4. Коргутлова Т.А. Половые преступления: теоретические и практические аспекты. - М.: Юристъ, 2011. – 162 с.

***Койлыбаева А.,
студентка 3 курса юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби***

*Научный руководитель: м.ю.н., преподаватель кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби Бисенгали Л.*

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОСМОТРА МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ

Психологической особенностью осмотра места происшествия является и неопределенность следственной ситуации, которая зачастую свойственна началу этого следственного действия.

Важная особенность следственного осмотра — его неотложный характер. В отличие от многих других первоначальных следственных действий, осмотр места происшествия должен быть проведен в полном

смысле этого слова немедленно. Всякая отсрочка может привести, например, к изменениям обстановки, утрате следов, к тому, что преступник скроется, очевидцы, свидетели забудут важные для дела обстоятельства. Поскольку в таких условиях следователь, как правило, не располагает достаточным временем для подготовки к осмотру, обдумывания его тактики, получения консультаций, он вынужден действовать очень быстро. Вместе с тем следователь понимает, что любая его ошибка или оплошность, допущенная при осмотре места происшествия, зачастую неисправима, может привести к невозможной утрате доказательств. «Все это порождает у следователя повышенное чувство ответственности, а у молодых, недостаточно опытных работников нередко возникает своеобразное состояние, которое можно определить как «страх ошибки». Оно выражается в излишнем волнении, растерянности, поспешности, снижении разумной активности, целенаправленности, приводит к неспособности правильно руководить действиями всех участников осмотра, осуществлять четкую мыслительную деятельность».

В то же время хорошо известно, что опытные, квалифицированные следователи в такой же сложной ситуации действуют на месте происшествия не только своевременно и быстро, но и целеустремленно, сосредоточенно, с необходимой устойчивостью внимания, наблюдательности, при полной активизации своей мыслительной деятельности, умело осуществляя руководство всем ходом осмотра. У таких следователей при проведении осмотра места происшествия происходит необходимая мобилизация всех духовных и физических сил.

Началу осмотра места происшествия предшествует значительная организационная деятельность следователя. Большое значение имеет относительное постоянство оперативных групп, хорошее знание всеми их участниками своих функций, налаженное и неоднократно проверенное в процессе профессиональной подготовки и практики взаимодействие.

Современная психологическая наука располагает методами подбора так называемых малых групп, учитывая их внутреннюю совместимость. Предпосылкой такого подбора является наблюдение, изучение существующих в коллективе межличностных отношений, микрогрупп, сложившихся на основе деловых контактов, сотрудничества, взаимного уважения.

Ученые отмечают, что психологическую совместимость и успех совместной деятельности обуславливают:

- общность идеологических взглядов;
- высокая мотивация и установка; оптимальные психофизиологические качества каждого участника; разнополярность индивидуально-психологических особенностей (возможность выделения лидера);
- высокая критичность к себе и терпимость к окружающим (высокая интеллигентность); полное доверие на основе жизненной зависимости;

- максимально возможная загруженность целенаправленной деятельностью;

- возможная степень уединения каждого из участников;

- определенность стоящей задачи и срока совместного существования.

Совершенное преступление, его последствия способны вызвать естественные для каждого человека чувства возмущения, негодования, отвращения; при осмотре места происшествия следователь может испытывать чувства сострадания, жалости к потерпевшему, членам его семьи; гнева, неприязни по отношению к исполнителю преступления, его соучастникам и пособникам. Соответствующие эмоциональные переживания могут быть вызваны видом трупа, ран, крови, повреждений и разрушений, слезами родственников потерпевшего и т. д.

Нужно иметь в виду, что психологический фон преступления способен оказывать на следователя и положительное, и отрицательное воздействие. В первом случае испытываемые следователем чувства заставляют его еще более мобилизоваться, овладеть собой, подчинить все мысли и чувства достижению цели, максимально эффективно провести осмотр, вызывают решимость сделать все зависящее от него, чтобы раскрыть совершенное преступление, разыскать и изобличить преступника. Естественно, что такая психологическая готовность приводит к повышению у следователя активности, целеустремленности, сосредоточенности, настойчивости, решительности, внимания, стремления использовать все свои возможности для установления истины по делу.

Психологическая неподготовленность следователя к осмотру, отсутствие необходимого опыта в его организации и проведении, неумение управлять своими психическими процессами приводят к тому, что психологический фон преступления оказывает отрицательное воздействие. Оно может проявляться в неумении следователя снять или хотя бы уменьшить излишнее нервное возбуждение, напряженность, преодолеть возникающие стрессовые состояния, неуверенность, неорганизованность, растерянность, подавленность, безразличие, вялость, разбросанность мышления. Эффективность осмотра в значительной степени обусловлена наличием у следователя глубоких криминалистических знаний.

На месте происшествия следователь встречается с многообразием предметов, явлений, фактов, которые содержат значительный объем разнообразной информации. Следователь просто не в состоянии всю ее одновременно воспринять и оценить, да в этом и нет необходимости. Очевидно, только часть этой информации может иметь отношение к расследуемому событию.

Отбор информации, выявленной на месте происшествия, проводится прежде всего с помощью криминалистических знаний следователя. Так, зная основные закономерности возникновения следов, изменений материальной обстановки, вызванных действиями преступника, характер наиболее

типичных следов для различных видов преступлений, следователь строит мысленные модели прошлого преступного события и, пользуясь такими моделями, ведет поиск следов преступления не путем сплошного восприятия и общей оценки всего того, что он застал на месте, не наугад, не случайно, а продуманно и целенаправленно.

Восприятие следователя при осмотре места происшествия включает в себя работу практически всех органов чувств: зрения, слуха, осязания, обоняния и т. д. Значит, результат восприятия будет зависеть от психофизиологического состояния следователя. В этой связи можно сказать, что эффективность осмотра места происшествия прямо пропорциональна активности, целеустремленности, уверенности, сосредоточенности внимания, настойчивости, эмоциональной уравновешенности и психической выносливости следователя. В то же время отсутствие определенных позитивных качеств, неблагоприятное психофизиологическое состояние следователя: утомление, излишнее волнение, растерянность, неуверенность в себе, подавленность, нерешительность, неорганизованность—все это отрицательно сказывается на результатах осмотра места происшествия.

Успешность осмотра места происшествия в немалой степени зависит от криминалистической наблюдательности следователя, представляющей вид профессиональной наблюдательности.

Она предполагает умение заметить и выделить такие изменения в окружающей обстановке, поведении людей, которые имеют или могут иметь отношение к событию преступления. Криминалистическая наблюдательность формируется в основном на базе общей, житейской наблюдательности человека (хотя и возможны случаи, когда следователь, обладающий отличной криминалистической наблюдательностью, не способен проявить наблюдательность за пределами своей работы, в обычной жизни).

В основе криминалистической наблюдательности лежит умение планомерно, целенаправленно воспринимать все, что имеет или, вполне вероятно, может иметь отношение к событию преступления; такая наблюдательность позволяет обнаруживать и выявлять самые незначительные и незаметные для лиц, не обладающих этим качеством, изменения в обстановке, следы.

Известно, что еще до начала осмотра следователь имеет определенную информацию о случившемся, о том, что произошло и в связи с чем ему предстоит провести осмотр. Хотя такая первоначальная информация является нередко весьма приблизительной и впоследствии может не найти своего подтверждения, она тем не менее позволяет следователю наметить план осмотра, приступить к построению мысленной модели случившегося.

Итак, психология осмотра места происшествия — это прежде всего психология мыслительной деятельности следователя, состоящая в концептуальном охвате эмпирических данных, обнаруживаемых на месте

происшествия, в их выделении, анализе в качестве юридически значимых фактов и объединении, синтезе во взаимосвязанные системы и в конечном итоге – в реконструкции расследуемого события по его отдельным проявлениям, При этом ход мышления следователя развивается в направлении от фиксации отдельных фактов к их групповым объединениям.

На этой основе формируется вероятностно-информационная модель происшествия. Она является базой поиска новых фактов, в результате чего вероятностная модель события превращается в его достоверную информационно-логическую модель. Следователь преодолевает гностические барьеры – молчание одиночного факта, заставляет факты говорить, объединяя их в объективно взаимообусловленные ансамбли. В ряде случаев он преодолевает и умышленно созданные преступниками логические барьеры – маскировку преступлений и фальсификацию доказательств.

Для установления достоверной взаимосвязанности фактов следователь активно взаимодействует с обстановкой места происшествия - его познавательная деятельность осуществляется в форме включенного наблюдения, результативность которого зависит от соблюдения ряда условий.

Раскрытие причинно-следственной взаимообусловленности фактов, обнаруживаемых на месте происшествия, - основное содержание познавательной деятельности следователя. Эта деятельность объективно обусловлена исходным уровнем информации, который поддается типизации в виде типичных следственных ситуаций. Знание таких ситуаций дает возможность выдвинуть типовые версии - они и обеспечивают развитие познавательного процесса в ходе осмотра места происшествия.

*Кыстыкбаева С.,
студентка 3 курса юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби*

*Научный руководитель: старший преподаватель кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби Шонабаев Б.А.*

ИНФОРМАЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ И ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРЕСТУПНОСТЬ

Как известно, компьютерно-информационные технологии функционируют относительно давно, и их развитие происходит огромными темпами, что связано с большой заинтересованностью в этом широких слоев населения. Преступления, связанные с использованием компьютерной техники, — это лишь специализированная часть преступной деятельности в

информационной сфере. К данной категории относятся и преступления, при совершении которых осуществляется неправомерный доступ к охраняемой законом компьютерной информации. Первое преступление подобного типа в бывшем СССР было зарегистрировано в 1979 г. в городе Вильнюсе. Тогда ущерб государству составил около 80 тысяч рублей. Этот случай явился определенной отправной точкой в развитии и исследовании нового вида преступлений.

Постепенно на наших глазах возникла информационная индустрия, чья самостоятельность и перспектива развития целиком и полностью зависели от точного регулирования правоотношений, возникающих при формировании и использовании информационных ресурсов.

Также начало 90-х годов XX столетия в Казахстане, как и на всем постсоветском пространстве, было ознаменовано началом повсеместной компьютеризации сфер человеческой деятельности. Первоначально компьютеры стали применяться в банковской сфере, далее полным ходом стала осуществляться компьютеризация учебных заведений, создаются базы данных в компьютерах правоохранительных органов.

По мере внедрения информационных технологий в различные сферы жизни общества обостряется проблема борьбы с компьютерной преступностью. В зарубежных странах с высоким уровнем компьютеризации она уже давно стала одной из первостепенных. Отечественные и зарубежные издания и средства массовой информации последних лет наводнены различными понятиями, обозначающими те или иные новые проявления криминального характера в информационной области. При наличии довольно зримых контуров такого социально-правового феномена, каковым выступают преступления в глобальных компьютерных сетях, в теории до сих пор отсутствует его общепринятая правовая дефиниция. В литературе можно встретить целый ряд понятий («компьютерное преступление», «преступление в сфере высоких технологий», «коммуникационное преступление», «киберпреступление», «преступление в сфере компьютерной информации», «информационные преступления», «кибербандитизм», «сетевое преступление»), в основном подразумевающих одни и те же виды преступной деятельности. Зарубежными исследователями чаще используются такие понятия, как *high-tech crime*, *cyber crime*, *network crime*, которые соответственно переводятся как «преступления в сфере высоких технологий», «киберпреступления», «преступления в компьютерных сетях». Преступников именуют «хакеры», «кракеры», «киберпанки», «бандиты на информационных супермагистралях».

К вопросу криминализации правонарушений в сфере высоких информационных технологий сегодня в мире существует три подхода.

Первый заключается в отнесении к преступлениям несанкционированного доступа в защищенные компьютерные системы, заражения вирусами, противоправного использования компьютерных систем

и информации. Он характерен для таких стран, как Норвегия, Сингапур, Словакия, Филиппины, Южная Корея.

Второй подход заключается в признании компьютерными преступлениями лишь тех деяний, которые связаны с причинением ущерба имуществу и электронной обработке информации (Австрия, Дания, Швеция, Швейцария, Япония). Например, в законодательстве Австрии, Дании, предусматривается уголовная ответственность за неправомерное вмешательство в функционирование информационно-вычислительных систем.

Третий подход характерен для стран с высоким уровнем компьютеризации (США, Великобритания, Франция, Германия, Нидерланды) и развитой правовой базой. Он состоит в криминализации деяний, связанных не только с имущественным ущербом, но и с нарушением прав личности, с угрозой национальной безопасности и т. д. Так, из содержания норм уголовного права Великобритании следует, что его санкции применяются к «злоумышленникам, причинившим с помощью ЭВМ ущерб или использовавшим информацию в своих целях». В 80-е годы системой уголовной юстиции ФРГ был предложен целый ряд уголовно-правовых определений исследуемой категории противоправных деяний. Уголовная полиция этой страны к преступлениям в сфере высоких технологий относит «все противоправные действия, при которых электронная обработка информации является орудием их совершения и (или) их объектом».

Следует отметить, что подобные преступления все чаще совершаются сотрудниками фирмы, банка или другого учреждения, которым в конечном итоге и наносится ущерб. Например, в США компьютерные преступления, совершенные служащими, составляют 70-80 % ежегодного ущерба, связанного с компьютерами. В Казахстане тоже существует такая тенденция. Так, в 2000 г. в Лондоне были арестованы О. Зезов и И. Яримак (граждане Казахстана) по обвинению в неавторизованном компьютерном проникновении, заговоре, нанесении вреда коммерции путем вымогательства и попытке нанесения вреда путем вымогательства с использованием корпоративной информации компании «Bloomberg LP». Сумма шантажа составляла 200 тысяч долларов. Они были арестованы в аэропорту в момент передачи денег. Примечательно то, что, работая в компании, производящей базы данных для «Bloomberg LP», они воспользовались полученной в ходе этого информацией для достижения своих преступных целей. Суд над ними состоялся лишь летом 2002 г., исходя из сложности доказывания такого преступления. В США, где проходило судебное разбирательство, максимальный срок наказания по совокупности за эти преступления составляет 28 лет.

К тому же компьютерную преступность можно определить как совокупность преступлений, при совершении которых воздействие

осуществляется на компьютерную информацию, находящуюся на машинном носителе. По пути такого объединения пошла и следственная практика. Так, в отдельных правоохранительных органах Республики Казахстан созданы специальные подразделения, которые занимаются расследованием преступлений, входящих в группу компьютерной преступности, не разделяя их по объектам посягательства. Целесообразность такого объединения обосновывается, с одной стороны, тем, что при расследовании подобных преступлений требуются специальные технические знания для проведения следственных действий, а с другой – однородностью предупредительных мер этих преступлений.

Так, в 2003 г. в Республике Казахстан было создано «Управление по организации борьбы с преступлениями в сфере информационных технологий Комитета криминальной полиции МВД РК».

Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев считает, что страны ШОС должны защищаться от деструктивной информации, распространяемой через интернет. «Терроризм, сепаратизм и наркобизнес используют мировую интернет-сеть для внедрения в наших странах, распространения во всем мире, этот сетевой деструктив, который является еще одной угрозой, поэтому страны ШОС должны безотлагательно выставить перед ним общий мощный заслон».

По его мнению, «настало время вводить в международное право новые понятия «электронные границы», «электронный суверенитет». Особо отметил важность совместной работы с Россией и Китаем по вопросам в этом направлении.

В то же время глава Казахстана отметил, что страны ШОС «должны быть широко открыты для всего сетевого позитива несущего конструктивные идеи и новые технологии». В заключении своего выступления Президент РК предложил участникам встречи создать специальный орган ШОС с функциями киберпола на международном уровне по вопросам борьбы и взаимодействий в противодействии киберпреступлениям.

По данным пресс-службы Главы Государства, на заседании Совбеза 25 мая была дана оценка существующим государственным механизмам, обеспечивающим безопасность в информационной сфере, рассмотрены потенциальные риски и угрозы.

Представители правоохранительных органов отмечают, что участились случаи обнаружения иностранных сайтов террористической направленности и занимающихся распространением порнографии, в том числе детской. Такие ресурсы по решению суда закрываются. Не так давно Генеральная прокуратура Казахстана сообщила о закрытии 15 иностранных сайтов, признанных экстремистскими.

«Практика показывает, что в большинстве случаев при расследовании компьютерных преступлений сотрудники правоохранительных органов сталкивались с тем, что начало данных преступлений берет в каком-нибудь

из интернет-клубов, что существенно осложняло дальнейшее разоблачение преступников», — говорят в Комитете МВД и предлагают упорядочить работу пунктов общественного доступа к интернету. Полицейские обратились с предложениями в уполномоченный орган. Но пока инициатива находится на стадии разработки, и внесение изменений в профильное законодательство не намечается. Деятельность интернет-клубов и их посетителей, отмечают в полиции, не контролируется правоохранительными органами.

В правоохранительных органах отмечают, что в основном нарушителями закона в сфере информационных технологий являются молодые люди, и наказание, которое они несут, зачастую условное. «За совершение преступлений, не повлекших большого материального ущерба, впервые или не в составе организованной группы хакеру грозит максимум до трех лет лишения свободы. В основном по статьям сегодня проходят молодые люди, студенты. Учитывая все смягчающие обстоятельства, они получают, как правило, условные сроки.

Многие казахстанцы получают спам, составляющий до 90 процентов от всей почты. И около 30 процентов из этого занимает так называемая австралийская лотерея. Суть посланий на плохом русском языке такова, что на счету получателя письма в нигерийском «Алмазном банке» появилось аж 400000 долларов. Но, чтобы их забрать, нужно уплатить налог в размере всего 460 долларов. Это следовало из письма некоего директора отдела иностранных переводов «Алмазного банка» Андрою Кемма. Сумму предлагалось переслать в Нигерию посредством системы Western Union на имя некоего Джозефа Аку, который якобы является председателем вышеуказанного банка.

Забив в поисковике «австралийскую лотерею», мы узнали, что пострадавшим от этой аферы даже в Казахстане нет числа. Разумеется, сотрудников с указанными в письме именами в «Алмазном банке» Нигерии нет и никогда не было, об этом нам сообщил в ходе переписки директор службы безопасности «Алмазного банка» в Нигерии Ишайя Абу Шекари.

В алматинском отделении Western Union по этому поводу рассказали следующее: «Подобные случаи мошенничества происходят довольно часто. В неделю два-три перевода в дальнее зарубежье отправляют с пометкой «Материальная помощь», что уже означает дело связано с мошенниками. По мере возможности мы стараемся предупредить клиентов, однако чаще всего люди стараются не распространяться о назначении платежа и становятся жертвами аферистов. Если бы эти мошенники действовали в Казахстане, то теоретически изловить их было бы можно. По специальному запросу правоохранительных органов мы можем уведомить полицию о попытке некоего человека снять определенную сумму денег. Однако во многих других странах действует анонимная система съема денег

посредством Western Union. И здесь поймать мошенника за руку уже практически невозможно.

Список использованной литературы:

1. Толеубекова Б.Х. Компьютерная преступность: вчера, сегодня, завтра: Монография. – Караганда: КВШ ГСК РК, 1995. – 320 с.
2. Дулов А.В. Криминалистический анализ компьютерных преступлений. // Проблемы «компьютерной преступности»: Выпуск 2. — Мн.: НИИ ПККСЭ МЮ РБ, 1992. - С.3-4.
3. Селиванов Н.А. Проблемы борьбы с компьютерной преступностью. // Законность. — М., 1993, №8. - С.37.
4. Крылов В.В. Информация как элемент криминальной деятельности // Вестник Моск. ун-та. Сер. 11. Право. - М., 1998.-№4. - С.50-64.
5. Батулин Ю.М. "Компьютерное преступление" — что за термином? // Право и информатика. - М.: МГУ, 1990. - С.9.
6. Ахраменка Н.Ф. Криминализация общественно опасного поведения с использованием информационно-вычислительных систем. – М. 2001. – 160 с.
7. Чуфаровский Ю.В. Криминология в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М.: ТК Велби, изд-во «Прспект», 2004. – 270 с.
8. ИА «Новости Казахстан» 16 июня 2011 года.
9. Tengrinews.kz со ссылкой на пресс-службу Президента Казахстана.
10. В Казахстане проверяют состояние информационной безопасности / http://tengrinews.kz/kazakhstan_news/188827/.
11. Аратулы К. Состояние информационной безопасности Казахстана – Алматы, 25 января 2013 года. - С.181-183.
12. В Казахстане раскрывают киберпреступления / Profit.kz, 2 августа 2011 года.
13. Интернет-мошенники активно грабят казахстанцев / rambler.ru / Profit.kz, 16 июня 2011 года.

Кыжырова Ұ,

***ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 1 курс магистранты***

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультетінің қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доцент м.а. Мухамадиева Г.Н.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢ НОРМАЛАРЫ ОЛҚЫЛЫҚТАРЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ

Экономика, саясат, діни және қоғамның өзге де әлеуметтік салаларында пайда болатын қажеттіліктермен қатар, құқық саласы да нақты әлеуметті қалыптастыратын болғандықтан өзіндік реттелуге жатады. Құқық саласы тұрақтылық пен үйлесімділікті қалыптастыратын қоғамдық қатынастар саласын реттеуге бағытталған адамдардың жүріс-түріс ережелерінің жиынтығын құрайды. Оларды құқық қолдану тәжірибесінде қолға алуда анықталмаған кемшіліктер мен қайшылықтарға тоғысып жатамыз.

Осыған орай қылмыстық заң нормаларының қайшылықтары себептерін анықтау қандай да кезең болмасын өзінің өзектілігін жоғалтпаған. Демек, біздер қылмыстық заң нормаларында кездесетін қайшылықтарды анықтау үшін ең алдымен олардың пайда болуы (қалыптасуы) себептеріне назар аударуымыз қажет.

Себеп – себеп пен салдар сияқты екі құбылыстың арасындағы объективті, жалпыға бірдей генетикалық байланыс. Себеп, ол жүйелі уақытта дамып отырады, ал себеп әр уақытта салдардан бұрын болады. Олай болса, себептен салдар туындап отырады.

Себепті салдардан айырып бөлу белгісі, бір әрекеттерді дұрыс анықтау үшін ең негізгі, басты болатын себепті білуге жағдай жасайды. Себептілік механизмінде себеп салдарды туғызады, ал жағдай оған әсерін тигізеді. Олар өзара байланыста болады. Себепті байланысқа мына белгілер тән:

- біріншіден, себеп нәтижені тудырады. Себептер іске асуы үшін белгілі бір жағдайлар қажет, бірақ та жағдайлар өздігінен нәтиже тудырмайды. Себеп – ол ниет пен шешім қабылдаудың сатысы, ол ниет пен мақсаттың пайда болып, оған жетудің құралдарын анықтаумен байланысты болады.

Жағдай сыртқы ортаның күйін сипаттайтын, сондай-ақ адамның ішкі қасиетін сипаттайтын мән-жай.

- екіншіден, себеп пен нәтиже уақыт аралығында кезектілікті сақтайды, уақыт қысқа болса да, себеп нәтижеден бұрын кездеседі.

- үшіншіден, нәтиже сол себептің салдары.

- төртіншіден, себеп пен нәтижені бірыңғай түсінуге болады: бір себеп бірыңғай жағдайларды бірдей нәтижеде тұруы мүмкін. Егер бір жағдайда себеп болып табылатын қандай да мән-жай бір сәтте іс-әрекет тудырып, басқа жағдайда тудырмаса, онда ол әрекетпен байланысты емес.

- бесіншіден, себепті нәтижеге жатқызуға болмайды.

Себептілік – бұл себеп пен салдар сияқты екі құбылыстың арасындағы объективті, жалпыға бірдей генетикалық байланыс. Себептілік үрдісі жүйелі түрде уақытқа байланысты дамиды, ал себеп қашан да салдардың алдында болады. Мінез-құлық нормалары мен құндылықтар туралы мағлұматтар адамдар мен жеке тұлғаларда дүниетаным мен психологияны қалыптастырып, ақпараттың әрқилы көздері мен жолдары арқылы игеріледі.

Себеп-салдар байланыстарын зерттеуде шексіз себеп-салдар буындарын айырып алу жүзеге асырылады. Мұндай айырып алу белгілі бір әрекеттестікті тура анықтаудың ең жақын деген себептерін жүйесін түсініп білуге мүмкіндік туғызады.

Қайшылықтардың (коллизияның) себептері ретінде коллизияны тудыратын, яғни олардың құқық жүйесіндегі кемшіліктері мен сипатын анықтайтын заңи құбылыстар саналады. Олар ішкі немесе нақты коллизияның себептері. Коллизияның факторлары мен жағдайларының айырмашылықтарын анықтауымыз қажет. Коллизияның жағдайлары болып олардың пайда болуына әсерін тигізетін коллизиямен тікелей байланысқан

мән-жайлар саналады. Факторлар коллизияның сыртқы себептері арқылы көрінеді.

Өзінің табиғатына, пайда болу тегіне қарай, тарихи өткен немесе қазіргі кезеңге сай әлеуметтік-психологиялық құбылысты қалыптастыратын көптеген экономикалық, идеологиялық және басқа да әлеуметтік құбылыстар осы күнде жалғасын табуда.

Құқық нормалары коллизиясының себептері мен жағдайлары диалектикалық тұрғыда өзара әрекеттескен, яғни нақты бір ішкі себептілік көптеген жағдайлармен байланысқан, құқық нормаларының пайда болуына әсерін тигізетін әрбір жағдайлар коллизияның сипатына қарай белгілі бір себептерге байланысты туындауы мүмкін [1].

Факторлар қоғамдық құрылыстың, яғни экономикалық, саяси заңдылықтардың кепілдік етуі жағдайынан шығады. Коллизиялар түрлі құқық субъектілерінің бұқаралық мүдделері саясат, билік арасындағы жанжалдар арқылы олардың бір-бірімен сәйкессіздігі салдарынан туындайды [2].

Құқық нормаларының негізгі факторларына жатады: біріншіден – заң шығармашылықтағы заңды меңгерудің кемшілігі. Осыған қатысты заң шығарушының мамандығы терең білімділікті қажет етеді; екіншіден – қызметтегі жағымсыз мән-жайлар, қызығушылық танытқан тұлғалардың заңсыз әрекеттері немесе қысым келтіруі; үшіншіден – заң тәжірибесінің кемшілігі немесе оларды тиімді пайдаланбау [3].

Аталған мән-жайлардың маңыздылығын ескере отырып, құқық нормалары коллизиясының жекелеген факторларын бөліп көрсете аламыз: а) кәсіби дайындықтағы кемшіліктер, яғни заң шығарушы тәжірибесінің аздығы; б) жұмыстағы немқұрайлылық пен кемшіліктер.

Құқық нормаларының коллизиясының себебі объективті және субъективті табиғатқа ие және олар екі топқа бөлінген: а) құқықтық конструкцияларының логикалық жетілдірілмеуі; б) нормативті ұйғарымдардың нақты болмауы. Нормалардың формальді анықталуы олардың жеткілікті толықтығын анықтайды, оларды дұрыс түсінуімізге жағдайлар жасайды. Түсініксіздік пен анықтаудың нақты болмауы қолданыс табатын терминологиялардың бір жүйеге сәйкес келмеуі мен дұрыс құрастырылмауына әкеп соқтырады.

Келесі тағы бір кемшіліктердің бірі болып, жоғарыда айтылғандай заң тәжірибесінің кемшілігі немесе оларды тиімді пайдаланбауы табылады. Заңнаманы жетілдіру заңнамалық актілерді, яғни олардың позициялары мен өзара байланысын, кемшіліктері мен қайшылықтарын мазмұнды жағы мен формальді аспектілеріне жан-жақты анализ жасауды қажет етеді. Жүйелендіруді жүзеге асыруда жүйелендіруге жататын заңнаманың салалық құрамын, негіздемесі мен қағидаларын нақты анықтап алу қажет. Оларды атқарудағы немқұрайлылық нормативтік актілер арасындағы коллизиялардың пайда болуына жол береді. Мысалы, қылмыстық заңды

кабылдау барысында, әкімшілік құқық бұзушылықтың құрамын құрайтын әрекеттердің орын алуына жол беріліп, тәжірибеде қолдану барысында сәйкессіздіктерге келіп тірелген болатын. Мысалы, Қазақстан Республикасының Қылмыстық заңы 1997 жылы 19 шілде №167-1 құқықтық актісімен қабылданып, 1989 жылдың 1 қаңтарынан бастап заң күшіне енуі тиістілігі туралы бекітілген болатын. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексімен қылмыстың құрамын жоғалтуына әкеп соқтыратын барлық қозғалған қылмыстық істер қысқартылуға жатқан болатын. Қылмыстық заң күшіне енді, бірақ қылмыстық іс жүргізу заңнамасында коллизиялардың пайда болуына әкеп соқтырды. Егер аталған актімен қозғалған қылмыстық істер 1998 жылдың 1 қаңтарынан бастап қысқартылуға жатады, деп белгіленсе мұндай коллизияларға жол бермеуге болатын еді. Осы қабылданған жаңа заңға сәйкес, азаматтар, қозғалған қылмыстық істің қысқартылуына қатысты өз талаптарын қойған болатын. Заң шығарушылармен аталған кемшіліктердің орнын толтыруы үшін «Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің күшіне енуі туралы» құқықтық актісімен өзгерістер және толықтырулар жариялап коллизиялардың орны бірқатар толықтырылды.

Заң күші бар нормативті құқықтық актілерді толықтай танымаудың да өзіндік жағымсыз жақтары бар. Мысалы, заң шығарушының немқұрайлылығына байланысты, жасалған бір немесе сол қылмысты әрекеттері үшін қылмыстық жауаптылыққа тартуда қайшы болып табылатын нормаларды қолдануға жол берілді. Жаңа қабылданған қылмыстық заңмен өз уақытында пайда болған кемшіліктердің орнын толтырмаса, қолдану кезеңіндегі туындайтын қайшылықтарға әкеп соқтырады.

Себептіліктің екінші бір тобы заң шығарушымен қоғамдық қатынастардың түрлі аумағында пайда болатын әлеуметтік шынайылық пен әлеуметтік заңдылықтарды ескеруіндегі толықсыздық арқылы білінеді. Егер бірінші тобы техникалық-заңдылық қатемен байланысты болғандықтан нақты сипатты алып жүрсе, екінші тобы объективті заңдылықтарға сәйкес жасырындық табиғатындағы мазмұнды қалыптастырады. Мұндай жағдайлардағы нормативті актілердің кемшіліктері, нормативті актілердің шеңберінен тыс жатқан факторлармен байланыстырылады. Осыған байланысты себептіліктің екі тобы сынға алына отырып, бір-бірімен алмаса алмайды немесе ауыстырылмайды.

Қылмыстық құқық нормаларының объективті шынайылықтағы сәйкессіздікке ие болуы себептері қоғамның қажеттілігіне қарай көп қырлы болып келеді. Олардың арасында: құқық қолдану қызметіндегі қажеттілікке қарай қабылданған нормативті құқықтық актілердің адекваттылыққа сәйкес еместігі. Объективті нақты емес, іске асырылмайтын құқықтар мен міндеттерді бекіту, құқық нормаларынан қалып қою немесе олардан шексіз асып кету.

Құқықтық реттелудегі «пайдасыздықтың» дәлелі ретінде заңнамалық шешімді қажет ететін күрделі мәселенің шынайылығының болмауын айтуға болады. Ғалымдармен берілген тұжырымдардың, әлеуметтік сұраулар мен сауалнамаларды, статистикалық мәліметтерді талқылауға салмаудың өзі коллизияның пайда болу себептерінің бірі ретінде саналады. Мысалы, олармен берілген ұсыныс тұжырымдардың ескерусіз, назардан тыс қалуы.

Нормативті құқықтық актілердің іске асырылуы үшін материалды қаржылай қамтамасыз етілмеуі. Мысалы, қажетті экономикалық материалдық жағдайлардың жасалмауынан қабылдануға жататын нормативті актілердің қабылдануының кейінге қалдырылуы. Олар Қазақстан Республикасы Конституциясымен көзделгендей адамдардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауы үшін өзінің заң күшіне енуі үшін белгілі бір реттілік пен тәртіпті қатаң ұстануы тиіс.

Қылмыстық заң нормаларының қайшылықтары себептерінің үшінші тобы құқық жүйесі мен заң шығарушының құрылысымен байланысқан. Олардың арасында мысалы, заң шығарушымен иерархиялық қағидасының бұзылуы табылады. Нормативті құқықтық актілерге қойылатын талаптары иерархиялық қағидасына сәйкес міндетті түрде орындалуы тиіс.

Иерархиялық қағида сипатталады: 1) төменгі тұрған органдардың актілері жоғары тұрған органның актілерімен қатаң түрде сәйкес болуы тиіс және олардың барлығы жалпы танылған қағидалар мен халықаралық құқық нормаларын ережелерін нақтылауы қажет. Қайшылықтар байланысты болуы мүмкін:

- Қазақстан Республикасы заңнамалық шығармашылық субъектілері мен мемлекеттік билік органдарының субъектілері арасындағы пайда болған кемшіліктер (түсініксіздік, міндеттерді дұрыс атқармау т.б);

- нормативті құқықтық актілерді қабылдау арқылы азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау кепілдігі деңгейін көтеруге болады. Сот тәжірибесі көрсеткендей азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау кепілдігі деңгейін Қазақстан Республикасында көзделмеген басқа да қосымша құқықтары арқылы көтеруге болатындығын ұсынады;

- Қазақстан Республикасының кейінгі қабылданған қылмыстық заңының бұрын қабылданған нормативті құқықтық актілермен сәйкессіздігі;

- заңшығармашылық тәртіппен реттелуге жататын аса маңызды қоғамдық қатынастар тек қана заңмен байланысты болуы тиіс.

Келесі бір қылмыстық заң нормаларының қайшылықтары себептерінің бірі ретінде құқық нормаларының тиімді пайдаланбау, заң ережелерінің құрылымдық байланысының бұзылуына әкеп соқтырады. Нормалардың орналасу құрылымына қарай тиімді пайдаланбау нәтижелері пікірталастық сипатқа ие болған. Нормалардың тиімді орналаспауы (нормалар тобының) оның институттарына, салалары тобына кері әсерін тигізуі мүмкін. Олардың арасынан құқық салалары қағидаларын бөліп алудың бұзылуына; пәндердің

немесе құқық салалары арасындағы атқаратын қызметтерінің нақты бөлінбеуін айқындауымызға болады.

Түрлі этаптардағы құқық жүйесінің дамуы кезеңінде жаңа құқық салалары пайда болады. Олардың салааралық реттеу жүйесінде кешенді түрде өсуі мен дамып жетілуі заңнама жүйесінің қазіргі кезеңдегі талаптармен байланысты болуына әсерін тигізеді.

Қылмыстық құқық саласының пәні бойынша құқықтық реттелу моделінің кемшілігі болып, құқық саласының басқа да құқықтық реттелу саласына тиіссіз араласуы табылады. Заңнаманың коллизиялығы болып оның кейбір нормаларының басқа да бір құқық салаларын өзінің реттеу шеңберіне қосып алуымен табылады. Мұның өзі оның күрделі тұрғыда шешілуіне әкеп соқтырады.

Заң шығарушы құқықтық реттелуге жататын құқық салаларының аумағындағы пайда болған коллизиялық сұрақтарды толық шеше алған жоқ. Олармен көп жағдайларда бір саланың екінші салаға ендіру әдістерін пайдаланып, пайда болған күрделі сұрақтардың шешімін тапқан болатын.

Құқық нормалары саласындағы нормативті шектеулердің болмауы басқа да заңнамалық салаларға ретсіз енуге әкеп соқтырады. Мұндай жағдайларды көптеген нормативті актілердің мазмұнынан көруімізге болады.

Жүйелік кешенді жайттарды қамтамасыз ететін қазіргі кезеңдегі жағдай басқа да құқық салаларында пайда болған қатынастарды қайталайды.

Толыққанды болашақты заңнаманың жетілдірілуін анықтау үшін маңызды болып олардың бөліну қағидалары мен салаларық құқықтармен ұқсастығын анықтау табылады.

Түрлі құқық саласының нормаларын біріктіру және оларды жүйелі құқық саласында біріктіру құқықтық реттелуде көптеген сұрақтарды тудырады. Мұндай үйлесімділік тәжірибеде әрқашанда құқықтық актілерді қабылдауға келісім жасауда қайшылықтарға әкеп соқтыруы мүмкін. Қайшылықтар мен келіспеушілік нормалар арасында пайда болады: а) бір немесе сол құқық саласына жататын және оның мазмұнын қамтитын бір саланың заңнамалық актілерде; б) бір немесе сол құқық саласына жататын және оның мазмұнын қамтитын бірнеше саланың заңнамалық актілерінде; в) бірнеше құқық саласына жататын немесе оның мазмұнын қамтитын бірнеше саланың заңнамалық актілерінде (мысалы, қылмыстық іс жүргізу мен қылмыстық құқық нормалары арасындағы).

Заң ғылымдарында және тәжірибеде қандай да болмасын қайнар көздерде сол немесе өзге құқық салаларында бір мағынаны білдіретін заңнаманың анықталмағандық белгілері пайда болған (мысалы, қылмыстық заңнамадағы қылмыстық құқық нормалары) немесе басқа да заңнамалардың салаларында және нормативті актілерге белгілі бір құқық саласының критерилерін қосудағы түсініксіздіктер.

Қылмыстық құқық нормаларындағы коллизияға қатысты өзінің заңнамалық саласына басқа да түрлі құқық салаларын қосып алуының

мүмкіндігінің болуы туралы қағидалы түрдегі сұрақтар пайда болған. Оларға қатысты жауапты құқық салалары пәні мазмұнына жақындасу арқылы ашуға болатындығы түсіндіріледі. Заң әдебиеттерінде құқық салаларының пәні өздеріне басқа да құқық салаларының элементтерін қосып алуға мүмкіндігі бар делінген. Мысалы, А.И. Бобылевпен айтылғандай, заңнаманың салалық пәндерінің саладан айырмашылығы болып оның біртекті еместігінде. Егер құқық жүйесі пәндік белгілеріне қарай құқық нормаларының жыйынтығын құраса, заңнаманың жүйесі салалық қағидаларды ескерген нормативтік актілердің жиынтығы деген, ал басқа жағдайларда заңшығарушы құқықтық реттеудің нақты аумағында табылса, келесі жағдайларда заң құқық салаларының түрлі нормаларын қамтиды [4].

Заңнамалық салалар басқа да құқық салалары шеңберінен аттамауы тиіс және заңнамалық актілер өзінде бір атаулы құқық салаларын қамтуы қажет, осыған байланысты заңнаманың салалық пәні құқық саласы ретінде біртекті болғандығы дұрыс.

Нормативтік акт және оның реттеу пәні құқық салаларымен сәйкес болған жағдайларында ғана нәтиже ретінде заңнама саласының құрамына нақтылы енуі тиіс. Заңнаманың әрбір пәндік салалары оның базалық актілерінде, нақтырақ айтса жүйелі заңдарда анықталады.

Заң шығарушы үшін нормативтік құқықтық актілерді қабылдау мызғымас қағидалы ереже ретінде көрінуі тиіс. Заңшығарушылық сала бірнеше нормалардың емес, бір ғана нақты саланың бет бейнесі болуы қажет.

Заң шығармашылық тәжірибе, нормаларды барлық құқық салаларының институттарын, кешенді түрде біртекті ғана емес сонымен қатар бірнеше мазмұндық құқық салаларына қосу, біріктіру, бекіту жолымен келеді. Жоғарыда айтылғандай мұндай әрекеттер коллизиялық құқық проблемаларын үдете түседі.

Демек, заң шығармашылығы тәжірибесінде құқық саласының бір нормасын түрлі заңнамалық салаларда бекітілуіне жол беруі қалыпты жағдай ретінде танылып, бұл мән-жайлар, заң шығарушылық салаларының сәйкес құқық саласының шеңберінен шығуы немесе өзінің нормаларын түрлі құқық салаларына қосуы деп саналады.

Құқық қолдану тәжірибесінде заң шығарушы саласының құрамына нормативтік актілерден басқа, қоғамдық қатынастарды тікелей реттеуші құқық салаларының пәні жатуы мүмкін бе деген, - заң шығарушы саласының мазмұны туралы бірнеше мәрте сұрақтар туындаған болатын.

Құқық қолдану тәжірибесінің бір жүйеге келтірілуін қамтамасыз ету мақсатында, «заң шығарушы» анықтамалары мен «құқық нормалары» түсінігін жалпы теориялық ережелерді ескере отырып тиісті деңгейде бекітіп алуымыз қажет. Құқық салаларының мазмұны құқық нормаларын, ал заңнаманың салалары нормативтік ұйғарымдарды қамтиды және «заң нормалары» деген түсінік болмауы да мүмкін. Бір құқық салаларына заңдар емес, керісінше нормалар жатқызылуы тиіс. Заңдар болса тек қана

заңнаманың салаларына тиесілі болып табылады. Басқаша айтқанда «құқық нормалары» түсінігі белгілі бір құқық саласына жататындығын көрсетеді.

Құқық нормаларының басқа да бір заңнаманың саласына енуі заң шығарушы талаптарының жоқтығын айқындайды. Қазіргі кезеңде заң шығарушылық саланы реттеуге бағытталған қандай да бір болмасын конституциялық шектеулер жоқ. Осыған байланысты құқық қолдану тәжірибесінде сол немесе өзге нормаларды қолдануда құқықтық салалық тәртібін сақтай отырып іске асырылуына аса назар аударылмаған.

Сонымен, қылмыстық заң нормаларының қайшылықтары себептерін түсінуімізде, тек қана құқықтық білімдерді шеттету ғана емес, маңызды жақтары ретінде олардың сұрақтарын шешу мен қайшылықтың орнын толтыру болып табылады деп ойлаймын.

Заң шығарушылықтағы құқық саласының әдісі мен пәні және құқықтың қайнар көздерінің иерархиясында қалыптасқан мәселелер қағидалы тұрғыда маңыздылыққа ие. Аталған заң нормаларының қайшылықтары себептерін анықтаудағы ғылымды дұрыс қолдана білу, олардың экономикалық, саяси, өмірлік факторлармен күрделі байланыстылығына қарамастан заң шығармашылық қызметінде шешімін табуға жататын маңызды мәселенің бірі болып саналады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Вопленко Н.Н. Причины ошибок в правоприменении //Советское государство и право. 1982. №4. - С. 103-108.
2. Тихомиров Ю.А. Коллизионное право. - М., 2001.
3. Сырых В.М. Логика правового исследования. – М.: Юстицинформ, 2004. - С. 223-224.
4. Бобылев А.И. Современное толкование системы права и системы законодательства //Государство и право. № 1998. №2. - С.24.

***Қалмахан С.,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің студенті***

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.д., әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының профессор м.а. Бижанова А.Р.

ӨЛІМ ЖАЗАСЫ КЕРЕК ПЕ?

Өлім жазасы қазіргі кезде Қазақстан Республикасында ғана емес бүкіл әлемдегі ең маңызды шешімін таппаған, шиеленіскен мәселелердің бірі болып табылады.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 49-бабында көрсетілген. Өлім жазасы дегеніміз - ату жазасы адамдардың қаза болуына

ұштасқан террористік қылмыстар үшін, сондай-ақ соғыс уақытында жасалған аса ауыр қылмыстар үшін ең ауыр жаза ретінде белгіленеді, ондай жазаға кесілген адамға кешірім жасау туралы өтініш ету құқығы беріледі. Өлім жазасы әйелдерге, сондай-ақ он сегіз жасқа толмай қылмыс жасаған адамдарға және сот үкім шығарған сәтте алпыс бес жасқа толған еркектерге тағайындалмайды.

Өлім жазасы туралы үкім ерте дегенде ол күшіне енген сәттен бастап бір жылдан кейін, сондай-ақ өлім жазасын орындауға мараторийдің күші жойылғаннан соң ерте дегенде бір жыл өткеннен кейін орындалады.

Өлім жазасы кешірім жасау тәртібімен жазаны ерекше режимдегі түзеу колониясында өтеу арқылы өмір бойы бас бостандығынан айыруға немесе жиырма бес жыл мерзімге бас бостандығынан айыруға ауыстырылуы мүмкін. Өлім жазасына кесілген адамдардың, өлім жазасын орындауға мараторийдің күші жойылған жағдайда, олардың мараторий енгізілгенге дейін өтініш бергеніне немесе бермегеніне қарамастан, кешірім жасау туралы өтініш беруге құқығы бар [1].

Өлім жазасы керек. Өлім жазасынан бас тартқан мемлекеттердің тәжірибесін зерттеген ғалымдар өлім жазасын қолдану, не қолданбаудың қылмыстың азаюына ешқандай қатысы жоқтығын дәлелдеген. Өйткені, ол қылмыскер адамды өлтіріп жатқанда ертеңгі күні ұсталатынын ойламайды, себебі, ол мас күйінде, нашақорлық заттарды пайдаланған не болмаса қатты ашудың үстінде ауыр қылмысқа барады. Оның үстіне, кейбір жан түршігерлік қылмыс жасағандардың ішінде өлім жазасынан да қорықпай, әртүрлі мақсатпен өз өмірлерін құрбандыққа шалып жатқандары да жетерлік. Екі-үш адамды өлтірген қылмыскердің жер басып жүруі – қоғам үшін қауіпті. Ал «адамға өмірді Алла берді, ендеше өзі алу керек» деген сауал келсек, алла адамдарға таңдау еркін берді ғой. Жазасын өтеп жатқан азаматтармен сауалдама жүргізгенде тқмендегідей жағдайды байқадық. Сотталғандардың арасында 66 жастағы азаматпен тілдестік. Ол өмірінің 38 жылын түрмеде өткізген. Өмірінде 9 рет сотталып, түрмеге түскен. Біз қолын қанға малған, қасақана кісі өлтірген және соны бір емес, бірнеше рет қайталаған адамдарға неге кешірім жасауымыз қажет?!

Адам қылмысты алғаш рет білместікпен жасар, екінші рет сол қателікті біле тұра қайталайды. Ал үшінші рет әдейі жол береді» деген тұжырым бар. Жоғарыда айтып өткендей, алғашқы қателікке кешіріммен қарауға болады. Төртінші немесе оныншы рет қолын қанға малғандарға біз не үшін кешіріммен қарауымыз керек?!

Өлім жазасы керек, деген көзқараспен келісу қиын. Себебі, адамға өмірді Алла берді, ендеше өзі алуы керек, ауыр қылмыс жасаған адамдарға, өмір бойы бас бостандығынан айыру арқылы психологиялық моральдық жағынан тәрбиелеу шаралары тиімді, деп ойлаймыз және де Қазақстанның ұстанған саясатын қолдаймыз. Өйткені, біздің мемлекетіміз тоталитарлық мемлекет емес, демократиялық мемлекет. Бас бостандығынан айыру

орынында отырған жазасын өтеушілерді пайдалы жағынан қолдана білуіміз керек. Олар жазасын өтеу кезінде тиімді жұмыстарға тартуын дұрыс деп ойлаймыз.

Либералдық қоғамдарда өлім жазасы жойылған, демократиялық-сотталумен алмастырылған. Ғұмыр бойы сотталуға үкім алғандар, мемлекетке салмақ түсіреді. Шығынды болса да бізге бұл жазаны «тірілтудің» қажеті жоқ. Себебі біз кедей мемлекет емеспіз. Сондықтан ұзақ мерзімге сотталу психологиялық-моральдық жағынан тиімді деп ойлаймын. Мәселе қымбаттығында емес, адам ғұмырын адамның тартып алмауына жол бермеуде. Әрине, өлім жазасын қайтадан қалпына келтіруге болатын еді. Бірақ дүниежүзілік қауымдастық мұндай шараны қолдамайды. Қалай болғанда да, Алла пендесіне берген өмірін өзі алады. Адам баласы (тергеушіні) өз қызметінде қателік жасауы мүмкін. Жалған жаламен айыпталып, шала тергеуден өткен адам өлім жазасына кесіліп кетуі де ықтимал. Сондықтан да өлім жазасы жүзеге асатын болса, онда кейбірінің нақақтан-нақақ, әділетсіз жолмен өмірмен қош айтыспасына кім кепіл?! Бір жағынан, мемлекеттік қауіпсіздікке нұқсан келтіретін ауыр қылмыстардың қатарындағы террорлық әрекеттерді, қарап отырсақ, оны о баста бастарын өлімге тіккен адамдар жасайды. Сондықтан біз оларды өлім жазасымен қорқыта алмайтын да болармыз?

Шынында да адамға өмірді Алла тағала бір-ақ рет береді. Сондықтан адам өмірін бір Алла ғана белгілейді. Қазіргі кезде Қазақстанның халқы 17млн. адамға жетпейді, сондықтан да өлім жазасын тоқтатуға негіз жоқ. Егер өлім жазасын Қазақстан Республикасында қолданар болсақ, онда біздің мемлекет тоталитарлық елден айырмашылығы болмай қалар еді, сондықтан да Қазақстан Республикасында өлім жазасы қолданыста жоқ.

Қазақстанда өлім жазасының ең соңғы үкімі осыдан дәл он жыл бұрын орындалған екен. 2003 жылдың желтоқсанынан бері елімізде өлім жазасын орындауға мораторий қабылданып, бүгінде ол алынып тасталынған.

Ал бұған дейінгі жағдайымыз қалай еді? Мәселен, сарапшылардың мәліметіне сүйенсем, 1990 жылдан 2003 жылға дейін 536 қазақстандық өлім жазасына кесіліпті.

Оның ішінде 1996-1998 жылдары өлімге байланғандар саны жылына жүздің төңірегінде болған. Кейіннен Конституциялық реформа һәм заңнамалық ізгілік шараларының жағдайды біршама түзеткен сыңайы байқалады. КСРО құрамында тұрғанда Қазақстандағы өлім жазасы 59 қылмысқа қатысты болса, Тәуелсіздіктің алғашқы жылдары олардың саны 50-ге, кейінгі реформалардан соң 18-ге дейін қысқарды. Яғни заңнамада өлім жазасына қатысты арнайы норма болғанымен, он жыл бойы өлім жазасын орындау тәжірибеде іске аспады. Бұдан бөлек, Мемлекет басшысы мұндай жаза түрін қолдануды сатылап шектей отырып, кейіннен мүлдем тыйым салуға дейінгі бағытты да айқындаған болатын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі. - Алматы: Юрист, 2013.
2. Айқын газеті // 2004 ж. 6 наурыз.

Қолғанатов А.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің студенті

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.д., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының профессор м.а. Бижанова А.Р.

АЛАЯҚТЫҚ ЖӨНІНДЕГІ ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ ТӘСІЛДЕРІ ЖӨНІНДЕ

Қазіргі таңда алаяқтықтың өрбіген кезеңі десекте болады. Алаяқтық дегеніміз не? Оның қоғамға зардабы қандай?

Алаяқтық, яғни бөгде мүлікті ұрлау немесе мүлікке құқықты алдау немесе сенімге кіру арқылы алу. Меншікке қарсы қылмыстардың ішінде алаяқтық қылмысы сирек кездесетін, бірақ кейінгі жылдары оның өсу қарқыны бірден көзге түседі. Көбінесе алаяқтық әрекетті жүзеге асырғанда қылмыстық қол сұғушылық заты болып ақша табылады. Кейбір жағдайларда алаяқтар өндірістік тауарларды, бағалы қағаздарды, мүлікті, зергерлік бұйымдарды, тауарларын иемденеді. Алаяқтық қылмысы әр түрлі тәсілдерімен жасалады. Алдау немесе сенімді пайдалана отырып зиян келтірудің көптен келе жатқан тәсілдеріне мыналар жатады: карта, басқа да әуесқой, құмар ойындарды айналдыру т.б. ойнағанда әр түрлі әрекеттер қолдану, жасанды асыл бұйымдарды сату, жасанды ақша мен заттарды пайдалану, жалған ақша купюраларының эквивалентті емес түрлерін айырбастау, өздерін бақылау және құқық қорғау және т.б. органдарының қызметкерлері ретінде таныстыру жолымен әрекеттер жасау.

«Грант Кредит» маркетинг желісі бойынша жұмыс істеген: ақша өткізіп, жаңа салымшылар әкелсең, тиесілі сомаға ие боласың. «Ескі салымшылардың» кірісі онымен тартылған жаңа салымшылардың санына байланысты болған: ол шамамен жылдық 25-75 пайыз құраған. Компания тұтынушылар қоғамы түрінде құрылған. Оның қатысушылары әрқайсысының үлесі есебінен құрылған ортақ мүлікке ие болған. Сондықтан адамдарды қаржы қармағына ілу үшін зор күштің керегі жоқ. Көп жағдайда бұған әдемі рәсімделген тұсаукесерлер өткізу мен ұйымдастырушылардың сөзшең болуы жеткілікті. Негізінен нағыз инвестициялық компания мынадай жұмыстарды атқарады: жеке, заңды тұлғалардың ақшаларын тартады және оларды кепілге салынған құралдарға салады. Осылайша өзінің клиенттерінің

капиталын ұлғайтады. Осыған байланысты инвестор әрдайым тәуекел дәрежесі әр түрлі және мүмкін кірістілік деңгейімен стратегияны таңдап, тиісті қорға ақшаларын салады. Пирамида ештеңені ешқайда салмайтыны белгілі. Алаяқтар бұрын келген «клиенттерге» сыйақыны жаңа қатысушылардың ақшалары есебінен береді. Алғашқылары осы «керемет компания» жайында туыстарына, достарына, таныстарына айтқаннан кейін, олар да өздерінің салымдарын әкеледі. Осылайша пирамида өсіп отырады [1].

Алаяқтар өз іс-әрекеттерін жүзеге асыру үшін үлкен компания немесе кәсіп орындар атын жамылып, өз дегендерін жүзеге асырады. Олар адамдарды оңай табыс көзіне алып келетін, яғни олар өз тұтынушыларына барлық жалған ақпараттарымен қамтамасыз ете отырып оларды сенімін ақтау барысында оларға алдын ала өзіндік ақша немесе басқа да материалдық заттармен арбау арқылы сенімдеріне одан әрі кіреді. Алаяқтар жоғары кәсіпқойлығымен, техникалық жағынан толық жабдықтануымен ерекшеленеді. Кейінгі жылдары алаяқтық қылмыстарының төмендегідей тәсілдері өте кең тараған: банктік несиелерді жалған құжаттар арқылы алу, жалған фирмалар құрып кейіннен халықтың қаражатын иелену, тұрғын үйлерді алу сату, айырбастау, арендаға, кепілге беру үшін жалған құжаттар жасау, банкоматтан ақша немесе сауда кәсіпорындарынан тауарлар алу үшін, біреудің немесе қолдан жасалған пластикалық карточкаларды қолдану, валютаны айырбастау, шетелдік куәліктерді, визаларды рәсімдеу кезіндегі, қамтамасыз етілмеген акцияларды және құнды қағаздарды сату барысында жалған құжаттарды қолдану және т.б.

Алаяқтардың ақшалай қаражаттармен жасаған қылмыстық тәсілдері банктік есеп айырысуда толық құрылымды және күрделі болып келеді. Алаяқтылық өз кезегінде аса үлкен дайындықпен жасалынады, яғни алаяқшы іске бармас бұрын, барлық мәліметтермен өз-өзін жабыдықтауы оны бұл тұрғыды сол қылмысқа барудағы дайындығы болып табылады деп айтсақ қате айтпасыз. Олар алдымен қатаң есептегі банк құжаттарын қолға түсіріп, ұрланған ақшаны аударатын ұйымдарды анықтайды және құжаттарды жеткізу әдістерін шешеді.

Алаяқтар банкоматта скиммер арқылы магниттік өрістегі немесе чиптегі мәліметтерді жинайды. Ол үшін карточка өткізілетін орынға жапсырма құралдарды орнатады. Сондай-ақ, пернетақта панеліне де жалған құралдарды бекітеді екен.

Жиналған мәліметтер бойынша айлакерлер пластикалық карточканың көшірмесін дайындауға кіріседі. Ал ПИН-кодты білу үшін көрінбейтін бейнекамераларды пайдаланады [3].

Басқа да қажетті мәліметтер мен банк кодтарын, шифрларын, т.б. алдын ала анықтап біледі. Сонымен қатар, дайындық жұмысына қылмыскердің көздеген тиісті коммерциялық банктердің қызметкерлерімен алдын ала сөз байласып келісулері жатады. Ұрлық қылмыстары құжаттарды белгіленген жерге жіберіп, оның банкке өтуін қадағалау мен есеп бойынша аударылған

ұйымнан түскен ақшаны алу жолымен жүзеге асады. Мұндай қылмыстық іс ақша айналымын құрайтын құжаттарды жалған мәміле, шарт, келісімдер және т.б. тексеру арқылы ашылады. Азаматтардың жеке мүлкіне қол сұғушылық кезінде алаяқтар әр түрлі тәсілдерді қолданады, ақшаны жоғары пайызбен қарызға алу және оны кредитке беру, сатылатын заттың өзін емес оған ұқсас затты беру, сауда жасағанда, ақшаны айыра бастағанда, майдалағанда алдау, алтын бұйымдардың орнына мыстан жасалған бұйымдарды сату, жалған ақша беру, көмек көрсетемін деп ақша алу немесе белгілі бір қызмет көрсетуге тауарларды алу, емшілік жасау арқылы ақша алу, тауарларды және басқа да материалдық құндылықтарды алу мақсатында басқа адамның атын иеленіп жалған шарттар жасау нәтижесінде ақша алу, жалған мәмілелер жасау. Жәбірленушілерді алдау, олардың тікелей байланысқа түсулері арқылы жүзеге асыратыдықтан, соңғылары барлық уақытта өздерінің қылмыстық іс-әрекетінің ізін жасыруды ойластырады. Осындай мақсатта картадан ұтылған жәбірленушіге ақшаның жартысын ұтып алуына, жалған құжат жасауына, жалған алиби құрастыруына, шетелге қашуына мүмкіндіктер беріп, сырт көзге заңды болып көрінетіндей барлық шараларды қолданады.

Алаяқтық қылмысы қолданылатын тәсілдері мен басқа да жағдайларға байланысты көшеде, жеке пәтерде, дүкен, фирма мекемелерінде жасалады. Алаяқтардың жеке басын зерттеу кезінде олардың жоғары кәсіби деңгейі, құқықтық білімдері, ой-өрісінің жетіктілігі анықталады. Яғни алаяқтар олар жақсы дайындық барысында өзіне адам сеніміне кіретіндей психологиялық әсер етеіндей адамдар болып табылады. Алаяқтардың ішінде рецидивистер көп, неге десеңіз алаяқтылық табыс көзіне жеңіл әрі тез апаратындықтан адам психологиясына қатты әсер етеді, алаяқтылықпен табыс көзіне жеткен адам қайтадан сол қылмысқа барады неге десеңіз ол адам жеңіл табыс көзіне тек алаяқтылықты көреді.

Соңғы жылдары қылмыстың жекеленген түрлері бойынша мамандандырылып ұйымдасқан топтарды құру кеңінен таралуда. Бұл топтардың ішінде қылмыскерлер атқаратын рөлдерін өзара бөліседі. Әдетте, әр түрлі әуесқой ойындарды өткізген кезде біреулері азаматтарды ойынға тартады, ал басқалары ойын үстінде жәбірленушіге психологиялық әсер етеді, үшіншілері ойынды жүргізеді, төртіншілері істің қауіпсіздігін қамтамасыз етеді. Топтың мұндай түрі техникалық жабдықтылығымен, шапшандығымен, басқа топ қылмыскерлерімен тұрақты байланысымен ерекшеленеді. Жәбірленушілердің ішінде қасақана заңды бұзатын адамдар көп кездеседі. Оларды көбіне алаяқтар пайдаланады. Заңды мүлтіксіз орындайтын азаматтардың көбісі алаяқтардың алдауына ұшырап, қылмыс құрбаны болуда.

Қоғамдағы ең қорғансыз топтың бірі – зейнеткерлер. Олардың қазір қылмыскерлер мен алаяқтардың негізгі нысандарына айналып отырғаны тіптен қорқынышты. Қауқарсыз қарттарды өлтіріп, жартымсыз

зейнетақысынан жырымдап жинаған ақшасы мен алтынын алдау жолымен алып кеткен алаяқтар туралы ақпаратқа қазір селт етпейтін болдық.

Жақында ғана Алматы облысының Сарқан қаласында 23 жастағы жігіт пен 9 сынып оқушысы Ұлы Отан соғысының ардагері мен оның әйелін өлтіріп, қарттың қан майданда төгілмеген қанын судай шашып, ақша табылмаған соң қарттың соғыста көрсеткен ерліктері үшін берілген медальдарын алып кеткен. Осыдан біраз жыл бұрын аталған қалада екі кәмелетке толмаған жасөспірім қалт-құлт еткен қарттарды айуандықпен өлтіріп, екі жылдан кейін ұсталған болатын. Бала көңіл қарттардың алғаусыз аңқаулығын, әсіресе алаяқтар жақсы пайдалануда. Олар көбінесе өздерінің арам ойларын «халыққа қызмет көрсету орталығының маманымыз» деп келіп, «ақша ауысайын деп жатыр, жинаған ақшаңыздың жалған немесе рас ақша екенін анықтап берейік» деген секілді сылтаулармен жүзеге асырады [2].

Алаяқтар қылмыстық әрекеттерін көбінесе тұрғын үйі бар жалғыз басты қарттар, психикалық аурумен ауыратын адамдар, көп балалы жанұялар, кәмелетке жасы толмағандарға жасайды. Қазіргі таңда алақтық қоғамда өзіндік орын алу себебі бар. Алаяқтықта, қылмыскер өз мақсатына жету үшін алдында тұрған адам баласына аяусыздық танытады, сеніміне қиянат келтіреді. Алаяқтықтың қоғамға қауіптілігі күннен-күнге өсуде, бұл тектес қылмыстық әрекеттер мемлекеттік ұйымдар мен мекемелерге, коммерциялық құрылымдарға және азаматтарға үлкен материалдық зиян келтіріп, қоғамдағы саяси тұрақсыздандыруға апаратын факторға айналып отыр. Алаяқтар қоғамда болып жатқан өзгерістерге жылдам назар аударып, қарапайым тұрғындар мен коммерсанттардың жеткілікті құқықтық білімінің және нарықтық қатынастарға сәйкес тәжірибелерінің жоқтығын ескере отырып, нарықтағы бағалы қағаздармен, шетелмен коммерциялық байланыстарды жүргізуге, жекешелендіруге толық инвестициялармен, несиелік-банктік қызметпен байланысты әр түрлі алдау әдістерін ойластырып тәжірибеде қолдануда. Қазіргі кездегі алаяқтық әрекетінің өзіне тән ерекшелігі, олар заңды тұлғаның атынан азаматтық-құқықтық мәмілелер жасап және қаржылық-шаруашылық мәселелерді жүзеге асыруында.

ОҚО ішкі істер департаментінің полицейлері бірнеше алаяқтық дәйектер бойынша қылмысты анықтаған. Осы мәселеге қатысты бүгінгі таңда бірнеше Шымкент қаласының тұрғындарынның үстінен қылмыстық іс қозғау Ішкі істер департаментінің тергеу өндірісіне алынған. Олар облыстың бір банкісінен алаяқтық жолмен несие алған. 2012 жылғы 2 мамырда Шымкент ҚІБ Әл-Фараби АІБ-нің кезекші бөліміне облыстық банктердің бірінің директоры арызданған.

Ол, өз арызында бір жергілікті тұрғын, үйге жалған құжаттар дайындап, кепілдікке үйдің жалған құжаттарын алдын-ала үлкен бағамен қойып, нәтижесінде банктен кредиттік ақшаны (жалпы 41 миллион теңге) алып, осы күнге дейін қайтармай жүргенін көрсеткен. Осындай жағдайлар бойынша

полицияға, бірнеше арыз түскен, олар арыздарында, дәл осындай алаяқтықпен Шымкент қаласының тағы 12 тұрғындары жалған құжаттар дайындап, банкке қойып жалпы 3 миллионнан 17 миллион теңгеге дейін кредит ақша алып кеткендері туралы көрсеткен. Жалпы банкке келтірілген шығынның мөлшері 130 миллион теңгені құраған. Осы жәйтке қатысты, ҚР ҚК-нің 177-бабы «Алаяқтық» бойынша қылмыстық іс қозғалды [4].

Басқа тәсілдерге тоқталатын болсақ, мемлекеттік және қоғамдық материалды, базалардан және басқа да объектілерден жалған құжаттарды пайдалану арқылы алу, жалған құжаттарды пайдалана отырып мемлекеттегі құжаттарды, мемлекеттік зейнетақыларды немесе әлеуметтік қамсыздандыру органдарынан басқа да төлемдерді заңсыз жолмен иелену, мемлекеттік және коммерциялық банктерден әр түрлі жалған чектік құжаттарды қолдану жолымен көп мөлшердегі қаражаттарды иелену, мемлекеттік мүлікті жалған құжат арқылы несиеге алу немесе қалған қарызды төлеуден бас тарту барысында алаяқтылық жолдар болып табылады.

Сонымен, жоғарыда аталып кеткен алаяқтық қылмыстардың жасалу жолдарын, қылмыстардан жәбірленушілердің сипатын күнделікті өмірде жиі орын алатын алаяқтықпен виктимологиялық күресті ұйымдастыру барысында басшылыққа алудың маңызы бар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ақтөбе облыстық қоғамдық саяси газет: Қаржы нарығындағы алаяқтық <http://www.aktobegazeti.kz/?p=3084>.
2. Ішкі істер органдарының медиа отралығы // <http://site.mediaovd.kz/kz/kaz-glavnaya/103-b-ri-kategoriya/basty-bet/935-or-ansyz-artty>.
3. Nur.kz Қазақстанский портал <http://news.nur.kz/288838.html>.
4. «Оңтүстік Рабат» газеті // http://baq.kz/kk/regional_media/post/13034.

Мамедова З.,
студентка 3 курса юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби

*Научный руководитель: старший преподаватель кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби Шонабаев Б.А.*

ПОНЯТИЕ, ПРЕДМЕТ, ОБЪЕКТЫ, ЗАДАЧИ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СУДЕБНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ ДОКУМЕНТОВ

Технико-криминалистическая экспертиза документов – вид экспертизы, проводимой с целью установления способа изготовления документов в целом или их реквизитов в отдельности, установления фактов изменения

первоначального содержания документов, выявления первоначального содержания, а также идентификации материалов, предметов и механизмов, которые использовались для изготовления документов, их реквизитов либо изменения первоначального содержания.

Проведение судебно-технической экспертизы документов – особое самостоятельное процессуальное действие, назначением которого является разрешение вопросов, имеющих значение для раскрытия и расследования преступлений с использованием специальных научных знаний эксперта. Цель экспертного исследования – установление фактов (обстоятельств, фактических данных), которые, будучи изложенными в заключение эксперта, служат доказательствами в процессе расследования и рассмотрения уголовных дел.

Документы, выполненные при помощи компьютерной техники, содержащие признаки вещественных доказательств, при необходимости и определенных условиях направляются на техническую экспертизу документов.

Таким образом, к предмету судебно-технического исследования документов как отрасли специального научного знания относятся закономерности, характерные для способов:

1) изготовления, использования и хранения документов;

2) изменения их содержания;

3) восстановления первоначального содержания документов, а также основанные на изучении этих закономерностей принципы судебно-технической экспертизы документов, выполняемой с целью получения научно обоснованного знания, которое в форме заключения эксперта может быть использовано в качестве доказательства в уголовном, гражданском процессах, в производстве по делам об административных правонарушениях, и проблемы процессуальной и непроцессуальной деятельности эксперта, направленной на профилактику преступлений, совершаемых с использованием документов.

Известно, что непосредственными объектами судебно-технической экспертизы документов являются документы – носители информации, зафиксированные с помощью материалов средств письма знаками существующих языковых письменностей.

Объекты технико-криминалистической экспертизы документов можно условно разделить на следующие группы:

а) Документы и реквизиты документов (печатные реквизиты, оттиски печатей и штампов, рукописные реквизиты и др.).

б) Технические средства и приспособления, используемые для изготовления документов в целом (полиграфическое оборудование, reproграфическое оборудование и др.) и отдельных реквизитов (печати, штампы, пишущие приборы и др.).

в) Материалы документов (бумага, красящие вещества, клеи и т.д.).

В зависимости от того, какие объекты подлежат исследованию, различают следующие виды технико-криминалистической экспертизы документов:

- 1) экспертиза бланков документов;
- 2) экспертиза печатей, штампов и их оттисков;
- 3) экспертиза реквизитов, полученных при помощи знакопечатающих и знаковосинтезирующих устройств;
- 4) экспертиза подписей (с целью установления фактов использования технических средств (методов) при их выполнении);
- 5) экспертиза документов с целью установления фактов изменения первоначального содержания, а также установления первоначального содержания;
- 6) экспертиза документов с невидимыми и слабовидимыми реквизитами;
- 7) экспертиза документов, снабженных защитными средствами.

Решаемые задачи по своей сущности и цели исследования можно подразделить на диагностические, классификационные и идентификационные. Для этого задачи следует разбить по предмету исследования на пять групп, т.е. выделить пять основных задач, из которых три являются диагностическими, одна – классификационными и одна идентификационной:

- 1) Установление обстоятельств изготовления документа или его фрагментов.
- 2) Установления наличия изменений в документе и обстоятельств их возникновения.
- 3) Выявление первоначального содержания документа, подвергшегося изменению.
- 4) Установление классификационной принадлежности предметов (устройств, приспособлений) и материалов.
- 5) Идентификация предметов (устройств, приспособлений) и материалов, документа и лица, изготовившего документ.

Маукенова Б.,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 3 курс студенті

Ғылыми жетекшісі: әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының оқытушысы Бисенғали Л.

ШЕТ МЕМЛЕКЕТТЕРДЕГІ АДВОКАТУРА ЖӘНЕ
АДВОКАТТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Қазақстандағы адвокатураны және адвокаттық қызметті жетілдіру өте маңызды. Өйткені, Қазақстан Республикасында адвокатура Қазақстан Республикасының Конституциясымен кепілдік берілген адам мен азаматтың құқықтарын жүзін асыруға жәрдемдесуге шақырылған. Сондықтан Қазақстандағы адвокатура мен адвокаттық қызметті әрдайым жетілдіріп отыру қажет, яғни ол үнемі даму үстінде болуы тиіс.

Қазақстандағы адвокатураны және адвокаттық қызметті жетілдіруде тек қана отандық тәжірибе ғана емес, сонымен қатар шет мемлекеттердегі адвокатураның және адвокаттар қызметінің тәжірибесі елеулі көмекші рөлді атқарады.

Қазақстан адвокатурасының қалыптасуы тарихы жағынан ортақтығы жоқ алыс шет мемлекеттердің адвокатурасының тәжірибесі Қазақстандағы адвокатураның және адвокаттық қызметті жетілдіруде маңызы зор. Алыс шет мемлекеттердің адвокатурасының тәжірибесін: АҚШ, Ұлыбритания, Франция, Германия, Италия мемлекеттерінің адвокатурасы, оның ұйымдастырылуын және олардағы адвокаттардың құқықтық жағдайларын қарастырамыз.

I. АҚШ тың күрделі құқықтық жүйесі, американдық қоғам өмірінің құқықтық реттелуінің жоғарғы деңгейлігі адвокат кәсібінің басқа кәсіби топтарға қарағанда ерекше орнын алдын ала анықтайды. Заңгерлер АҚШ та мемлекеттік басқару механизмінде көптеген жоғары лауазымдарға ие. Мысалы, АҚШ тың президенттерінің ішінде А. Линкольн, Ф.Д. Рузвельт, Г. Трумэн, Р. Никсон, Б. Клинтон адвокаттар болған.

АҚШ та заң университетінің түлегі дипломы мен заңтану докторы дәрежесінің бар болуына қарамастан адвокаттық практикамен айналысуға автоматты түрде ие болмайды. Ол үшін ол адвокаттық практикаға патент алуы тиіс, қосымша аттестациядан өтуі тиіс. Патент адвокаттық практикамен бүкіл АҚШ аумағында емес, тек қана адвокат қызмет атқаратын бір штаттың аумағында ғана айналысуға құқық береді.

Адвокаттық практикаға жіберу, әдетте, штаттың Жоғары сотымен белгіленеді. Алайда адвокаттық практикаға жіберудің өзі туралы мәселе штат адвокаттарының ассоциациясымен құрылған немесе сотпен әлде штат губернаторымен тағайындалған адвокатураға жіберу туралы арнаулы комиссиямен шешіледі. Әдетте, комиссия тәжірибелі адвокаттардан тұрады.

Адвокаттық практикаға жіберу кезінде комиссия үміткердің моральдық сипаттарын және ол тапсырған емтиханның нәтижелерін ескереді. Моральдық сипаттарын зерттеу емтихан алдыңғы болып келеді және үміткер ұсынған құжаттармен танысудан тұрады. Егер комиссияда ұсынылған құжаттардың шынайлығында күмән туса, онда алынған деректерді жасырын тексеруге құқылы. Адамның мінездемесі үміткердің өзі туралы айтуынан, соттылығы бар немесе жоқ екені туралы ақпараттан, полиция ұсталуларынан, есірткі мен алкогольдік ішімдіктермен әуестенуінен тұрады.

Кейде патент алушының моральдық тұрпаты туралы тұрғылықты жері бойынша оның көршілерінен анықтамалар алынады.

Емтихан ауызша сұхбаттасудан және жазбаша жұмыстан тұрады. Жазбаша жұмыс бірнеше күнге созылады, ал ол оның ішінде білімге, емтихан тапсырылып жатқан штаттың құқық нормаларын талқылауға және қолдануға қатысты 20-30 сұраққа жауап беруі тиіс.

Емтихан комиссиясының шешімі сотта шағымдалуы мүмкін.

Федералдық соттарда іс жүргізуге рұқсат штатта адвокаттық практикаға жіберілген адамдарға автоматты түрде беріледі.

АҚШ адвокатурасының құрылымы мынадай. Әр штатта өзінің адвокаттар ассоциациясы бар. Көптеген штаттарда адвокаттық практикаға жіберілген тұлғалардың ассоциацияға мүшелігі міндетті. Мұндай штаттарда адвокаттар ассоциациялар еркін ұйымдар ретінде құрылады. Адвокаттардың ерікті мүшеліктегі жалпы ұлттық ұйымы болып Заңгерлердің Американдық ассоциациясы табылады. Ассоциация екі мақсатты көздейді:

1) құқықтық дамуы мен сот төрелігінің жалпы нығаюына ықпал ету, азаматтарды құқықтық тәрбиелеу және т.б.;

2) өз мүшелеріне жәрдемдесу, американдық заңгерлердің кәсіби деңгейін көтеру, заңгерлік кәсіпті дамыту.

Сонымен қатар, кәсіби әдеп нормаларын белгілеу, адвокаттарға жәрдемдесу, тәртіптік жазаларды қолдану, адвокаттық қызметтің стандарттарын жасау, құқық пен сот төрелігін жетілдіруге жәрдемдесу ассоциацияның міндеттеріне кіреді. Заңгерлер ассоциациясы кәсіби бірлестік болып табылады және ешқандай практикалық заңгерлік қызметті жүзеге асырмайды. Заңгерлер ассоциациясына мүшелік жарналар заңгерлердің табыстарына, олардың қандай фирмада, ведомствода жұмыс істеуіне байланысты емес.

Сонымен бірге, АҚШ адвокаттарының өзіндік тергеу жүргізуге және сарапшыларды шақыртуға құқықтары бар, сондай ақ тіпті сол іс әрекеттерді жүргізгені үшін шығындардың соттың келісімімен бюджет есебінен орны толтырылады.

АҚШ адвокаттарының тең жартысы дербес жеке дара немесе екі, үш адвокатпен бірлесіп жұмыс істейді. Дегенмен, адвокаттық қызметтің ең маңызды нысаны ірі адвокаттық фирмалар болып табылады. Мұндай фирмалар, әдетте, қылмыстық істермен айналыспайды және дәулетті клиенттердің істерін, көбнесе, корпорациялардың істерін жүргізуге тырысады. Ондай фирмалардың иелері партнерлер. Партнер – кең тәжірибелі, ірі табысқа ие және адвокаттық фирманың табысының бөлігіне ие адвокат. Адвокаттардың екінші тобы – ассоциатор, әдетте, азын аулақ клиенттері бар немесе тіпті жоқ жас адвокат. Ол фирмадан еңбекақы алады.

Бұндай фирмаларда ассоциаторлық өтілім әдетте сегіз жыл белгіленеді. Ол үшін ассоциатор өз клиенттерін жинауы тиіс. Аталған мерзім өткен соң ассоциатор партнер болады немесе фирмадан кетуге тура келеді.

Адвокаттардың басқа бөлігі «жария қорғаушылар» ведомстволарда штаттың мемлекеттік бюджетінің есебінен қаржыландырылатын және ақшасы жоқ азаматтарға тегін негізде қызмет көрсететін қйымдарда жұмыс істейді. Федералдық бюджеттен қаржыландырылатын осындай мүлігі жоқтарға заң көмегін көрсету қызметтері бар. Осындай қызметтердің бас ұйымы болып АҚШ Конгресімен құрылған және қаржыландырылатын Заң көмегін көрсету жөніндегі корпорация табылады.

Коптеген адвокаттар өз міндеттерін сот құқықтық тәсілдермен жүзеге асыруға басым бағытталған қоғамдық биолестіктердің заң қызметтерінде жұмыс істейді. Олардың бірі Азаматтық бостандықтарды қорғаудың Американдық одағы,Түсті халықтың дамуына жәрдемдесудің ұлттық ассоциациясы,Азаматтардың конституциялық құқықтарын қорғау орталығы, т.б.

АҚШ адвокатурасының ұйымдастырылуының ерекшелігі федералдфк соттарға адвокаттық қызметпен айналысатын адвокаттардың қызметін реттейтін федералдық заңнамадан тыс әр штаттың адвокатура туралы заңнамасының болуы. Алайда,бұл заңнама әр уақытта заң ретінде емес, әртүрлі ережелер түрінде орын тапқан.

Ұлыбританияның және Солтүстік Ирландияның Біріккен Корольдігінде адвокаттар барристерлер,солисторар,атторнейлер сословиелеріне бөлінеді. Аншглияның ұлттық адвокатурасы 1285 жылы I Эдуард корольдің заң актісінің негізінде пайда болды. Сот қорғаушылары екі ірі топқа бөлінді: барристерлер мен атторнейлерге және солисторларға.

Барристер (ағылшын тілінен аударғанда судьяларды сотталушылардан бөлетін кедергі) Англиядағы адвокаттың ең жоғарғы атағы. Барристерлер қағаздар мен құжаттарды ұсынуға уәкілетті солистерлер мен атторнейлерге қарағанда сот алдында істерді жүргізеді және сөз сөйлейді.

Барристер атағын алу үшін жоғары заң білімі болуы ,адвокаттық корпорациялардың бірінде үш жыл дайындықтан өтуі және құқықтық пәндер бойынша адвокат емтиханын тапсыруы тиіс.

Адвокаттардың екі санатының болуы және осымен байланысты істерді жүргізу бойынша шығындарды елеулі ұлғайтуда. Барристерлер ағылшын іскерлік элитасының өкілі болып табылады және Ұлыбританияның саяси өмірінде елеулі рөлді атқарады. Барристерлер қатарынан ,әдетте, Ағылшын Тәжінің мүддесін білдіретін адвокатқа берілетін Ұлыбританиядағы жоғарғы адвокаттық атақ Бас атторней ,сондай ақ жоғары соттардың судьялары тағайындалады.

Бас атторней – бұл Англиядағы Тәждің заңгері және адвокаты,ол барристерлер қатарынан тағайындалады,Қауымдар палатасында министрлік жобаларын құқықтық жағынан қорғау және түсіндіру үшін отырады,Тәждің мүддесін бүкіл соттарда білдіреді.

Солисторлар – графтардың және қала графтықтардың магистраттық соттарында істерді дербес жүргізуге және жоғарғы рангтердегі адвокаттар

барристерлерге материалдарды дайындауға мамандандырылған Ұлыбританиядағы адвокаттардың санаты. Солисторлар мекемелерде, кәсіпорындарда, ұйымдарда, акционерлік қоғамдарда заңгер қызметін де атқарады.

Солисторлар XIII ғасырдан бері бар және 1825 жылы олар Заңи қоғамда бірікті. солисторлардың құқықтық жағдайы 1941 жылғы Солисторлар туралы Актімен белгіленген.

Солистор болуға үміткер бес жыл Солисторда көмекші ретінде немесе басқа жауапты лауазымда (университет білімі бар болған жағдайда тағылымдамадан өту үш жылға дейін азайтылады) жұмыс істеу қажет.

Атторней – ағылшын саксон елдерінде сенім білдірілген немесе мәміле жасау кезінде не соттан тыс өзге жағдайда өзгенің атынан әрекет етуші басқа адамның мүддесін білдіруші. Англияда 1873 жылға дейін атторнейлер деп адвокаттардың ең төменгі санатын атаған. 1873 жылғы Сот төрелігін жүзеге асыру туралы Актіге сәйкес соттардағы істі жүргізуге жіберілгеннің барлығы барристерлерді қоспағанда, солисторлар деп атала басталды.

Францияда XIX ғасырда адвокаттық кәсіптің тәуелсіздік принципі орнықтырылды. Адвокаттық кәсіп әр уақытта дәстүрлі түрде елдің қоғамдық өмірінде елеулі орынға ие. Франциядағы адвокат әрқашан Еуропаның басқа елдеріне қарағанда кең бостандыққа ие болды және француз адвокатурасының бай тәжірибесін жинақтады. Қазіргі кезде Францияда 19000 адвокат бар.

Қазіргі кезде Францияда соттарға қатысу құқығы бар адвокаттардың үш санаты бар: солисторлар, барристерлер, Кеңес алдындағы барристерлер. Солисторлар бірінші инстанциядағы сотта, барристерлер – апелляциялық соттарда, ал кассациялық сотта және Францияның Кеңесінде – Кеңес алдындағы барристерлер мүдделерді білдіруге құқылы.

Францияда адвокаттық кәсіпке жіберудің талаптары 1972 жылғы Декретпен анықталады.

Ең алдымен, француз азаматтығы және жоғары оқу орнының мамандығы бойынша дипломы болуы керек, сондай ақ адвокаттар ассоциациясының мүшесі болғысы келген тұлғаның соттылығы болмауы керек, күрделі тәртіптік немесе әкімшілік құқық бұзушылықтары болмауы керек, кез келген фирма немесе кәсіпорын бойынша банкроттықтың қатысушысы болмауы керек.

Аталған талаптарға жауап беретін тұлға Кәсіби дайындық орталығында түсу емтиханын тапсыруы тиіс (екі жазбаша және ауызша), онда бір жыл оқуы, теориялық курс пен тәжірибелік тағылымадан өтуі тиіс, содан соң бітіру емтиханын тапсыруы тиіс (бір жазбаша және үш ауызша).

Осы талаптарды сақтаған жағдайда заңгер адвокаттар ассоциациясына қабылданады және ант қабылдайды. Содан соң ол адвокат ретінде мамандық бойынша екі жылдық тағылымадан өтеді және куәлік алады.

Францияда адвокаттар ассоциацияларға (ордендерге) біріктірілген. Әр сот округінде бір ассоциация бар. Францияда 181 аумақтық сот бар және сәйкесінше осыншама адвокаттардың ассоциациясы бар. Ассоциациялар сандық құрамы жағынан әртүрлі. Мысалы, ең азында 7 барристер бар, ал еі саны көбінде 11000 барристер бар. Әр ассоциация өз қызметінің ішкі регламентін өзі анықтайды және мүлігі бар тәуелсәз, дербес ұйым болып табылады. Адвокаттардың ассоциациясының басшысы болып төраға табылады және ол оның мүшелерімен екі жыл мерзімге сайланады, сондай ақ ол ассоциация Кеңесінің төрағасы болып табылады.

Ассоциация кеңесі үш жыл мерзімге құпия дауыс берумен ассоциация мүшелерімен сайланады. Оның құзіретіне ассоциация қызметінің әртүрлі салаларын басқару кіреді.

Ұлыбритания мен Франция адвокатураның ұйымдастырылуының ерекшелігі адвокаттардың ортағасырда қалыптасқан істің санаттарына байланысты дәстүрлі сословиелерге бөлінуі және адвокаттың солисторларға, барристерге, атторнейге жатуына байланысты оның тиісті құқықтық мәртебесі анықталады.

Ал Германияда адвокатураның қызметі мен оның құрылуы арнаулы заңнамамен реттеледі. Бұл 1959 жылдың 1-тамызында қабылданған Адвокатура туралы федералдық заң және 1957 жылдың 26-шілдесінде қабылданған Адвокаттардың қызметтерін төлеу туралы федералдық ереже.

Адвокаттық қызметке сот ұйымдастыру туралы заңға сәйкес соттық міндеттерді атқара алатын адам ғана жіберіледі. Адвокаттар мен судьялар үшін білімге деген талап бірдей.

Жоғары заң білімі бар ізденуші құқық курсы алты семестр бойы Германияның бір университетінде тыңдауы тиіс. Одан кейін ол екі арнаулы емтиханды жемісті тапсыруы тиіс. Бірінші емтиханды түлектік деп атауға болады, себебі ол болашақ адвокат оқыған оқу орнында тапсырылады. Екінші кезең сот, прокуратура, нотариат және адвокатурада 3-4 жылда тағылымадан өту. Тағылымдамаға ақша төлеу биліктің жергілікті органдарының арнаулы қорларынан төленеді. Екінші емтихан жергілікті Әділет министрлігінің басшылығымен жүргізіледі. Әділет министрлігі емтихан бағдарламасын әзірлейді және емтихан сұрақтарын дайындайды, емтихан комиссиясын құрады. Емтиханнан өткен дам судья не адвокат бола алады және Германияның құқық докторы дәрежесіне ие заңгер тағылымдамасыз, емтихансыз адвокат бола алады.

Германияның Федералдық Жоғарғы сотында адвокаттық қызметке жіберілген заңгерге одан төмен тұрған кез келген сотта адвокаттық практикамен айналысуға ешбір ерекше жағдайда жол берілмейді.

Германияда адвокаттар алқасы аумақтық қағида бойынша ұйымдастырылады және бір жердің сотына тіркелген адвокаттарды біріктіреді. Германияның аумағындағы барлық адвокаттар алқалары Біртұтас Федералдық адвокаттар палатасына бірігеді.

Пайдаланылған әдебиеттердің тізімі:

1. Алауханов Е.О. Қазақстан Республикасындағы адвокатура және адвокаттық қызмет. – Алматы, 2010.
2. Мейірбекова Г.Б. Қазақстан Республикасындағы адвокатура және адвокаттық қызмет. - Алматы, 2007.
3. Правовая система США / Власихин В.А. – М.,2006.

***Муратова А.,
студентка 3 курса юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби***

*Научный руководитель: м.ю.н., преподаватель кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби Дузбаева С.Б.*

ПРОКУРОРСКИЙ НАДЗОР ЗА ИСПОЛНЕНИЕМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Защита прав и законных интересов детей из внутригосударственной проблемы превратилась в мировую глобальную проблему. Организацией Объединенных Наций это было осознано еще в середине 50-х гг. XX века, когда была принята Декларация прав ребенка (1959 г.). С тех пор требования мирового сообщества к состоянию защиты прав и законных интересов детей ужесточились.

Конвенцией ООН о правах ребенка (1989 г.) расширена правовая регламентация деятельности по защите детей, обозначены основные ее направления, сформулированы минимальные правовые стандарты.

Одной из значительных проблем, в решении которых заинтересованы Президент Республики Казахстан, власти всех уровней и общество, является демографическая безопасность государства. В рамках национальных проектов и программ государство принимает меры к материальному обеспечению семьи и детей первых лет жизни. Безусловно, это очень важно, но не менее важно защитить ребенка в течение всего периода несовершеннолетия. В стране для этого создана минимально достаточная правовая база и система органов, осуществляющих контроль за исполнением правовых норм, связанных с охраной прав и законных интересов несовершеннолетних [1].

В развитие темы улучшения качества жизни детей, Н.А.Назарбаев неоднократно в средствах массовой информации акцентировал внимание на необходимости формирования у детей здорового образа жизни, развития творческого, научного и профессионального потенциала молодежи, поиска и

поддержки талантливых детей. Значительная роль в решении поставленных задач отводится органам прокуратуры. Материалы прокурорских проверок показывают, что нарушения норм в сфере соблюдения законодательства о несовершеннолетних носят массовый характер. В связи с этим необходимо повышение эффективности работы контролирующих и надзорных органов, в том числе органов прокуратуры.

В последнее десятилетие противоправное поведение несовершеннолетних приобрело широкомасштабный характер. Трансформация общественного устройства в РК разрушила основы прежней системы воспитания и образования молодого поколения, ухудшила положение детей и возможности семьи и государства по их жизнеобеспечению и развитию, привела к резкому увеличению количества детей, лишенных возможности получить необходимое воспитание и образование. Следует отметить, что на подростков приходится десятая часть уголовных преступлений. В структуре их преступности преобладают тяжкие и особо тяжкие преступления.

Безнадзорность и беспризорность детей - одна из самых тревожных характеристик современного казахстанского общества. Причинами этого явления являются падение жизненного уровня населения, ухудшение психологического здоровья взрослого населения, дистанцирование школы от детей с трудной судьбой, разрушение традиционной системы воспитания, криминализация общества. Продолжается рост числа родителей, не исполняющих свои обязанности. В целях защиты прав и законных интересов несовершеннолетних в стране создана система органов различной ведомственной принадлежности. В нее входят: органы опеки и попечительства, комиссии по делам несовершеннолетних и защите их прав, уполномоченные по правам ребенка. Прокуратура занимает в настоящее время чрезвычайно важное, если не главенствующее положение в системе этих органов. Она независима по своему статусу, вневедомственна, в отличие от контролирующих органов осуществляет постоянное наблюдение (надзор) за состоянием исполнения законодательства, которое не только регламентирует права несовершеннолетних, но и устанавливает механизмы реализации этих прав, контроля за их соблюдением. Прокуратура осуществляет правозащитную функцию в отношении, как неопределенного круга несовершеннолетних, так и детей, у которых законные представители отсутствуют либо не выполняют возложенные на них обязанности по воспитанию [2].

Прокурорский надзор за исполнением законов о несовершеннолетних и молодежи представляет собой самостоятельное, специфическое направление деятельности органов прокуратуры, относится к надзору за исполнением законов в межотраслевых сферах и призван обеспечить реальное исполнение законодательства об охране прав и законных интересов несовершеннолетних и молодежи, пресечение и предупреждение преступности

несовершеннолетних. Все вышеперечисленные факторы обуславливают актуальность темы дипломного исследования.

Следует сказать, что деятельностью по защите прав несовершеннолетних занимаются только специально выделенные работники прокуратуры. Генеральный прокурор РК обязывает обращать внимание на эти вопросы в деятельности всех отраслей прокурорского надзора:

- при надзоре за соблюдением прав и свобод человека и гражданина;
- при надзоре за органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность,
- предварительное следствие и дознание;
- при участии в рассмотрении дел судами и надзоре за законностью судебных постановлений;
- при надзоре за соблюдением законности в деятельности судебных приставов;
- при надзоре за соблюдением законности в местах лишения свободы и учреждениях, исполняющих наказания не связанных с лишением свободы.

Таким образом, предметом прокурорского надзора за соблюдением законов о несовершеннолетних является:

- соблюдение прав и интересов несовершеннолетних в различных областях государственной, экономической, культурной и семейной жизни со стороны соответствующих органов, учреждений, организаций и предприятий;
- соблюдение прав и интересов несовершеннолетних со стороны родителей лиц, осуществляющих воспитание несовершеннолетних;
- соблюдение прав, свобод и интересов несовершеннолетних при расследовании и судебном рассмотрении дел о совершенных ими преступлениях, правонарушениях или дел о защите их интересов;
- выявление причин и условий, которые являясь нарушением законов, способствуют совершению несовершеннолетними преступлений и правонарушений, либо преступлениям и правонарушениям, направленным на нарушение законных прав и интересов несовершеннолетних [3].

Генеральными прокуратурами государств - участников СНГ заключен ряд многосторонних соглашений о сотрудничестве, в том числе: в борьбе с коррупцией, в сфере защиты прав и законных интересов несовершеннолетних, в борьбе с терроризмом и иными проявлениями экстремизма, а также в борьбе с торговлей людьми, органами и тканями человека.

Практика показывает, что в современных условиях наиболее распространены:

- нарушения жилищных прав несовершеннолетних;
- их прав на неприкосновенность личности;

- трудовых прав, при приеме на работу и установлении порядка и режима рабочего времени;
- прав на образование.
- Кроме того, практике известны многочисленные факты:
 - нарушения порядка продажи и обмена жилой площади, когда интересы подростков нарушаются;
 - не выполнение требований закона о гарантии сохранения жилой площади детей, которые в силу тех или иных обстоятельств, воспитывались в детских домах, воспитательных учреждениях;
 - при приеме на работу нарушались установленные законом квоты на установленные рабочие места, ограничения на продолжительность рабочего времени, ограничения к допуску на определенные работы;
 - нарушается порядок и сроки выплаты пособий на детей;
 - многочисленные случаи нарушений процессуально установленного порядка при расследовании дел о преступлениях, совершенных несовершеннолетними [4].

Задачи органов прокуратуры по осуществлению данного направления деятельности состоит в том, чтобы, используя полномочия по осуществлению надзора за соблюдением Конституции РК, а также точным и единообразным исполнением иных законов, действующих на территории РК:

- обеспечить гарантии прав и законных интересов несовершеннолетних;
- активизировать работу по борьбе с преступностью и правонарушениями несовершеннолетних;
- выявлять и устранять причины и условия, им способствовавшие;
- добиваться возвращения к честной, трудовой жизни каждого оступившегося подростка.

Подводя итог, следует отметить, что защита прав и свобод несовершеннолетних является стратегической задачей любого общества и государства. И органы прокуратуры играют важную роль в обеспечении прав и свобод несовершеннолетних. Правозащитная функция прокуратуры направлена на устранение недостатков правовой системы государства. В случае «молчания» закона или его противоречия нормам и ценностям общества органы прокуратуры должны быть чуть ли не единственным инструментом гаранта и обеспечения сохранности прав и свобод несовершеннолетних.

В основе понимания прав ребенка лежит признание ребенка личностью, обладающей таким же достоинством, как и взрослый. Отличие заключается в том, что взрослый может сам отстаивать интересы и защищать свои права, в то время как ребенок вынужден ждать или обращаться за помощью к тем, кто готов и должен гарантировать соблюдение его прав [5].

Защита прав ребенка призвана стать концептуальным моментом в современной ситуации детства. В деле защиты прав и свобод

несовершеннолетних и в системе правоохранительных органов РК органы прокуратуры исторически играют важную роль, реализуя функцию надзора за исполнением законодательства о несовершеннолетних в целях обеспечения законности и правопорядка в обществе, защиты их прав и свобод от преступных и иных посягательств. Данная функция является одной из главных функции органов прокуратуры РК и осуществляется в рамках общего надзора.

Полномочия прокурора включают как его права, так и его обязанности. Указанная взаимосвязь полномочий обусловлена тем, что при выявлении нарушений закона прокурор обязан реализовать свои права и устранить выявленные нарушения. А деятельность прокуроров характеризуется совокупностью полномочий, позволяющих эффективно выполнять обязанности по выявлению и устранению нарушений закона. Представляется крайне необходимым сосредоточить в одном подразделении Генеральной прокуратуры РК (и, соответственно, прокуратур в регионах) все направления прокурорского надзора по делам несовершеннолетних. Это обусловлено, с одной стороны, спецификой защиты прав данной социально-возрастной группы населения, требующей системного, комплексного подхода, с другой - особенностями правового статуса ребенка.

Список использованной литературы:

1. Пристанская О.В., Яковлева Н.Г. Проблемы организации прокурорского надзора за исполнением законодательства о несовершеннолетних // Вестник Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации. Научно-практический журнал. - М., 2007, № 2 (2).
2. Прокурорский надзор: учебник / под ред. проф. Ю.Е. Винокурова. - 9-е изд. - М.: «ИД Юрайт», 2010.
3. Федулов А.Ф. Прокурорский надзор. //3-е изд., испр. и доп. - М.: Высшее образование, 2009.
4. Кривонос А.Н. Правовые и организационные основы профилактики безнадзорности, беспризорности и правонарушений несовершеннолетних органами внутренних дел. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / - М., 2004.
5. Эрделевский А.М. Право ребенка на выражение мнения. Цивилист. №3, 2004

***Назымова Н.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің студенті***

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.д., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының профессор м.а. Бижанова А.Р.

ЛАҢКЕСТІК ПЕН ЭКСТРЕМИЗМ (ТЕРРОР) МӘСЕЛЕСІ

Лаңкестік пен экстремизм қазіргі қоғамның өзекті мәселелерінің бірі болып отыр.

Лаңкестік, терроршылдық - саяси-әлеуметтік себептерге байланысты жеке адамға, көпшілікке немесе мемлекетке қысым жасау, үрей туғызу мақсатында қасақана жасалатын қылмыстық іс-әрекет.

Қоғамдық-саяси өмірдің ерекше құбылысы ретінде лаңкестіктің өзіндік ұзын тарихы бар. Оның білімінсіз лаңкестіктің көзі мен тәжірибесін түсіну қиын, дегенмен қазіргі лаңкестіктің оның өзімен жасалған бұрынғы идеологиялық бағыты жоқ. Қазіргі лаңкестік ұйымдар, топтар мен жеке тұлғалар көпшілігі қимылдарының себептері «жоғары идеалдардан» тым алшақ.

«Халықаралық лаңкестіктің» - бұл лаңкестік қызметтің қазіргі формаларының бірі ғана емес. Бұл – террор шеңберіндегі айтарлықтай жаңа құбылыс.

Президент Н.Ә.Назарбаев өзінің «XXI ғасырдағы Қазақстан» еңбегінде қазіргі әлемнің шарттарында мемлекеттік саясаттың приоритетті бағыты ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мен лаңкестік және діни экстремизм сияқты сыртқы қауіптерді алдын алу болып табылады деп айқындайды.

Б.з. I ғасырында Иудеяда римдіктермен ынтымақтасқан еврейлердің танымал өкілдерін жойған сикарилер сектасының қызметі лаңкестік сипатқа ие болды. Орта ғасырда христиан шіркеуінің өкілдері халыққа дұшпан билеушіні өлтіру идеясын қолдаса, Үндістан мен Қытайдың құпия ұйымдары, парсы, ауған жеріндегі әсіре діншіл сектанттар өздеріне жақпаған адамдардың көзін жою тәсілдерін кеңінен қолданды.

XX ғасырдың 2-жартысынан бастап лаңкестіктің қоғамдық-саяси өмірге ықпал етуші тұрақты факторларына айналды.

Ресейде *халықшылдар*, Ирландия, Македония, Сербияда *ұлтшылдар*, Франция, Италия, АҚШ-та *анархистер*, т.б. солшыл радикалды қозғалыстар пайда болып, өз үкіметтерінің қызметіне ықпал етуге ұмтылды. Бұл қозғалыстардың идеялық негізінде әртүрлі идеологиялық тұғырнама жатқанымен, олар лаңкестікті «*қоғам игілігі үшін өзін-өзі құрбан ету*» деп түсінді.

XX ғасырда лаңкестік әдістерін пайдалану ауқымы кеңейіп, лаңкестік мемлекеттік деңгейге жетті. КСРО-дағы «*қызыл террор*» мен фашистік Германиядағы «*ұлтшылдық террор*» өз азаматтарына қарсы жасалған лаңкестіктің айқын көрінісі болды. II дүниежүзілік соғыстан кейін Палестинадағы еврей ұйымдары Израиль мемлекетін құру мақсатында лаңкестік ұйымдарын құрып, көптеген лаңкестік актілер ұйымдастырды. Израиль мемлекеті жарияланғаннан кейін оған жауап ретінде палестиналық лаңкестік ұйымдар пайда болды. Араб елдері мен Израильдің қарама-қарсылығы қатаң да аяусыз лаңкестік соғыстың басталуына әкелді. Сондай-ақ, Солтүстік Ирландиядағы, Испаниядағы *сепаратистер* де мемлекет қауіпсіздігіне зардап келтіретін қауіпті лаңкестік актілер ұйымдастырды. Бұл

кезеңдегі лаңкестік әрекеттер ұлттық, діни, этникалық шиеленістермен және азаматтық қозғалыстармен байланыстырылды.

XX ғасырдың 2-жартысында лаңкестіктің сипаты күрт өзгерді. Көптеген елдерде лаңкестік ашық қоғамға бейімделе алмаған және заң шығарушы органда саяси өкілдік ала алмаған әлеуметтік топтардың саяси қарсылық білдіру құралына айналды. Олардың мақсаты қайсыбір елде (*немесе халықаралық деңгейде*) қорқыныш-үрей, жалпы тұрақсыздық тудыру болды. Лаңкестіктің іс-әрекет тактикасы да едәуір кеңейді: кепілге адам алу, қоғамдық орындарда жарылыстар ұйымдастыру, кісі өлтіру кең тарады. Шет елдердің елшіліктеріне, халықаралық ұйымдардың бас пәтерлеріне шабуылдар жасау, ұшақ жару, қару-жарақ қоймаларын басып алу секілді лаңкестіктің жаңа түрлері пайда болды. Әлемнің тұтас аймақтарына бағыт-бағдары әр түрлі лаңкестік ұйымдар мен топтардың әрекеті жаппай таралып, лаңкестіктің қауіпі артты.

XX ғасырдың 70 - 80 жылдарында дүниежүзінде 5500-ден астам лаңкестік акт жасалды. Бұл кезеңде лаңкестер ұйымдасқан арнаулы топтарға біріге бастады. Әр түрлі елдердің, соның ішінде, Таяу Шығыс, Жапония, Латын Америкасы, Еуропа елдерінің лаңкестік ұйымдары арасында жақындасу процесі басталды. 80 - 90 ж. халықаралық есірткі лаңкестікті бой көрсетті. Есірткі бизнесі, заңсыз қару-жарақ сату мен ұйымдасқан қылмыстың өзге де түрлері лаңкестік әдіс-тәсілдерін кеңінен пайдаланды. 90-жылдардың 2-жартысында әлемнің көптеген аймақтары кең ауқымды әскери іс-қимылдарды тудыруы мүмкін лаңкестік әрекеттердің ошағына айналды. Саяси лаңкестік бастапқы түрін өзгертіп, біртіндеп қылмыстық, ұлтшылдық, діни-экстремистік лаңкестікке ұласып, халықаралық сипат алды. Қазіргі кезде дүниежүзінде 500-ден астам лаңкестік ұйым мен экстремистік топ әрекет етеді. Олардың ішіндегі ең ірі лаңкестік ұйымдар: «Тупак Амару атындағы революциялық қозғалыс», «Ку-Клус-Клан», «Арийлік ұлт» оңшыл экстремистік ұйымы, «Аум Синрике», «Ирландияның республикалық армиясы», «Хамас» (Исламдық қарсыласу қозғалысы), «Хезболлах», т.б. Қазіргі лаңкестік ауқымы мен аумағы жағынан халықаралық (халықаралық деңгейдегі лаңкестік актілер), ішкі саяси (үкіметке, ел ішіндегі қандай да бір саяси топтарға қарсы бағытталған немесе ішкі жағдайды тұрақсыздандыруды мақсат тұтатын лаңкестік әрекеттер); пайдакүнемдік мақсаттарды көздейтін қылмыстық лаңкестік түрінде көрініс береді. Сондай-ақ лаңкестіктің мынадай алуан түрлері кездеседі:

- өзге егеменді мемлекеттердің қоғамдық-саяси құрылысына, тұрақтылығына нұқсан келтіруге бағытталған мемлекеттік лаңкестік;

- мемлекеттік құрылысқа қатысты шешімді болдырмауға (немесе қабылдауға) бағытталған күресті білдіретін саяси лаңкестік;

- аса күрделі әлеуметтік-саяси тартыстар негізінде қалыптасатын әлеуметтік лаңкестік;

- этникалық белгілер бойынша жүзеге асырылатын ұлттық лаңкестік;

- бірыңғай мемлекет шекарасында үстем ұлт өкілдері елдің қайсыбір бөлігіне егемендік беру талабымен жүзеге асыратын аумақтық-сепаратистік лаңкестік;

- саяси қарама-қарсылықта діни сана негізгі орын алған жағдайда туындайтын діни лаңкестік.

Қазіргі уақытта лаңкестік даму, таралу қарқыны мен салдары жағынан адамзаттың ең қауіпті қоғамдық-саяси және моральдік мәселелердің біріне айналып отыр. Лаңкестердің ядролық, бактериологиялық, химиялық уытты қаруларды қолдану мүмкіндігі ғаламдық қауіпсіздікке үлкен қатер туғызуда. Лаңкестік мемлекеттің идеологиялық-құқықтық жүйесі қоғамның күрделі әлеуметтік-саяси процестерін реттеуге қабілетсіз болуына байланысты пайда болады. Лаңкестіктің өсуіне мынадай факторлар әсер етеді: саяси-әлеуметтік және экономикалық дағдарыс, халықтың өмір сүру деңгейінің күрт төмендеуі мен жұмыссыздықтың өсуі, ұлттық және діни қайшылықтардың шиеленісуі, т.б. лаңкестіктің алдын алу шараларының қатарына:

- қоғамның әлеуметтік-экономикалық және саяси тұрақтылығын, азаматтардың экономикалық, саяси, ұлттық, діни, т.б. құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету;

- адам құқығы жөніндегі мемлекеттік органдар мен қоғамдық органдардың жұмысын жетілдіру;

- қоғамда жоғары саяси және құқықтық мәдениет қалыптастыру; қару-жарақ рыногіне, соның ішінде жаппай қырып-жою құралдарына мемлекеттік және халықаралық бақылау жасау, т.б.

Дүниежүзілік қауымдастық лаңкестікке қарсы бірқатар халықаралық-құқықтық құжаттар қабылдады (Әуе кемелеріне жасалған қылмыстық және басқа да әрекеттер туралы конвенция (1963); Азаматтық авиация қауіпсіздігіне қарсы бағытталған заңсыз актілермен күрес туралы конвенция (1971); лаңкестікті қаржыландыруға қарсы күрес туралы конвенция (1999), т.б. 1994 ж. БҰҰ-ның Бас Ассамблеясы 49-сессиясында қабылданған «Халықаралық лаңкестікті жою шаралары туралы» декларацияда Лаңкестікпен күрестегі халықаралық ынтымақтастық шаралары белгіленді. ТМД мемлекеттері арасында көпжақты келісімдер жасалып, лаңкестікке қарсы орталық құрылды (2000). Орта Азия мемлекеттері 2000 ж. Ташкентте өткен саммитте «Лаңкестікпен, саяси және діни экстремизммен, трансұлттық ұйымдасқан қылмыспен, тұрақтылық пен қауіпсіздіктің басқа да қатерімен күресте бірлескен іс-әрекет туралы» келісімге қол қойды. Сондай-ақ Шанхай ынтымақтастық ұйымы шеңберінде халықаралық лаңкестікпен және экстремизммен күрес шаралары белгіленген.

Лаңкестік, яғни терроризм қауіпін дұрыс бағаламай, оны елемей және жекелей алынған елде қауіптің өзін жоққа шығаруға болмайды. Бірақ терроризмді асыра бағалауға да болмайды, қоғамда дүрбелең салып және үрей мен қорқыныш ұялатып, қоғамдық резонанс әсерін күшейту арқылы террористерге қолдау көрсетуге болмайды, себебі кез келген лаңкестік ең

алдымен, кең ақпараттық әсерге есептелген. Осындай теңгерімді ұстап тұру қауіпсіздікті қамтамасыз етудің тиімді жүйесін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бірақ, ең бастысы – терроризм, экстремизм сияқты қауіп-қатерге төтеп беріп, тиімді қарсы тұрудың ең басты шарты: ол қоғам мен биліктің өзара келісімі, ұлттық бірлік. Осы зұлымдықпен ондаған жылдар бойы күресіп келе жатқан басқа елдердің тәжірибесін зерттеп қарасақ, бірден байқайтынымыз – бірлігін шайқалтып, бірнеше себептермен іштей бөлініп, жіктеліп отырған қоғам, ел, мемлекет ғана осы қауіптің құрбанына айналуы ықтимал. Сондықтан осы, басқа да қазіргі заманның сынақтары мен қатерлеріне қарсы тұру үшін – ең алдымен, қоғамның жіктелуіне, бөлінуіне жол бермеу керек.

Наурзбаева А.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 3 курс студенті

Ғылыми жетекшісі: ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының оқытушысы Бисенғали Л.

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДЫ ҚАРАУЫНА БЕРУ РЕТІНДЕГІ БҰЛТАРТПАУ ШАРАСЫНА АДВОКАТТЫҢ ҚАТЫСУЫ

Балалардың құқығын қорғауға бағытталған кәмелетке толмағандарға арналған қылмыстық сот төрелігі жүйесінде кәсіби қорғаушы адвокат болып табылады. Кәмелетке толмаған балаға қатысты адвокаттың қылмыстық процеске қатысуы міндетті болып танылады.

Адвокат кәмелетке толмаған баланы алғашқы жауап алудан бастап қорғайды. Сонымен қатар сот үкіміне шағым беруге дейінгі қылмыстық процестің барлық сатыларында кәмелетке толмағанның құқығы мен бостандағын қорғауға қатысады.

Қазақстан Республикасының Конституциясы мен қылмыстық іс жүргізу заңнамасы кәмелетке толмағандарға қатысты қылмыстық процеске міндетті түрде адвокаттың қатысуын белгілейтін нормаларды қамтиды.

Егер кәмелетке толмаған сезікті(айыпталушы) не оның заңды өкілдері адвокатпен келісім жасамаса, тергеуші, прокурор, сот қылмыстық іс бойынша қорғаушымен қамтамасыз етеді. Бұл, жасөспірім туыстарының адвокаттың қызмет көрсетулеріне төлеу мүмкіндігіне немесе төлегісі-төлемегісі келетініне қарамастан, адвокаттың кәмелетке толмаған баланы қорғауды жүзеге асыратындығын көрсетеді. Мұндай төлем болмаған жағдайда, қылмыстық процесті жүргізуші орган адвокат, яғни қорғаушы тағайындау туралы қаулы шығарады.

Бұл жағдайда адвокаттың қызметі мемлекеттік бюджет қаражатынан төленуі тиіс. Қатысуға жіберілген сәттен бастап адвокат мыналарды жүзеге асыруға құқылы:

- 1) кәмелетке толмағанмен, оның ата-анасымен, қамқоршыларымен, қорғаншыларымен ұзақтығы шектелместен оңаша және құпия жолығуға;
- 2) заңгерлің көмек көрсету үшін қажетті заттарды, құжаттарды және мәліметтерді жинауға әрі ұсынуға;
- 3) кәмелетке толмағаннан жауап алу сәтінде қатысуға және кәмелетке толмағанның заңды өкілдерінің біреуін қатыстыруға;
- 4) өз өтініші бойынша тергеу әрекеттеріне қатысуға;
- 5) қарсылықтар білдіруге, шағымдануға;
- 6) бұлтартпау шарасы туралы қаулымен, тергеу әрекеттерінің хаттамаларымен, анықтау және алдын-ала тергеу аяқталғаннан кейін істің барлық материалдарымен танысуға, одан кез келген мәліметті кез келген көлемде көшіріп алуға;
- 7) кез келген сатыдағы сотта істі алдын ала тыңдауға, соттың талқылауына қатысуға, сот жарыссөздерінде сөйлеуге, жаңадан ашылған мән-жайлар бойынша істі жаңарту кезінде соттың отырысына қатысуға;
- 8) қылмыстық процесті жүргізуші адамның немесе органның заңсыз әрекеттеріне қарсылық білдіруге құқылы.

Қылмыстық іс жүргізу Кодексінің «Бұлтартпау шаралары» атты 18 тарауының 147 бабы «Кәмелетке толмағанды қарауына беру» болып танылады. Бұл бұлтартпау шарасы бойынша кәмелетке толмаған жасөспірімді ата-анасының, қамқоршыларының, қорғаншыларының немесе басқа да сенімге ие адамдардың, сондай-ақ ол тұрып жатқан арнаулы мекеме әкімшілігінің қарауына береді. Осы аталған тұлғалардың міндеті кәмелетке толмаған баланың мінез-құлқы мен оның қылмыстық процесті жүргізуші органның шақыруы бойынша келуін қамтамасыз етуді, соның ішінде оның үйден тыс жерде болуын шектеуді, қылмыстық процесті жүргізетін органның рұқсатынсыз басқа жерге кетуіне жол бермеуді мойнына алып, жазбаша міндеттеме қабылдауынан тұрады. Кәмелетке толмаған балаға осындай бұлтартпау шарасы қолданғанда, адвокаттың атқаратын қызметін айқындасақ.

Ең алдымен адвокат қылмыс жасаған деп күдік келтірілген жасөспірімдерге нақты ұсталған сәттен бастап-ақ, заңдық көмек көрсетуге міндетті және бас тартуға құқығы жоқ.

Сонымен қатар мұндағы сезікті 18 жасқа толмаған жасөспірім болғандықтан тек заңдық жағынан ғана емес, сонымен қоса әлеуметтік-психологиялық көмек пен қолдау көрсетуі тиіс. Осыған сәйкес қылмыс жасады деп күдік келтірілген немесе айыпты деп табылған кәмелетке толмағандарды Алматы қаласының аумағында білікті заңгерлік және әлеуметтік-психологиялық көмекпен қамтамасыз ету мақсатында Ювенальдық консультация құрылды. Ювенальдық консультация құрамына адвокаттар алқасы, әлеуметтік психологтар, консультацияда практикадан өтіп жатқан жоғары курстың психолог-студенттері кірді.

Қылмыстық процесті жүргізуші орган бұлтартпау шарасын қолдану туралы кәмелетке толмағанға ол сезікті болған немесе айыпталатын қылмыс пен осы бұлтартпау шарасын қолдану үшін негіздің көрсетілуін қамтитын қаулы шығарады. Қаулының көшірмесі соған қатысты шығарылған адамға тапсырылады. Бұл жағдайда сезікті жасөспірім болғандықтан, қаулы адвокатқа немесе ата-анасына тапсырылады. Адвокат кәмелетке толмағанға және оның ата-анасына бұлтартпау шарасын қолдану туралы шешімді және шағымданудың тәртібін түсіндіруі тиіс. Сонымен қоса адвокат кәмелетке толмағаннан жауап алу кезінде ата-анасының біреуінің немесе қамқоршысының, қорғаншысының өзімен бірге қатысуын қамтамасыз етуі тиіс.

Кәмелетке толмағанды ата-анасының және басқа да адамдардың қарауына беру тек олардың жазбаша өтініші бойынша ғана мүмкін бола алады. Осы өтінішті әзірлеу адвокаттың міндеті ретінде жүзеге асырылады. Содан кейін адвокаттың заңдық көмегі бойынша Қарауына қабылдау туралы қолхат алынады. Бұл қолхат алынған кезде ата-аналарға, қамқоршыларға, қорғаншыларға, арнаулы мекемелер әкімшілігі өкілдеріне кәмелетке толмаған сезік келтірілген немесе ол айыпталған қылмыстың сипаты туралы және қарауына алу жөніндегі өздеріне қабылданған міндеттерін бұзған жағдайдағы олардың жауаптылығы туралы хабардар етіледі.

Кәмелетке толмағанның бұлтартпау шарасын орындау кезінде заңға қайшы әрекеттер жасағаны анықталса немесе үйден тыс жерлерде ата-анасыз уақыт өткізген болса, қылмыстық процесті жүргізуші органның шақыруы бойынша келмеген болса, қылмыстық процесті жүргізетін органның рұқсатынсыз басқа жерге кетіп қалғаны анықталса, сот осы Қылмыстық іс жүргізу Кодексінің 160-бабында көзделген тәртіппен жүз айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде ақшалай айып салуы мүмкін екендігін адвокат кәмелетке толмағанға және оның ата-анасына заң жүзінде түсіндіруге міндетті.

Қорыта айтқанда бұл бұлтартпау шарасы бойынша адвокаттың атқаратын міндеттері мен құқықтары осылай айқындалады. Ең бастысы өзінің қорғауындағы кәмелетке толмағанның мүдделеріне қарсы қандай да әрекет жасамауы тиіс және заңгерлік көмек көрсетуге өтініш білдіруге және оны жүзеге асыруына байланысты өзіне белгілі болған мәліметтерді жариялауға адвокаттың құқығы жоқ.

*Парманқұлов Б.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 3 курс студенті*

Ғылыми жетекшісі: әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының оқытушысы Бисенғали Л.

АЛҚАНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Алқа заңды тұлға болып табылады және өз қызметін Қазақстан Республикасы Конституциясына, Қазақстан Республикасының «Адвокаттық қызмет туралы», «Коммерциялық емес ұйымдар туралы» заңдарына, басқа да заңнамалық актілеріне, Адвокаттар алқалары делегаттарының республикалық конференциясының, Алқа төралқасының шешімдеріне және осы Жарғыға сәйкес жүзеге асырады. Алқа облыстардың, республикалық маңызы бар қаланың, астананың адвокаттар алқаларының міндетті мүшелігіне негізделген, коммерциялық емес, тәуелсіз, кәсіптік, өзін-өзі басқаратын, өзін-өзі қаржыландыратын ұйым болып табылады. Қазақстан Республикасының аумағында филиалдар құруға және өкілдіктер ашуға құқылы емес. Оның дербес балансы, сметасы, банктерде есеп айырысу, валюталық және басқа да шоттары, мемлекеттік және орыс тілдерінде атауы толық жазылған дөңгелек мөрі, мөртаңбалары және бланкілері, сондай-ақ белгіленген тәртіппен бекітілген эмблемасы болады. Алқаның меншігінде оқшау мүлік (ғимараттар, құрылыстар, тұрғын үй-жайлар, көлік, жабдықтар, құрал-саймандар, ақша құралдары, бұқаралық ақпарат құралдары, басқа да жылжымалы және жылжымайтын мүлік) бар және Қазақстан Республикасы заңнамасына сәйкес оларды иеленуге, пайдалануға және билік етуге, сондай-ақ адвокаттардың кәсіптік мүдделілігіне қатысты мәселелер бойынша баспагерлік қызмет атқаруға құқылы.

Алқа жарғылық мақсаттарын орындау үшін өз атынан сыртқы экономикалық қызметті, мәмілелер және басқа да заңды іс-әрекеттерді, мүліктік және жеке мүліктік емес құқықтарды иеленіп, міндеттер атқара алады, сотта талапкер және жауапкер бола алады. Алқа мемлекеттік органдармен және жергілікті өзін-өзі басқару органдарымен, қоғамдық бірлестіктермен және басқа ұйымдармен, халықаралық үкіметтік және үкіметтік емес бірлестіктермен өз қызметінің мақсаттарына сәйкес тікелей ынтымақтастық жасайды. Алқа өз мүшелерінің борыштары мен міндеттемелері бойынша жауап бермейді, Алқа мүшелері оның борыштары мен міндеттемелері бойынша жауап бермейді. Өзінің жарғылық мақсаттарына сәйкес келетін жағдайда кәсіпкерлік қызметпен айналысуға құқылы.

Алқа қызметінің мәні: 1) аумақтық алқалардың қызметін үйлестіру; 2) Қазақстан Республикасындағы және одан тысқары жерлердегі мемлекеттік және өзге де ұйымдарда аумақтық алқалар мен адвокаттардың мүдделеріне өкілдік ету және оларды қорғау; 3) адвокатураның ұйымдастырылуы мен қызметінің, адвокаттардың кәсіби мінез-құлық ережелерінің халықаралық

танымалы принциптерін енгізу; 4) Қазақстан Республикасында азаматтық қоғам және құқықтық мемлекет қалыптасуына қатысу;5) өңірлік және халықаралық деңгейде адвокаттардың кәсіптік және мәдени байланыстарын орнату және дамыту болып табылады;

Алқаның мақсаттары:Адвокаттық қызмет мәселелерін реттейтін заңнаманы біркелкі қолдану жөнінде шаралар қабылдау арқылы адвокаттар көрсететін заң көмегінің жоғары деңгейін қамтамасыз ету; адвокаттардың кәсіби әдебінің жоғары стандарттарын қамтамасыз етуге көмек көрсету; азаматтардың құқық мәдениеті мен құқықтық санасын арттыруға көмек көрсету; адвокатура мен адвокаттық қызметтің, ұлттық және халықаралық құқықтар сұрақтары мен мәселелерін айқындауға бағытталған баспа қызметін жүзеге асыру болып табылады.

Алқа мақсаттарына жету үшін: аумақтық алқаларды біріктіріп, олардың қызметін үйлестіреді; адвокат кәсібінің беделін арттыруға, адвокаттық қызметтің ұйымдастырушылық-құқықтық негіздерінің нығаюына, адвокаттардың әлеуметтік және құқықтық қорғалуына, заң мен адвокаттардың кәсіби әдеби нормаларын сақтау рухында адвокаттарды тәрбиелеуге көмек көрсетеді;адвокаттардың кәсіби деңгейін арттыру жөніндегі жұмысты ұйымдастыруға қатысады, адвокаттарды және олардың көмекшілерін кәсіптік даярлаудың бірыңғай әдістемесін әзірлейді; адвокаттарды аттестаттаудан өткізудің біркелкі тәртібін құрайды; адвокаттар мен аумақтық алқаларды құқық мәселелері бойынша ақпараттық және әдістемелік қамтамасыз етуді жүзеге асырады; ғылыми-практикалық конференциялар мен семинарлар өткізу арқылы адвокаттардың тәжірибе алмасуына көмек көрсетеді; адвокатура институттарын жетілдіру мен дамыту жөніндегі теориялық және практикалық мәселелерді әзірлеуге көмек көрсетеді;адвокаттық қызмет мәселелері бойынша нормативтік құқықтық актілердің жобаларына сараптамалар жүргізуге, сондай-ақ адам мен азаматтың құқықтарына қатысты Қазақстан Республикасының басқа да нормативтік құқықтық актілерінің жобаларын әзірлеуге және талқылауға қатысады; адвокаттардың халықаралық және шетелдік ұйымдарымен байланыстар орнатады және дамытады; Қазақстан Республикасының заңнамасына қайшы келмейтін өзге де қызмет атқарады.

«Адвокаттық қызмет туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес адвокаттардың кәсіптік ұйымдары ретінде құрылған аумақтық алқалар міндетті түрде Алқа мүшелері болып табылады.

Аумақтық алқалар: Алқаның сайланбалы органдарына өзекілдерін ұсынуға; Алқа қызметінің сұрақтарын талқылауға және оның органдарының шешімдерін қабылдауға қатысуға; Алқаның сайланбалы органдарына олардың жұмысын ұйымдастыру бойынша ұсыныстар жасауға; Алқаның жәрдемін, көмегін және қорғауын пайдалануға; Алқа ұсынатын консультациялық, құқықтық және әдістемелік көмегінің барлық түрлерін пайдалануға құқылы.

Аумақтық алқалар: адвокаттық қызмет мәселелерін реттейтін Қазақстан Республикасы заңнамасының және осы Жарғының ережелерін сақтауға; Алқа органдарының өз құзыретінде қабылдаған шешімдерін орындауға; осы Жарғымен айқындалған міндеттерді іске асыруға қатысуға; Адвокаттар алқалары делегаттарының республикалық конференциясына және Алқа Төралқасының жұмысына қатысуға; адвокаттарды және олардың көмекшілерін кәсіптік даярлаудың бірыңғай әдістемесі бойынша адвокаттардың кәсіби деңгейін арттыру жөніндегі жұмысты ұйымдастыруға және қатысуға; осы Жарғының 41 және 42-тармақтарымен белгіленген мөлшерде және тәртіппен Алқаның қызметін қамтамасыз етуге қажетті аударымдар жасауға міндетті. Алқаның жоғары органы кемінде екі жылда бір рет шақырылатын Адвокаттар алқалары делегаттарының республикалық конференциясы (бұдан әрі - Конференция) болып табылады. Конференция, егер оның жұмысына сайланған делегаттар санының кемінде үштен екісі қатысқан болса, заңды деп саналады. Конференция шешімдері оның жұмысына қатысып отырған делегаттардың жай көпшілік даусымен қабылданады. Әр делегат бір дауысқа ие. Конференция Алқа қызметінің кез келген мәселелерін шешуге құқылы.

Төралқа жасырын дауыс беру арқылы төрт жыл мерзімге Конференция сайлайтын Алқаның алқалы атқарушы органы болып табылады. Төралқаның мүшесі болып екі жылдан кем емес адвокаттық қызмет өтілі бар адвокат сайлануы мүмкін. Төралқа жиырма бес мүшеден тұрады. Төралқаның құрамында әрбір аумақтық алқаның өкілдігі қамтамасыз етілуге тиіс.

Төралқа: Алқаның жұмысын ұйымдастырады; Конференция шешімдерінің орындалуын ұйымдастырады; өз құрамынан Төрағаны және Төраға орынбасарын жасырын дауыс беру арқылы төрт жыл мерзімге сайлайды; Қазақстан Республикасындағы және одан тысқары жерлердегі мемлекеттік және өзге де ұйымдарда Алқадан өкілдік етеді; аумақтық алқалардың қызметін үйлестіреді; аумақтық алқалардың адвокаттық қызметпен байланысты мәселелерін шешу бойынша мемлекеттік және басқа органдармен өз-ара іс-қимылдарды жүзеге асырады, адвокаттық қызметті ұйымдастыру жөнінде ұсыныстар әзірлейді; заң шығарушы, атқарушы және сот билігі органдарына өз өкілдерін ұсынады; адвокаттардың кәсіби деңгейін жылсайынғы арттыру тәртібі мен жүйесін орнатады, адвокаттарды және олардың көмекшілерін кәсіптік даярлаудың бірыңғай әдістемесін бекітеді; Қазақстан Республикасы Әділет министрлігіне Адвокаттардың тағылымдамадан өтушілерінің тағылымдамадан өту тәртібі туралы ережеге ұсынымдар енгізеді; аумақтық алқалардың қызметі туралы олардың есептерін тоқсан сайын қорытады; Қазақстан Республикасы Әділет министрлігіне адвокаттар көрсеткен заң көмегі туралы статистикалық мәліметтерді Қазақстан Республикасы Әділет министрлігі бекітетін нысан бойынша ұсынады; адвокаттық қызметтің бірыңғай қағидаттары мен критерийлерін қалыптастыру жөнінде ұсыныстар мен ұсынымдар әзірлеу

үшін Адвокаттардың кәсіптік әдеби кодексінің қолданылуы және Тәртіптік практика мәселелері бойынша комиссия құрады; аумақтық алқалардың тәртіптік практикасын қорытады, оның нәтижесі бойынша ұсынымдар мен адвокаттардың тәртіптік жауапкершілігі туралы үлгі ережені бекітеді; қажеттілігіне қарай Төралқа құзыретіне жататын сұрақтар бойынша комиссиялар мен жұмыс топтарын құрайды, олар жөнінде ережелерді бекітеді; кемінде екі жылда бір рет Конференция шақырады, оның күн тәртібін құрастырады; конференциялардың арасындағы кезеңде Төралқаның және Тексеру комиссиясының «Адвокаттық қызмет туралы» Қазақстан Республикасы Заңымен көзделген негіздер бойынша, аумақтық алқалар мүшесінен шығарылған мүшелерінің өкілеттіктерін мерзімінен бұрын тоқтату туралы шешімдер қабылдайды; Тексеру комиссиясының немесе аумақтық алқалардың жалпы санының кемінде үштен бірінің талап етуі бойынша осындай талап түскен уақыттан бастап екі ай ішінде кезектен тыс Конференцияны шақырады; Алқа тағайындайтын Адвокаттар мен адвокаттық құрылымдарды наградалар мен мадақтауларға (ордендер, медальдер, құрметті атақтар және басқа да кәсібі айырым белгілеріне) ұсынудың негіздері, шарттары және тәртібі туралы ережені бекітеді; адвокаттарды мемлекеттік наградалармен награптау және оларға құрметті атақтар беру туралы Қазақстан Республикасының заңнамасымен реттелген тәртіппен өтініш жасайды; баспа қызметін жүзеге асырады; сметаға және мүліктің мақсатына сәйкес Алқаның мүлігіне иелік етеді; Төралқаның регламентін, Алқаның эмблемасын, Тексеру комиссиясы туралы ережені бекітеді; бекітілген шығыстар сметасы шегінде штат кестесі мен Алқа аппараты қызметкерлерінің жалақысын, сондай-ақ Алқа органдарында жұмыс істеулеріне байланысты адвокаттарға төленетін сыйақының және олардың шығыстарының өтемақысының мөлшерін бекітеді; Қазақстан Республикасы заңнамасына және осы Жарғыға қайшы келмейтін өзге де функцияларды жүзеге асырады. Төралқа отырыстарын қажеттілігіне қарай, бірақ тоқсанына кемінде бір рет Төралқа Төрағасы шақырады. Отырыс, егер оған Төралқа мүшелерінің кемінде үштен екісі қатысса, заңды болып саналады. Төралқаның шешімдері оның отырысына қатысқан мүшелерінің жалпы санының жай көпшілік даусымен қабылданады. Дауыстар тең болған жағдайда Төралқа Төрағасының дауысы шешуші болып табылады. «Адвокаттық қызмет туралы» Қазақстан Республикасы Заңының және осы Жарғының талаптарын Төралқа орындамаған жағдайда, оның құзыреті мерзімінен бұрын кезектен тыс Конференцияда тоқтатылады.

Төралқа өз құрамынан Алқа Төрағасын, Төрағаның орынбасарын жасырын дауыс беру арқылы төрт жыл мерзімге сайлайды. Бұл ретте бір адам қатарынан екі мерзімнен артық Төраға лауазымында бола алмайды. Төралқа мүшелері санының ең көп дауысын жинаған кандидат Төраға лауазымына сайланды деп есептеледі. Төралқа мүшелері санының ең көп дауысын жинаған кандидат Төраға орынбасары лауазымына сайланды

деп есептеледі. Алқа Төрағасы мен оның орынбасары Төралқа отырысында сайлаудың қорытындылары жарияланғаннан бастап өз өкілеттіктерін орындауға кіріседі және оларды жаңа сайлаудың қорытындылары жарияланғаннан кейін тоқтатады.

Төраға мен оның орынбасарын жаңадан сайлауы Төралқаның жаңа құрамын сайлағаннан кейін жүргізіледі. Жарғының 32-тармағының 1) және 2) тармақшаларымен көзделген негіздер бойынша Төраға мен оның орынбасарының өкілеттіктері мерзімінен бұрын тоқтатылған жағдайда, Төралқа осы оқиға болған күнінен бастап бес жұмыс күннен кешіктірмей олардың өкілеттіктерінің мерзімінен бұрын тоқтатылуы туралы себептерін көрсетіп, аумақтық алқаларға хабарлайды және отыз жұмыс күннің ішінде өз құрамынан жаңа Төраға мен Төрағаның орынбасарын сайлайды. Жаңа Төрағаны сайлауына дейінгі мерзімде оның міндеттерін Төрағаның орынбасары орындайды.

Тексеру комиссиясы Алқаның қаржы-шаруашылық қызметіне ішкі бақылау функцияларын жүзеге асыратын оның бақылаушы органы болып табылады. Тексеру комиссиясы үш мүшеден тұрады және Конференция жасырын дауыс беру арқылы төрт жыл мерзімге сайланады. Алқа Төралқасының мүшесі Тексеру комиссиясының мүшесі бола алмайды. Тексеру комиссиясы өз құрамынан Тексеру комиссиясының төрағасын сайлайды. Тексеру комиссиясы кемінде екі жылда бір рет Алқаның қаржы-шаруашылық қызметін тексереді. Тексеру комиссиясы ол туралы Ережеге сәйкес Конференция немесе Төралқа не Төраға шешімі бойынша тексерулер жүргізуге құқылы. Тексерулер жүргізу кезінде Тексеру комиссиясы бухгалтерлік есеп саласының мамандарын қатыстыруға құқылы. Тексеру комиссиясының талабы бойынша Алқаның аппараты Алқаның қаржы-шаруашылық қызметі туралы құжаттарын беруге міндетті. Тексеру нәтижелері бойынша Тексеру комиссиясы акт жасайды, оның мүшелері оған қол қояды және оны Төрағамен Төралқа мүшелеріне танысу үшін ұсынады. Тексеру комиссиясы өз қызметінің қорытындысы туралы Конференция алдында есеп береді.

Алқа мүлкін қалыптастыру көздері аумақтық алқалар жүзеге асыратын аударымдар болып табылады. Алқа мүлігі Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен заңды және жеке тұлғалардан түсетін гранттар мен қайырымдылық көмек (қайырмалдықтар) есебінен қалыптастырылады. Алқаның меншігін Қазақстан Республикасының заңнамасымен реттелген тәртіп бойынша оның бухгалтерлік балансында көрсетілген негізгі құралдар, ұлтық және шетелдік валютадағы акша құралдары, басқа да жылжитын және жылжымайтын мүлік құрайды. Алқа жарғылық мақсаттарға сәйкес мүлікке иелік етеді.

Алқаның ортақ қажеттіліктеріне арналған шығындарға оны материалдық қамтамасыз етуге, адвокаттарға сыйақы беруге арналған шығыстар және олардың Алқа органдарында жұмыс істеуіне байланысты шығыстардың

өтемақысы, Алқа аппараты қызметкерлерінің жалақысына арналған шығыстар және Қазақстан Республикасының заңнамасы мен Алқа сметасында көзделген өзге де шығыстар жатады. Аумақтық алқалар адвокаттық қызметпен айналысатын әр адвокат үшін тиісті жылға Қазақстан Республикасының заңнамасымен белгіленген айлық есептік көрсеткіштің елу пайызынан кем емес мөлшерде айлық аударымдарды әр айдың жиырма бесіне дейін Алқаның есеп шотына аудару жолымен енгізеді. Алқаның жарғылық міндеттерін орындауға бағытталған нақты шаралар мен бағдарламаларды қаржыландыруға арналған нысаналы жарналардың мөлшері мен төлеу мерзімін аумақтық алқалардың төралқаларымен келісім бойынша Төралқа анықтайды.

Алқа мүшелері Алқаға өздері берген мүлікке, оның ішінде аударымдарға құқылы емес. Алқа өз мүшелерінің міндеттемелері бойынша жауап бермейді, ал Алқа мүшелері оның міндеттемелері бойынша жауап бермейді. Алқа мүлігіне, оның ішінде ақша қаражаттарына, Конференцияның шешімдерімен көзделген жағдайларды қоспағанда, Төралқа шешімдері бойынша және сметаның шеңберінде тікелей билік етуді Төраға жүзеге асырады. Құны 1000-айлық есептік көрсеткіштен артық Алқаның меншік құқығындағы мүлікке ауыртпалық салу немесе оны иеліктен айыру Төралқаның шешімі бойынша жүзеге асырылады.

Алқаны қайта ұйымдастыру Конференцияның ерікті шешімі бойынша, сондай-ақ Қазақстан Республикасы заңнамасымен көзделген жағдайларда мәжбүрлі жүргізілуі мүмкін. Алқаны тарату Қазақстан Республикасының заңнамасымен көзделген негіздер мен тәртіп бойынша жүзеге асырылады. Алқаны ерікті тарату туралы шешім Конференцияда барлық делегаттар санының үштен екі дауысымен қабылдануы қажет. Алқаны Конференцияның шешімімен немесе сот таратқан жағдайда үш адамнан тұратын тарату комиссиясы құрылады. Тарату комиссиясы құрылған кезден бастап Алқаның мүлкін және істерін басқару жөніндегі өкілеттік соған ауысады. Алқа таратылған жағдайда оның мүлкі оның мүшелері арасында бөлінбейді, ол несие берушілер алдындағы Алқаның қарыздарын өтеуге және оның Жарғысымен көзделген мақсаттарға жұмсалады. Заңды тұлғалардың мемлекеттік тіркеліміне тиісті жазба жасалғаннан кейін Алқаның таратылуы аяқталды, ал Алқа өз өкілеттігін тоқтатты деп есептелінеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 1997 жылғы 5 желтоқсандағы Қазақстан Республикасының «Адвокаттық қызмет туралы» заңы.
- 2 Е. Алауханов Қазақстан Республикасындағы Адвокатура және Адвокаттық қызмет. – Алматы, 2011.

*Разаков А.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті*

заң факультетінің 3 курс студенті

*Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және
криминалистика кафедрасының доцент м.а.Мухамадиева Г.Н.*

ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДЕГІ АЛДЫН АЛА ТЕРГЕУ САТЫСЫНЫҢ МӘНІ

Қылмыстық істі алдын ала тергеу сатысы туралы айтатын болсақ – бұл сотқа дейінгі өндіріс, оның ұйымдастырылуы барысында дәлелдемелер жиналып, жасалған қылмыстың мән-жайлары, келтірілген зиянның сипаты мен мөлшері, әрекеттің қылмыстық-құқықтық жіктелуі туралы тергеу болжамдары құрастырылады. Қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу заңнамасы алдын ала тергеу жұмысы аяқталуының әр түрлі нысандарын қарастырады. ҚР ҚІЖК-нің 195 бабына сәйкес, алдын ала тергеу айыптау қорытындысын жасау не қылмыстық істі медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану үшін сотқа жіберу туралы қаулы, не қылмыстық істі қысқарту туралы қаулы шығарумен аяқталады. Сонымен, заң шығарушы қылмыстық істі қысқартуды алдын ала тергеудің аяқталу нысаны деп есептейді екен.

Қылмыстық іс жүргізу мәселелеріне арналған әдебиеттерде, монографияларда, ғылыми мақалаларда қылмыстық іс қозғау ұғымына түрліше түсінік беріліп жүр. Сондықтан да қылмыстық іс қозғауды көп қырлы ұғым деп санаймыз. Ең алдымен қылмыстық іс қозғауды процессуалдық институт деп атаймыз, яғни қылмыстық іс қозғау сатысында туындайтын мәселелерді реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығы. Екіншіден, қылмыстық іс қозғау деп — іс қозғау туралы жазылған процессуалдық актіні айтамыз. Осы іс қозғау туралы процессуалдық акті жазылғаннан кейін, яғни іс қозғау туралы қаулы шыққаннан кейін, тергеу әрекеттері жүргізіле бастайды. Үшіншіден, қылмыстық іс қозғау деп — қылмыстық іс жүргізудің жеке (бөлек) тәуелсіз сатысын айтамыз. Қылмыстық іс қозғау сатысы қылмыстық іс жүргізудің ең қажетті, міндетті бөлігі болып табылады.

Алдын-ала тергеу — қылмыстық процестің кезеңдік сатысы. Оның барысында істің дұрыс шешімін табу үшін маңызды барлық мән-жайлар бойынша тергеуші дәлелдемелер жинап, тексереді. Алдын-ала тергеу қылмыстық іс қозғалғаннан соң басталады да, айыптау қорытындысын прокурорға жолдаған немесе қылмыстық істі доғарған кезде аяқталады. Анықтау жүргізілген істер бойынша Алдын-ала тергеу ол аяқталған соң басталады. Алдын-ала тергеуді ішкі істер органдарының, ҰХК-інің, салық полициясы органдарының тергеушілері жүргізеді және ол екі айлық мерзімнен ұзамай аяқталуға тиіс. Алайда осы мерзімді 6 айға және одан да

көп уақытқа ұзарту тәртібі де арнаулы заңда көзделген. Алдын-ала тергеуді бір немесе бірнеше тергеуші жүргізеді. Оның заңға сәйкестігін прокурор қадағалайды.

Қандайда болмасын қылмыстық іс осы сатыға соқпай өте алмайды. Біз қылмыстық іс қозғау сатысы жеке, бөлек, тәуелсіз саты дедік, соған орай қылмыстық іс жүргізудің басқа да сатылар сияқты іс қозғау сатысының өзіне тән белгілері, ерекшеліктері болады. Осы белгілері мен ерекшеліктері арқылы қылмыстық іс қозғау сатысын басқа сатылардан айыра білеміз. Мысалы, бұл сатының өзіне тән міндеттері болады. Қылмыс бойынша іс қозғау міндеттері арнаулы лауазымды адамдарға жүктеледі. Іс қозғау жұмыстары заңда көрсетілген тәртіппен реттеледі, яғни процессуалдық нысанда өтеді. Қылмыстық іс қозғау кезеңі нақтылы бір шешім қабылдаумен аяқталады. Қылмыстық іс қозғау қылмыстық іс жүргізудің бастапқы сатысы.

Бұл сатыда анықтау органдары, тергеуші және прокурор қылмыс белгілері бар іс әрекет туралы мәлімдемелер бойынша іс жүргізуді бастауға фактілік және құқықтық негіздерді анықтап, тиісті шешім қабылдайды. Қылмыстық іс жүргізуге арналған әдебиеттерде іс қозғау көпшілік таныған қылмыстық іс жүргізудің тәуелсіз сатысы деп саналады, яғни іс қозғау іс жүргізудің бөлек, тәуелсіз сатысы деп айтылған.

Шындығына келгенде, іс қозғау қылмыстық іс жүргізудің бірінші сатысы екендігіне дау жоқ. Бірақ 30-шы жылдары бұл туралы басқа да пікірлер айтылды. Мысалы, қылмыстық іс қозғау іс жүргізудің өз алдына бөлек сатысы емес, алдын ала тергеу сатысының басы, бастамасы деп айтылды. Мұндай жағдайда іс қозғалмай тұрып тергеу әрекеттері жүргізілмесін деген заң талабы бұзылады, бұл заңсыздыққа әкеп соғады. Сонымен қатар мұндай жағдайда алдын ала тергеу мерзімі қылмыс туралы арыз алғаннан кейін басталады, ал заң бойынша алдын ала тергеу мерзімі іс қозғау туралы қаулы қабылданғаннан кейін басталуы керек.

Алдын ала тергеудің өзектілігі: қылмыстық іс қозғау сатысы қылмыстық іс жүргізудің ең қажетті, міндетті бөлігі болып табылады. Қандайда болмасын қылмыстық іс осы сатыға соқпай өте алмайды.

*Рахманова Д.,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 1 курс магистранты*

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультетінің қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доцент м.а. Мухамадиева Г.Н.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢ НОРМАЛАРЫНЫҢ РЕФОРМАЛАНУЫ

Экономика, саясат, діни және қоғамның өзге де әлеуметтік салаларында пайда болатын қажеттіліктермен қатар құқық саласы да нақты әлеуметті қалыптастыратын болғандықтан өзіндік реттелуге жатады. Құқық саласы тұрақтылық пен үйлесімділікті қалыптастыратын қоғамдық қатынастар саласын реттеуге бағытталған адамдардың жүріс-түріс ережелерінің жиынтығын құрайды. Оларды құқық қолдану тәжірибесінде қолға алуда анықталмаған кемшіліктер мен қайшылықтарға тоғысып жатамыз.

Осыған орай қылмыстық заң нормаларының қайшылықтары себептерін анықтау қандай да кезең болмасын өзінің өзектілігін жоғалтпаған. Демек, біздер қылмыстық заң нормаларында кездесетін қайшылықтарды анықтау үшін ең алдымен олардың пайда болуы (қалыптасуы) себептеріне назар аударуымыз қажет.

Себеп – себеп пен салдар сияқты екі құбылыстың арасындағы объективті, жалпыға бірдей генетикалық байланыс. Себеп, ол жүйелі уақытта дамып отырады, ал себеп әр уақытта салдардан бұрын болады. Олай болса, себептен салдар туындап отырады.

Себепті салдардан айырып бөлу белгісі, бір әрекеттерді дұрыс анықтау үшін ең негізгі, басты болатын себепті білуге жағдай жасайды. Себептілік механизмінде себеп салдарды туғызады, ал жағдай оған әсерін тигізеді. Олар өзара байланыста болады. Себепті байланысқа мына белгілер тән:

- біріншіден, себеп нәтижені тудырады. Себептер іске асуы үшін белгілі бір жағдайлар қажет, бірақ та жағдайлар өздігінен нәтиже тудырмайды. Себеп – ол ниет пен шешім қабылдаудың сатысы, ол ниет пен мақсаттың пайда болып, оған жетудің құралдарын анықтаумен байланысты болады.

Жағдай сыртқы ортаның күйін сипаттайтын, сондай-ақ адамның ішкі қасиетін сипаттайтын мән-жай.

- екіншіден, себеп пен нәтиже уақыт аралығында кезектілікті сақтайды, уақыт қысқа болса да, себеп нәтижеден бұрын кездеседі.

- үшіншіден, нәтиже сол себептің салдары.

- төртіншіден, себеп пен нәтижені бірыңғай түсінуге болады: бір себеп бірыңғай жағдайларды бірдей нәтижеде тұруы мүмкін. Егер бір жағдайда себеп болып табылатын қандай да мән-жай бір сәтте іс-әрекет тудырып, басқа жағдайда тудырмаса, онда ол әрекетпен байланысты емес.

- бесіншіден, себепті нәтижеге жатқызуға болмайды.

Себептілік – бұл себеп пен салдар сияқты екі құбылыстың арасындағы объективті, жалпыға бірдей генетикалық байланыс. Себептілік үрдісі жүйелі түрде уақытқа байланысты дамиды, ал себеп қашанда салдардың алдында болады. Мінез-құлық нормалары мен құндылықтар туралы мағлұматтар адамдар мен жеке тұлғаларда дүниеитаным мен психологияны қалыптастырып, ақпараттың әрқилы көздері мен жолдары арқылы игеріледі.

Себеп-салдар байланыстарын зерттеуде шексіз себеп-салдар буындарын айырып алу жүзеге асырылады. Мұндай айырып алу белгілі бір

әрекеттестікті тура анықтаудың ең жақын деген себептерін жүйесін түсініп білуге мүмкіндік туғызады.

Қайшылықтардың (коллизияның) себептері ретінде коллизияны тудыратын, яғни олардың құқық жүйесіндегі кемшіліктері мен сипатын анықтайтын заңи құбылыстар саналады. Олар ішкі немесе нақты коллизияның себептері. Коллизияның факторлары мен жағдайларының айырмашылықтарын анықтауымыз қажет. Коллизияның жағдайлары болып олардың пайда болуына әсерін тигізетін коллизиямен тікелей байланысқан мән-жайлар саналады. Факторлар коллизияның сыртқы себептері арқылы көрінеді.

Өзінің табиғатына, пайда болу тегіне қарай, тарихи өткен немесе қазіргі кезеңге сай әлеуметтік-психологиялық құбылысты қалыптастыратын көптеген экономикалық, идеялогиялық және басқа да әлеуметтік құбылыстар осы күнде жалғасын табуда.

Құқық нормалары коллизиясының себептері мен жағдайлары диалектикалық тұрғыда өзара әрекеттескен, яғни нақты бір ішкі себептілік көптеген жағдайлармен байланысқан, құқық нормаларының пайда болуына әсерін тигізетін әрбір жағдайлар коллизияның сипатына қарай белгілі бір себептерге байланысты туындауы мүмкін [1].

Факторлар қоғамдық құрылыстың, яғни экономикалық, саяси заңдылықтардың кепілдік етуі жағдайынан шығады. Коллизиялар түрлі құқық субъектілерінің бұқаралық мүдделері саясат, билік арасындағы жанжалдар арқылы олардың бір-бірімен сәйкессіздігі салдарынан туындайды [2].

Құқық нормаларының негізгі факторларына жатады: біріншіден - заңшығармашылықтағы заңды меңгерудің кемшілігі. Осыған қатысты заңшығарушының мамандығы терең білімділікті қажет етеді; екіншіден – қызметтегі жағымсыз мән-жайлар, қызығушылық танытқан тұлғалардың заңсыз әрекеттері немесе қысым келтіруі; үшіншіден – заң тәжірибесінің кемшілігі немесе оларды тиімді пайдаланбау [3].

Аталған мән-жайлардың маңыздылығын ескере отырып, құқық нормалары коллизиясының жекелеген факторларын бөліп көрсете аламыз: а) кәсіби дайындықтағы кемшіліктер, яғни заңшығарушы тәжірибесінің аздығы; б) жұмыстағы немқұрайдылық пен кемшіліктер.

Құқық нормаларының коллизиясы себебі объективті және субъективті табиғатқа ие және олар екі топқа бөлінген: а) құқықтық конструкцияларының логикалық жетілдірілмеуі; б) нормативті ұйғарымдардың нақты болмауы. Нормалардың формальді анықталуы олардың жеткілікті толықтығын анықтайды, оларды дұрыс түсінуімізге жағдайлар жасайды. Түсініксіздік пен анықтаудың нақты болмауы қолданыс табатын терминологиялардың бір жүйеге сәйкес келмеуі мен дұрыс құрастырылмауына әкеп соқтырады.

Келесі тағы бір кемшіліктердің бірі болып, жоғарыда айтылғандай заң тәжірибесінің кемшілігі немесе оларды тиімді пайдаланбауы табылады.

Заңнаманы жетілдіру заңнамалық актілерді, яғни олардың позициялары мен өзара байланысын, кемшіліктері мен қайшылықтарын мазмұнды жағы мен формальді аспектілеріне жан-жақты анализ жасауды қажет етеді. Жүйелендіруді жүзеге асыруда жүйелендіруге жататын заңнаманың салалық құрамын, негіздемесі мен қағидаларын нақты анықтап алу қажет. Оларды атқарудағы немқұрайдылық нормативтік актілер арасындағы коллизиялардың пайда болуына жол береді.

Мысалы, қылмыстық заңды қабылдау барысында, әкімшілік құқық бұзушылықтың құрамын құрайтын әрекеттердің орын алуына жол беріліп, тәжірибеде қолдану барысында сәйкессіздіктерге келіп тірелген болатын. Мысалы, Қазақстан Республикасының Қылмыстық заңы 1997 жылы 19 шілде №167-1 құқықтық актісімен қабылданып, 1998 жылдың 1 қаңтарынан бастап заң күшіне енуі тиістілігі туралы бекітілген болатын.

Сонымен қатар Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексімен қылмыстың құрамын жоғалтуына әкеп соқтыратын барлық қозғалған қылмыстық істер қысқартылуға жатқан болатын. Қылмыстық заң күшіне енді, бірақ қылмыстық іс жүргізу заңнамасына да коллизиялардың пайда болуына әкеп соқтырды. Егер, аталған актімен қозғалған қылмыстық істер 1998 жылдың 1 қаңтарынан бастап қысқартылуға жатады, деп белгіленсе мұндай коллизияларға жол бермеуге болатын еді. Осы қабылданған жаңа заңға сәйкес, азаматтар, қозғалған қылмыстық істің қысқартылуына қатысты өз талаптарын қойған болатын. Заңшығарушылармен аталған кемшіліктердің орнын толтыруы үшін «Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің күшіне енуі туралы» құқықтық актісімен өзгерістер және толықтырулар жариялап коллизиялардың орнын бірқатар толықтырылды.

Заң күші бар нормативті құқықтық актілерді толықтай танымаудың да өзіндік жағымсыз жақтары бар. Мысалы, заңшығарушының немқұрайдылығына байланысты, жасалған бір немесе сол қылмысты әрекеттері үшін қылмыстық жауаптылыққа тартуда қайшы болып табылатын нормаларды қолдануға жол берілді. Жаңа қабылданған қылмыстық заңмен өз уақытында пайда болған кемшіліктердің орнын толтырмаса қолдану кезеңіндегі туындайтын қайшылықтарға әкеп соқтырады.

Себептіліктің екінші бір тобы заңшығарушымен қоғамдық қатынастардың түрлі аумағында пайда болатын әлеуметтік шынайылық пен әлеуметтік заңдылықтарды ескеруіндегі толықсыздық арқылы білінеді. Егер бірінші тобы техникалық-заңдылық қатемен байланысты болғандықтан нақты сипатты алып жүрсе, екінші тобы объективті заңдылықтарға сәйкес жасырындық табиғатындағы мазмұнды қалыптастырады. Мұндай жағдайлардағы нормативті актілердің кемшіліктері, нормативті актілердің шеңберінен тыс жатқан факторлармен байланыстырылады. Осыған байланысты себептіліктің екі тобының сынға алына отырып, бір-бірімен алмаса алмайды немесе ауыстырылмайды.

Қылмыстық құқық нормаларының объективті шынайылықтағы сәйкессіздікке ие болуы себептері қоғамның қажеттілігіне қарай көп қырлы болып келеді. Олардың арасында: құқық қолдану қызметіндегі қажеттілікке қарай қабылданған нормативті құқықтық актілердің адекваттылыққа сәйкес еместігі. Объективті нақты емес, іске асырылмайтын құқықтар мен міндеттерді бекіту, құқық нормаларынан қалып қою немесе олардан шексіз асып кету.

Құқықтық реттелудегі «пайдасыздықтың» дәлелі ретінде заңнамалық шешімді қажет ететін күрделі мәселенің шынайылығының болмауын айтуға болады. Ғалымдармен берілген тұжырымдардың, әлеуметтік сұраулар мен сауалнамаларды, статистикалық мәліметтерді талқылауға салмаудың өзі коллизияның пайда болу себептерінің бірі ретінде саналады. Мысалы, олармен берілген ұсыныс тұжырымдардың ескерусіз, назардан тыс қалуы.

Нормативті құқықтық актілердің іске асырылуы үшін материалды қаржылай қамтамасыз етілмеуі. Мысалы, қажетті экономикалық материалдық жағдайлардың жасалмауынан қабылдануға жататын нормативті актілердің қабылдануының кейінге қалтырылуы. Олар Қазақстан Республикасы Конституциясымен көзделгендей адамдардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауы үшін өзінің заң күшіне енуі үшін белгілі бір реттілік пен тәртіпті қатаң ұстануы тиіс.

Қылмыстық заң нормаларының қайшылықтары себептерінің үшінші тобы құқық жүйесі мен заңшығарушының құрылысымен байланысқан. Олардың арасында мысалы, заңшығарушымен иерархиялық қағидасының бұзылуы табылады. Нормативті құқықтық актілерге қойылатын талаптары иерархиялық қағидасына сәйкес міндетті түрде орындалуы тиіс.

Иерархиялық қағида сипатталады: 1) төменгі тұрған органдардың актілері жоғары тұрған органның актілерімен қатаң түрде сәйкес болуы тиіс және олардың барлығы жалпы танылған қағидалар мен халықаралық құқық нормаларын ережелерін нақтылауы қажет. Қайшылықтар байланысты болуы мүмкін:

- Қазақстан Республикасы заңнамалық шығармашылық субъектілері мен мемлекеттік билік органдарының субъектілері арасындағы пайда болған кемшіліктер (түсініксіздік, міндеттерді дұрыс атқармау т.б);

- нормативті құқықтық актілерді қабылдау арқылы азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау кепілдігі деңгейін көтеруге болады. Сот тәжірибесі көрсеткендей азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау кепілдігі деңгейін Қазақстан Республикасында көзделмеген басқа да қосымша құқықтары арқылы көтеруге болатындығын ұсынады;

- Қазақстан Республикасының кейінгі қабылданған қылмыстық заңының бұрын қабылданған нормативті құқықтық актілермен сәйкессіздігі;

- заңшығармашылық тәртіппен реттелуге жататын аса маңызды қоғамдық қатынастар тек қана заңмен байланысты болуы тиіс.

Келесі бір қылмыстық заң нормаларының қайшылықтары себептерінің бірі ретінде құқық нормаларының тиімді пайдаланбау, заң ережелерінің құрылымдық байланысының бұзылуына әкеп соқтырады. Нормалардың орналасу құрылымына қарай тиімді пайдаланбау нәтижелері пікірталастық сипатқа ие болған. Нормалардың тиімді орналаспауы (нормалар тобының) оның институттарына, салалары тобына кері әсерін тигізуі мүмкін. Олардың арасынан құқық салалары қағидаларын бөліп алудың бұзылуына; пәндердің немесе құқық салалары арасындағы атқаратын қызметтерінің нақты бөлінбеуін айқындауымызға болады.

Түрлі этаптардағы құқық жүйесінің дамуы кезеңінде жаңа құқық салалары пайда болады. Олардың салааралық реттеу жүйесінде кешенді түрде өсуі мен дамып жетілуі заңнама жүйесінің қазіргі кезеңдегі талаптармен байланысты болуына әсерін тигізеді.

Қылмыстық құқық саласының пәні бойынша құқықтық реттелу моделінің кемшілігі болып, құқық саласының басқа да құқықтық реттелу саласына тиіссіз араласуы табылады. Заңнаманың коллизиялығы болып оның кейбір нормаларының басқа да бір құқық салаларын өзінің реттеу шеңберіне қосып алуымен табылады. Мұның өзі оның күрделі тұрғыда шешілуіне әкеп соқтырады.

Заң шығарушы құқықтық реттелуге жататын құқық салаларының аумағындағы пайда болған коллизиялық сұрақтарды толық шеше алған жоқ. Олармен көп жағдайларда бір саланың екінші салаға ендіру әдістерін пайдаланып, пайда болған күрделі сұрақтардың шешімін тапқан болатын.

Құқық нормалары саласындағы нормативті шектеулердің болмауы басқа да заңнамалық салаларға ретсіз енуге әкеп соқтырады. Мұндай жағдайларды көптеген нормативті актілердің мазмұнынан көруімізге болады.

Жүйелік кешенді жайттарды қамтамасыз ететін қазіргі кезеңдегі жағдай басқа да құқық салаларында пайда болған қатынастарды қайталайды.

Толыққанды болашақты заңнаманың жетілдірілуін анықтау үшін маңызды болып олардың бөліну қағидалары мен салаларық құқықтармен ұқсастығын анықтау табылады.

Түрлі құқық саласының нормаларын біріктіру және оларды жүйелі құқық саласында біріктіру құқықтық реттелуде көптеген сұрақтарды тудырады. Мұндай үйлесімділік тәжірибеде әрқашанда құқықтық актілерді қабылдауға келісім жасауда қайшылықтарға әкеп соқтыруы мүмкін. Қайшылықтар мен келіспеушілік нормалар арасында пайда болады: а) бір немесе сол құқық саласына жататын және оның мазмұнын қамтитын бір саланың заңнамалық актілерде; б) бір немесе сол құқық саласына жататын және оның мазмұнын қамтитын бірнеше саланың заңнамалық актілерінде; в) бірнеше құқық саласына жататын немесе оның мазмұнын қамтитын бірнеше саланың заңнамалық актілерінде (мысалы, қылмыстық іс жүргізу мен қылмыстық құқық нормалары арасындағы).

Заң ғылымдарында және тәжірибеде қандай да болмасын қайнар көздерде сол немесе өзге құқық салаларында бір мағынаны білдіретін заңнаманың анықталмағандық белгілері пайда болған (мысалы, қылмыстық заңнамадағы қылмыстық құқық нормалары) немесе басқа да заңнамалардың салаларында және нормативті актілерге белгілі бір құқық саласының критерилерін қосудағы түсініксіздіктер.

Қылмыстық құқық нормаларындағы коллизияға қатысты өзінің заңнамалық саласына басқа да түрлі құқық салаларын қосып алуының мүмкіндігінің болуы туралы қағидалы түрдегі сұрақтар пайда болған. Оларға қатысты жауапты құқық салалары пәні мазмұнына жақындасу арқылы ашуға болатындығы түсіндіріледі. Заң әдебиеттерінде құқық салаларының пәні өздеріне басқа да құқық салаларының элементтерін қосып алуға мүмкіндігі бар делінген. Мысалы, А.И. Бобылевпен айтылғандай, заңнаманың салалық пәндерінің саладан айырмашылығы болып оның біртекті еместігінде. Егер құқық жүйесі пәндік белгілеріне қарай құқық нормаларының жыйынтығын құраса, заңнаманың жүйесі салалық қағидаларды ескерген нормативтік актілердің жиынтығы деген, ал басқа жағдайларда заңшығарушы құқықтық реттеудің нақты аумағында табылса, келесі жағдайларда заң құқық салаларының түрлі нормаларын қамтиды [4].

Біздің көзқарасымызша, институт нормалары мен құқық салаларының орнын ауыстыратын мазмұндық белгілері бір уақытта норма немесе институт ретінде шыға алмайды, кері жағдайларда құқықтық реттеудің пәні өзінің тұрақтылығы мен дербестігін жоғалтады. Өз соңында құқық саласы құқық жүйесіндегі өздігінше қызмет атқару критеріінен айырылады.

Заңнамалық салалар басқа да құқық салалары шеңберінен аттамауы тиіс және заңнамалық актілер өзінде бір атаулы құқық салаларын қамтуы қажет, осыған байланысты заңнаманың салалық пәні құқық саласы ретінде біртекті болғандығы дұрыс.

Нормативтік акт және оның реттеу пәні құқық салаларымен сәйкес болған жағдайларында ғана нәтиже ретінде заңнама саласының құрамына нақтылы енуі тиіс. Заңнаманың әрбір пәндік салалары оның базалық актілерінде, нақтырақ айтсақ жүйелі заңдарда анықталады.

Заңшығарушы үшін нормативтік құқықтық актілерді қабылдау мызғымас қағидалы ереже ретінде көрінуі тиіс. Заңшығарушылық сала бірнеше нормалардың емес, бір ғана нақты саланың бет бейнесі болуы қажет.

Заңшығармашылық тәжірибе, нормаларды барлық құқық салаларының институттарын, кешенді түрде біртекті ғана емес сонымен қатар бірнеше мазмұндық құқық салаларына қосу, біріктіру, бекіту жолымен келеді. Жоғарыда айтылғандай мұндай әрекеттер коллизиялық құқық проблемаларын үдете түседі.

Демек, заңшығармашылық тәжірибесінде құқық саласының бір нормасын түрлі заңнамалық салаларда бекітілуіне жол беруі қалыпты жағдай ретінде танылып, бұл мән-жайлар, заңшығарушылық салаларының сәйкес

құқық саласының шеңберінен шығуы немесе өзінің нормаларын түрлі құқық салаларына қосуы деп саналады.

Құқық қолдану тәжірибесінде заңшығарушы саласының құрамына нормативтік актілерден басқа, қоғамдық қатынастарды тікелей реттеуші құқық салаларының пәні жатуы мүмкін бе деген, - заңшығарушы саласының мазмұны туралы бірнеше мәрте сұрақтар туындаған болатын.

Құқық қолдану тәжірибесінің бір жүйеге келтірілуін қамтамасыз ету мақсатында, «заңшығарушы» анықтамалары мен «құқық нормалары» түсінігін жалпы теориялық ережелерді ескере отырып тиісті деңгейде бекітіп алуымыз қажет. Құқық салаларының мазмұны құқық нормаларын, ал заңнаманың салалары нормативтік ұйғарымдарды қамтиды және «заң нормалары» деген түсінік болмауы да мүмкін. Бір құқық салаларына заңдар емес, керісінше нормалар жатқызылуы тиіс. Заңдар болса тек қана заңнаманың салаларына тиесілі болып табылады. Басқаша айтқанда «құқық нормалары» түсінігі белгілі бір құқық саласына жататындығын көрсетеді.

Құқық нормаларының басқа да бір заңнаманың саласына енуі заңшығарушы талаптарының жоқтығын айқындайды. Қазіргі кезеңде заңшығарушылық саланы реттеуге бағытталған қандай-да бір болмасын конституциялық шектеулер жоқ. Осыған байланысты құқық қолдану тәжірибесінде сол немесе өзге нормаларды қолдануда құқықтық салалық тәртібін сақтай отырып іске асырылуына аса назар аударылмаған.

Сонымен, қылмыстық заң нормаларының қайшылықтары себептерін түсінуімізде, тек қана құқықтық білімдерді шеттеу ғана емес, маңызды жақтары ретінде олардың сұрақтарын шешу мен қайшылықтың орнын толтыру болып табылады.

Заңшығарушылықтағы құқық саласының әдісі мен пәні және құқықтың қайнар көздерінің иерархиясында қалыптасқан мәселелер қағидалы тұрғыда маңыздылыққа ие. Аталған заң нормаларының қайшылықтары себептерін анықтаудағы ғылымды дұрыс қолдана білу, олардың экономикалық, саяси, өмірлік факторлармен күрделі байланыстылығына қарамастан заңшығармашылық қызметінде шешімін табуға жататын маңызды мәселенің бірі болып саналады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Вопленко Н.Н. Причины ошибок в правоприменении //Советское государство и право. 1982. №4 - С.103-108.
2. Тихомиров Ю.А. Коллизионное право. - М., 2001.
3. Сырых В.М. Логика правового исследования. – М.: Юстицинформ, 2004. - С.223-224.
4. Бобылев А.И. Современное толкование системы права и системы законодательства //Государство и право. № 1998. №2. - С.24.

*Сисенова Д.,
студент 3 курса юридического факультета*

*Научный руководитель: м.ю.н., преподаватель кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби Дүзбаева С.Б.*

ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ПРОКУРОРА В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

Правовой статус участника судопроизводства - это совокупность его прав и обязанностей, установленных нормами права и отвечающих выполняемой им процессуальной функции [1, с. 90].

Процессуальное положение прокурора в уголовном процессе, формы и методы его деятельности определяются назначением судопроизводства и непосредственными задачами, решаемыми в каждой отдельной стадии. Применительно к этому определены полномочия прокурора в УПК как участника уголовного судопроизводства со стороны обвинения [2, с. 82].

Процессуальное положение прокурора в уголовном процессе регламентировано ст. 62 УПК. Так, в соответствии с ч.1 ст.62 УПК прокурор является должностным лицом, в пределах своей компетенции осуществляющим надзор за законностью оперативно-розыскной деятельности, упрощенного досудебного производства, дознания, следствия и судебных решений, а также уголовное преследование на всех стадиях уголовного процесса. [3, с. 30]

Если говорить о критерии разделения этих видов деятельности еще проще, то функция надзора следует лишь началу законности, в то время как уголовное преследование, кроме того, - и началу целесообразности [1, с. 98].

Уголовное преследование и надзор по своей сути различные виды деятельности. Первое ориентировано на активное участие прокурора в уголовно-процессуальной деятельности, второе предполагает скорее несколько отстраненно наблюдение за осуществлением этой деятельности следователем и дознавателем. [1, с. 26].

Осуществление государственного обвинения по уголовным делам приводит в движение механизм реализации уголовной ответственности. Пункт 13 ст. 7 УПК определяет уголовное преследование как процессуальную деятельность, осуществляемую стороной обвинения в целях установления деяния, запрещенного уголовным законом, и совершившего его лица, виновности последнего в совершении преступления, а также для обеспечения применения к такому лицу наказания либо иных мер уголовно-процессуального воздействия. [3, с. 5]

Конкретные полномочия прокурора в сфере уголовного судопроизводства подразделяются в зависимости от того, на каких стадиях - досудебных или судебных - он осуществляет свою деятельность. Такое

деление обусловлено тем, что прокурор - это единственное должностное лицо, которое в той или иной форме участвует в уголовном процессе на протяжении всего производства по делу.

С.В. Борико отмечает, что широкими полномочиями прокурор обладает в стадиях возбуждения уголовного дела и предварительного расследования [4, с. 45].

Возбуждение уголовного дела является весьма ответственной стадией уголовного судопроизводства. Законное, обоснованное и своевременное возбуждение уголовного дела служит одним из необходимых условий для быстрого и полного расследования. И наоборот, незаконное, необоснованное, несвоевременное (запоздалое) возбуждение уголовного дела приводит к утрате доказательств содеянного, к снижению актуальности события совершенного преступления, а в конечном итоге - к оставлению безнаказанными лиц, совершивших преступления, в том числе и особо опасные. Уголовно-процессуальный закон устанавливает порядок, обеспечивающий безотлагательную проверку прокурором законности и обоснованности принятия дознавателем, следователем такого важного процессуального решения, как возбуждение уголовного дела.

После возбуждения уголовного дела орган дознания, следователь имеют право выполнять необходимые следственные действия. Участие прокурора в следственных действиях О.П.Копылова рассматривает в широком и узком смысле. В широком смысле этого слова под участием прокурора в следственных действиях автор понимает четыре элемента.

Первый элемент - это дача прокурором санкции на проведение следственного действия. Второй элемент - непосредственное проведение следственного действия. Третий элемент - участие прокурора в проведении следственного действия (вместе со следователем). И четвертый элемент - дача прокурором письменного указания. В узком же смысле этого слова понимаются только второй и третий элементы [5, с. 9].

По мнению А.А. Кеника, основным способом предупреждения нарушения закона следователем и лицом, производящим дознание, является сплошная проверка уголовных дел, находящихся в производстве, которая должна проводиться в следственном подразделении [6, с. 244].

Что же касается стадии судебного производства, то здесь следует отметить, что в ходе судебного производства по уголовному делу прокурор государственно-властными полномочиями не обладает. Прокурор участвует в судебном разбирательстве на основе принципов состязательности и равноправия сторон и при этом не осуществляет прокурорского надзора за соблюдением закона рассматривающим дело судом, иное противоречило бы принципу независимости судебной власти. Однако, как указывает П.А. Лупинская, от других участников судебного разбирательства государственный обвинитель отличается тем, что он не только вправе, но и

обязан реагировать на каждый факт нарушения законности в судебном заседании путем обращения к суду с просьбой об его устранении [7, с. 84].

Участие прокуроров в качестве государственных обвинителей в судебном разбирательстве по уголовным делам является формой реализации функции прокуратуры по уголовному преследованию и одновременно выступает как наиболее важное направление функции по участию в рассмотрении дел судами [8, С.240].

А.А. Кеник полагает обоснованным рассматривать государственное обвинение, поддерживаемое прокурорами в суде, как одну из форм надзора за исполнением законов при рассмотрении уголовных дел в судах [6, с. 287].

Прокурор в своих действиях в суде исходит в первую очередь из интересов законности, точного следования требованиям закона. Он обязан быть объективным и беспристрастным, должен учитывать все возможные судебные версии. Для прокурора в равной степени важно добиться как осуждения виновного при доказанности вины, так и оправдания невиновного, когда нет оснований для обвинительного приговора. Для прокурора данное обстоятельство не имеет никакого значения [9, с.7].

В стадии кассационного производства участвующий в ней прокурор поддерживает протест, принесенный им или другим полномочным на то прокурором, и высказывает свое мнение по поводу законности и обоснованности опротестованных решений.

Исполнение приговора - завершающая стадия уголовного процесса. В системе действий, направленных на своевременное и точное исполнение приговора, существенная роль принадлежит надзору за законностью освобождения от наказания, надзору за законностью отсрочки исполнения приговора. Освобождение от наказания проводится строго в порядке и на основаниях, предусмотренных законом, поэтому на прокуроре лежит обязанность следить за тем, чтобы предписания закона точно исполнялись. В соответствии с уголовно-процессуальным законодательством прокурор участвует в заседаниях судов, рассматривающих вопросы освобождения осужденных от наказания.

В процессе подготовки к судебному заседанию и в ходе его он тщательно анализирует имеющиеся материалы с тем, чтобы иметь полную ясность, прежде всего, по вопросу о наличии или отсутствии оснований для освобождения от наказания. Помимо формального наличия оснований, выясняются также данные о личности осужденного, позволяющие более обоснованно определиться в выводе о возможности освобождения от наказания. Прокурором также оцениваются полнота и достоверность документов, которые по закону должны быть представлены в суд. Основная форма деятельности прокурора в судебном заседании - дача заключения о возможности принятия в отношении конкретного лица решения о его освобождении от наказания. Используются и другие формы участия в рассмотрении дел судами.

В соответствии с ч. 4 ст. 458 УПК прокурор вправе принести протест в порядке надзора на вступившие в законную силу приговор, определение, постановление суда.

Что же касается производства по уголовным делам по вновь открывшимся обстоятельствам, то наличие указанного вида пересмотра приговоров вызвано тем, что в практике встречаются случаи, когда после вступления приговора в законную силу выявляются обстоятельства, свидетельствующие о его незаконности и необоснованности, которые не были известны во время расследования и рассмотрения судом дела и потому не могли быть оценены судом при вынесении приговора. В соответствии с ч. 1 ст. 474 УПК право возбуждения производства по вновь открывшимся обстоятельствам принадлежит прокурору.[3, с. 234]

Ускоренное производство представляет собой процессуальную форму досудебного производства, осуществляемую при наличии признаков преступлений, не представляющих большой общественной опасности, или менее тяжких преступлений, если факт преступления очевиден, известно лицо, подозреваемое в совершении преступления, и оно не отрицает своей причастности к совершению преступления. При поступлении от следователя уголовного дела, законченного в порядке ускоренного производства, прокурор или его заместитель обязаны в срок не более 24 часов проверить это дело и по основаниям и в порядке, предусмотренных статьями 263-266 УПК, принять решение о его дальнейшем движении.

Прокурор является одним из основных участников уголовного судопроизводства, наделённый широким спектром полномочий во всех стадиях уголовного процесса. Все полномочия прокурора в уголовном процессе направлены на достижение единственной цели - обеспечение законности. Выступая от имени закона и государства, прокурор не только вправе, но и обязан принять меры к устранению нарушений закона независимо от того, кем они допущены. Своим участием в судебном разбирательстве прокурор способствует устранению нарушений прав и законных интересов участников процесса.

Процессуальное положение прокурора именно как блюстителя законности остается неизменным в любой стадии уголовного процесса. Прокурорский надзор за исполнением законов в досудебных стадиях должен носить упреждающий характер, с тем, чтобы не только своевременно устранять, но и как можно менее допускать нарушений уголовно-процессуального законодательства, особенно связанного с нарушением конституционных прав личности. При поддержании же государственного обвинения в суде первой инстанции, при даче заключения в кассационной или надзорной инстанции прокурор остается представителем органа, осуществляющего надзор за точным и единообразным исполнением законов. В судебном разбирательстве по уголовным делам прокурор является

государственным обвинителем, представляет государственные или общественные (публичные) интересы, нарушенные преступлением.

Свои полномочия в уголовном судопроизводстве прокурор осуществляет независимо от каких бы то ни было органов и должностных лиц, подчиняясь закону и руководствуясь указаниями Генерального прокурора Республики Казахстан. Указанное требование уголовно-процессуального закона применимо в одинаковой мере к выступлениям прокурора в суде первой, кассационной и надзорной инстанциях. Однако в кассационной и надзорной инстанции прокурор не выступает в роли обвинителя, он осуществляет надзор за законностью рассмотрения дела присущими ему в данных стадиях процессуальными средствами. В данных стадиях уголовного судопроизводства прокурор поддерживает протест, принесенный им или другим полномочным на то прокурором, и высказывает свое мнение по поводу законности и обоснованности опротестованных решений. Исполнение приговора - завершающая стадия уголовного процесса, участвуя в которой прокурор также обладает определенным набором правомочий.

Список использованной литературы:

1. Смирнов, А.В. Уголовный процесс / А.В. Смирнов, К.Б. Калиновский ; под общ. ред. А.В. Смирнова. – 4-е изд. - М. : КНОРУС, 2008. – 704с.
2. Судостроительство / А.А. Данилевич [и др.]; под ред. А.А. Данилевича. - 2-е изд. - Минск: Амалфея, 2010. – 464 с.
3. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. – Алматы: ЮРИСТ, 2013. – 308 с.
4. Борико, С.В. Уголовный процесс: учебник / С.В. Борико. - Минск: Тесей, 2004. – 320 с.
5. Копылова, О.П. Роль прокурора в различных стадиях уголовного процесса: лекция / О.П. Копылова. - Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2004. – 44 с.
6. Кеник, А.А. Прокурорский надзор : учеб. пособие / А.А.Кеник. - Минск : Амалфея, 2005. – 512 с.
7. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации / Л.Б. Алексеева [и др.]; отв. ред. П.А. Лупинская. - М.: Юристъ, 2005. – 815 с.
8. Гуськова, А.П. Правоохранительные органы (судостроительство)/ А.П. Гуськова, А.А. Шамардин. - Москва: Юрист, 2005. – 321 с.
9. Америкбеков, К. Правовой статус прокурора в судебных стадиях уголовного процесса // Законность. - 2002. - № 8. – С.7-9.

**Тағыбергенев Е.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 3 курс студенті**

*Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және
криминалистика кафедрасының доцент м.а.Мухамадиева Г.Н.*

ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДЕГІ ПРОКУРОР

Қылмыстық іс жүргізу қызметінің қатысушысы ретінде прокурордың орны мен мәнділігі Қазақстан Республикасы Конституциясының, қолданылып жүрген Қылмыстық іс жүргізу кодексінің және Қазақстан Республикасы Президентінің « Қазақстан Республикасының прокуратурасы туралы» Заң күші бар Жарлығының тиісті ережелерімен анықталады. Бұл орайда аталған заңдарды қолданудың жәрдем көрсететіндей сипаты болады.

Қылмыстық сот ісін жүргізуді жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың жүйесіне прокуратураның прокурорлық қадағалаудың функционалдық бағытына байланысты бірқатар өзіне тән ерекшеліктері болады. Прокуратура құқық бұзушыларға қарсы тікелей жазалау шараларын қолданбайды, бірақ бұзылған заңдылықты қалпына келтіру және кінәлілерді белгіленген жауапкершілікке тарту үшін өз билігінің бүкіл күшін пайдаланады.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 83- бабына сәйкес прокуратураға Қазақстан Республикасының аумағында заңдардың дәлме-дәл және біркелкі орындалуын қадағалау жүктеледі. Конституциялық деңгейде жалпы түрде тұжырымдалған қадағалау функциясы Қазақстан Республикасы Президентінің « Қазақстан Республикасының прокуратурасы туралы» Заң күші бар Жарлығында жетілдіріліп, нақтыланған осы Жарлық бойынша қылмыстық сот ісін жүргізудегі қадағалау функциясының мазмұнына мыналар жатады:

- 1) Жедел- іздестіру қызметін қадағалау (34-36 баптар)
- 2) Тергеу мен анықтаудың заңдылығын қадағалау (37-39 баптар)
- 3) Сотта мемлекеттің мүдделерін білдіру (30-33 баптар)
- 4) Орындалу ісінің заңдылығын қадағалау (сот тағайындаған жазаларды және өзге де мәжбүрлеу сипаты бар шараларды орындау кезінде ұсталғандар жататын орындарда, сондай-ақ алдын ала қамау орындарында заңдардың орындалуы) (43-44 баптар)

Прокурорлық қадағалаудың нысаны, тәртібі, прокурор қатысушысы болып табылатын құқықтық қатынастарды жүзеге асыру нәтижесінде туындайтын құқықтық салдары Қазақстан Республикасы Президентінің « ҚР прокуратурасы туралы» Жарлығында да, сондай-ақ Қылмыстық іс жүргізу кодексінде де реттелген.

Прокурордың құқықтық мәртебесі сот әділдігін атқару кезінде прокуратура органдары шешетін міндеттер жүйесімен тығыз байланысты. Мұндай міндеттерге мыналар жатады:

- 1) Әрбір істі жан-жақты, толық және объективті түрде тергеп, қарау үшін заңда көзделген шараларды қолдану;
- 2) Айыпталушының қорғануға деген құқығын, оның жеке және мүліктік құқықтарын сақтауды қамтамасыз ету;

3) Әрбір қылмыс жасаған адамның заңды және әділетті түрде жазалануын және кінәсі жоқ жерде бірде бір адамның сотталмауын қадағалап, қылмыстық ізге түсу мақсаттарына қол жеткізу;

4) Азаматтардың құқықтарын, мемлекеттік, қоғамдық және жеке кәсіпорындардың, мекемелер мен ұйымдардың заңды мүдделерін сотта қорғауды қамтамасыз ету.

Прокурор мәртебесінің ерекшелігі Қазақстан Республикасы Конституциясының ережелерімен де анықталады (83-бап), оған сәйкес прокуратура органдары өз өкілеттігін басқа мемлекеттік органдардан, лауазымды адамдардан тәуелсіз түрде жүзеге асырады және заңға ғана бағынады.

Қадағалау қызметінің өзге де дербес функциялармен қатар келуінің осындай нысандарының құқықтық негізі болады. Қазақстан Республикасы Президентінің «ҚР прокуратурасы туралы» Жарлығының 38,46-баптарына сәйкес прокурордың:

- Қылмыстық істі қозғайды немесе қылмыстық іс қозғауға рұқсат беруден бас тартуға;

- Анықтама немесе алдын ала тергеу жүргізу үшін тиісті органға прокуратура қозғаған қылмыстық істерді беруге;

- Жекелеген тергеу әрекеттері бойынша іс жүргізуге қатысуға;

- Тергеушілер мен анықтама жүргізуші адамдардың заңсыз қаулыларының күшін жоюға;

- Анықтама мен тергеу органдарынан тексеріс үшін қылмыстық істерді, жасаған қылмыстар, жедел-іздістіру қызметінің, анықтаманың, тергеу барысы туралы құжаттарды, материалдар мен өзге де мәліметтерді алуға;

- Бұлтартпау шарасы ретінде қамауға алуға шешім жасалған адамдарды қамауда ұстаудың заңдарда белгіленген тәртібі мен шартының сақталуын тексеруге;

- Қол сұғуға болмайтын құқыққа ие адамды қылмыстық жауапкершілікке тартуға келісім алу үшін ұсыныс енгізуге;

- Жасалған немесе әзірленіп жатқан қылмыстар туралы өтініштер мен хабарларды қабылдағанда, тіркегенде, шешкенде заңдылықтың сақталуын тексеруге құқығы бар.

Өзіне жүктелген құқықтар мен міндеттерді прокурордың толық көлемде орындауына оның іс жүргізуге қатысуын болдырмау негіздері ықпал етпейді. Прокурорды іс жүргізуге қатыстырудың негізгі себептері мыналар болып табылады:

А) іс жүргізуге жеке, тікелей немесе жанама мүдделілігі (ҚІЖК-нің 91-бабы)

Ә) белгілі бір іс бойынша сот құрамына кіретін судьялармен туысқандық қарым-қатынаста болуы;

Б) егер ол өзі жәбірленуші болса, азаматтық талапкер, азаматтық жауапкер немесе оның туысқаны болса, сондай-ақ айыпталушының немесе

оның заңды өкілінің, қорғаушының, тергеушінің немесе анықтау жүргізетін тұлғаның, жәбірленушінің мүдделерін білдіретін өкілдің азаматтық талапкердің, азаматтық жауапкердің, аудармашының немесе сот мәжілісі хатшысының туысқаны болып табылса;

В) егер ол белгілі бір істе судья сипатында қатысатын болса.

Қорыта келе қылмыстық іс жүргізу шараларының прокурордың қадағалауынсыз өтуін елестете алмайтынымызға көзіміз жетті. Тараптардың құқықтарын Конституция арқылы қамтамасыз етілуін де қадағалау прокурордың басты қызметінің негізі екенін білдіреді.

Тәжібай А.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің студенті

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.д., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының профессор м.а. Бижанова А.Р.

ТЕРРОРИЗМ – ХХІ ҒАСЫРДЫҢ АПАТЫ

Бүгінде әлемнің көптеген елдері үшін терроризм сонымен қатар оған қарсы күресу мәселесі аса өзекті болып отыр. Терроризм — бүкіл әлемге аса қауіпті зұлым. Терроризм барлық түрлері және көріністерімен, ауқымы және қарқындылығымен, зұлымдығымен қазіргі заманның ең өткір де өзекті мәселесіне айналды.

Террористердің қауіптілігі сондай, қасиетті Құран аяттарының үзінділерін тілге тиек етіп, өздерінің арам пиғылдарын іске асыру үшін діни құндылықтарды бұрмалауда, алайда терроризм және ислам — бір-біріне түпкі тамырынан бастап қарама-қайшы және бірін-бірі жоққа шығаратын құбылыстар. Дегенмен, бүгінгі таңда халықаралық терроризм исламмен байланыстырылады, осы арқылы ұлтаралық алауыздық және діни төзімсіздік туындап отыр.

Терроризмнің қоғамға қандай қауіпті екенін атынан ақ білуімізге болады яғни терроризм сөзі Араб тілінен аударғанда қорқыту үркіту деген мағынаны білдіреді екен. Терроризм өз нысанасы ретінде бейкүнә адамдарды таңдап, ананы — баладан, ал баланы анадан айырып, қасіретті, жетім етеді. Бүгінгі таңда халықаралық терроризм сонымен қатар діни экстремизм асыл дініміз, исламға да залалын тигізіп отырғаны өкінішті. Террористер — Құранның негізгі қағидаларын да білмейтін діни сауатсыз жандар, себебі зорлық-зомбылықтың барлық түрі Ислам нанымына қайшы келетінін көпшілігіміз білеміз.

Қазіргі кезде ақпарат құралдары да, көптеген саясаткерлер терроризмді ХХІ ғасырдың апаты деп бағалауда. Ал шын мәнінде оның түпкі тамыры тереңде жатыр бұл дегенім терроризм тек ХХІ ғасырдағы апат емес осы уақытқа дейінгі ауқымды, өзекті мәселелердің бірі болып тұр. Қазақстан Республикасының президенті Н.Назарбаев «Терроризмнің айдаһары қашан да болған және өз қарсыластарына ұдайы арамздықпен соққы беріп отырған. Алайда дәл қазіргідей ашық та ауқымды болып көрген емес. Халықаралық терроризм осы уақытқа дейін болған және қазіргі бар ғаламдық өңірлік қауіпсіздіктің бәріне өз залалын тигізіп бітті» - дейді [1]. Әрине бұған толықтай келісемін, себебі террористік қылмыстар бүкіл әлемге өз зардабын тигізді.

Қазақстан аумағында террористік қылмыстарды жаңалықтарда хабарлап, көрсетіп отырады, ішкі істер министрі Қалмұханбет Қасымовтың хабарлауынша Қазақстан Республикасында 2012 жылдан бері жеті қылмыстық ұйымдардың жұмысы тоқтатылды, топтың 18 мүшесі ұсталды және қылмыстық жауапкершілікке тартылды,- деп мәлімдейді [2] менің ойымша мұндай көрсеткішті өте жақсы деп ойламаймын мұндай қылмыстардың, мұндай қауіптің алдын алу үшін, бірігіп жұмыс жасауымыз қажет болар деп ойлаймын сондағана біз бұл қылмыстарды толықтай жойа аламыз. Қазақстан Республикасының Бас прокуроры Асхат Дауылбаевтың айтуынша, тәртіп сақшылары террористік және экстремистік қатерлерді қарсы алуға дайын емес екенін мәлімдеді, Бүгінгі күннің қауіп-қатерлеріне күш құрылымдарының жауап беруге дәрменсіздігі тағы бір жүйелік жетіспеушілік болып табылады. Соңғы жылдары болған резонанстық оқиғалар тәртіп сақшыларының террористік және экстремистік қатерлерді қарсы алуға дайын еместігін көрсетті [3]. Бұған, біріншіден, құқық қорғау органдарында болуы мүмкін қатерге қатысты аналитикалық және жедел жұмыстардың тиісті деңгейде жүргізілмеуі, екіншіден, қызметкерлердің кәсіби даярлығы көрсеткішінің төмендігі, үшінші, материалдық-техникалық жабдықтардың халықаралық стандарттарға сәйкес келмеуі себеп болып отыр десем қателеспеген болармыз.

Терроризм халыққа, бүкіл әлемге өзінің аса ауыр зардаптарын тигізбей тұрып, оның алдын ауымыз қажет, яғни терроризмге қарсы күрестер жүргізуіміз қажет. Терроризммен күрес тиімді болу үшін мемлекеттік дәрежеде терроризмге қарсы әрекетті ұйымдастыруды үнемі жүргізіп отыруымыз керек. Терроризммен күрес оның пайда болу кезінде, жоспарлау мен дайындау кезеңінде жойылуға тиіс. Террорды құртудың бастамасын біз олардың қаржыландыру көзін жоюдан басталуымыз қажет. Терроризмнің алдын алу барысында төмендегі шараларды ескерген жөн:

Біріншіден, терроризмнің таралуының ең бір ықтимал ошақтарында ұзақ мерзімді, күш көрсете күрес жүргізу.

Екіншіден, терең әлеуметтік-экономикалық, саяси интеграция жолдарымен қауіпсіздіктің арнаулы континентаралық институттарын құру

арқылы қол жеткізуге болатын терроризмге және басқа да жағымсыз әлеуметтік құбылыстарға қарсы әрекет ету.

Үшіншіден, қауіпсіздіктің қат-қабат жүйесін құру, яғни құрылымдардың шындалған комбинациясы мен қауіпсіздікті қамтамасыз ететін жүйенің болуы, бұл жүйелердің арасында өзара байланыс пен өзара тәуелділіктің болуы қажет.

Бүгінгі таңда ғаламдық ауқымда терроризмнің қауіп-қатеріне қарсы әрекет ететін институттың ең бір тиімдісі антитеррористік коалиция болып отыр. Сонымен қатар халықтың діни сауаттылығын ашуымыз керек деп ойлаймын, себебі террорлар дінімізді бұрмалап өз мақсаттарына жету жолында.

Терроризм таралуына террористік топтар ұйымдарының көбеюі әсер етеді. Олар межелі кеңістікке белгілі дәрежеде ықпал етіп қана қоймайды, сонымен бірге өз қызметтерін насихаттай да алады. Мұның өзі өз жағына жаңа жақтастарды тартуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар террористік ұйымдардың өз мүшелерінің қарулы күрес жүргізуге баулитын мүмкіндіктері де бар. Сонымен қатар террористік ұйымда өз қызметтерін ақпараттық сараптан өткізудің арқасында, материалдық мүдде көмегімен жақтастар тарта алады, олардың өз демеушілері де бар. Біз сол демеушілерден бастап шаралар қолдануымыз қажет.

Мемлекеттер арасында орын алған қайшылықтар мен шиеленістер" терроризм факторын бәсекелес жақты әлсірету мақсатына пайдаланатын мемлекеттер мүддесін арта түсуіне ықпал етуде. Терроризмнің көрініс табуының қалыбы мен қасиеті де осыған байланысты. Террористік актілер соңғы кезде шектен тыс молайып, ғаламдық процестің біріне айналды.

Терроризм қауіп-қатерінің таралуына дүниежүзі елдерінің бәрі дерлік қарсы шықты осы терроризмнің алдын алу үшін бірнеше шаралар қолданды. Алайда, мұнымен терроризм тыншыған жоқ.

Терроризм десе түршікпейтін адам жоқ. Ол өткен ХХ ғасырдың бас кезіне бастап жиі қайталанатын болды. Қазіргі кезде әлем саясаткерлері, қоғам қайраткерлері оның түрлі-түрі себептерін ашық айта бастады. Бір белгілі болғаны, терроризм өрті кедей елдер мен бай елдер, күштілер мен әлсіздер арасында жиі-жиі тұтанып отырады екен.

Осылайша терроризм ұлттық шеңберден баяғыда шығып, Қазақстанның сонымен қатар бүкіл әлемнің де шешімі қиын мәселесі.

Бірде-бір мемлекет қандай құдіретті болса да терроризмнің пайда болуынан сақтана алмайды. Көптеген елдердің, әсіресе дамушы елдердің экономикасының нашар дамуы, жұмыссыздық, кедейшілдік наразылықты туғызбай қоймайды. Сондықтанда ең бастысы әлемдегі кедейшілікпен күресу қажет. Терроризмнің негізін жою, оның алдын-ала алу, оны басталар кезінде жою жұмыстары бірден бола салмайды. Ол табанды да, ұзақ жүргізілетін процесс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н. Сындарлы он жыл. – Алматы, 2003. – 40 б.
2. Қазақстан жаңалықтары.
3. Жаңалықтар i- News.kz сайты.

Төрбек Ж.,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің студенті

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.д., әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының профессор м.а. Бижанова А.Р.

ЗАҢСЫЗ ҚАРУ ЖАСАУ ТУРАЛЫ

Заңсыз қару жарақ жасау мемлекеттегі көптеген азаматтардың бостандықтарына, құқығына, денсаулығына түрлі мақсаттарда зиянын келтіріп шектеулер қоюы мүмкін. *Заңсыз қару* дегенімізді – мемлекеттің рұқсатынсыз, арнаулы бұйымдар арқылы адам өміріне қауіп бар, қолданыста жүрген қару түрлері деп айтсақ болады. Қару-жарақ жасау мемлекеттің заңына қайшы келеді. Егерде ол заңсыз түрде жасалған болса. Заңсыз қару жасаушыларға және оны пайдаланушы тұлғаларға тағылатын жаза түрлері Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексінің 252- бабында көрсетілген.

Қару жасаушы дегеніміз қаруды өндіруге лицензиясы бар кәсіпорын *Қару өндірісі* дегеніміз қаруды жасау мен жөндеу, сондай-ақ оқ-дәрі жасау.

Қару айналысы дегеніміз қаруды өндіру, өткізу, сатып алу, есепке алу, сақтау, алып жүру, тасымалдау, пайдалану, қайтарып алу, жою, импорттау мен экспорттау, сондай-ақ қарудың бірлі-жарым данасын Қазақстан Республикасының аумағына әкелу және оларды республикадан әкету.

Қару иесі дегеніміз қаруды сатып алу мен сақтауға лицензиясы (рұқсаты) бар заңды ұйым. Бұл ұйымның жасап шығарған қарулары заңды түрде шығарылған қарулардың қатарына жатқызылады.

Қаруды пайдаланушы - қаруды уақытша пайдалануға алған адам.

Қаруды жасаушылар мен пайдаланушылардың құқықтары мен міндеттері:

Заңды түрде қаруды жасы 18 ге толған Қ.Р –ның азаматтарының иемденуіне толық құқығы бар

Қару жасаушылар:

- 1) жасалған қаруды сатудан заңда белгіленген тәртіппен кіріс алуға;
- 2) берілген лицензияға сәйкес қару жасауға;
- 3) жасалған қаруды тиісті рұқсат (лицензия) бойынша сатуға;
- 4) Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген тәртіппен конструкторлық талдамалар мен жасалған қаруды сынақтан өткізуге құқылы.

Қару жасаушылар:

1) жасалған қаруды сынақтан өткізуге және оның мемлекеттік стандартқа сәйкес келуін тексеруге;

2) жасалған қаруды таңба белгілерімен және есеп нөмірлерімен куәландыруға;

3) жасалған қару мен оқ-дәрі есебін жүзеге асыруға;

4) жасалған қарудың, оның қосалқы бөлшектері мен ұрыс оқ-дәрісінің сақталуын қамтамасыз етуге *міндетті*.

Егер де осы құқықтар мен міндеттерді дұрыс пайдаланбаса қару жасаушылар қылмыстық жауаптылыққа тартылатын болады.

Қарудың құрамы:

Қару өзі сипаты жағынан:

1 Жауынгерлік қол атыс қаруы мен суық қару,

2 Азаматтық қару;

3 Қызметтік қару болып бөлінеді.

Азаматтық қаруға – ҚР азаматтары өзін-өзі қорғауға, спортпен шұғылдануға, аң аулау мақсатнда қолданылатын қару түрлерін жатқызса болады.

Қызметтік қаруға – ҚР заңдарына сәйкес қызметтік қару иемденіп алуға құқыға бар мемлекеттік саяси қызметшілер, азаматтардың өмірі мен меншігін қорғау сияқты тағы да басқа мақсаттардағы қызметтерді атқаратын қызметшілердің қаруларын жатқызса болады.

Жауынгерлік қол атыс қаруына, суық қаруға – ұрыс алаңында қолданылатын қаруды жатқызамыз.

Суық қару – өзінің дәлдеген нысанасын тікелей зақымдайтын, адамның бұлшық еті арқылы қозғалысқа түсетін қару түрі. Оның адам өміріне қауіпі жоғары. Суық қару адам денесіне 3 см ден кем емес мөлшерде еніп, адам денесінің ішкі ағзаларына өз зардабын тигізеді.

Мемлекетімізде осы қару түрі жақсы дамыған десе болады. Алайда оның заңсыз түрде жасалынып жатқан түрлері де көп екенін жоққа шығара алмаймыз. Шаншып кесетін, шаншитын, шабатын, уататын кастеттер сияқты қолдан жасау кезінде аса қиындық туғызбайтын қарулардың көптеген түрлері бар.

Заңсыз қару түрлерін сату, заңсыз алып жүру сияқты оқиғаларды жиі кездестіріп жатамыз. Бұл қылмыспен түпкілікті түрде айналсуымыз қажет. Әйтпесе қоғамымызда заңсыз қару жасап сатып, сатып алушы тарапынан басқа да адамдардың өміріне қауіп түрі келетінін жақсы білеміз.

Қаруды, оның негізгі бөліктерін өндіру, қарудың жойылған зақымдаушы қасиеттерін қайта қалпына келтіру мақсатымен оны құрастыру, қайта жасау немесе жөндеу, сондай ақ оның патрондарын жасауда Қазақстан Республикасының лицензиялау туралы қолданыстағы заңнамасына сәйкес лицензиялануы тиіс болып табылады. Егер толықтай лицензиясынан айрылған болса, ол қару түрі заңсыз қару түріне жатқызылатын болады.

Қаруды заңсыз жасау немесе жөндеу, сол сияқты оқ-дәрілерді, жарылғыш заттарды немесе жару құрылғыларын заңсыз жасау - бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланып және адамдар тобы алдын ала сөз байласып жасалған немесе бірнеше рет жасалған дәл сол әрекеттер - үш жылдан сегіз жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланса, осы қылмысты белгілі бір ұйымдасқан қылмыстық топ жасаса бес жылдан он жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айырып қылмыстық жауапкершілікке тартылады.

Егер газ қаруын, суық қаруды, оның ішінде лақтырғыш қаруды заңсыз жасау – екі жүз айлық есептік көрсеткіштен бес жүз айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не жүз сексен сағаттан екі жүз қырық сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не екі жылға дейінгі мерзімге түзеу жұмыстарына тарту секілді әкімшілік жауапкершілікке тартылады. Бұл жерде қылмыстың санатына қарай жаза түрі қолданылатын болады. Сондықтанда қылмыс жасау тұлғаны өз кінәсін мойындатып, оны істеген әрекеті үшін әкімшілік жауапкершілікке тарту қажет.

Қытай мемлекетінде осы заңсыз қару жасағаны үшін, мемлекет меншігіндегі қару-жарақты ұрлағаны үшін бірден өлім жазасы береледі екен. Осыдан ақ біз Қытайдың заңының қатаң екенін байқай аламыз. Бұл мемлекетте 1 жылда 2 мыңнан астам адам өлім жазасына кесілсе, 10 жылда – бмлн адам қылмысқы кінәлі болып саналады екен. Ол түгілі күдікті деп танылған адамдардың 99%-ы кінәлі деп саналды.

Осыдан кейін Қытайда заңсыз қару жасағаны үшін қылмыскерге өлім жазасы берілетін болса, онда неге біздің мемлекетте сол секілді ауыр жазалар қолданылмайды деген сұрақ тууы мүмкін. Бірақ біздің елдің заңында басқаша тәртіп. Мемлекетімізде адамның өмірі ең бірінші орында болғандықтан ол жазаның бізге керегі шамалы. Оның есесіне өлім жазасы емес, заңсыз қаруды жасап пайдаланғаны үшін ауыр-ауыр жазалар тағайындауға болады. Өйткені бұл қылмыстың түрі ең бір ауыр жазалармен қанағаттандырылатындай қылмыстың бірі болып саналады.

Егер де кім де кім заңсыз қару түрлерін, суық қару түрлерін кездестіріп оны мемлекетке өткізетін болса, ол тұлға белгілі бір қылмыс құрамының субъектісі болып табылмайтын жағдайда заңсыз қаруды мемлекетке өткізген азаматтар ешқандай қылмыстық жауапкершілікке тартылмайтын болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексі.
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме.
3. Жекелеген қару түрлерінің айналымына мемлекеттік бақылау туралы Қазақстан Республикасының Заңы. 1998жылғы 30 желтоқсанындағы N 339.
4. Орысша-қазақша заңдық түсіндірме сөздік-анықтамалық. - Алматы: Жеті жарғы, 2008.
5. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998.

*Тундебай А.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 3 курс студенті*

*Ғылыми жетекшісі: ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң
факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және
криминалистика кафедрасының оқытушысы Бисенғали Л.*

АДВОКАТУРАНЫҢ ЕЛІМІЗДЕ ДАМУЫ

Еліміз өз тәуелсіздігіне ие болғаннан кейін дербес мемлекет пен оның азаматтарының өміріне тірек болатын барша құқық негіздері қайта қаралып, жаңалап құру қажеттігі туды. Осы жолда қыруар жұмыстар жүзеге асырылуда. Мемлекеттік басқару, экономика, әлеуметтік – саяси өмір, мәдениет, құқықтық тәртіпті сақтау, елді қорғау, сыртқы саясат салаларын реттейтін көптеген заңдар мен жорықтар қабылданып іске асырылуда. Заңдарды тиянақты және қолайлы жасауға заңгер – ғалымдар мен заңгер практиктер қатысып, олар халықаралық ұйымдар мен шетел мамандардың беделді сарапшылықтарынан өткен болатын. Қазақстан Республикасының Конституциясы – Ата Заңы бұған дәлел.

Қазақстан Республикасының Конституциясының 2-бөлімі 12 бапқа сәйкес адамдар құқықтары мен (міндеттерін) бостандықтарына кепілдік беріледі және танылады деп айтылған.

Сонымен қатар, демократия және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына негізделген құқықтық мемлекетті азаматтардың құқықтық санасын қалыптастырмай, олардың қоғам мен мемлекет алдындағы міндеттерін түсінбей, заңмен реттемей құру мүмкін емес.

Дамыған шет мемлекеттерде адвокат қызметі аса жоғары бағаланады. Себебі, оған адам баласына, оның тағдырына араша түсу міндеті жүктелінетіні белгілі. Адам баласына, оның тағдырынан бағалы дүние сирек десек те жарасқандай.

Ал социалистік жүйеде билік қоғамға өз әмірін жүргізіп келеді. Мұндай жағдайда адвокатура қызметінің ештеңе шешпейтіні, формальді құрылым ретінде ғана қорғағаны о бастан мәлім.

Қазіргі заманның өзгеруіне байланысты Қазақстанда тәуелсіз адвокатура ның қажеттілігі айқын бола түсті. Расын айтсақ бұрындағы адвокат сотта, іс қарау барысында еш нәрсе шешпейтін. Өз көзқарастарын білдіре алмайтын. Өз деңгейінде азаматтардың құқығын қорғауға дәрменсіз еді.

Осы қабылданған Қазақстан Республикасының «Адвокаттық қызмет туралы» Заңы адвокаттық қызметті толық деңгейде жүргізуге жол беріп, танысып ашты. Заңда адвокаттардың қызметі жан-жақты қорғалады.

Адвокат тәуелсіз саналатындықтан, олардың қызметі кәсіпкерлікке жатпайды. Мемлекеттік мекеме де болып табылмайды.

Адвокатура – азаматтадың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды заң шеңберінде жүзеге асыра отырып, адвокаттық қызметті атқаратын азаматтардың ерікті қоғамдық ұйымы.

Жалпы халықтың сауаттылығының және мәдениетінің көтерілуі, олардың әлеуметтік саяси – тәжірибеге ие болуы, демократияның дамуы оның негізгі принциптерінің насихатталуы, соның ішінде азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау және басқаларды, осы аталғандар адвокатура сияқты құқықтың институттың туындауына себеп болды. Адвокатураның ұйымдастырушылық құқықтың нысаны – адвокаттар алқасы, ал оның мүшелері адвокаттар болып табылады.

Азаматтардың квалификациялық заңды көмекпен қамтамасыз ету – бұл маңызды конституциялық тәртіп болып табылды. 1995 ж. 30-тамыз айында қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясының 13-бабына сәйкес әрбір адам сот арқылы қорғалуына заңда көрсетілген тәсілдер арқылы өз құқықтары мен бостандықтарын қорғауға, білікті заң көмегін алуға құқылы. Осы бапты негізге ала отырып, азаматтардың құқықтарын тек мемлекеттік органдармен ғана емес, сонымен қатар қоғамдық ұйымдармен де қолданылады. Заңды тәсіл ретінде азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғайтын арнайы адвокат алқасы болып табылады.

Белгілі бір тұлға мүддесін әділдікке салып қорғау жұмыс бағытының саяси мәні болып саналатын мән адвокаттық қызметке үлкен жәрдем көрсетеді.

Адвокатура – адвокаттық қызмет атқаратын азаматтарда құрылған ерікті қоғамдық ұйым. Адвокатураның шынайы құралы – «демократия» Қазақстан Республикасының адвокатурасы - өзін-өзі басқаратын, шаруашылық есептегі қоғамдық ұйым.

Қоғамдық ұйымдардың беделі көтерілген сайын азаматтардың құқықтары мен бостандықтары кеңейтілген сайын күннен күнге дейін өсуде.

Аталып кеткен Қазақстан Республикасының «Адвокаттық қызмет туралы» Заңның бірінші бабында адвокаттық қызметтің, яғни адвокатураның мақсаты белгіленген. Қазақстан Республикасындағы адвокатура – адамның өз құқықтарын, бостандықтарын сотта қорғауға және білікті заң көмегін алуға мемлекет кепілдік берген және Қазақстан Республикасының Конституциясымен баянды етілген құқығын жүзеге асыруға жәрдем беру мақсаты болып табылады.

«Адвокатура» ұғымына бірнеше анықтама бар, көбіне:

Адвокатура – адвокаттық кәсіп, яғни сотта адамның мүддесін қорғаудан тұратын қызметтің бір түрі.

Адвокатура – бұл адвокаттардың қоғамдық тобы, яғни, өздерін бұл мамандыққа арналған тұлғалар тобы (класы).

Адвокатура – адвокаттардың сословиясы, яғни өздерінің кәсібін өздеріне арналған тұлғалар тобы.

Арсентьев В.О. адвокатураның ең толық ұйымын былай деп айтқан:

Адвокатура – бұл заң негізінде жеке азаматтар мен заңды тұлғаларға заң жүзінде көмек көрсететін мамандандырылған қоғамдық ұйым.

Дәл осындай анықтаманы Қ.Х. Халиковтың еңбегінен де табуға болады. Ол адвокатураға мынадай анықтама береді: адвокатура дегеніміз өзін-өзі басқаратын қоғамдық ұйым, ол заң негізінде халыққа және ұйымдарға құқықтық мәселелер жөнінде ақыл-кеңес беру, алуан түрлі құжаттар мен іс қағаздарын жасау, сотта қылмыстық істер бойынша өкіл болуды жүзеге асыру жолымен заң көмегін көрсетеді².

Бұл ұғымдардан адвокатураның заңға негізделіп, азаматтарға (халыққа) және заңды ұйымдарға құқықтық тұрғыдан ақыл-кеңес, түсіндірмелер, заң жөнінде ауызша және жазбаша анықтамалар беретін, азаматтар мен заңды тұлғалардан арыздар, шағымдар және құқықтық сипаттағы басқа да құжаттар жазатын, сондай-ақ азаматтық істер мен әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істер бойынша соттарда және т.б мемлекеттік органдарда өкіл болуды, қылмыстық істер бойынша алдын ала тергеу және сотқа жәбірленушілердің қорғаушылары, өкілдері, азаматтық талапкер, азаматтық жауапкер ретінде қатысуды жүзеге асыратын, өзге де заң көмегін көрсететін, өзін өзі басқаратын қоғамдық ұйым екенін анық көреміз.

Адвокатураның даму тарихын қарастыратын болсақ, соттар сияқты адвокатураны ежелгі институт деп айтсақ ол біздің қателескеніміз.

Классикалық дәуірдің Грек және Рим тарихында ерікті азамат, сот алдында өзі жауап беруші міндеті болатын. Сондықтан Ежелгі Грецияда халықтың білім заңдарын негізін зерділеп оқытуға әкеп соқтырады.

«Отбасы өкілдігі» – бұрын пайда болған өкілдіктің бір түрі. Отбасы өкілдігі адвокатураның туындауына ең басты маңызды себептер болып келген. Осы өкілдіктің барысында отбасы ағасы өзінің отбасы мүшелерінің әрқайсының мүдделерінің алдында қорғаған және де бұған қоса ол тек өзінің қандас туысқандарын ғана емес, сонымен қатар, қорғауға қажеттілігін қажет еткен басқа да отбасыны мүшелерінің мүддесін қорғайтын. Осыдан басшылар мен қорғанушылар деген ұғым тараған. Бірінші – адвокаттардың алдыңғы қатары, екінші қорғалатын істерін адвокатқа тапсырушылар қатары. Сол кездер аралығында заңды тұлғалардың өкілі туындаған болатын. Мысалы, ақсүйек заңдарымен танысып, дәріс алған монахтар, сотта монастырь мүддесін қорғаған.

Орта ғасырларда сотта өз өкілдігін пайдалану тек патша тұқымының айрықша құқығы болып есептелген. Сонымен қатар, ерекше қызметке ие болғандар бұл құқықты қолдана алатын. Кәсіпкерлік пен сауданың өсіп дамуына орай кәсіпкерлердің сот алдында өз мүдделерін қорғауға кеңес беру қажеттігі пайда бола бастағандақтан жұта барды, қарастырушылар мамандығы пайда болды. Осыдан соң бұл мамандар ортағасырдың цехтық ұйым болып бірігіп заңгерлерді дайындап шығаратын болған.

Жоғарыда айтылғандарды негізге ала отырып XIV – XV ғасырда Англияда Шиндерге біріктіріген барристер-заңдардың асоциациясы пайда болды. Бұл корпарациялар әлі күнге дейін жұмыс жасауда. Лонданда қазірге дейін 4 институт бар. Әрқайсысы өзінің іліміне сүйенеді. Келуші клиенттерді қабылдайтын бөлмелерімен өздерінің кітапханалары бар және өздерінің символикалық белгілері бар.

«Барристер» – деген сөз ағылшын тілінен (вач) – қабырға, қорған деген сөден шыққан.

Сол кезде осы сөз арқылы магистрлер мен оқушыларды ажыратқан болатын және осы кезде Англияда солистер институты дамыған. Яғни, егер барристер сол алдында сөз сөйлесе оған қажетті құжаттар жинаумен айналысқан. Біріктіре отырып іздеуші ретінде салық салуға, сақтандыруға байланысты берген тапсырмаларды нотариустың қызметін қосып жұмыс жасайтын. Қазіргі уақытта солистер кіші магистрлік соттарға біріктірілген, кейбіреулері тәж соттарына енгізілген².

XVII – XIII - ғасырларда Европада мемлекеттік үкіметтің адвокатура институты дамыған. Оның бастаушысы болып Пруссия патшасы Ұлы Фридрих – II болған. Бірақ сол дәуірдегі адвокаттар өз қызметін тек қана қай соттың құрамында болса, сол сотта сөйлеу құқығын пайдалана алған. Мемлекеттік адвокатура өзінің даму жолын ала алалмағандығы осыдан келіп шыққан. Бұған И. Фойницкий былай деген: «Адвокаттар лауазымды тұлғаға айнала бастаса, сотта өзіне сеніп берген міндеттемелерді қорғауға беретін бостандықты, дербестік және тәуелсіздікті жоғалтады».

Цехтік және мемлекеттік ұйымды қорғаумен өкілдіктің орнына адвокатура өзіндік басқарылатын еркін мамадық иелерінің ұйымы келген. Ең бірінші рет бұл түрде Францияда пайда болған. Бірақ Франциядағы 1789 жылғы төңкерістен кейін ерекше орын алатын адвокаттар қауымы таратылған. Бұған себепкер төңкерілістен кейін 1790 жылы 2-ші қыркүйекте қабылданған Декрет болып келеді.

Осы Декрет бойынша әрбір азамат сотта сөйлей алатын және оған рұқсат берілген 1803 жылы адвокатура Наполеон – 1 мен жартылай орнына келтірілген болатын. Қандай да бір диктатор болмасын, әрқайсысы адвокаттарға сыншыл, білікшілер қатарына жатқызып, жаңа көзқараспен қарайтын.

Наполеон – 1-ші солардың қатарында болатын, бірақ әрбір де адвокатураны қанша сынап, жойғысы келсе де, жоя алмады. Адвокатура өзінің даму жолын Францияда жалғастырған.

Дамыған шет мемлекеттерде адвокат қызметі аса жоғары бағаланады. Себебі, оған адам баласына, оның тағдырына араша түсу міндеті жүктелінетіні белгілі. Адам баласына, оның тағдырынан бағалы дүние сирек десек те жарасқандай. Ал социалистік жүйеде билік қоғамға өз әмірін жүргізіп келеді. Мұндай жағдайда адвокатура қызметінің ештеңе шешпейтіні, формальді құрылым ретінде ғана қорғағаны о бастан мәлім.

Ресейде – Ресей адвокатурасы 1864 жылғы сот ережелеріне сәйкес дамыған және бұдан бастап Ресей адвокатурасы ерекше ашылу жолына түскен болатын. Адвокат ортадағы басты кейіпкер болып табылады. Сот мәжілісінде адвокаттың сөйлеу дәрежесі сотқа қатысушыларға ғажайып әсер қалдырған¹.

Қоғамға әйгілі Ресей адвокаттары да пайда болған. Олар: Плевако, Спасович, Кони, Карабчевский, Андриевский және тағы басқалары.

1917 жылы қазан төңкерісінен кейін арналған құқықтық диктатура Ресей адвокатурасын жойып жіберуге әкеп соқты.

**Укубаева А.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 3 курс студенті**

*Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және
криминалистика кафедрасының доцент м.а. Мухамадиева Г.Н.*

ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДІҢ РЕФОРМАЛАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазақстанда әлі күнге дейін кеңестік ескі қылмыстық іс жүргізу қағидалары сақталып қалған. АҚШ және Еуропа елдерімен салыстырғанда бізде кішігірім қылмыстық істерді жүргізудің өзі ұзаққа созылып, кейде жыл бойы қаралып жатады. Сондықтан сотқа дейінгі және соттағы қылмыстық іс жүргізу түбегейлі өзгерістерді қажет етуде.

Сотқа дейінгі және соттағы іс жүргізу рәсімдері айып тағушылық ыңғайынан мейлінше арылуға тиіс. Адам құқықтары мен бостандықтарының мүлтіксіз ескеріліп, қамтамасыз етілуі тұрғысынан алғанда, «тергеуге дейінгі тексеру» нақты құқықтық регламенттелуге тиіс. Алайда жаңа қылмыстық іс жүргізу кодексінің жобасында «тергеуге дейінгі тексеру» алынып тасталды делінген. Бірақ бұл қылмыстық іс қозғау үшін тергеу әрекеттерінің ең керекті, маңыздысы болып табылады. Сондықтан «тергеуге дейінгі тексеруді» Қылмыстық іс жүргізу кодексінен алып тастау дұрыс емес деп санаймын. Жаңа ҚІЖК Жобасында «жаңа тергеу және іс жүргізу іс-қимылдары: «айғақтарды депонирлеу», «құжаттар мен заттарды беру», бейнебайланыс арқылы қашықтықтан жауап алу көзделді. Бейнетіркеу құралдарын қолдану мүмкін болмаған жағдайларда куәгерлерді тарту мәселесі атап айтылды.» Бұл шаралар бүгінгі таңдағы қылмыстық іс жүргізудегі қағазбастылықтан біршама болса да құтылуға көмектеседі.

Өзге мемлекеттердің тәжірибесін ескере отырып, маңызы шамалы және айқын жасалған қылмыстарға қатысты істер бойынша сотқа дейінгі және

сотта іс жүргізу тәртібін оңайлатуға әбден болады. Мысалы, Жаңа ҚІЖК Жобасында “азаматтарды ұстау тәртібі жетілдірілді, сондай-ақ қысқа мерзімге ұстау негіздерін реттейтін нормалар көзделді. Американдық «Миранда қағидаларына» ұқсас ұстаған кезде ұсталған адамға оның құқықтары мен міндеттерін ауызша хабарлау нормасы енгізілді”. Осылайша, әр азамат өзінің не үшін ұсталғандығы туралы ғана емес, сондай-ақ өздерінің заңды құқықтарымен таныстырылады. Бұл қылмыстық іс жүргізудің мерзімдерін қысқартуға мүмкіндік береді.

Қылмыстық іс жүргізудің болашағына болжам жасауда алдын ала тергеу және анықтау ұғымдарына тереңірек тұжырымдамалық анықтама беру үлкен маңызға ие, содан кейін барып сотқа дейінгі іс жүргізуді еуропалық үлгіге кезең-кезеңмен жақындастыру мақсатында олардың мазмұнын түбегейлі өзгертуге әзірлікті бастауға болады. Қылмыстық іс қозғау мен үкім шығару арасындағы кезеңді мейлінше қысқарту осы бағыттағы тиімді шаралардың бірі болып табылады.

Қылмыстық іс жүргізудің барлық сатыларында тараптардың жарыспалылығы принципін одан әрі дамыту және оларға өздерінің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін бірдей құқықтық мүмкіндіктер беру жөніндегі заңнамалық және өзге де шаралар қабылдау объективті қажеттіктен туындайды. Сотталушыға жаңа айыптау бойынша қорғануға дайындалу және сот талқылауында өз ұстанымын айқындау үшін қосымша уақыт беріледі. Осылайша сот, объективтілік пен бейтараптылықты сақтай отырып, тараптардың өздерінің іс жүргізушілік міндеттерін орындауы және берілген құқықтарды жүзеге асыруы үшін қажетті жағдай жасайды.

Қылмыстық іс жүргізу кодексінде тараптардың бітімге келуіне байланысты тұлғаны қылмыстық жауаптылықтан босату рәсімі анық етіп жазылуға тиіс. Медиация (бітімгерлік) институтын заңнамамызға сіңіру және былайша айтқанда «қалпына келтірілетін сот төрелігі» элементтерін, яғни сот төрелігін қылмыс құрбандарының бұзылған құқықтарын қалпына келтіру, қоғамдық келісім және құқық бұзушыны қоғамға кіріктіру тұрғысынан іске асыруды енгізу Қазақстанның қылмыстық сот ісін жүргізуінде бітімге келу институтын жүзеге асырудың тиімді құралы болар еді.

Елімізде жүргізілген конституциялық реформа арқылы қылмыстық қудалау органдары мен сот қызметінің құқықтық негізін одан әрі жетілдіруге кең мүмкіндік ашылды.

Тұтқындауға санкцияны соттың беруі туралы норманың қабылдануы (Конституцияның 16-бабы) және Негізгі Заңнан қылмыстық істер бойынша анықтау мен алдын ала тергеу жүргізу тым артық регламенттелген 84-баптың алынып тасталуы, адамның және азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын шектеуге байланысты процессуалдық іс-әрекеттер мен шешімдерді санкциялау құқығын кезең-кезеңмен сотқа беру арқылы, сотқа дейінгі іс жүргізудегі, соның ішінде тергеуге дейінгі тексеру жүргізу,

қылмыстық іс қозғау және тергеу процесіндегі сот бақылауының шегін біртіндеп кеңейту туралы мәселе қоюға мүмкіндік береді.

Үлкен қоғамдық қауіп туғызбайтын қылмыстар туралы істерді бітімгер судьялар институтының қарауына жатқызса болар еді, көптеген шет елдердің тәжірибесі оны құру тиімді екенін дәлелдеуде. Жаңа ҚІЖК Жобасында жаңа жеделдетілген іс жүргізу және күдікпен келісу және ынтымақтастық туралы мәміле жасасу нысандары енгізіледі.

Прокуратура органдары қызметінің процессуалдық негіздері де одан әрі жетілдіруді қажетсінеді. Жаңа ҚІЖК Жобасында қолданыстағы ҚІЖК-дегідей сияқты прокуратура органдарының қылмыстық істі іс жүргізуге қабылдау және тергеу құқығы сақталды. Заңдылықты қамтамасыз ету және атышулы істерді сотқа дейін жеткізу мұның негізгі критеріі болып қалып отыр. Қажет болған жағдайда прокурордың айыптау көлемін, соның ішінде ауырлау түріне өзгертуге құқығы болады.

ҚІЖК жобасын әзірлеу мақұлданған Тұжырымдамаға қатаң сәйкестікте және «Қазақстан-2050 стратегиясы» Жолдауында жария етілген Елбасының тапсырмасын орындау үшін жүзеге асырылып жатыр.

ҚІЖК жобасының жаңа редакциялары бойынша жұмысқа дамыған құрлықтық құқық жүйесі елдері – ГФР, Францияның, сондай-ақ жуық арада өзінің қылмыстық іс жүргізу заңнамасын жаңғыртқан елдер - Түркия, Эстония, Латвия, Грузия, Ресей, Молдова, Украинаның және т.б. тәжірибесі кеңінен қолданылды.

ҚІЖК жобасының жаңа редакциялары қылмыстық іс жүргізуді жеңілдетіп, сотқа дейінгі және соттағы іс жүргізуді біраз оңтайландырып, қазіргі кездегі іс жүргізу органдарындағы қағазбастылықтан арылтуға көп ықпал етеді. Бұл органдардың өздерінің қызметін дұрыс және толыққанды атқаруға мүмкіндік туғызады.

*Усенбаева А.,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 1 курс магистранты*

*Ғылыми жетекшісі: әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және
криминалистика кафедрасының доцент м.а., з.ғ.к. Мухамадиева Г.Н.*

ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДЕГІ МӘЖБҮРЛЕУДІҢ ЗАҢДЫҚ ТАБИҒАТЫ

Қоғам әлі қылмыстан арылған жоқ. Сондықтан ол қылмыспен күресетін қымбат мемлекеттік аппаратты ұстауға мәжбүр. Құқық қорғау органдарының қызметіне, куәгерлер, жапа шегушілер, аудармашылар, мамандар,

сарапшылар және т.б. ретінде әртүрлі іс-жүргізу рөлдеріне көптеген азаматтар тартылады. Негізінде азаматтарды өндірістік жұмыстан, жеке істерінен, демалысынан қол үздірмеген абзал, бірақ мемлекет осылай істеуге мәжбүр, азаматтардың атсалусынсыз қылмыспен күресу мүмкін емес. Мемлекет азаматтардың қажетті іс-жүргізу міндеттемелерді орындауды талап ете отыра, олармен қылмыспен күресу ауыртпалығын бөліседі. Бұндағы қоғамның қылмыстан бос еместігі, азаматтардың қылмыстық сот жүргізуге қатысудың әлеуметтік қажеттілігінен бос еместігін және соған байланысты болатын ыңғайсыздық пен шығындарды көтеретіндігін көрсетеді. Бірақ бостандықтың танылған қажеттілік екені бесенеден белгілі емес пе?!

Қылмысты түбірімен жою қажеттігін түсінген және өзін қылмыстық – іс жүргізу құқықтық қатынастарының саласына еркін қосқан тұлға мәжбүрлеуді қажет етпей, еркін әрекет жасайды. Көріп отырғанымыздай бостандық пен мәжбүрлеу диалектикалық бірлікте: қылмыспен күресуге әлеуметтік тұлғыда мәжбүрленген адам, нақты іс бойынша қылмыстық соттың іс жүргізуге қатысқан кезде өз өнегелік позициясын таңдау бостандығын сақтай алады. Бұлай қатысу еркін /еркін бостандығы сақталады/ және мәжбүрлеуге /қоғамдық мүдделерге қарама-қарсы еркін жанышталады/ бөлінеді.

Айыпталушылар мен күмәнділер, оларға тағылған қылмысты жасарда ерік бостандығын сақтады, яғни іс-жүргізу сипатындағы мәжбүрлеу шараларын оларға қолдану, олардың белгілі бір мінезді таңдау бостандығының нәтижесі.

Қылмыстық сотты іс-жүргізуге қатысушылардың көпшілігі /айыпталушы мен күмәндіден басқасы/ қылмыстық іс жүргізу құқы нормаларын жүзеге асыру қажеттілігіне сенеді, сондықтан осы нормалардың шаралары көп жағдайда әрекет етпейді, кейбір іс жүргізу әрекетінің барысы тұлғаның негізгі құқықтарын шектеумен байланысты болған жағдайда да мәжбүрлеу қолданылмайды.

Қылмыстық процесте мінез-құлықтың бірнеше түрінің мүмкіндігі бар іс-жүргізу міндеттемесін еркін орындаудан мәжбүрлеуді қолдануға дейін. Бұл мүмкіндіктер ауыспалығы адам жауап беруге куәгер ретінде келерде пайда болады:

1/ іс жөнінде бірдеңе белгілі тұлға өз еркімен, шақырусыз жауап беруге келді /азаматтың оянуы заң шығарушының еркімен үндесіп кетеді/;

2/ адам жауап алуға шақырылды, және еш қисақтамай келді /субъектінің еркі заң шығарушының мүддесіне қайшы емес/;

3/ тұлға жауап алуға шақырылған болатын; бұл шақыру белгілі бір себеппен оған қиын, оғаш көрінді, сондықтан себептер күресін туғызды; бірақ күмән сейіліп, тұлға жауап алуға бару туралы саналы шешім қабылдап, оны еркін түрде орындады;

4/ өткендегі жағдай сияқты жауап алуға шақыру оған қажетсіз болып, себептер арпалысын туғызды, бірақ ол жауап алуға бару қажеттілігі туралы

шешіммен аяқталды, бірақ бұл шешім шақыру қағазындағы мәжбүрлеп жеткізу және куәлік беруден бас тартқаны үшін қылмыстық жауапкершілік туралы қорқыту қысымымен қабылданған болатын яғни еріксіз, мәжбүрлік болады.

5/ тұлға жауап алуға шақырылған болатын, бірақ ол саналы түрде шақыруға келген жоқ, сондықтан күштеп әкелуге мәжбүрлік туды.

Алғашқы үш жағдайда біз іс жүргізу міндеттемесін еркін орындау оқиғасын көрдік, кейде шешім күмәнсіз қабылдана бермейді, ол соңғы екі жағдайда міндеттеме психикалық немесе тәни мәжбүрлеу арқылы жүзеге асады.

Іс-шаралық міндеттемелерді орындау азаматты қызметтік істерінен қол үздіреді, жеке жоспарларына өзгертулер енгізеді ал кейде тұлғаның конституциялық құқын да шектейді. Сондықтан адамның қылмыстық процестік қатысуы туралы ішкі шешімі моральдік шиеленіс жағдайында қабылданады.

Жеке мүдде /отбасы, бос уақыт т.б/ мүддесінің /қылмысты ашу, кінәліні жазалау, кінәсіздердің жапа шегуіне жол бермеу/ біреуін таңдауға тура келеді. Әрине мұндай жағдайларда адамның ішкі шешіміне іс шара міндеттемесін орындаудан бас тартқан жағдайда мемлекеттік мәжбүрлеудің қолданылатыны әсер етпей қоймайды.

Негізінде процесс субъектісінің өз іс-шаралық міндеттемесін еркін құптай отыра орындау оқиғасы мен ол оны жауапкершіліктен қауіптену себепті істеу немесе мүлде істемеу оқиғасын бөліп қарауға болады. Бұл жерде өзінің құндылықтарға деген қатынасынды анықтау керек және олардың біреуін таңдау қажет. Бір адамға әделетті, қажетті, пайдалы болып көрінген басқаға әділетсіз, қажетсіз, пайдасыз боп көрінуі мүмкін. Осыдан бір адаммен құпталатын және басқамен мүлдем қолданбайтын іс шара міндеттемесіне деген қатынас туады.

Алғашқы сәтте түгел қылмыстық процесс мемлекеттік мәжбүрлеудің кең және интенсивті қолданылуы саласын пайда болдырады. Қылмыстық істерді жүргізу жіктелген лауазымды тұлғалар және мемлекет органдары дәлелдеме алу туралы, тінту жүргізу туралы, куәләндіру туралы басқа да іс шара әрекеттерін жүргізу туралы қылмысқа қатысты және оны жасағандар жөнінде мәліметтер алуға бағытталған талаптары арқылы азаматтарға үн қатады.

Қажетті жағдайларда айыптаушыға қатысты алдын ала қамау, қызыметінен шеттету, мүлкіне тыйым салу сияқты шекті шаралар қолданылады. Өзінің іс – шаралық міндеттемелерін бұзған тұлғалар айыпқа тартылады. Кейбір жағдайларда мәжбүрлеу процеске қатысушылардың құқын толық жүзеге асыруды қамтамасыз ету мақсатында қолданылады. Сот ісін жүргізетін лауазымды тұлғалардың заңсыз және негізсіз іс-әрекеттері мен актілеріне қатысты сол актілерді тоқтату немесе өзгерту, істі тоқтату, кінәсізді ақтау, істі қайтару сияқты механизм жұмыс істейді.

Қылмыстық-іс жүргізу ғылымында қылмыстық-іс жүргізу арқылы мәжбүрлеуге кейбір тергеулік іс-әрекеттер /алу, тінту, куәландыру, салыстырмалы түрде зерттеу үшін үлгілер алу, тұлғаны медициналық мекемеге жатқызу және т.б.с.с./ толығымен және тұтастай жатады деген пікір қалыптасқан. Әрине бұл іс шаралық әрекеттер азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын шектеумен байланысты /тұлғаның дербестігі, хат жазысу құпиясы, тұрғын-жайдың дербестігі, жеке өмірге құқы/. Көптеген жағдайларда көрсетілген шектеулер саналы өзіндік шектеулер болып табылады.

Мысалы, кейбір азаматтардың ұрланған заттарды қайтаруы олар алғанда оның ұрланғанын білмесе де. Көптеген куәгерлер мен жапа шегушілер еркін түрде және саналы түрде өздерін тергеушінің ыркына береді.

Олардың жақын туыстарын күмәндінің, айыпталушының құқықтары мен бостандықтарын шектейтін кейбір іс-шара әрекеттерін жүргізу осы тұлғаларға тиімді болса, іс-шаралық мәжбүрлеу шараларына жатқызуға болмайды. Мысалы айыпталушы мен олардың туыстары ұрланған затты сенімді жерге тығып қойса, өздерінің үйіне тінту жүгізілгенің қалайды, өйткені ұрланған заттың олардың үйінде болмауы, айыпталушыны ақтайтын дәлел ретінде қаралуы мүмкін.

Сонымен қоса ұстау және із кесу шарасын таңдау айыпталушы мен күмәндіге қатысты мәжбүрлеу шаралары болып табылады. Бұл жерде әңгіме, тұлғаның кінәсін мойындап келуінде, ол өзінің ұсталатының, жазаға тартылатындығын біліп саналы түрде келеді бұған оның қолымен істегенін мойнымен көтеру қағидасы әсер еткен. Мұндай мысалдар өмірде сирек кездеседі.

Екі түсініктің арасын ашып алған жөн: тектік – “қылмыстық процестегі мәжбүрлеу” және түрлік-”қылмыстық – іс жүргізу арқылы мәжбүрлеу” /бұл терминология белгілі бір шекте шартты/. Бірінші түсінік /қылмыстық процестегі мәжбүрлеу/ процесс субъектісіне әсер етудің барлық түрлерін қамтиды, нәтижесінде ол іс жүргізу міндеттемесін өз еркіне қайшы келсе де орындауға мәжбүр. Оған, субъектіге психикалық әсер етудің келесі шаралары қолданылады : а/ іс шаралық /кез келген іс шаралық міндеттемені мәжбүрлеп орындау немесе күштеп әкелу қаупі/; б/ тәртіптік /мысалы, сарапшы сотқа, тергеушіге келіп қортынды жасаудан бас тартса, тәртіптік жазаға ұшырау қаупі/; в/ қылмыстық-құқықтық /мысалы, куәгер мен жапа шегуші жауап берушіден жалтарғаны үшін қылмыстық жауапкершілікке тартылу қаупі/; г/ азаматтық –құқтық /мысалы, соттың қарауға қатысушыдан, сотқа салмақты себепсіз келмегені үшін сот процесін кейінге жылжытуға байланысты туған шығындарды өндіріп алу қаупі/ ; д/ қоғамдық /мысалы, ұятсыз қорғаушының қорғаушылар алқасының жалпы жиналысын салу/.

Сонымен субъектіні онда жатқан іс жүргізу міндеттемесін ояту мақсатында қолданылатын мәжбүрлеу, құқықтық тәртіпті қорғаудың материалдық-құқықтық құралдармен қоса құқықтық, қоғамдық әсер ету,

психикалық қауіп тәни мәжбүрлеу сияқты қылмыстық-іс жүргізу құқығының арнайы құралдарының шегінен шығып кетеді. Осы кең мағынасындағы мәжбүрлеу шаралары кезең кезеңмен /бірінші шара арқылы психикалық қауіп ал егер де ол жеткіліксіз болса, тәни әсер ету/ қолданылады. Олар бір-бірін толықтырады /куәгерді әкелу және бір мезетте оны қылмыстық жауапкершілікке тарту/.

“Қылмыстық-іс жүргізу арқылы мәжбүрлеудің” қысқа түсінігі сот ісіне қатысушыларға әсер етудің қылмыстық-іс жүргізу мен оны қолданатын мемлекет органдары ие құралдарды ғана қамтиды.

Біріншіден, бұл қылмыстық іс жүргізу құқының нормасы арқылы оны қолдану кезінде психикалық әсер ету. Қылмыстық-іс жүргізу құқын қолдану актілері, процесс субъектілеріне мәжбүрлеу психикалық әсер етеді. Мысалы, із кесу шарасын таңдауда, куәландыру, тінту жүргізу жөнінде қаулы қабылдау психикалық әсер етеді. Мәжбүрлеу шаралары болып, сол актілердің өздері емес және солардың негізінде жүзеге асатын іс шаралық әрекеттер де емес ал сол актілердегі егерде субъект негізді құқықтық талаптарға теріс қараса қолданылуы мүмкін мазмұның қауіпі табылады.

Екіншіден, қылмыстық іс жүргізу мәжбүрлеуінің әртүрлі, оған жүктелген іс-шаралық міндеттемелерді жүзеге асыруға жету мақсаты бар субъектіге тікелей тәни әсер ету болып табылады.

Үшіншіден, заңсыз және негізсіз іс-шаралық актілердің күшін жою-бұлда қылмыстық-іс жүргізу арқылы мәжбүрлеудің бір түрі болып табылады.

1. Дәлелдеу саласы: қылмыстық соттың іс жүргізу субъектілерінің ашық қарсылығына да тілегіне де қайшы дәлелдерді табу мен тексеру жөніндегі тергеу және соттық іс-әрекеттер. Бұл жерде көрсетілген іс шаралық әрекеттер тізімі дәлелдер жинаудағы “іс шаралық мәжбүрлеу шараларына” қарағанда кең. Бірақ әрбір әрекет мәжбүрлі немесе ерікті болады. Іс шаралық әрекеттер өздігінен мәжбүрлеу шаралары емес, шегінде мәжбүрлеу міндетті емес құқық қолдану кешендері. Мысалға, мүрдені қайта ашуға, қарауға, тергеу сынағын жүргізуге біреу-міреу бөгет жасаса мәжбүрлеу боады. Іс шаралар әрекетінің қатысушылары өз міндеттемелерін мәжбүр түрде емес еркін атқарады. Мәжбүрлеу арқылы іс шаралық әрекетті жүргізу түріндегі шара жоғарыда көрсетілген тергеу және соттық әрекеттерге жалпы болып табылады.

2. Іс шаралық құқ қолданушы актілердің заңдылығын қамтамасыз ету саласы: а/ құқықтық қалпына келтіру шарасы – тергеушінің, прокурордың, соттың заңсыз актілерінің толықтай немесе жартылай күшін жою; б/ егер заң бұзылса, жеке /ерекше/ ұйғарым /қаулы/ шығару; в/ егерде заңды бұзса тергеуден анықтаушыны, тергеушіні шеттету;

3. Құққа қарсы мінез-құлыққа әсер ету саласы-қылмыстың іс шара заңын бұзған тұлғаларға басқа да процеске қатысушыларға қатысты айыптық шаралар /сот мәжілісі залында тәртіп бұзған куәгерге, маманға, аудармашыға ақшалай айып салу.

4. Тұлғаның құқына кепілдік беру саласы-процеске қатысушыны өзінің ісшаралық құқықтарын жүзеге асыруға мәжбүрлеу /кәмелетке толмағандар мен психикалық және тәни кемдіктері бар адамдарды мәжбүрлеп қорғау, аудармашыны жауап алушының тілегіне қарамау жауапқа тарту және т.б.с.с./. Құқықтық қорғау қызметі өзін үш негізгі қалыпта көрсетеді. Бұл заңдық жауапкершілік, құқықтық тәртіпті қорғау шаралары және шекті шаралар. Мәжбүрлеу осы қалыптардың біреуінде болсын көрініс таба алады. Бірақта мәселенің былай шешілуі даусыз емес, өйткені заңгерлердің ішінде құқықтық тәртіптің осы қалыптарын түсінуде және олардың шекарасын анықтау үшін өлшемдер табуда салмақты келіспеушіліктер бар. Мәселені шешудің кілті-заңдық жауапкершілік пен құқықтық тәртіпті қорғау шараларын нақты айқындап алуда.

Бір автордың айтуынша, заңдық жауапкершілік – бұл заңды бұзған, оған жүктелген құқықтық міндеттемені орындамаған адамға мемлекеттің тиісті органдарымен салынатын белгілі бір айып, жаза. Құқықтық қатынаста негізгі міндеттемені орындауға мәжбүрлік-бұл заңдық жауапкершілік емес, құқықтық тәртіпті қорғау шаралары.

Басқа авторлардың пікірінше қосымша міндетті салмай-ақ мемлекеттік мәжбүрлеудің әсермен құқықтық қатынаста міндеттемені орындаудың өзі заңдық жауапкершілікті білдіреді.

Жалпы құқықтық деңгейде мәжбүрлеу мен жауапкершілікті зерттейтін жоғарыда көрсетілген екі бағыт арасындағы теориялық қарама-қайшылық қылмыстық-іс жүргізу ғылымына қатысты салалық құқықтық зерттеулерге белгі қалдырады. Іс жүргізу жауапкершілігі мүлдем жоқ деген де пікір бар.

Біздің қылмыстық-іс-жүргізу жауапкершілігінің қолданылу аясы тым тар. Ең кең тараған іс-жүргізу міндеттемесі болып, субъектінің кінәлі мінез-құлқынан шықпайтыны табылады.

Мәжбүрлеу шараларының үшінші тобы-ұстау, із кесу шаралары, мүлікке тиым салу, айыпталушыны лауазымынан шеттету сияқты қылмыстық процеске қатысушылардың мемлекет тарапынан қолдау таппайтын әрекеттерін алдын алу және ескерту сияқты шекті шаралар.

Азаматтық құқықта жұмыс істейтін жауапкершілік шараларын қолданусыз міндеттемелерді мәжбүрлі орындаудың механизмінің қылмыстық-іс жүргізу құқының да баламасы бар. Белгілі бір іс жүргізу міндеттемесін орындаудан бас тартатын қылмыстық процестің қатысушылары оны орындауға мәжбүрленеді. Жауапкершіліктің кінә үшін болатыны бесенеден белгілі.

Жоғарыда айтылғандарды қортындылайық. Заңдық жауапкершілік процеске қатысушылар өздеріне жүктелген міндеттемелерді құққа қарсы орындамаса күшіне енеді, ізінше оларға айыптық сипаттағы материалдық-құқықтық немесе іс жүргізу шараларын қолданылады. Қылмыстық процесте екі түрлі /тұлғаның іс-жүргізу міндеттемелерін орындауы және заңсыз, негізсіз іс-жүргізу актілерінің күйін жою/ құқты қалпына келтіру шарасын

қолдану құқықтық қорғану шараларын пайдаланумен байланысты. Қылмыстық процесте қорғау шаралары мен шекті шаралардың үлесі көп.

Қылмыстық сот өндірісінің мақсаттарына мәжбүрлеу арқылы қол жеткізу мәселелері ең алдымен мемлекеттік мүддені жүзеге асыруды кепіл ететін көзқарастар тұрғысынан анықталады деген бірқатар көзқарастар бар. Бұл көзқарас құқық шеберінде, өйткені процессуалдық мәжбүрлеу шарасының қызметтік ролі жазасының болмай қойылмайтындығын тығыз байланысты. Мәжбүрлеу қоғамдық қатынастарды реттеудің тиімді құралы болып табылады және оның әрекет ету осы қатынастардың құқықтық нормативті сипатымен ерекшеленеді. Мемлекеттік аппарат күшімен қамтамасыз етілген мәжбүрлеуге анықтама бере отырып көпшілік авторлар Б.Т.Базылевтың көзқарасына негіз ретінде қолданады [1,18]. Мемлекеттік мәжбүрлеу, мемлекеттік талаптарға бағындыру мақсатындағы жеке, материалдық және моральдық шектерді қою арқылы фигуралық немесе психикалық ықпал ету болып табылады.

Бұл анықтамада мәжбүрлеудің басты мақсаты ретінде тек мемлекеттік мүдде ғана табылатыны айқын анықталады. Бірақта бұл анықтамада мәжбүрлеудің мәні толық көрініс таппайды, өйткені оның құқық реттеуші сипаты көлеңкеде қалып қояды. Мемлекеттік мәжбүрлеуді қоғамдық қатынастарды реттеудің әдістерінің бірі ретінде қарастырған жөн. Мәжбүрлеудің мәнінің бұндай түсініктемесі мәжбүрлеу шарасының мақсаты және құралды тағайындауды біріктіретін ғана мәні, негізгі қасиетін анықтауға мүмкіндік береді. Мақсатты тағайындалуы деп біз мемлекеттік мәжбүрлеу көмегімен шешілетін мақсаттардың жиынтығын түсінеміз. Ал мәжбүрлеудің құралды тағайындалуы, нақты міндеттерге жету мақсаттарындағы арнайы құралдары мен тәсілдері тандау мен пайдалануды сипаттайды.

Процессуалдық әдебиеттерде кейбір авторлар мәжбүрлеудің ұғымын анықтауға басқаша көзқарасты жүзеге асырады.

В.М.Корнуковтың пікірі бойынша, қылмыстық іс жүргізудегі мәжбүрлеу, қылмыстық сот өндірісінің мақсаттарын тиісті орындау мен іс жүргізу қатысушыларымен өз міндеттерін орындауды қамтамасыз етуге шақырылған, қылмыстық іс жүргізу заңымен қарастырылған мәжбүрлеу шараларының жиынтығы [2,15]. Қылмыстық сот өндірісіндегі мәжбүрлеудің түсінігінің ұқсас тұжырымдамасы басқа да авторлардың еңбектерінде қолдану тапқан.

З.Д.Енекеев қылмыстық іс жүргізудегі мәжбүрлеу шарасын мемлекеттік мәжбүрлеудің құралдарының дефинициясы арқылы анықтайды және сонымен қатар мемлекеттік мәжбүрлеуді тұлғаның мемлекеттік ұйғарымдарға бағынуы деп сипаттайды. Біздің көзқарасымыз бойынша, процессуалдық мәжбүрлеудің мәнді ерекшеліктерін шаралардың жиынтығын, құралдардың жиынтығын деген, онымен ұқсас дефиницияларда

іздеу нәтижесіз болып табылады. Ол процессуалды мәжбүрлеудің мәнін терең түсінуді қамтамасыз ете алмайды.

З.Ф.Коврига ұсынған қылмыстық іс жүргізудегі мәжбүрлеудің қылмыстық сот өндірісінің мақсаттарын жүзеге асыруға бағытталған, қылмыстық іс жүргізушілік құралдарда көрініс табатын, мемлекеттік ықпал етудің әдісі ретіндегі анықтамасы қолдауға тұрады. Біздің ойымызға, бұл анықтаманы ең сәттілердің қатарына қосуға мүмкіндік беретін, барлық шарттардың өзінде де, егерде оны кейбір толықтырулар мен түзетулерді жасап қабылдаса, онда ол алдыңғы қатарға шығар еді. Егерде мәжбүрлеуді, оның қызметтік ролі тек қана қылмыстық іс жүргізудің қатысушыларының қайсы біреуіне тек бір ғана ықпал етуге әкеліп тіресе, онда біз оның қолдануының аумағын шындыққа сай келмейтін жасанда түрде маңызды шектейміз. Сондықтан да, әлеуметтік-экономикалық қатынастармен объективті сипаттайтын, мәжбүрлеу психикалық немесе физикалық ықпал етудің мақсаттарынан басқа, қалыптасып отырған қатынастарды жалпы реттеу мақсаттарына олардың қоғамының бүкіл азаматтарының және бөлек әрқайсысының қызығушылықтары үшін реттеу мақсаттарына қызмет етеді.

Жоғарыда айтып кеткеннің бәрін ескере отырып, біз процессуалдық мәжбүрлеу деп қылмыстық сот өндірісінің мақсаттарына кедергісіз жетуге бағытталған, қылмыстық іс жүргізу қатынастарының қатысушыларына ықпал етудің, заң нормаларымен бекітілген, ерекше өзіне тән тәсілдерінде көрініс табатын, қылмыстық іс жүргізудің реттеу әдісін түсінеміз.

Қылмыстық іс жүргізу әдебиетінде күштеудің мәні, оны қарама-қарсы мағынасы бар, қос категориямен, сәйкестендіру жолымен анықталады. Әңгіме сендіру әдісі туралы жүргізіліп отыр. Мәжбүрлеу қылмыстық процесте тұлға еркіндігін қандай да бір формада әрқашанда шектейді.

Оның философиялық тұрғылардағы құқық шектеуші бағыттылығын мәжбүрлеуді, мүмкінділік пен шындылық, еркінділік пен қажеттілік деген анықтамалардың ара байланысы мен ара келісуі арқылы қарастыруға, жеткілікті дәрежеге сәйкес келеді.

Философтар еркінділік пен танылған қажеттілігі негізіндегі, субъектілердің әрекеттерін түсінеді. Егерде қажеттілік әлі танылмаса, онда ол субъектінің ұмтылыстарымен қайшылыққа түседі.

Осы категориялардың ара қатынасы, қылмыстық іс жүргізу мәжбүрлеуінің механизмінің ішкі, субъективті жағын бейнелейді. Мүмкіндік пен шындылық категорияларында объективті бастама салынған, оған сәйкес субъектіге мінездің көп деген мүмкінді варианттарының ішінен, бірқатар жағдайларға байланысты, қоғамның, бүкіл объективті табиғи-тарихи үдірістің қызығушылықтарына жауап беретін, бір ғана анықталған түрі ұсынылады. Жағдайлар нақты әлеуметтік жүйені мінездейтін экономикалық, саяси-идеологиялық факторларға тәуелді болады. Мәжбүрлеу шарасының қылмыстық сот өндірісінің саласында кеңтаратылуы. Біріншіден,

қылмыстылық сияқты, әлеуметтік құбылыспен белсенді күресінің қажеттілігіне байланысты.

Бұл қоғамның әділеттілік мақсаттарына жету мүдделеріне тең келетін тұлға заңды мүдделері мен құқықтарын шектейтін, мәжбүрлеу шараларын қолдануды реттейтін басты жағдайларының бірі болып табылады.

Мәжбүрлеудің, соның ішінде қылмыстық іс жүргізушілік мәжбүрлеудің қоғамдық дамудың қазіргі кезеңде әрекет етуі мен шарасыздығы заңға сыйымды.

Қылмыстық іс жүргізудегі қолданудың гуманитарлық мәселелері, заң шығарушы күштеп ықпал етудің мөлшерін нақты анықтауға ұмтылған кездегі, мәжбүрлеудің аумағының тарлауына байланысты объективті тенденцияда көрініс табады.

Қылмыстық іс жүргізудегі мәжбүрлеу шараларын қолдану, сол заңдарды қолданатын лауазымды тұлғалардың субъективизімі мен бассыздығынан тұлға құқықтары мен заңды мүдделерін шектейтін заңмен нақты және қатаң белгіленген.

Іс жүргізушілік мәжбүрлеуді белгілейтін нормаларды жүзеге асыру үрдісінен басқа ешбір құқық қолданушы әрекеттердің саласында, азаматтардың қызығушылықтары айқын шектеліп қысылмайды. Қазіргі кезде тергеу мен тергеу органдарының тәжірибесінде, өкінішке орай, заңсыз және негізсіз ұстаулардың, қамаулардың, тінтілердің және басқа мәжбүрлеу шараларының фактілері кездеседі. Әділетсіз мәжбүрлеудің нәтижесінде қоғамның ішінде қарсы әрекеттер туа бастайды, және қоғамның психологиясында мемлекеттік реттеуге қарсы қайшы қатынастары қалыптасады.

Ал енді сондай мәжбүрлеуді бассыз қолданудың әлеуметтік тиімсіз нәтижелерінің қатарына, сондай-ақ пайда болған мәжбүрлеуді жоққа шығаруды қандай да бір дәрежеде жоюда көрініс табатын мемлекеттің реакциясында да жатқызған жөн, бұл жерде мемлекеттік реакция мәжбүрлеуді одан әрі күшейту мен түршіктіру жолымен бейнелейді.

Тергеуді жүргізіп отырған тұлғаның шешімінің күштеу мінезі, екі фактормен сипатталады. Біріншіден, жеке тергеу әрекеттерін жүргізу тәртібін анықтайтын қылмыстық іс жүргізу заңының нормалары, мысалға, шығарылған қаулының орындалуының міндеттілігін тікелей қарастыратын куәландырулар. Екіншіден, тергеу үрдісінде қабылданатын шешімдерді күштеп орындау мүмкінділігін қамтамасыз ететін ҚР КІЖК-нің тиісті бабында, бұл шешімдердің қатысты шығарылған тұлғалар, мекемелер, ұйымдар үшін міндетті мінезі көрсетіледі. Бірақ та тергеушінің, алдын ала тергеуді жүгізуші тұлғаның қаулыларының бәрі мәжбүрлеу кепілімен қамтамасыз етіледі. Қылмыстық процестегі мәжбүрлеудің мәні былай түсіну мәжбүрлеу тәсілдерін негізсіз кеңейтуге қайтадан әкеліп соқтырады.

Сонымен қатар мәжбүрлеу қылмыстық сот өндірісінде тек қандай да бір процессуалды құралды азаматтардың заңмен бекітілген құқықтары мен

бостандықтарын шектеуге бағытталғанда ғана орындалады. Осы көзқарасқа сәйкес, мәжбүрлеу кепілі бар тәсілдерге мыналарды жатқызуға болады: ұстау, бұлтартпау шаралары, стационарлық бақылау үшін психиатриялық /немесе басқа медициналық/ мекемеге орналастыру, тінту, алу, мүлікке қамау салу, куәландыру, салыстырмалы сарапшылық зерттеу үшін үлгі алу, лауазым орнынан алып тастау, пошта-телеграфтық хат жазысуға арест салу мен алу, келтіру, прокуратура, сот тергеу орындарының шақыруы бойынша келіп тұру міндеттемесін алу, тұратын мекен-жайын ауыстыру туралы хабарлап отыру.

Мәжбүрлеу тәсілдерінің бұл тобын, қылмыстық процесс теориясында қылмыстық іс жүргізушілік мәжбүрлеу шаралары деп атаған жөн.

Заңды әдебиетте қылмыстық іс жүргізудегі мәжбүрлеу шараларының мәні туралы сұрақ жөнінде біркелкілік көзқарастардың бірігуі жоқ. Қылмыстық процессуалдық мәжбүрлеу шараларын осы қасиеттері жоқ басқалардан ажыратып шектеу үшін объективті және субъективті критерийлер мәселесін дұрыс қарастырған жөн. Олармен әр түрлі процессуалдық мәжбүрлеуші шаралардың ортасы анықталады, өз қатарында оларды қолдану азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін шектеу мүмкін.

Осының нәтижесінде, соңғылар күшейтілген қорғау мен сақтауды қажет тұтады. Ал қандай бір критерийді қабылдау қылмыстық – процессуалдық мәжбүрлеу мәнін түсінуден шығады. Мәжбүрлеу тәсілдерінің басты қасиеті олармен құқық шектеуші бағыттылығы болып табылады деген клицепция процессуалист-ғалымдардың ішінде көп таратылды.

В.М.Корнуков, З.Ф.Коврига, Ф.М.Кудин, З.Д.Еникеев., З.З.Зинатуллин және т.б. И.Ребане мен О.Ә. Лейстің мәжбүрлеудің объективті мінезі туралы жалпы теориялық көзқарастарына сүйене отырып, ықпал ету шараларының ішінде мәжбүрлеу шаралары тек объективті қасиетінің арқасында ғана ерекшеленеді деген қортынды жасайды.

Мәжбүрлеудің объективті мінезі, егерде мәжбүрлеу шараларын қолдану үрдісінде жүзеге аспаса да, онда солардың ішінде міндетті түрде көрініс табады. Заңды “процессуалдық мәжбүрлеу шаралары деген темин жоқ. Ол жиынтықтаушы мінездегі ие болады. Бұл топтың қылмыстық-процессуалдық тәсілдердің көпшілігі ішінен бөлініп шығыуынан критерий болып отырған олардың потенциалды түрде қалыптастырылып енгізілген, объективті мәжбүрлеуші мінезі. Басқаша айтқанда, бұл шаралар физикалық немесе психологиялық мәжбүрлеудің элементтеріне ие болады, бұл элементтер, сот өндірісінің қандай да бір қатысушысымен өзінің міндеттерін ерікті орындаудан бас тартқан жағдайда мәжбүрлеу механизмінің жүйесінде аса маңызды рычагтар ретінде әрекет етеді. Қылмыстық-процессуалдық мәжбүрлеу шаралары деп біз сот өндірісі аумағындағы қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеудің қандай да бір тәсілін түсінеміз.

Мәжбүрлеу шараларын қолданудың шұғылдылығын ең біріншіден қоғамдық қауіпті әрекетті жасаумен, қылмыстық-құқықтық норманың тыйымдарын бұзумен сипатталады.

Мәжбүрлеу элементі тек процессуалдық әрекет позитиві нормалардың әрекет етудің негізінде қалыптасқан жағдайда ғана жоққа шығады. Яғни позитивті нормалар бұл-рұқсат етілгеннің шегінен шықпайтын тұлғалардың мінезін анықтайтын нормалар.

Ал қылмыстық процесс саласында әңгіме қандайда да бір тұлғаның құқыққа қайшы әрекетінен туатын, құқықтық реттеудің пәні туралы қозғалады. Қылмыстық-процессуалдық қатынастарда реттеуші емес қорғаушы қызметі басымболады. Бұның бәрі процесс қатысушылармен өз міндеттерін тиісті орындау үшін, мемлекеттік мәжбүрлеуді қолдану мүмкінділігін қарастырады.

Қорытып айтсақ, объективтік концепция тұлға үшін ынғайсыз, тиімсіз құқықтық салдарды қамтиды. Бірақта мәжбүрлеу шараларының мәні бұл тұрғыда толық мөлшерде ашылмайды.

Қандай да бір шараларды күштеушілерге жатқызу барысындағы субъективті критерий концепциясы аса тыңғылықты оның “тұлға бостандығы және қылмыстық-процессуалдық мәжбүрлеудің монографиясында ұсынылды. Бұл монография 1985 жылы жарық көрді. И.Л.Петрухин процессуалды мәжбүрлеуші тәсілдердің ортасын анықтауда объективті критерийдің жақтастарының көзқарастарына көнбей, келесідей ереже шығарады: азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын шектеумен байланысты процессуалдық ықпал етудің объективті-мәжбүрлеуші мінездемесі тергеу әрекетін процессуалдық мәжбүрлеу шараларына жатқызудың критерийі болып есептелмейді, өйткені ол тек процессуалдық міндет субъектісімен ғана мақұлдануы мүмкін¹. Және әрі қарай: еркін көңіл білдіру саласынан процессуалдық мәжбүрлеудің бөлінуінің критерийі болып азаматтың, өзіне жүктелген міндетке деген психикалық қатынасы табылады. Егерде азамат өзіне осы міндетті жүктеуді мақұлдаса, онда ол мәжбүрлеу жоқ деген мағынаны білдіреді. И.Л.Петрухиннің ойы бойынша, нақты жағдайда әңгіме тұлғаның өзін-өзі шетеу туралы жүріп отыр.

Процессуалдық мәжбүрлеу мәнінің ұсынылған түсініктемесінің ерекшелігін есептей отырып бірнеше қайшы көзқарастар туады. Біріншіден, критерий жеткілікті дәрежеде тыңғылықты және нақты емес, қылмыстық-процессуалдық мәжбүрлеу шараларының түсінігі қылмыстық сот өндірісінің қандай да қатысушының субъективті көзқарасына тәуелді тым көмескі болып табылады. Екіншіден, ұсынылған критерий, алдын ала тергеу, прокуратура және сот органдарына айыпкердің /сезіктігін келуін қамтамасыз ететін, превентивті-процессуалдық шараларға тартылмайды. Әңгіме, мәжбүрлеу шарасы ретіндегі қамауға алу және қылмысты жасағанында сезікті ретінде ұстау туралы. Қолданылған шараларға ұсталған мен қамауға алынғанның тәуелсіз заң, қосымша құқықтарға иелендіріп оларға белгілі құқықтық

мәртебені кепіл етеді. Яғни, нақты тұлғалар категориясының құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды нығайту қажеттілігін мойындайды. Ал егер біз келтірген мысалдарға айыпты /сезікті/ адам өз бетімен оның жеке бостандығы мен қолсұқпаушылығын шектеуден туындайтын қандай да айырулар мен шектеулерді иелену міндеттілігін өзіне жүктесе, онда бұндай қатаң және қиын шараларды қолданудың көмегіне жүгінудің ешбір қажеттілігі тумады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Базылев Б.Т. К вопросу об определении понятия государственного принуждения. Труд//Томский унив. – Томск,1995.
2. Корнуков В.М. Меры процессуального принуждения в Советском уголовном процессе. - Саратов,1978.-С.7 защиты.-Уфа,1978.

Успанов Д.,
студент 4 курса юридического факультета
Казахского национального университета им. аль-Фараби

*Научный руководитель: д.ю.н., профессор кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби
Берсугурова Л.Ш.*

СОДЕРЖАТЕЛЬНАЯ СТОРОНА ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ДОКАЗЫВАНИЯ

Доказывание в правовом аспекте составляет основное содержание уголовного процесса, представляет собой протекающую в установленной процессуальной форме деятельность уполномоченных законом субъектов, направленную на получение достоверного знания об обстоятельствах, имеющих значение правильного разрешения дела. В теоретико-познавательном плане доказывание представляет собой познавательный процесс, соответствующий особой сфере практической деятельности в связи с этим обладающий выраженной спецификой. По мнению А. К. Тугел «Нельзя односторонне представлять содержательную сторону процессуального доказывания, разрывая единый процесс познания на самостоятельные рациональный и предметно- практический уровни. Механическое перенесение категорий познания в область уголовно-процессуального доказывания неприемлемо [1, с.12].

Уголовно-процессуальное доказывание имея в своей гносеологии основные методы и средства познания объективной действительности, пересекается в своей категориальной сущности с понятием познания объективной действительности, по мнению некоторых авторов, только в

некоторой части, обладая при этом своими присущими только этому познанию свойствами. Проблемным при изучении гносеологической стороны доказывания является вопрос о соотношении доказывания и познания. На эту сторону вопроса обращали внимание все авторы, изучавшие вопросы процессуального доказывания. Например, по мнению Р.С. Белкина и А.И. Винберга различие между объемами понятий познания и доказывания является очевидным, поскольку познание фактических обстоятельств дела доказыванием не ограничивается. Познание истины в процессе доказывания рассматривается как частный случай установления объективной действительности [2, с.7].

Теория судебных доказательств, основываясь на положениях теории познания и общих положениях материалистической диалектики, исходит из того, что истина познаваема, что ее познание доступно как для дознавателя, следователя, прокурора так и для суда. Однако в теории процессуального доказывания высказывалась и другая точка зрения, согласно которой истина достижима не по всем уголовным делам, поскольку в некоторой степени существуют определенные ограничения средств и способов ее установления [3, с.13].

Р.С. Белкин и А.И. Винберг полагали, что для понимания природы уголовно-процессуального доказывания логичнее исходить из того, что доказывание по уголовному делу состоит из трех составляющих: 1) информационного элемента, который подчеркивает роль познания в доказывании по уголовному делу; 2) логического элемента, который имеет два аспекта: удостоверительный и чисто логический; логический, который подразумевает использование закономерностей и законов логики для обоснования решения по делу на основе полученной информации; 3) удостоверительный аспект, включающий в себя, прежде всего, процедурные правила получения доказательств, установленные законом для гарантий достоверности полученной информации.

Общая теория процессуального доказывания, опираясь на достижения других наук, однозначно исходит из логического постулата определения в качестве основной цели процессуального познания – установление объективной истины. На основе этого учения раскрывается содержание познавательной деятельности в уголовном процессе с учетом процессуальных правил, разрабатываются условия формирования достоверных выводов по делу.

Таким образом, исследование обстоятельств уголовного дела по своей гносеологической природе, являясь частью познания объективной действительности, не очень отличается от исследования в других областях познания. Различия существуют в большей степени в целевой направленности этого вида познания, что и опосредует собой его особые формы и методы. В уголовном процессе исследуются только определенные факты и отношения объективной действительности.

Выяснив со всей полнотой и тщательностью фактические данные, связанные с рассматриваемым делом, органы следствия и суд из всей совокупности их должны сделать вывод о том – имели ли место в действительности эти факты и отношения. При этом установление обстоятельств дела такими, какими они были в действительности, составляет содержание объективной истины.

Поэтому целью доказывания является установление объективной истины, содержанием которой являются фактические обстоятельства, характеризующие расследуемое событие, т.е. объективная реальность, а не субъективное представление о ней.

Доказывание, как содержание уголовно-процессуальной деятельности, имеет своей целью установление обстоятельств реальной действительности, вследствие которых будет возможно разрешить по справедливости уголовное дело.

Современное уголовное судопроизводство, пройдя значительный путь совершенствования, достаточно детально и полно урегулировано уголовно-процессуальным законом, процедура установления истины осуществляется в форме процесса доказывания, в порядке, установленном доказательственным правом, и с использованием предусмотренных законом средств.

Поскольку событие преступления всегда относится к прошлому, необходимо установить его картину, реконструировать ее путем нахождения и использования доказательств. Более полному установлению истины способствует современная концепция разделения процессуальных функций субъектов уголовного процесса, важное значение имеет прохождение дела по стадиям, каждая из которых выполняет самостоятельную роль в собирании, проверке и оценке доказательств. Безусловно особое место среди всех стадий уголовного процесса занимает судебное разбирательство в суде первой инстанции. Учитывая, что признание лица виновным, а также назначение ему наказания вверено только суду первой инстанции, закон определяет такие условия рассмотрения дела судом, которые создают наиболее благоприятные условия для достоверного познания обстоятельств дела.

Это устное, непосредственное рассмотрение дела в условиях равноправия сторон, состязательности и решения дела независимым судом. К гарантиям установления истины по делу относится и деятельность вышестоящих судов, проверяющих, была ли соблюдена надлежащая правовая процедура при рассмотрении и разрешении дела.

Список использованной литературы:

1. Тугел А.К. Участие адвоката-защитника в процессуальном доказывании по уголовным делам: автореф. ... канд. юрид. наук – 12.00.09. - Алматы, 2008. – 25 с.
2. Белкин Р.С., Винберг В.И. Криминалистика и доказывание (методологические проблемы). – 3-е изд. - М.: Юрайт, 2009. – 231 с.
3. Теория доказательств в советском уголовном процессе / Под ред. Н.В. Жогина и др. – Изд.2. – М.: Юрид. лит., 1973. – 735 с.

*Успанов Д.,
студент 4 курса юридического факультета
Казахского национального университета им. аль-Фараби*

*Научный руководитель: д.ю.н., профессор кафедры уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Казахского национального университета имени аль-Фараби
Берсугурова Л.Ш.*

ОТНОСИМОСТЬ КАК ОБЯЗАТЕЛЬНЫЙ ПРИЗНАК ДОКАЗАТЕЛЬСТВ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ РК

В юридической литературе и в практике правоохранительных органов основными свойствами доказательств называют их относимость и допустимость. Являясь взаимосвязанными и взаимообусловленными, эти свойства характеризуют доказательства с разных сторон. Однако следует отметить, что закон не дает определения относимости доказательств, концентрируя внимание только на свойствах допустимости доказательств по уголовному делу.

Анализ теории по вопросам признаков доказательств дает основание утверждать, что отсутствие законодательного определения понятия относимости доказательств привело к развитию дискуссии по вопросу ее характеристики, что в свою очередь сориентировало правоприменителей на работу по утверждению именно этого признака доказательства, отчасти в ущерб другим его свойствам.

По общему мнению, сложившемуся в процессуальной и криминалистической литературе, под относимостью доказательств понимается наличие связи доказательств по содержанию с обстоятельствами, подлежащими обязательному установлению по уголовному делу, с предметом доказывания. В то же время пригодность доказательств с точки зрения законности процессуальных источников, а также методов и приемов получения фактических данных именуется допустимостью доказательств. Относимость и допустимость доказательств – это неотделимые от доказательства свойства.

Доказательство как таковое может быть признано лишь в том случае, если оно обладает одновременно этими двумя свойствами. Не может быть доказательства, если оно относимо, но не допустимо, и наоборот. При производстве по уголовному делу установление относимости и допустимости доказательств обычно тесно переплетается, но в интересах полного, всестороннего и объективного исследования обстоятельств уголовного дела их следует различать. В процессуальной литературе прошлых лет была признана необоснованной высказанная М.С. Строговичем точка зрения, в которой приоритетно выделялся только один признак доказательства –

допустимость. Вследствие чего признак «относимости» как бы умалялся [1, с.392-393].

Когда речь идет об относимости доказательств, перед органами и лицами, участвующими в производстве по делу, возникает задача уяснить: какие конкретно обстоятельства устанавливаются с помощью данных доказательств; входят ли данные обстоятельства в предмет доказывания по делу. Выяснение этих вопросов позволяет устанавливать относимость фактических данных, и их место в ряде других доказательств, собранных и представленных по делу. В числе относимых доказательств могут быть не только те, с помощью которых устанавливается наличие тех или иных обстоятельств, входящих в предмет доказывания, предусмотренных ст. 117 УПК РК, но и те фактические данные, с помощью которых органы уголовного преследования и суда устанавливают отсутствие этих обстоятельств. Установление такого рода «отсутствующих», так называемых «негативных» обстоятельств, позволяет «выходить» на реальные обстоятельства и таким образом устанавливать истину по уголовному делу [2, с.120-122.].

К относимым доказательства относятся не только те фактические данные, с помощью которых устанавливается данный состав преступления, но и те из них, с помощью которых исключается возможность существования другого смежного состава. Мы встречаем неоднократные указания на эти обстоятельства в нормативных разъяснениях Верховного Суда РК.

Например, в п. 25 постановления Пленума Верховного Суда Республики Казахстан «О применении судами законодательства, регламентирующего ответственность за посягательство на жизнь и здоровье граждан» от 23 декабря 1994 года № 7 (с изменениями и дополнениями, внесенными постановлением Пленума Верховного Суда РК от 20 декабря 1996г.) подчеркивается, что следует «отграничивать убийство, причинение телесных повреждений при превышении пределов необходимой обороны от таких же деяний, совершенных в состоянии внезапно возникшего сильного душевного волнения, имея ввиду, что при превышении пределов необходимой обороны подсудимый, причиняя вред нападавшему, руководствуется стремлением обеспечить защиту от общественно опасного посягательства, тогда как для преступлений, совершенных в состоянии внезапно возникшего сильного душевного волнения, характерно причинение вреда потерпевшему именно под влиянием такого волнения (физиологического аффекта), а не с целью защиты» [3, с. 444].

Или, к примеру, постановление Пленума Верховного Суда Республики Казахстан «О судебной практике по делам о хищении грузов на железнодорожном транспорте» от 29 сентября 1980 года № 5 (с изменениями и дополнениями, внесенными постановлением Пленума Верховного суда РК от 20 декабря 1996 г. № 11) в п. 2 указывает, что «при рассмотрении дел в отношении работников железной дороги и других лиц, совершивших

хищение грузов во время исполнения своих обязанностей, необходимо ограничивать хищение путем злоупотребления своим служебным положением от хищения путем кражи» [4, с. 451].

Список использованной литературы:

1. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. – 3-е изд. - Т.1. – М.: Юрайт, 2010. – 470 с.
2. Михайловская И.Б. Относимость доказательств в советском уголовном процессе // Советское государство и право. – 1958. – № 12. – С. 120-122.
3. О применении судами законодательства, регламентирующего ответственность за посягательство на жизнь и здоровье граждан: Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан № 7 от 23 декабря 1994 года // Сборник Постановлений Верховного Суда Республики Казахстан / Сост. Э.Б. Мухамеджанов. – Алматы: Жеты-Жаргы, 2006. – 765 с.
4. О судебной практике по делам о хищении грузов на железнодорожном транспорте: Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан № 5 от 29 сентября 1980 года (с изм. и доп., внесенными постановлением Пленума Верховного Суда РК от 20 декабря 1996 г. № 11) // Сборник Постановлений Верховного Суда Республики Казахстан / Сост. Э.Б. Мухамеджанов. – Алматы: Жеты-Жаргы, 2006. – С. 449-452.

***Чажбаева А.,
ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
заң факультетінің 1 курс магистранты***

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультетінің қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доцент м.а. Мухамадиева Г.Н.

МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАБИҒАТЫ

Судьялардың V съезінде Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев қылмыстық және азаматтық іс жүргізуде дауларды шешудің баламалы тәсілдерін енгізу туралы тапсырма берген болатын.

Сонымен қатар 2010-2020 жылдарға арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасында да азаматтық дауларды шешудің жаңа тәсілдерін, қылмыстық, әкімшілік істер бойынша татуластыру шараларын енгізу жолдары қарастырылған.

Қазақ халқының жауластырмақ жаушыдан, елдестірмек елшіден, жардың аяғы өткел болады, даудың аяғы кешіру болады деген қанатты сөздері ықпалы заманнан бері елімізде бітімгершілік институтының қалыптасқанының бірден-бір дәлелі. Ақсақалдар мен билер ауылында орын алған ұрыс-талас пен дауларды сыртқа шығармай тараптарды бітістіру арқылы шешіп, елдің бірлігін сақтап, тәртіпке келтіріп отырған.

Рулы ел арасында болатын күрделі даулар бейтарап билерге жүгіну арқылы шешілген. Дауласушы жақтардың қалаулары бойынша өздері сенім артқан биге жүгінуі олардың құқықтарының тепе-теңдігін көрсетеді. Дауласқандарды бітістіре отырып, бидің қабылдаған шешімі сөзбұйдаға салынбай табан астында орындалған. Дауды қайта жаңғыртып қуалау болмаған. Жанжалды өршітіп ерегеске жібермей тараптарды татуластыра отырып, бітімге келіп елдің бірлігін сақтау билер үшін басты мүдде болған. Елдің бірлігі оның тұтастығы қай заманда болсын алдыңғы қатарда тұра бермек. Таудай сөздің тарыдай түйінін айтып, даулы істерді түйіндеген қазақ билерінің дәстүрін жалғастыру біздің қоғам үшін қашанда құнды.

Медиация тәсілі біздің тарихымызда бағзы заманнан бастау алса, XX ғасырдың екінші жартысында Ұлыбританияда, Австралияда, АҚШ-та, кейіннен біртіндеп Европада, одан соң Азия елдеріне тарала бастаған.

АҚШ құқық жүйесінің ұстанған бағыты даулардың көпшілігін мүмкіндігінше сотқа дейін шешу. Экономика, саясат, бизнес саласында медиатордың қатысуынсыз бірде-бір маңызды келіссөз жүрмейтіндігінен көруге болады. Судья тараптарға медиатормен жұмыс істеуге кеңес береді. Қаралатын қылмыстық істердің 95 пайызы тараптардың келісімге келуімен аяқталады екен. Келісімде айыпкер өз кінәсін толығымен мойындап жәбірленуше келтірілген залалды өтеуге міндеттенеді.

Сот төрелігінің негізгі мақсаты қылмыс жасаушылар санын арттыру емес, адам құқықтарын қорғап қалпына келтіру болғандықтан келешекте бұл тәсілден ұтарымыз көп.

Медиация тәжірибесін қолданысқа енгізген елдердің айтарлықтай жетістіктерге қол жеткізгені баршаға мәлім.

Медиацияның мағынасына тоқталатын болсақ, медиация сөзін латын тілінен аударғанда, делдалдық ету, тараптардың өзара тиімді шешімге жету тәсілі дегенді білдіреді. Жаппай бас бостандығынан айыру жазасын тағайындаудың халық пен қоғам үшін тиімсіздігін өмірдің өзі көрсетіп отыр.

Сондықтан 28 қаңтар 2011 жылы Қазақстан Республикасының «Медиация» туралы заңы қабылданды. Медиация институтының енгізілуі жанжалды, тартысты мәселелерді шешуде оңтайлы нәтиже беретіні даусыз. Осы бағытта бұқара халық арасында насихат жұмысын пәрменді жүргізіп, дау-дамайды сотқа жеткізбей шешу мүмкіндігімен көпшілік қауымды таныстырумыз қажет.

Бітімгершіліктің пайдалы бірнеше жақтары бар. Біріншіден адамдар сотқа жүгініп құжаттар жинап алтын уақыттарын жоғалтпайды, екіншіден бітімгершілікке келген тараптар арасындағы қалыпты қарым-қатынас бұзылмай сақталады, үшіншіден соттарға түсетін істер саны азайып, іс қараудың сапасы артады.

Медиатор – кәсіби және кәсіби емес негізде медиация жүргізу үшін тараптар тартатын тәуелсіз жеке тұлға. Медиацияның мақсаттары дауды-

шарды шешудің медиацияның екі тарапын да қанағаттандыратын нұсқасына қол жеткізу, тараптардың дауласушылық деңгейін төмендету.

Медиацияны жүргізу қағидағтары еріктілік, медиация тараптарының тең құқылығы, медиатордың тәуелсіздігі мен бейтараптылығы, медиация рәсіміне араласуға жол бермеушілік және құпиялық табылады.

Жоғары білімі бар, жиырма бес жасқа толған, медиаторларды даярлау бағдарламасы бойынша оқытудан өткенін растайтын құжаты бар және кәсіпқой медиаторлар тізілімінде тұрған тұлғалар медиатор қызметін жүзеге асыра алады. Қырық жасқа толған және кәсіпқой емес медиаторлар тізілімінде тұрған тұлғалар медиатор қызметін кәсіби емес негізде жүзеге асырады.

Сонымен қатар өз қызметін кәсіби емес негізде жүзеге асыратын медиаторлармен қатар медиацияны жергілікті қоғамдастықтың жиналысы осындай мақсатта сайлайтын жергілікті қоғамдастықтың өмірлік тәжірибесі мол, абыройлы және мінсіз беделі бар мүшелері жүргізе алады.

Медиатордың қызметі кәсіпкерлік қызмет болып табылмайды.

Мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілетті және оған теңестірілген, заңда белгіленген тәртіппен сот әрекетке қабілетсіз немесе әрекет қабілеті шектеулі деп таныған, оған қатысты қылмыстық қудалау жүзеге асырылатын, заңда белгіленген тәртіппен өтелмеген немесе алынбаған соттылығы бар адам медиатор бола алмайды.

СОДЕРЖАНИЕ

Абдраимов А. Кәмелетке толмаған балалар арасындағы қылмыстылықтың адын алу шаралары.....	3
Абдрасил Д. Халықты виктимизациялау үдерісі және нарықтық экономика жағдайындағы оның негізгі факторлары.....	6
Абдуганиев Д. Қылмыскердің тұлғасы.....	9
Абукожа Д. Құрбанның қылмысты ашудағы көмегі.....	11
Абуов Н. Виктимология ұғымы.....	13
Адамбектегі А. Уголовно-правовая политика в сфере противодействия коррупционной преступности.....	15
Адамбектегі А. Зарубежный опыт противодействия коррупции.....	18
Айдаров Ә. Әлемдік және отандық криминологиядағы виктимологияның дамуына қысқаша шолу.....	20
Айдарова Ә. Халықты виктимизациялау үдерісі және нарықтық экономика жағдайындағы оның негізгі факторлары.....	23
Айжарықова А. Жасөспірімдер арасындағы ваххабизм мәселесі.....	26
Акимов Б. Өрт қауіпсіздігі ережелерін бұзудың салдары.....	28
Алиманова Д. ҚР криминалистика заңнамасын жетілдірудің мәселелері.....	31
Алиханова Г. Қазақстанда адвокатураның дамуы.....	34
Амангельді М. Сущность судебного контроля в стадии предварительного расследования.....	37
Амангельді М. Виды судебного контроля на стадии предварительного расследования.....	40
Ашимова А. Следы человека и возможности их трасологического исследования.....	42
Ашимова А. Классификация следов в трасологии.....	46
Әзидолла А. Қазақстан Республикасындағы ұрлық мәселесі.....	48
Баимбетова Д. Планирование расследования и его техника.....	50
Баимбетова Д. Причины и условия совершения преступления несовершеннолетними.....	54
Байбек М. Қазақстан Республикасындағы реформалаудың нәтижелері.....	58
Байсынова А. Международно-правовые и конституционные принципы обеспечения безопасности участников уголовного судопроизводства.....	60
Байсынова А. Рекомендательный характер международных документов в области обеспечения безопасности участников уголовного судопроизводства.....	63
Беркалиев А. Виктимология және оның негізгі категориялары мен түсінігі.....	65
Брусенский И. Сторона защиты в уголовном процессе по новому	

УПК РК.....	67
Джигитекова Д. Кәмелетке толмағандардың психологиялық жас ерекшеліктері және олардың қылмыстық іс жүргізу үшін маңызы.....	70
Джунисов Р. Қазақстандағы сыбайлас жемқорлықтың қауіптілігі.....	74
Досалыев Д. Жасөспірімдер арасындағы қылмыстар туралы.....	75
Досымжан Ә. Қорғаушының процессуалдық жағдайы, құқықтары мен міндеттері.....	78
Досымжан Ә. Прокуратура органдарының сотта мемлекет мүддесін білдіру мәселелері.....	81
Дюсембаева А. О понятии судебного контроля за соблюдением прав граждан.....	84
Дюсембаева А. О праве на судебную защиту.....	87
Ем М. О понятии апелляционного производства.....	90
Ем М. Сущность апелляционного производства.....	92
Есенкелдиева А. Әлемдік және отандық криминологиядағы виктимологияның дамуына қысқаша шолу.....	96
Ескендір М. Қылмыскердің жеке тұлғасы.....	97
Естебек Р. Адвокаттың қызметі.....	99
Жақиянов Ж. Діни экстремизм және онымен күресу жолдары.....	103
Жақыбай А. Өлім жазасымен қылмысты құрықтауға бола ма?.....	104
Жақыпбекова Ж. Сыбайлас жемқорлықпен күрестің ахуалы.....	109
Жалғасов А. Қазақстандағы есірткі қылмыстармен күресудің алдын алу шаралары.....	110
Жалмаганбетова А. Зарубежный опыт борьбы с преступностью несовершеннолетних.....	112
Жанболат М. Қылмыстардың виктимологиялық алдын алуының түсінігі.....	115
Жетпісбаев Д. Адвокаттың сот процесіне дайындалуы.....	117
Жетпісбаева А. Виктимдендіру мәселесі.....	120
Жүніскан Д. Экстремизм туралы бірер сөз.....	122
Ибраимов М. Адамды саудаға салу қылмыстылығының алдын алу шарасы жөнінде.....	126
Изтлеуова С. Специалист по уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан.....	129
Изтлеуова С. Регламентация деятельности специалиста в следственных и иных действиях.....	131
Исабаева Р. Қазақстан Республикасындағы адвокаттардың құқықтық жағдайы.....	134
Каримова М. Осмотр места происшествия: организационные, процессуальные и тактические основы.....	137
Каримова М. Способы обнаружения, фиксации и изъятия следов на месте происшествия.....	139

Кашкинбаев Р. Надзор за законностью исполнительного производства.....	142
Кенесов Ж. Понятие огнестрельного оружия. Объекты, задачи и предмет судебно-баллистических исследований.....	145
Кенесбек Н. Қылмыстық іс жүргізудегі дәлелдеуді мәселелері.....	149
Килымжанова А. Уголовная ответственность за насильственные действия сексуального характера.....	154
Койлыбаева А. Психологические особенности осмотра места происшествия.....	159
Кыстыкбаева С. Информационная безопасность и информационная преступность.....	163
Кыжырова Ұ. Қылмыстық заң нормалары олқылықтарының алдын алу.....	168
Қалмахан С. Өлім жазасы керек пе?.....	175
Қолғанатов А. Алаяқтық жөніндегі қылмыстардың тәсілдері жөнінде.....	178
Мамедова З. Понятие, предмет, объекты, задачи и методологические основы судебно-технической экспертизы документов.....	182
Маукенова Б. Шет мемлекеттердегі адвокатура және адвокаттардың құқықтық жағдайы.....	184
Муратова А. Прокурорский надзор за исполнением законодательства о несовершеннолетних в Республике Казахстан.....	190
Нағымова Н. Лаңкестік пен экстремизм (террор) мәселесі.....	194
Наурызбаева А. Кәмелетке толмағанды қарауына беру ретіндегі бұлтартпау шарасына адвокаттың қатысуы.....	198
Парманқұлов Б. Алқаның құқықтық жағдайы.....	200
Разаков А. Қылмыстық іс жүргізудегі алдын ала тергеу сатысының мәні.....	206
Рахманова Д. Қылмыстық заң нормаларының реформалануы.....	208
Сисенова Д. Процессуальное положение прокурора в уголовном процессе.....	215
Тағыбергенов Е. Қылмыстық іс жүргізудегі прокурор.....	220
Тәжібай А. Терроризм – ХХІ ғасырдың апаты.....	223
Төрбек Ж. Заңсыз қару жасау туралы.....	226
Тундебай А. Адвокатураның елімізде дамуы.....	229
Укубаева А. Қылмыстық іс жүргізудің реформалану ерекшеліктері..	233
Усенбаева А. Қылмыстық іс жүргізудегі мәжбүрлеудің заңдық табиғаты.....	235
Успанов Д. Содержательная сторона процессуального доказывания..	246
Успанов Д. Относимость как обязательный признак доказательств в уголовном процессе РК.....	249
Чажабоева А. Медиация институтының құқықтық табиғаты.....	251

